

495.9182

ส 813 ๖

ร.3

วิเคราะห์การใช้ภาษาในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4

ปริญญานิพนธ์

ของ

สุนทรา แสงดี

22 ต.ค. 2539

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย

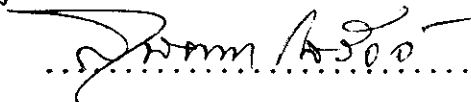
มีนาคม 2539

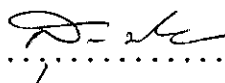
ลิขสิทธิ์ เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

0.518715

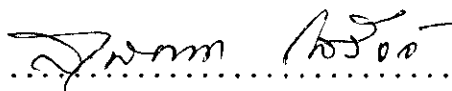
คณะกรรมการควบคุมและคณะกรรมการสอบได้พิจารณาปริญญานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

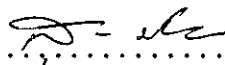
คณะกรรมการควบคุม

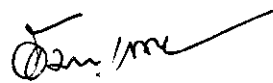

..... ประธาน
(รองศาสตราจารย์สุนันtha ไร่จ้ง)

..... กรรมการ
(อาจารย์สุภา ปานเจริญ)

คณะกรรมการสอบ

..... ประธาน
(รองศาสตราจารย์สุนันtha ไร่จ้ง)

..... กรรมการ
(อาจารย์สุภา ปานเจริญ)

..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(รองศาสตราจารย์ อัมพร สุขเกษม)

บัณฑิตวิทยาลัยอนุมัติให้รับปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ดร.ศิริยุภา พูลสุวรรณ)

วันที่... 7 ... เดือน... มิถุนายน ... พ.ศ. 2539

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความรู้จาก รองศาสตราจารย์สุนันtha ไสรัจจ์ และอาจารย์สุภา ปานเจริญ คณะกรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ที่ให้ความแนะนำและข้อคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้า ตลอดจนช่วยแก้ไขข้อบกพร่องในปริญญานิพนธ์ ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณา และขอกราบขอบพระคุณอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.อัมพร สุขเกษม ที่ให้ความกรุณารับเป็นกรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม และช่วยตรวจหาข้อแนะนำเกี่ยวกับข้อบกพร่องในปริญญานิพนธ์ ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในพระคุณอย่างยิ่ง

ขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์พัชนี โชติกลเสถียร ที่ช่วยให้คำแนะนำและให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยเสมอมา และขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์ภิญโญ กองทอง ที่ช่วยจุดประกายความคิดให้ผู้วิจัยได้รู้ถึงคุณค่าของงานประชุมประกาศรัชกาลที่ 4

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาต่าง ๆ ให้ผู้วิจัยตั้งแต่ครั้งปฐมวัยจนถึงปัจจุบัน

ขอขอบคุณ อาจารย์ศนิवार วุฒิกุล อาจารย์สุภาวดี ทองมาก และนายจุลภัสสร พนมวัน ณ อยุธยา ขอขอบคุณ นายสหัส โอชา ที่ช่วยพิมพ์ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ และขอบคุณ กัลยาณมิตรทุกคนของผู้วิจัย

ขอขอบคุณ นายธนวัฒน์ อุทัยศิริพร ผู้ที่เป็นกำลังใจอันสำคัญยิ่งของผู้วิจัย

ท้ายที่สุดนี้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณบิดา มารดา ผู้มีพระคุณสูงสุดในชีวิตของผู้วิจัย และขอบคุณทุก ๆ คนในครอบครัว "แสงดี" ที่ให้กำลังใจและห่วงใยผู้วิจัยตลอดมา

นางสาวสุนทรา แสงดี

วิเคราะห์การใช้ภาษาในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4

บทคัดย่อ

ของ

สุนทรา แสงวงศ์

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย

มีนาคม 2539

บริษัทยาพันธ์นี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์การใช้ภาษาในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 ในด้านการใช้คำและกลุ่มคำ การใช้ประโยค และการใช้โวหาร ตลอดจนศึกษาวิเคราะห์วิธีการนำเสนอในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 จากข้อมูลในประกาศทั้งสิ้นจำนวน 343 ฉบับ โดยเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษาการใช้ภาษาในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พบว่า ด้านการใช้คำและกลุ่มคำในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 กับปัจจุบันแตกต่างกันใน 2 ลักษณะคือ การใช้คำและกลุ่มคำที่มีความหมายเปลี่ยนแต่รูปคำคงเดิม และการใช้คำและกลุ่มคำที่มีความหมายคงเดิมแต่รูปเขียนเปลี่ยนไป ด้านการใช้ประโยคมี 5 ชนิดคือ การใช้ประโยคคำสั่ง การใช้ประโยคปฏิเสธ การใช้ประโยคเงื่อนไข การใช้ประโยคขอร้อง เชิญชวน และการใช้ประโยคคำถาม ส่วนการใช้สำนวนโวหารมีการใช้ 6 ชนิด ได้แก่ บรรยายโวหาร อธิบายโวหาร อภิปรายโวหาร เทศนาโวหาร สาธกโวหาร และอุปมาโวหาร

ส่วนด้านกลวิธีการนำเสนอวิธีเขียนเนื้อความในแต่ละส่วนของประกาศ พบว่าวิธีเขียนข้อความส่วนที่เป็นนามผู้สั่งมีวิธีเขียน 2 วิธี คือ การอ้างนามผู้สั่งที่เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและการอ้างนามผู้รับพระบรมราชโองการ ข้อความส่วนที่เป็นมูลเหตุที่สั่งมีวิธีเขียน 2 วิธีคือการเล่าโดยอ้างชื่อบุคคลที่กราบบังคมทูลความเห็น และการเล่าโดยอ้างเหตุการณ์อันเป็นคดี เป็นความบกพร่องหรือเป็นข้อเสียหายมีตัวอย่างเกิดขึ้นแล้ว ข้อความส่วนที่เป็นพระราชวินิจฉัยมีวิธีเขียน 4 วิธี คือ การเขียนแสดงความคิดเห็น การเขียนแสดงความรู้สึก การเขียนอธิบายให้เหตุผล และการเขียนสั่งสอน ข้อความส่วนที่เป็นคำสั่ง มีวิธีเขียน 3 วิธี คือ การสั่งโดยไม่อธิบายมูลเหตุที่สั่ง การสั่งพร้อมคำอธิบายมูลเหตุที่สั่ง และการประกาศให้ทราบโดยทั่วกัน ส่วนวิธีเรียงลำดับส่วนประกอบของประกาศมี 5 วิธี เรียงตามลำดับจากที่พบมากไปหาน้อย ดังนี้ ประกาศที่มีส่วนประกอบของประกาศ 5 ส่วน ประกาศที่มีส่วนประกอบของประกาศ 4 ส่วน ประกาศที่มีส่วนประกอบของประกาศ 3 ส่วน ประกาศที่มีส่วนประกอบของประกาศ 2 ส่วน และประกาศที่มีส่วนประกอบของประกาศ 6 ส่วน และพบประกาศที่มีส่วนประกอบของประกาศเพียง 1 ส่วน น้อยที่สุด

AN ANALYSIS OF THAI USAGE IN THE PROCLAMATIONS OF KING RAMA IV

AN ABSTRACT

By

SUNTHARA SAWAENGDEE

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Education degree in Thai
at Srinakharinwirot University

March 1996

This study aimed to analyze Thai usage in proclamations of King Rama IV on word and group of word use, sentence use and rhetorical use, including presentation strategy in 343 proclamation through narrative analysis.

The results revealed that there were different types of word and group of word use : word and group of word's meanings were changed but remained the same word pattern, and their meanings were still the same but writing style was changed. There were five types of sentence use, namely; ordering sentence, negative sentence, conditioning sentence, requesting sentence, and questioning sentence. While there were six rhetoric usages including narrative rhetoric, explanatory rhetoric, discussion rhetoric, preaching rhetoric, citing rhetoric, and analogous rhetoric,

For the presentation strategy, it was found that there were two types of statement writing of order name. They were order name's reference as King Rama IV and royal command's receiver. There were two methods of writing style regarding to ordering causation : telling by citing respectful informer and telling by citing case incidence which was exemplary deficiency. There were four types of royal diagnosis : expression writing, reasoned explanatory writing, comparative exemplifying and instructional writing. There were three types of ordering statement : ordering without ordering causation's explanation, ordering with ordering causation's explanation, and public proclamation, there were five types of chronological elements of proclamation as follows : proclamation with 5 elements, 4 elements, 3 elements, 2 elements and 6 elements. Furthermore, there was proclamation with writing style with only one element.

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ภูมิหลัง	1
จุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า	4
ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	4
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	4
นิยามศัพท์เฉพาะ	5
วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า	5
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	6
2 วิเคราะห์การใช้ภาษาในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4	16
2.1 ลักษณะการใช้คำและกลุ่มคำ	16
2.1.1 การใช้คำและกลุ่มคำที่มีรูปเขียนคงเดิมแต่ความหมายเปลี่ยน	16
2.1.2 การใช้คำและกลุ่มคำที่มีรูปเขียนเปลี่ยนแต่ความหมายคงเดิม	35
2.2 ลักษณะการใช้ประโยค	
2.2.1 การใช้ประโยคคำสั่ง	56
2.2.2 การใช้ประโยคปฏิเสธ	59
2.2.3 การใช้ประโยคเงื่อนไข	62
2.2.4 การใช้ประโยคข้อร้อง เคารพ	64
2.2.5 การใช้ประโยคคำถาม	66
2.3 ลักษณะการใช้โวหาร	
2.3.1 บรรยายโวหาร	70
2.3.2 อธิบายโวหาร	74

2.3.3	อภิปรายอาหาร	78
2.3.4	เทศนาอาหาร	83
2.3.5	สาธกอาหาร	88
2.3.6	อุปมาอาหาร	91
3	วิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4	96
3.1.	วิธีเขียนเนื้อความในแต่ละส่วนประกอบของประกาศ	96
3.1.1	ข้อความส่วนที่เป็นนามผู้สั่ง	96
3.1.2	ข้อความส่วนที่เป็นมูลเหตุที่สั่ง	99
3.1.3	ข้อความส่วนที่เป็นพระราชวินิจฉัย	102
3.1.4	ข้อความส่วนที่เป็นคำสั่ง	110
3.1.5	ข้อความส่วนที่เป็นบทกำหนดโทษ	113
3.1.6	ข้อความส่วนที่เป็นวันเดือนปีที่สั่ง	115
3.2	การเขียนลำดับส่วนประกอบของประกาศ	121
3.2.1	ประกาศที่มีส่วนประกอบของประกาศ 2 ส่วน	121
3.2.2	ประกาศที่มีส่วนประกอบของประกาศ 3 ส่วน	124
3.2.3	ประกาศที่มีส่วนประกอบของประกาศ 4 ส่วน	129
3.2.4	ประกาศที่มีส่วนประกอบของประกาศ 5 ส่วน	139
3.2.5	ประกาศที่มีส่วนประกอบของประกาศ 6 ส่วน	146
4	สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	153
บรรณานุกรม		162
ภาคผนวก		166
ประวัติผู้วิจัย		183

ภูมิหลัง

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีพระปรีชาสามารถในด้านการเมือง ศาสนา คาราศาสตร์ อักษรศาสตร์ และวรรณคดี โดยเฉพาะด้านอักษรศาสตร์นั้นนับได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นอัจฉริยะพระองค์หนึ่ง พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระสมมตอมรพันธุ์ (2457 : คำนวณ) ทรงกล่าวไว้ว่างานพระราชนิพนธ์ร้อยแก้วของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคุณค่าและแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถด้านภาษามากมายเหลือที่จะพรรณนาได้ สำนวนโวหารในความเรียงร้อยแก้วของพระองค์มีความชัดเจน น่าอ่าน น่าฟัง ควรค่าแก่การถือเป็นแบบแผนที่ดี

ชานินทร์ กรัยวิเชียร (2517 : 16) ให้ความเห็นเกี่ยวกับความพิถีพิถันในด้านการใช้ภาษาให้สุภาพและเหมาะสมของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไว้ว่า

"...พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงพิถีพิถันเรื่องศัพท์ภาษาไทยเป็นพิเศษ ถึงกับทรงประกาศพระบรมราชโองการเกี่ยวกับการใช้ศัพท์หลายฉบับ, อาทิ เช่น ทรงห้ามใช้คำว่า กะปิ และน้ำปลา แต่ทรงใช้คำว่า เยื่อเคย และน้ำเคย แทนตามลำดับ คำว่า ข้าว และพอม ทรงถือว่าเป็นคำพยางค์ คำต่ำ คำเลว และทรงให้ใช้คำว่า รูปพระองค์ ทรงพระเจริญหรือพวงพื้แทนตามลำดับ นอกจากนี้ยังทรงให้หลีกเลี่ยงคำพวนต่าง ๆ อีกด้วย..."

นอกจากนั้น ประจักษ์ ประภาพิตยากร (2527 : 47 - 51) ยังได้แสดงทัศนะว่า นอกจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงมีพระปรีชาสามารถในด้านการใช้ภาษาแล้วพระองค์ยังทรงเคร่งครัดในด้านการใช้ภาษาเป็นอย่างยิ่ง ได้พระราชทานกระแสพระราชดำริแนะนำเด็กเดือนแก่ข้าแผ่นดินนับตั้งแต่ขุนนางไปจนถึงราษฎรสามัญว่าวันประชุมประกาศและชุมนุมพระบรมราชาธิบายอยู่หลายฉบับ

จากการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงมี
พระปรีชาสามารถทางด้านอักษรศาสตร์ พระราชนิพนธ์ของพระองค์จึงทรงคุณค่าเป็นอย่างยิ่ง
ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง พระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือต่าง ๆ ไว้เป็นจำนวนมาก
พระราชนิพนธ์ที่เป็นประเภทร้อยแก้วที่สำคัญ ๆ ได้แก่ ชุมนุมพระบรมราชาธิบาย
พระราชหัตถเลขา และหนังสือของทางราชการ คือประกาศต่าง ๆ ซึ่งมีเป็นจำนวนมาก
ประกาศต่าง ๆ ของทางราชการนี้มีท่านผู้ทรงคุณวุฒิได้กล่าวถึงคุณค่าทางด้านภาษาเอาไว้
หลายท่านด้วยกัน คือ วรรณ บัวเกิด และธิดา รมสิกรัตน์ (2533 : 74 - 75)
ได้กล่าวถึงการใช้ภาษาในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 ไว้ว่า ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4
มีการเรียงลำดับความที่มีสัมพันธภาพของข้อความดีมาก ทักที่มีลักษณะชวนให้ติดตามอ่านตั้งแต่
ต้นจนจบ การใช้ประโยคก็ใช้ถ้อยคำรัดกุมมากแทบไม่พบการใช้ถ้อยคำที่ฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น
นอกจากนั้น นิจ ทองโรสิต (2520 : 40) ยังได้กล่าวถึงภาษาในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4
ไว้ว่า ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 มีภาษาที่ฟังง่าย ไพเราะ และมีความชัดเจน

ส. ศิวรักษ์ (2525 : 23) กล่าวถึงประกาศรัชกาลที่ 4 ว่าเป็นงานพระราชนิพนธ์
ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระราชนิพนธ์คำประกาศได้อย่างชัดเจน
แทบทุกเรื่องประกอบด้วยความรู้ ความเห็นอกเห็นใจ และความขันแถมส่งสารในโพธิ์ฟ้า
ประชากร

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยในด้านการใช้ภาษาไทย
ทั้งการเขียนการอ่าน ตลอดจนการพูด ดังจะเห็นได้จากประกาศหลายฉบับที่ทรงมี
พระราชวินิจฉัยและทรงแนะนำเพื่อแก้ไขเกี่ยวกับเรื่องราชทินนามของข้าราชการ หรือแม้แต่
การเรียกชื่อสิ่งของต่าง ๆ นั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็โปรดให้เรียกให้ตรง
ความหมายและความเหมาะสม จึงทรงมีพระบรมราชาธิบายไว้ในประกาศฉบับต่าง ๆ
อยู่เสมอ ๆ เช่น ทรงวิจารณ์ชื่อพระยาอิสราภาพว่าแปลไม่ได้ความ ให้เติมอักษร นุ เป็น
พระยาอิสราภาพ จึงจะแปลได้ความว่าเป็นผู้มีอำนาจดังพระอิสวร บางชื่อพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงวิจารณ์เป็นเชิงล้อ ๆ เช่น ชื่อของพระยาประเสริฐดำรง
ทรงรับสั่งว่า ดำรงความประเสริฐ แต่จะอะไรประเสริฐก็ไม่ทราบได้ ให้เติม ศาสตร์

เจ้าไป เป็นพระยาประเสริฐศาสตร์ดำรง จึงจะให้ความว่าอะไรประเสริฐ นอกจากนี้ผู้อ่านยังสามารถที่จะพบอารมณ์ขันในประจักษ์ประกาศรัชกาลที่ 4 ได้อีก เช่น มีประกาศฉบับหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องการใช้คำ "ศพ" พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงออกประกาศเตือนสติว่ากล่าวไปในเชิงขบขันโดยทรงแข่งผู้ที่ถูก อสภ อาสภ แทนคำว่า ศพ ๑ ให้ศิระล้าน เหมือนหลวงตาในวัดนรกเป็นนิมิตร์ แต่ถ้าใครกล่าวว่า ศพ ตรง ๆ ทรงอธิบายว่าอวยพรคนผู้นั้นว่า ถ้าศิระล้านก็ให้ผมงอกคอกว่า ถ้าไม่ล้านก็อย่าให้ล้านเลย นอกจากพระอารมณ์ขันดังกล่าวแล้วพระราชนิพนธ์ของพระองค์ยังทรงแสดงน้ำเสียงตักทิดเตือนบางเรื่องที่พระองค์ไม่ทรงพอพระทัย เช่น เรื่องที่ราษฎร มักจะอ่านหรือพูดคำบางคำกันตามสะดวกปากและลิ้น โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง ถึงกับทรงออกประกาศเป็นข้อความเตือนอย่างรุนแรงหลายฉบับ

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้นพอจะเห็นได้ว่าลักษณะเด่นในการใช้ภาษาในประจักษ์ประกาศรัชกาลที่ 4 แตกต่างจากการใช้ภาษาในเอกสารของทางราชการอื่น ๆ ที่มีแบบแผนอย่างเคร่งครัด แต่ประจักษ์ประกาศรัชกาลที่ 4 มีการใช้ภาษาที่มีศิลปะประณีตบรรจง แสดงพระอารมณ์ขันและน้ำเสียงของผู้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ด้วย

นอกจากนี้ประกาศรัชกาลที่ 4 ยังมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ได้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมการออกประกาศของทางราชการซึ่งแต่เดิมอาลักษณ์จะเป็นผู้เรียบเรียง แล้วกรมพระสุรัสวดีผู้ถือบัญชากระทรวงกรมต่าง ๆ จะเป็นผู้คัดสำเนาส่งไปยังกรมต่าง ๆ และหัวเมืองทั้งหมด ส่วนลักษณะการประกาศให้ราษฎรทราบก็ใช้วิธีตีฆ้องร้องป่าวโดยให้นายอำเภอไปเที่ยวอ่านประกาศตามตำบลและให้กำนันไปเที่ยวอ่านประกาศตามหัวเมือง แต่สำหรับประกาศรัชกาลที่ 4 นี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงพระราชนิพนธ์ด้วยพระองค์เอง หรือทรงให้ผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องไปเรียบเรียงแล้วนำมาถวายให้ทรงตรวจแก้ไขเสียก่อน นอกจากนั้นวิธีการแจกจ่ายประกาศก็เปลี่ยนไปจากเดิม กล่าวคือประกาศรัชกาลที่ 4 ได้เริ่มตีพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษรลงในหนังสือราชกิจจานุเบกษาไว้เป็นหลักฐาน ส่วนการตีพิมพ์ประกาศให้ราษฎรทราบนั้นก็จะมีการพิมพ์ประกาศเป็นเรื่อง ๆ ทำเป็นใบปลิวแจกจ่ายไปปิดตามที่ชุมนุมชนแทนการให้นายอำเภอหรือกำนันตีฆ้องร้องป่าวแล้วอ่านประกาศตามที่ชุมนุมชนเหมือนที่เคยทำมาก่อน จึงนับได้ว่าประกาศรัชกาลที่ 4 เป็นประกาศ

ของทางราชการรุ่นแรกที่มีการพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษรและเก็บรวบรวมไว้เป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่นำมาศึกษาค้นคว้าได้อย่างสมบูรณ์

ดังนั้นจึงพอจะประมวลได้ว่า ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 มีคุณค่าและความสำคัญหลายประการควรแก่การนำมาศึกษาค้นคว้าให้เป็นที่ยึดถืออย่างกว้างขวางและแพร่หลายยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการใช้ภาษานั้นมีลักษณะเด่นเฉพาะพระองค์อันแสดงถึงพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้วิจิตรจงสนใจที่จะศึกษางานพระราชนิพนธ์ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 ในด้านการใช้ภาษาและกลวิธีการนำเสนอ เพื่อจะได้เข้าใจอย่างถ่องแท้และตระหนักในคุณค่าของงานพระราชนิพนธ์ของพระองค์ อันจะนำไปใช้เป็นแนวทางการใช้ภาษาและศึกษาเปรียบเทียบกับวรรณกรรมร้อยแก้วอื่น ๆ ในยุคต่อมา

จุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อวิเคราะห์การใช้ภาษาในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4
2. เพื่อวิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าการใช้ภาษา และกลวิธีการนำเสนอในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 จะสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการเรียนการสอนการใช้ภาษาในปัจจุบันและนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาเปรียบเทียบการใช้ภาษาร้อยแก้ว ในยุคต่อมามีวิวัฒนาการต่างไปจากเดิมอย่างไร

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะศึกษาประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 ที่มีการนำมาตีพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษร รวมทั้งสิ้น 343 ฉบับ ในช่วงตั้งแต่ พ.ศ.2394 - 2411

นิยามศัพท์เฉพาะ

การใชภาษา หมายถึง การเรียบเรียงข้อความประกอบด้วยลักษณะการใช้คำ
กลุ่มคำ ประโยค และโวหาร

กลวิธีการนำเสนอ หมายถึง วิธีเขียนประกาศคือ การเรียงลำดับส่วนประกอบของ
ประกาศ ได้แก่ นามผู้สั่ง มูลเหตุที่สั่ง ข้อวินิจฉัย บทสรุปคำสั่ง บทกำหนดโทษ วันเดือนปีที่สั่ง
และกระบวนความ

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ใช้วิธีวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และ
เสนอผลการศึกษาค้นคว้าแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ดำเนินตาม
ขั้นตอนดังนี้

1. รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประกาศรัชกาลที่ 4 และเอกสารที่เกี่ยวข้อง
2. วิเคราะห์การใชภาษาในประกาศรัชกาลที่ 4 ดังนี้
 - 2.1 ลักษณะการใช้คำและกลุ่มคำ ที่ความหมายเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม
 - 2.1.1 การใช้คำและกลุ่มคำที่มีรูปเขียนคงเดิมแต่ความหมายเปลี่ยน
 - 2.1.2 การใช้คำและกลุ่มคำที่มีรูปเขียนเปลี่ยนแต่ความหมายคงเดิม
 - 2.2 ลักษณะการใช้ประโยค
 - 2.2.1 การใช้ประโยคคำสั่ง
 - 2.2.2 การใช้ประโยคปฏิเสธ
 - 2.2.3 การใช้ประโยคเงื่อนไข
 - 2.2.4 การใช้ประโยคขอร้อง เชิญชวน
 - 2.2.5 การใช้ประโยคคำถาม
 - 2.3 ลักษณะการใช้โวหาร
 - 2.3.1 บรรยายโวหาร
 - 2.3.2 อธิบายโวหาร
 - 2.3.3 อภิปรายโวหาร

2.3.4 เทศนาโวหาร

2.3.5 สาธกโวหาร

2.3.6 อุปมาโวหาร

3. วิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4

4. เสนอผลการศึกษาค้นคว้าแบบพรรณนาวิเคราะห์

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้แบ่งได้เป็นดังนี้

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า แบ่งเป็น1.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 ได้มีผู้กล่าวถึงไว้ใน

ผลงานทางวิชาการ ดังนี้

ธานินทร์ กรัยวิเชียร (2517 : 14 - 17) กล่าวถึงกฎหมายในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เกิดขึ้นมาจากความจำเป็นที่ไทยจะต้องติดต่อกับชาวต่างประเทศมากขึ้น กฎหมายตราสามดวงที่มีมาช้านานไม่สามารถใช้บังคับได้หมด โดยเฉพาะด้านความสัมพันธ์กับชาวต่างประเทศ ภาษากฎหมายที่ใช้ในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เป็นไปในทางเองเดียวกับภาษากฎหมายในกรุงศรีอยุธยา แต่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงในด้านความคิดเห็นทางกฎหมาย เช่น สิทธิสตรีดีขึ้นกว่าเดิมและทรงพิทักษ์เรื่องศัพท์ภาษาไทยเป็นพิเศษถึงกับทรงมีประกาศพระบรมราชโองการเกี่ยวกับการใช้ศัพท์หลายฉบับ ส่วนเหตุผลในการตรากฎหมายแต่ละฉบับพระองค์ก็ได้กล่าวเอาไว้อย่างละเอียด

สมพันธ์ เลขาพันธ์ (2518 : 216 - 217) วิเคราะห์คุณค่าทางด้านภาษาของประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 ว่า

1. มีการใช้ประโยคสั้น ถ้อยคำรัดกุมมากจนไม่พบถ้อยคำที่ซ้ำเพี้ยนเกินความจำเป็นในการอธิบายบ่อยนัก

2. ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 มีสัมพันธภาพของข้อความดีมาก
ประกาศทุกเรื่องลำดับความดี ทำให้เข้าใจความที่มีพระราชประสงค์จะให้ทราบอย่างถูกต้อง
แจ่มชัดประกาศทุกเรื่องมีลักษณะชวนให้ติดตามอ่านตั้งแต่ต้นไปจนจบ

3. การแบ่งสัดส่วนของเรื่องดี ประกาศเรื่องสำคัญทุกฉบับจะมีส่วน
ของข้อความชัดเจน

4. การเรียบเรียงถ้อยคำ ทรงกระทำด้วยความประณีตบรรจง
จนเกิดความไพเราะอย่างภาษาในวรรณคดี

นักนิเวศศาสตร์ผู้มีชื่อเสียงอีกท่านหนึ่ง คือ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช
(2519 : 92 - 93) วิจารณ์ภาษากฎหมายไทยในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า-
เจ้าอยู่หัวว่าวิธีเขียนและโวหารเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงร่าง
ขึ้นเองด้วยฝีพระหัตถ์ ทำให้พระราชกำหนดกฎหมายในรัชสมัยของพระองค์เต็มไปด้วย
ข้อความสนุกสนานและตื่นตันทึ่งใจ เหมือนได้อ่านนิยายแห่งชีวิตจบในเล่ม กฎหมายในสมัย
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น แม้จะสั้นเสมอส่วนที่เป็นบทบังคับของกฎหมาย
แต่เหตุผลที่ทำให้เป็นจึงพระราชปรารภถึงความจำเป็นที่จะต้องออกกฎหมาย พระบาทสมเด็จพระ-
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวท่านว่าเอาไว้อย่างยืดยาวถึงใจที่สุด ทำให้สามารถเรียนรู้เจตนารมณ์
และเหตุการณ์เบื้องหลังการออกกฎหมายนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี

บุญยงค์ เกศเทศ (2520 : 184 - 185) กล่าวถึงประกาศรัชกาลที่ 4
ว่าเป็นชุมนุมกฎหมายไทยรุ่นแรก ทรงคุณค่าอย่างยิ่งเทียบได้กับพงศาวดารเพราะมีการบันทึก
เป็นลายลักษณ์อักษรแน่นอน สามารถตรวจสอบได้ มีลักษณะการแต่งคือ แบ่งแยกเนื้อความ
ออกเป็นส่วน ๆ อย่างชัดเจน ดังนี้ ระบุนามผู้สั่ง, กล่าวถึงเหตุผลแห่งประกาศต่าง ๆ
พระราชวินิจฉัยเกี่ยวกับเรื่องนั้น, ข้อบัญญัติและพระราชนิยมทำให้ประกาศและวัน เดือน ปี ที่สั่ง

วรรณ บัวเกิด และธิดา รณสิริรัตน์ (2533 : 335 - 340)

ได้กล่าวถึงภาษาที่ใช้ในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 ว่า มีสัทนามภาษาประณีตและพิถีพิถันกับ
การเลือกคำ ไม่มีลักษณะเป็นคำสั่งที่บังคับหรือใช้ภาษาแบบแผนเหมือนหนังสือราชการ
นับเป็นตัวอย่างการใช้อักษรร้อยแก้วที่ดี คุณค่าทางด้านภาษาพอสรุปได้ ดังนี้

1. ใช้ประโยคสั้น รัดกุม ไม่ฟุ่มเฟือย
2. ประการทุกฉบับจะแบ่งสัดส่วนของข้อความไว้อย่างชัดเจน
3. การเรียบเรียงถ้อยคำประณีตบรรจง จนเกิดความงามเหมือน

ภาษาในวรรณคดี

4. มีการลำดับความดี มีสัมพันธภาพของข้อความและมีลักษณะชวนให้อ่านติดตามตั้งแต่ต้นจนจบ

รชทอง จันทรางศุ (2535 : 48 – 75) ได้กล่าวถึงประพจน์ประกาศรัชกาลที่ 4 ว่าประพจน์ประกาศรัชกาลที่ 4 มีเนื้อความน่าอ่าน ให้ความรู้ทั้งในเชิงนิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ และทางประวัติศาสตร์โบราณคดี รวบรวมและวิธีการเขียนกฎหมายยังไม่มีมีการเปลี่ยนแปลงไปจากรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่จะเห็นได้ว่าประกาศในรัชกาลที่ 4 หลายฉบับ โดยเฉพาะฉบับที่น่าจะสันนิษฐานได้ว่าเป็นพระราชนิพนธ์นั้นใช้รวบรวมเรียบเรียงง่ายกว่าแต่ก่อน ทำให้จับใจความได้ไม่ยากนัก นับเป็นการเปลี่ยนแปลงวิธีนำเสนอภาษากฎหมายที่แตกต่างจากเดิมที่มีธรรมเนียมการเขียนและประกาศใช้กฎหมายที่มักใช้ภาษายาก นับเป็นพัฒนาการของภาษากฎหมายไทยที่น่าสนใจ นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงเริ่มเปลี่ยนแปลงวิธีการประกาศใช้กฎหมายควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงภาษากฎหมายด้วย

1.2 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการใช้ภาษา

การใช้ประโยค

การผูกประโยคถือเป็นหัวใจสำคัญของการเขียนความเรียง เพราะถ้าหากผูกประโยคไม่ดีก็อาจจะไม่สามารถที่จะโน้มน้าวผู้อ่านให้เกิดความรู้สึกลอยตามได้ตามที่ควรเปลี่ยน ณ นคร (2512 : 50 – 74) ได้กล่าวถึงหลักเกณฑ์ในการผูกประโยคว่าดังนี้

1. หลักแห่งความใกล้ชิด คือข้อความใดที่จะต้องพูดรวมกันต้องเรียงข้อความนั้นไว้ติดกัน

2. ฐานแห่งน้ำหนัก คือการเน้นความ เลือคนั้นความในส่วนต้น ปลายหรือกลางประโยค มีหลักอยู่ 4 อย่าง คือ จัดตามแห่งของคำที่ตรงกับฐานน้ำหนัก กระชับความ ชัดความและขนานความ

3. การสรุปความ คือถ้ามีประธานหลายตัวใช้กริยาตัวเดียว ควรให้มีคำรวมเสียคำหนึ่ง

4. การถ่วงความ คือพูดถึงสิ่งหนึ่ง แต่ทำให้อยากรู้อีกสิ่งหนึ่ง

5. การซ้ำคำ คือซ้อนคำเดิมเพื่อเน้นความ

6. แบบประโยค ได้แก่ประโยคกระชับ และประโยคหลวม

การแบ่งรูปลักษณะประโยคภาษาไทยนั้นมิได้แบ่งไว้หลายแบบ กรมการกุศล

(ม.ป.ป. : 123 : 125) ได้แบ่งลักษณะของประโยคตามใจความเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

1. ประโยคบอกเล่า มีใจความบอกเล่าตามธรรมดา แยกได้เป็น 2 แบบ คือ

1.1 ประโยคบอกเล่าเชิงรับ มีใจความบอกเล่าตามธรรมดาในทางรับ

1.2 ประโยคบอกเล่าเชิงปฏิเสธ มีใจความบอกเล่าตามธรรมดาในการปฏิเสธ

2. ประโยคคำถาม มีใจความแสดงการถาม มักจะมีคำแสดงคำถามอยู่ด้วย คือ ใคร อะไร ที่ไหน ทำอะไร อย่างไร เมื่อไร หรือ หรือไม่ ไหม หรือเปล่า (ประโยคที่มีคำแสดงคำถามบางคำ เช่น ใคร อะไร ที่ไหน เมื่อไร อย่างไร บางประโยค อาจเป็นประโยคบอกเล่าก็ได้ แล้วแต่ใจความ)

3. ประโยคคำสั่ง หรือขอร้อง หรือชักชวน มีใจความเป็นการสั่ง หรือขอร้อง หรือชักชวนให้ทำ หรือให้ปฏิบัติ ประโยคแบบนี้อาจจะละประธาน (คือผู้รับคำสั่ง หรือคำขอร้อง หรือคำชักชวน) ไว้ก็ได้

นอกจากนั้น นววรรณ พันธุเมธา (2527 : 193 - 204) ยังได้แบ่งประโยคตามเจตนาของผู้ใช้ได้เป็น 3 ประเภท คือ

1. ประโยคแจ้งให้ทราบ มีหลายชนิด เช่น ประโยคบอกเล่า ประโยคอธิบาย ประโยคเตือน และประโยคชี้แนะ

2. ประโยคถามให้ตอบ เช่น ประโยคถามเพื่อความ ประโยคถามให้ตอบรับหรือปฏิเสธและประโยคถามให้เลือกเอา

3. ประโยคบอกให้ทำ เช่น ประโยคคำสั่ง ประโยคชักชวน และประโยคอนุญาต

การใช้สัทนวจนร

ประทีป วาฬทกนกร (2514 : 69 – 75) กล่าวว่ารจนาการเขียน หมายถึง กลวิธีอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งผู้เขียนกำหนดขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายว่าการเขียนครั้งนั้น เรื่องนั้นจะให้อะไรแก่ผู้อ่าน ถ้าต้องการให้ได้รับความรู้ ความเข้าใจ ก็จะใช้รจนาการเขียนอย่างหนึ่ง หรือถ้าต้องการให้เกิดความซาบซึ้งก็จะใช้รจนาการเขียนอีกร้อยอย่างหนึ่ง โดยทั่วไปแล้วรจนาการเขียนแบ่งเป็น

1. รจนาการเชิงบรรยาย เป็นรจนาการที่ใช้ในการเล่าเรื่องตามทีผู้เขียน ได้รู้ได้เห็นมา เพื่อให้ผู้อ่านรับรู้และประทับใจราวกับได้พบเห็นด้วยตนเอง มักใช้ในการเขียน บทความ นิยาย ประวัติ ตำนาน รายงาน จดหมายเหตุ
2. รจนาการเชิงอธิบาย ใช้ในการชี้แจงแสดงเหตุผลที่ผู้อ่านเกิดความเข้าใจแจ่มแจ้งชัดเจน เช่น การอธิบายกฎเกณฑ์ ทฤษฎี และวิธีการต่าง ๆ เป็นต้น
3. รจนาการเชิงพรรณนา เป็นรจนาการที่ใช้ในการบรรยายเรื่องราวอย่างละเอียดและประณีต คือ นอกจากจะให้ผู้่านได้รู้แล้วยังเพิ่มเติมอารมณ์ และความรู้สึกให้ผู้อ่านเคลิบเคลิ้ม เกิดจินตภาพหรือจินตนาการอีกด้วย มักใช้พรรณนาสภาพ สถานที่ บุคคล และความรู้สึกต่าง ๆ
4. รจนาการเชิงอภิปราย เป็นรจนาการที่ใช้แสดงความคิด ซึ่งอาจจะถูกหรือผิดก็ได้ เพื่อรจนาการวิจารณ์ผู้อ่านให้คล้อยตามความคิดเห็นนั้น ๆ มักใช้ในการสั่งสอน ชักจูงใจ

ปรีชา ช้างขวัญยืน (2525 : 8 – 74) แบ่งรจนาการเขียนออกเป็น 4 ชนิด คือ

1. พรรณนาจร หมายถึง การที่ผู้เขียนถ่ายทอดสิ่งที่ตนสังเกต และความรู้สึกประทับใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งไปสู่ผู้อ่าน สิ่งที่ถ่ายทอดนี้ได้แก่ อารมณ์ มโนภาพ ความรู้สึก เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกหรือมโนภาพอย่างเดียวกับผู้เขียน
2. บรรยายจร หมายถึง การเล่าเหตุการณ์ต่าง ๆ อาจเป็นได้ทั้งเหตุการณ์จริงหรือเหตุการณ์ที่มนุษย์คิดค้นขึ้น

3. อธิบายโวหาร หมายถึง การทำให้ความคิดเรื่องใดเรื่องหนึ่ง
แจ่มแจ้ง

4. วิพากษ์โวหาร หมายถึง การเขียนเพื่อพิสูจน์ หรือยืนยันว่าสิ่งที่
เราต้องการสรุปเป็นสิ่งที่ถูกต้อง เป็นจริง น่าเชื่อถือ

ผะอบ รัชตะกฤษณะ (2537 : 49 – 54) กล่าวว่า โวหาร คือ
ชั้นเชิงหรือกระบวนการแต่งหนังสือ แบ่งออกเป็น 4 แบบ คือ

1. โวหารในการเขียนเพื่ออธิบาย ต้องเขียนให้ผู้อ่านเข้าใจแจ่มแจ้ง
ไม่มีข้อเคลือบคลุม

2. โวหารในการเขียนพรรณนา ต้องเขียนด้วยความรู้สึก ไม่ซ้ำเล่า
เท่าที่เห็นการพรรณนาต้องใช้ศิลปะในการเขียนมาก

3. โวหารการเขียนเชิงอภิปราย ต้องเขียนให้ผู้อ่านเข้าใจ และเชื่อ
ด้วยเหตุผล

4. โวหารการเขียนบรรยาย ต้องอาศัยการเขียนแบบต่าง ๆ ช่วยเพื่อ
ให้ผู้อ่านเกิดความประทับใจ

สิทธา พินิจกุล (2516 : 167 – 174) ได้กล่าวถึง โวหาร
ภาพพจน์ว่า เป็นสิ่งที่ทำให้มีภาพเด่นชัดขึ้น จนผู้อ่านผู้ฟังเห็น รู้และเข้าใจ ช่วยให้ความคิด
ความรู้สึกของผู้เขียนเข้ามาสู่ความคิดความรู้สึกของผู้อ่าน ภาพพจน์ไม่ใช่วิธีการสร้างประโยค
แบบปกติธรรมดาสามัญ ไม่อยู่ในอำนาจบังคับของไวยากรณ์ที่เฝ้ายาเคร่งครัด แต่เป็น
การสร้างประโยคที่เสรีและมีขอบเขต การสร้างโวหารภาพพจน์พอสรุปได้ดังนี้

1. การเปรียบเทียบสิ่งที่เหมือนกันหรืออุปมา เป็นการช่วยให้ผู้อ่าน
รู้จักสิ่งที่ไม่เคยรู้จักมาก่อน โดยนำสิ่งที่เคยรู้จักมาแล้วมาใช้เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงความคิด
เป็นการเปรียบเทียบที่มักใช้คำเชื่อม "เหมือน ตูจ ราวกับ บาน ประดุจ ประหนึ่ง ดังเช่น "
เป็นต้น

2. การเปรียบเทียบโดยนัยหรืออุปลักษณ์ ไม่ได้เป็นการเปรียบเทียบโดยตรง
ถ้าจะเปรียบกับสิ่งใดก็ตามลักษณะเด่นของสิ่งนั้นมากแล้ว หรือเนื้อหาของสิ่งนั้นมากแล้ว

3. การเปรียบเทียบโดยใช้ความตรงกันข้ามหรือปรพักษ์ คือการนำสิ่งที่ตรงกันข้ามมาเปรียบเทียบ ทำให้ความหมายเข้มข้น

4. การเปรียบเทียบโดยใช้ส่วนหนึ่งแทนทั้งหมดหรือนามนัย คือการนำคุณสมบัติเด่น ๆ ของสิ่งนั้นมากล่าว

5. การเล่นเสียงและจังหวะหรือเสียงสัมผัส การเล่นเสียงพยัญชนะหรือเสียงสระ เพื่อให้เกิดล้องจองกัน

6. โวหารที่ใช้ประโยคคำถาม เป็นประโยคคำถามที่ไม่ต้องการคำตอบ เพราะแน่ใจแล้วว่าจะได้คำตอบอย่างไร

7. การเล่นคำ คือการใช้คำคำเดียวที่มีความหมายต่างกัน เพื่อความไพเราะและสร้างอารมณ์ขันบันเทิงใจแก่ผู้อ่าน

8. การสมมุติให้มีตัวตนหรือบุคลาธิษฐาน คือ การนำเอาสิ่งที่ไม่มีชีวิตมากล่าวถึงราวกับมีชีวิต หรือการนำเอาสัตว์มากล่าวถึงเหมือนบุคคลที่เข้าใจกันได้

9. การกล่าวเกินจริงหรืออหิพจน์ มักกล่าวถึงอารมณ์และความรู้สึกเท่านั้น

10. การเลียนเสียงธรรมชาติ คือนำเสียงที่ได้ยินตามธรรมชาติมาบรรยายให้เกิดภาพพจน์

11. การลดความหมายของคำ เป็นการสร้างความหมายที่อ่อนโยนบรรเทาความน่าเกลียดโหดร้าย

12. การเล่าเรื่องสมมุติ เป็นการพูดอ้อมค้อมชนิดหนึ่ง มักจะเป็นเรื่องสั้นสอน

กระแสรู้ มาลาภรณ์ (2522 : 63 - 72) ได้กล่าวถึงสำนวนโวหารชนิดต่าง ๆ ว่า สำนวนโวหาร ไม่ได้หมายถึงท่วงทำนองหรือสไตส์ มิได้หมายถึงอุปมาหรืออุปลักษณ์ ฯลฯ หากหมายถึงการประเมินค่าสำนวนหรือสไตส์อย่างง่าย ๆ ราบเรียบ และกินความทั้งหมด ถ้าพิจารณาสำนวนโวหารของผู้แต่งมีดังนี้

1. สำนวนโวหารสั้น ๆ กะทัดรัด
2. สำนวนโวหารยาว ๆ
3. สำนวนโวหารแข็งกร้าว
4. สำนวนโวหารเหน็บแนม
5. สำนวนโวหารใช้สัญลักษณ์
6. สำนวนโวหารราบเรียบ อ่อนหวาน ขวนขวาย
7. สำนวนโวหารใช้คำโบราณ

1.3 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับกลวิธีการนำเสนอ

การเขียนเป็นวิธีการถ่ายทอดความรู้ ความคิด ความรู้สึกของผู้เขียนไปสู่ผู้อ่านถ้าถ่ายทอดได้ออกมาชัดเจนตรงกับใจที่คิดไว้ ผู้อ่านก็จะสามารถเข้าใจความคิดนั้นได้ เพราะฉะนั้นถ้าผู้ถ่ายทอดมีจุดมุ่งหมายในใจที่แน่นอน จะทำให้การสื่อสารประสบผลสำเร็จมาก การกำหนดความมุ่งหมายในการเขียนแต่ละครั้งจึงจำเป็นอย่างยิ่ง ในการเขียนแต่ละครั้ง เพื่อให้ผู้เขียนจะได้เลือกรวบรวมและกลวิธีการนำเสนอได้สอดคล้องเหมาะสมกับจุดประสงค์ที่ผู้เขียนต้องการจะนำเสนอ บุญยงค์ เกศเทศ (2524 : 6 - 7) ได้จำแนกจุดมุ่งหมายในการเขียนไว้ดังนี้

- (1) เพื่อเล่าเรื่อง
- (2) เพื่ออธิบายคำหรือความ
- (3) เพื่อโฆษณาชวนเชื่อ
- (4) เพื่อปลุกใจ
- (5) เพื่อแสดงความคิดเห็นหรือแนะนำ
- (6) เพื่อสร้างจินตนาการ
- (7) เพื่อล้อเลียนเสียดสี
- (8) เพื่อประกาศ, แจ้งความ, เชิญชวน
- (9) เพื่อวิเคราะห์
- (10) เพื่อวิจารณ์

(11) เพื่อเป็นข่าว

(12) เพื่อเฉพาะกิจ

น้ำเสียง

สิ่งหนึ่งที่ทําให้ผู้อ่านทราบความรู้สึกของผู้เขียนที่มีต่อเรื่องที่เขียนได้ ก็คือ น้ำเสียง หรือ หางเสียง (Tone) น้ำเสียงหรือหางเสียงนี้จะถูกถ่ายทอดออกมาทางทัศนคติและวิธีเขียนซึ่งเป็นลีลาเฉพาะตัวของนักเขียนแต่ละคน วิชา กงกะนันท์ (2521 : 110 - 112) ได้กล่าวถึง วิธีสื่อความด้วยน้ำเสียงนี้ว่าแบ่งออกเป็น 4 วิธี คือ

1. ประชด ใช้เขียนทั่วไปในบันเทิงคดี ในงานประพันธ์ประเภทอื่นก็อาจใช้น้ำเสียงประชดได้บ้าง เพื่อหวังให้สารของตน กระแทบใจผู้อ่านแรงขึ้น
 2. ฉากดาง จะพบหางเสียงฉากดางโดยทั่วไปในบันเทิงคดี ในบทวิจารณ์ต่าง ๆ และในคำร่าฟิง
 3. รื่นเรึง น้ำเสียงร่าเรึงจะแสดงอารมณ์ดีและนิสัยของผู้ประพันธ์
 4. เคร่งเครียด เป็นน้ำเสียงที่แสดงความเอาจริงเอาจังและเคร่งเครียด
- นอกจากน้ำเสียงเหล่านี้แล้วอาจพบน้ำเสียงแปลก ๆ อย่างอื่นอีกก็ได้ เช่น น้ำเสียงยั่วล้อ หยิกแถมหยอก ยกตนข่มท่าน ที่เล่นทีจริง เป็นต้น

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

เนื่องจากยังไม่มีงานวิจัยใดได้ศึกษาประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 ไว้อย่างละเอียดคงมีเพียงนำมาใช้เป็นข้อมูลส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าในด้านต่าง ๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

วัลยา วิมุทธะลพ (2513) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำสามัญ และลำดับของคำในภาษาไทยสมัยรัตนโกสินทร์ เปรียบเทียบกับภาษาในสมัยปัจจุบัน ผลการศึกษาสรุปได้ว่าภาษามีการเปลี่ยนแปลงไป คือ คำในสมัยก่อนบางคำสามารถปรากฏร่วมกันคำอื่นได้มากกว่าปัจจุบันและยังปรากฏร่วมกับคำคนละคำกับปัจจุบันได้ นอกจากนั้น ความหมายของคำยังมีการเปลี่ยนแปลงทั้งกว้างกว่าและแคบเข้า ในด้านการเรียงลำดับของ

คำในประโยคภาษาไทยในสมัยรัตนโกสินทร์จะเปลี่ยนแปลงในเรื่องการเรียงคำในคำกริยาพสม และตำแหน่งของคำว่า จึง, ควร และจง ในการศึกษาค้นคว้าได้ใช้ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เป็นข้อมูลส่วนหนึ่งของการศึกษาด้วย

กอบพร จันทนาคร (2530) ได้ศึกษาเปรียบเทียบภาษาที่ใช้เขียนกฎหมายตราสามดวงเฉพาะบทพระอวยการลักษณะคำเปรียบกับภาษาที่ใช้เขียนกฎหมายปัจจุบัน : เฉพาะบรรพ 5 กฎหมายครอบครัว ผลของการศึกษาแสดงให้เห็นว่าภาษาทั้ง 2 สมัยนี้มีลักษณะความคล้ายคลึงกันระหว่างภาษาอยู่ในทุกระดับ ตั้งแต่คำศัพท์ วลี ไปจนถึงประโยคซึ่งเป็นลักษณะพื้นฐานของภาษาไทยโดยทั่วไป ส่วนในด้านความแตกต่างระหว่างภาษาทั้ง 2 สมัยนั้นมีความแตกต่างกัน 2 ประเภท คือ

1. ลักษณะภาษาคำเดิมซึ่งปรากฏอยู่ในภาษาที่ใช้เขียนกฎหมายตราสามดวงแต่ไม่ปรากฏใช้ในภาษาที่ใช้เขียนกฎหมายสมัยปัจจุบัน
2. ลักษณะภาษากฎหมายใหม่ ปรากฏใช้เฉพาะในกฎหมายปัจจุบันและไม่ใช้ในกฎหมายตราสามดวง

วิเคราะห์การใช้ภาษาในประเพณีประกาศรัชกาลที่ 4

ในการวิเคราะห์การใช้ภาษาในประเพณีประกาศรัชกาลที่ 4 จะแบ่งออกเป็น 3 หัวข้อ ดังนี้

2.1 ลักษณะการใช้คำและกลุ่มคำ

2.2 ลักษณะการใช้ประโยค

2.3 ลักษณะการใช้โวหาร

2.1 ลักษณะการใช้คำและกลุ่มคำ

เมื่อศึกษาเปรียบเทียบการใช้คำและกลุ่มคำ ที่ปรากฏในประกาศรัชกาลที่ 4 กับภาษาที่ใช้ในปัจจุบันพบว่า คำและกลุ่มคำต่าง ๆ ที่มีอยู่ในภาษาทั้งสองสมัยมีความหมายทั้งที่เหมือนและต่างกัน แบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ

2.1.1 การใช้คำและกลุ่มคำที่มีรูปเขียนคงเดิมแต่ความหมายเปลี่ยน มี

4 ลักษณะ คือ

2.1.1.1 คำและกลุ่มคำที่มีรูปเขียนคงเดิมแต่ความหมายเปลี่ยนไปจากเดิม

โดยสิ้นเชิง

ในประกาศรัชกาลที่ 4 มีคำและกลุ่มคำบางคำที่มีรูปการเขียนเหมือนกับภาษาที่ใช้ในปัจจุบัน แต่มีความหมายต่างกันโดยสิ้นเชิง เช่น คำว่า เกลือก คันคว่ำ จดหมาย เขียน แต่ ร่วงโรย ร้อนรน แรง ลูกค้า วิเศษ อดออม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เกลือก

ตัวอย่าง "พวกเมืองญวนก็จัดเรือออกลาดตระเวนอยู่เกลือกเรือตระเวนญวนจะไล่สกัดกินเขตแดนญวนเข้ามา"

(เล่ม 1 หน้า 165)

ตามตัวอย่างนี้ "เกลือก" ใช้ในความหมายว่า "ถ้า"

"ได้ความว่าเป็นขุนหมื่นทนายข้าราชการได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดก็มีอยู่เนื่อง ๆ เจ้าหม่อมลนายบิดบังอาพรางไว้ต้องจับตัวมาชำระเกลือกจะยังหาสิ้นเชิงไม่"

(เล่ม 1 หน้า 86)

ตามตัวอย่างนี้ "เกลือก" ใช้ในความหมายว่า "แม่"

"ถึงเทศกาลเดือนยี่เดือนยี่เดือนสามเดือนสี่เป็นฤดูแล้งลมพัดกล้า เกลือกจะเกิดเพลิง"

(เล่ม 1 หน้า 425)

ตามตัวอย่างนี้ "เกลือก" น่าจะใช้ในความหมายว่า "เกรง"

แต่ในปัจจุบัน "เกลือก" ใช้ในความหมายตามพจนานุกรมว่า กลิ้ง, กลิ้ง, คลุก, เคล้า เช่น เกลือกฝุ่น ขนเมเกลือกงา หรือใช้นั้นเป็นคำซ้อนว่า เกลือกกลิ้ง เกลือกกลิ้ง เป็นต้น

คันคว่ำ

ตัวอย่าง "ถ้าได้ความเป็นแน่ว่ากาลยังนานอยู่จึงจะเสด็จพระราชดำเนิน ให้คันคว่ำศัตราวุธเสียให้สิ้นเชิง"

ถ้าผู้ใดฟังจะขึ้นเข้าไปหาได้ก็ให้เจ้าพนักงานยุศตัวไว้ถามหาให้ความว่าจะเข้าไปด้วยราชการสิ่งใด แล้วให้คันคว่ำเครื่องศัตราวุธซึ่งจะพึงเหน็บซ่อนเข้าไปได้นั้นเสียก่อน"

(เล่ม 1 หน้า 22)

จากตัวอย่าง คำว่า "คันคว่ำ" หมายถึง คัน, พยายามหา

ปัจจุบัน "คันคว่ำ" ใช้ในความหมายตรงตามพจนานุกรมว่า สืบสาวหาข้อมูลอย่างถี่ถ้วนตามหลักวิชา, เสาะหาเอามา จะเห็นได้ว่า "คันคว่ำ" ในปัจจุบันมุ่งเน้นไปที่การใช้ความคิดเสาะแสวงหาหลักเกณฑ์ หรือวิธีการซึ่งเน้นนามธรรม ส่วนในประกาศรัชกาลที่ 4 นี้ คำว่า "คันคว่ำ" ใช้เป็นคำกริยา หมายถึง การค้นหาสิ่งของวัตถุ หรือสิ่งที่เป็นรูปธรรมจับต้องได้ จึงกล่าวได้ว่าความหมายเช่นนี้นั้นปัจจุบันไม่มีใช้เลย

จดหมาย

ตัวอย่าง

"เมื่อผู้ครองแผ่นดินจะตั้งผู้สำหรับตัดสินความ ก็ย่อมาให้คนทั้งปวง เลือกแล้วจดหมาย ชื่อเข้ามาส่งต่อเจ้าพนักงาน"

(เล่ม 1 หน้า 282)

"ห้ามอย่าให้เรียกต่อไป จดหมายให้ราษฎรรู้จงทั่ว"

(เล่ม 2 หน้า 353)

จากตัวอย่าง คำว่า "จดหมาย" ใช้เป็นคำกริยา 2 คำเรียงกัน หมายถึง จดไว้, หมายไว้, กำหนดไว้

ปัจจุบัน จดหมาย ถือเป็นคำนามคำเดียว หมายถึง หนังสือที่มีไปถึงกัน จะเห็นได้ว่า จดหมาย ในภาษาทั้งสองสมัยนี้ใช้แตกต่างกันและความหมายก็ต่างกันโดยสิ้นเชิง

เชื่อน

ตัวอย่าง "ภูคานั้นเป็นคำที่เชื่อนมาแต่คำว่าโรคความ ซึ่งเป็นชื่อเมืองมหานครเดิมเก่าของ พม่าก่อนเมืองอังวะไม่ใช้ชื่อเมืองมอญ"

(เล่ม 1 หน้า 303)

จากตัวอย่าง คำว่า "เชื่อน" ใช้ในความหมายว่า เลื่อน, เคลื่อน, เพี้ยน ในอักขรานุสรณ์ว่า หมายถึงอาการที่ไม่ตรง เหมือนคนใช้ที่นายสั่งว่า เอ็งทำอย่างนั้นมันไป ทำอย่างอื่น เป็นต้น

ปัจจุบัน "เชื่อน" ใช้ในความหมายว่า ซักซ้า มักใช้คู่กับคำว่า "แซ" เป็น "แซเชื่อน" หรือ "เชื่อนแซ" หมายถึง เผลอเผลอไม่ตรงไปตรงมา

ร่วงโรย

ตัวอย่าง "สังเกตดูการเล่นลาวแคนทุกหมู่ที่ไหน ฝนก็ตกน้อยร่วงโรยไป"

(เล่ม 2 หน้า 193)

จากตัวอย่างคำว่า "ร่วงโรย" ใช้ในความหมายว่า ลดลงหรือเบาลงกว่าที่เคย
ปัจจุบัน ร่วงโรย ใช้เป็นคำกริยาในความหมายว่า เสื่อมไป, ลื่นไป หรือเสียหายไป
เช่น สังขารร่วงโรย เป็นต้น จะเห็นได้ว่าความหมายของคำว่า ร่วงโรย ที่ปรากฏในภาษาทั้งสอง
สมัยนี้แตกต่างกัน ความหมายของคำว่า ร่วงโรย ที่ปรากฏในประกาศรัชกาลที่ 4 ไม่มีใช้แล้ว
ในปัจจุบัน

ร้อนรน

ตัวอย่าง "ฉะนั้นจึงเตือนสติมาให้ท่านทั้งปวงรีบร้อนรนหาข้าวรวบรวมไว้ให้พอ"

(เล่ม 2 หน้า 131)

จากตัวอย่างคำว่า "ร้อนรน" ใช้ในความหมายว่า กระสือหรือร้อน, ขวนขวาย
ปัจจุบัน "ร้อนรน" ใช้เป็นคำกริยา มีความหมายว่า แสดงอาการกระวนกระวาย
หรือทวนทวาย จึงเห็นได้ว่าความหมายของคำว่า ร้อนรน ที่ใช้ในประกาศรัชกาลที่ 4 กับปัจจุบัน
มีความหมายต่างกัน ความหมายที่มีใช้ในประกาศรัชกาลที่ 4 นั้นในปัจจุบันไม่มีใช้

แรง

ตัวอย่าง "ภาชนะนี้ใครอย่าตีว่าแรงเพราะไม่ได้เรียกเอามาเป็นหลวงแต่สักเพียง 1"

(เล่ม 1 หน้า 90)

"ถ้าว่าปฏิเสธมาดังนี้ในหลวงจะบนผู้มีชื่อด้วยสินบนแรง ๑ ตั้งแต่ซัง 1 ขึ้นไป
ห้าซังลงมาโดยสมควร"

(เล่ม 1 หน้า 266)

จากตัวอย่างคำว่า "แรง" ใช้ในความหมายว่า แพง, มากเกินไป, มาก
 ปัจจุบัน "แรง" ใช้เป็นคำวิเศษณ์เหมือนกับสมัยก่อน แต่หมายถึง กล้า เช่น
 กลิ่นแรง ลมแรง เป็นต้น จึงเห็นได้ว่า แรง ที่ใช้ในประกาศรัชกาลที่ 4 กับปัจจุบันทำหน้าที่
 เหมือนกัน แต่ใช้ในความหมายต่างกัน ความหมายที่มีใช้ในประกาศรัชกาลที่ 4 ไม่มีใช้ในปัจจุบัน

ลูกค้า

ตัวอย่าง "เรือลูกค้าต่างประเทศก็เข้ามามาก ถึงจะบรรทุกสินค้าเข้ามาขายก็ขายได้บ้าง
 ไม่มากนัก"

(เล่ม 1 หน้า 164)

"บัดนี้เรือลูกค้าคนขาวชาวต่างประเทศนอกที่เรียกว่าฝรั่งเข้ามาค้าขายก็มีมากขึ้น
 กว่าแต่ก่อน"

(เล่ม 1 หน้า 164)

จากตัวอย่างคำว่า "ลูกค้า" หมายถึง ผู้นำสินค้ามาขาย ซึ่งก็คือ พ่อค้า นั่นเอง
 ในอักษรวิธานศรียท์ อธิบายว่า "ลูกค้า" คือ ผู้ร่วมเดินทางไปกับพ่อค้าเพื่อทำการค้าขายและ
 อยู่ในฐานะลูกน้องของพ่อค้า ซึ่งเป็นผู้ดูแลในการเดินทางไปค้าขายนั้น หรือพ่อค้า

ปัจจุบัน "ลูกค้า" จะนำมาใช้ในความหมายเดียวเท่านั้น คือ หมายถึง ผู้ที่มาซื้อของ
 เป็นประจำ หรือเจ้าจวนฯ จึงเห็นได้ว่า ในปัจจุบันความหมายของคำว่า ลูกค้า ได้เปลี่ยนแปลงไป
 และไม่มีใช้ในความหมายเดิม

วิเศษ

ตัวอย่าง "เมื่อได้เสวยสิริราชสมบัติพระชนมได้ 37 พรรษา อยู่ในราชสมบัติ 27 ปี
 เสด็จสวรรคต ยังมีพระนามวิเศษปรากฏพ้นจากสามัญนามไม่"

(เล่ม 2 หน้า 19)

"มีพระราชกุศลวิเศษแปลกไปกับคราวที่พระราชธุระมีประการใด ๆ บ้าง"

(เล่ม 2 หน้า 26)

จากตัวอย่าง คำว่า "วิเศษ" ใช้นิยามความหมายว่า แปลกจากสามัญ น่าอัศจรรย์ หรือพิเศษ

ปัจจุบัน "วิเศษ" มีความหมายว่า ยอดเยี่ยม เลิศลอย ยอดเยี่ยมทางวิทยาคม ซึ่งความหมายเหล่านี้แตกต่างกับความหมายที่มีใช้ในประกาศรัชกาลที่ 4 อย่างสิ้นเชิง ความหมายของคำว่า วิเศษ ที่มีใช้ในประกาศรัชกาลที่ 4 นั้นไม่มีใช้ในปัจจุบัน

อดออม

ตัวอย่าง "...ก็กลัวจะเป็นเวรอาฆาตเพราะพี่น้องก็พากันอดออมถึงความเสีย หรือผากตัวเข้าพวกพาลนั้นเสีย"

(เล่ม 1 หน้า 435)

จากตัวอย่าง "คำว่า" อดออม" ใช้นิยามความหมายว่า เก็บ อดทนเก็บไว้

ปัจจุบัน "อดออม" มีความหมายว่า ประหยัด ถนอม มักใช้เกี่ยวกับเรื่องทรัพย์สินเงินทอง เช่น ประหยัดอดออมในวันนี้เพื่อความมั่งมีในวันหน้า

2.1.1.2 คำและกลุ่มคำที่มีรูปเขียนคงเดิมแต่ความหมายเดิมกว้างกว่าปัจจุบัน

เมื่อเปรียบเทียบคำและกลุ่มคำที่มีใช้ในประกาศรัชกาลที่ 4 กับการใช้ในปัจจุบันพบว่า คำและกลุ่มคำในประกาศรัชกาลที่ 4 บางคำมีความหมายมากกว่าความหมายที่มีใช้ในปัจจุบัน กล่าวคือ ในปัจจุบันได้นำความหมายที่มีใช้ในสมัยก่อนมาใช้เพียงบางความหมายเท่านั้น ดังเช่นคำต่อไปนี้

ข่มจีน

ตัวอย่าง "ถ้าการวิปริตคือชายหลอกลวงลักพาหญิงไปแล้ว ไปฆ่ารันตีแย่งชิงสิ่งของหรือไปชวนชายอื่นมาข่มจีนทาบับเย็น แล้วเอาไปขายเป็นคนชั่ว หรือหญิงไม่สมัครคุมพวกห้องมาจูดคร่าเอาตัวไปโดยพลการ การเช่นนี้ถึงผู้มีบรรดาศักดิ์สูงเป็นเจ้าเป็นนายทาก็มีโทษ"

(เล่ม 1 หน้า 176)

จากตัวอย่าง คำว่า "ข่มจีน" ใช้ในความหมายว่า ใช้กำลังชิงใจกระทัษำเรา
"วิสัยคนตระกูลต่ำมีแต่คิดจะหาเงินหาทอง ย่อมข่มจีนบุตรหลานของตัวเอง
ไปขาย"

(เล่ม 2 หน้า 205)

จากตัวอย่าง คำว่า "ข่มจีน" ใช้ในความหมายว่า บังคับใจให้กระทำตาม
จะเห็นได้ว่าสมัยก่อน ข่มจีน ใช้ได้ทั้งความหมายที่ว่า ใช้กำลังชิงใจกระทัษำเรา
และบังคับใจให้กระทำตาม

ปัจจุบัน "ข่มจีน" ใช้เป็นคำกริยาในความหมายว่า ใช้กำลังชิงใจ กระทัษำเรา
เท่านั้น

แข็งแรง

ตัวอย่าง "กรมหมื่นราชสีหวิกรมก็ทรงทำราชการแข็งแรงเป็นการใหญ่หลายอย่างมาก ๆ
มากกว่าพระบรมวงศ์อื่น"

(เล่ม 2 หน้า 271)

"เมื่อมีผู้ร้องฎีกาหรือเอาฎีกามาถวาย มีปากยืนยันแล้วก็ได้เคยทรงเร่งรัดกรมทำ
แข็งแรงเอาตัวผู้ผิดมาจนได้"

(เล่ม 2 หน้า 396)

จากตัวอย่าง คำว่า "แข็งแรง" ทั้งสองแห่ง ใช้เป็นคำวิเศษณ์ในความหมายว่า
ขยันขันแข็งอย่างเต็มกำลัง

ตัวอย่าง "ผู้มีวาสนาที่แข็งแรงแห่งอื่นนอกจากในหลวง ท้าให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อน
ต่าง ๆ ดังนั้นก็จะให้มีโทษตามโรธานุโทษ"

(เล่ม 1 หน้า 322)

จากตัวอย่างคำว่า "แข็งแรง" ใช้ในความหมายว่า ยิ่งใหญ่, มีอิทธิพลมาก
ในอักษรวิธานศรียต์ "แข็งแรง" หมายถึง อาการที่คนหรือสัตว์มีกำลังมาก

ปัจจุบัน "แข็งแรง" ใช้ในความหมายว่า มีกำลังมาก สำสั่น เช่น ท้างาน
แข็งแรง ร่างกายแข็งแรง เป็นต้น จะเห็นได้ว่า ความหมายของคำว่า แข็งแรง ที่มีใช้ในปัจจุบัน
นั้นน้อยกว่าความหมายที่มีใช้ในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4

คบหา, คบ

ตัวอย่าง "ทรงเห็นว่าชะรอยจะเป็นคนนอกพระบวรราชวังเข้ามาคบหากันกับคน
ในพระบวรราชวังเป็นผู้ร้ายจึงคิดการเอาสิ่งของไปได้ดังนั้น"

(เล่ม 1 หน้า 40)

"ห้ามมิให้คบพระสงฆ์ไปเล่นในบ้านในโรงบ่อนของตัว"

(เล่ม 1 หน้า 54)

จากตัวอย่าง คำว่า "คบหา, "คบ" ใช้ในความหมายว่า ไปมาหาสู่เป็นพวก
เดียวกันคบคิดกัน (ในทางที่ไม่ดี)

ปัจจุบัน คบหา จะใช้ในความหมายกลาง ๆ หมายถึงไปมาหาสู่เป็นพวกเดียวกัน
เพียงความหมายเดียว

เดินเหิน

ตัวอย่าง "ว่าตีพิมพ์ประกาศแก่ผู้ที่จะ เดินเหิน เป็นเจ้าของภานายอากรทั้งมวงให้รู้ทั่วกัน"

(เล่ม 1 หน้า 140)

"ใครตะกุกตะกายขึ้นก็คงจะ เดินเหิน เสียสินบน 40 ชั่ง 50 ชั่งขึ้นไป"

"ผู้ใด เดินเหิน จะไปเป็นผู้สำเร็จราชการหัวเมือง คนนั้นสำหรับเกี่ยวกับปีศาจที่เรียกว่า ห่า"

(เล่ม 2 หน้า 102)

จากตัวอย่างคำว่า "เดินเหิน" ใช้นัยความหมายว่า วิ่งเดินเพื่อขอความช่วยเหลือ นอกจากนั้น ในอักขรวิธานศรึบท์ ยังอธิบายไว้ว่าหมายถึง การเดิน อีกด้วย

ปัจจุบัน "เดินเหิน" มีใช้ในความหมายเดียวว่า เดิน เช่น คนแก่เดินเหินไม่ค่อยจะไหว ส่วนความหมายว่า วิ่งเดินเพื่อขอความช่วยเหลือนั้น ปัจจุบันไม่มีที่ใช้แล้ว

บัง

ตัวอย่าง "แต่หมอลวงนั้น ถ้าท่านผู้ใดต้องการว่าโช้วังที่บ้าน ก็อย่าให้ บัง เอาไว้เจียบ ๗ ราชการลวงก็ไม่มารับราชการ"

(เล่ม 1 หน้า 115)

"ผู้ที่เมื่ออากรมีภาษีคิด บัง เอาเป็นอาณานิคมประโยชน์ กลับได้เป็นนายอากรไป"

(เล่ม 1 หน้า 227)

จากตัวอย่างคำว่า "บัง" ใช้ในความหมายว่า กันไว้โดยทุจริต

ในอักษรวิธานศรีย บัง ใช้ได้หลายความหมาย คือ ปกปิด, กันไว้ กัน และ กันไว้โดยทุจริต

ปัจจุบัน "บัง" จะใช้ในความหมายว่า ปกปิด, กัน, กัน เช่น บังแดด, ยืนบัง เป็นต้น

หมายเหตุ บัง ในความหมายว่า กันไว้โดยทุจริตนั้น ปัจจุบันยังคงพบที่ใช้ในสำนวนที่ว่า น้อราษฎ์บังหลวง และใช้คำว่า เปียดบัง ในความหมายว่า ยักยอก, ปิดบังเอาไว้

เมามาย

ตัวอย่าง "เมื่อจะคิดอย่างไร ๆ ไปก็จงคิดถึงตัวบ้างเถิด อย่าเมามายเติลึงเติลิตไป
นักเลย"

(เล่ม 2 หน้า 392)

จากตัวอย่างคำว่า "เมามาย" ใช้ในความหมายว่า หลงระเริง

"ผู้ขายรอยมากเป็นนักเลงบ้างมิใช่ นักเลงบ้าง พวกกันเสพสุราเมามายไปทุกหน
ทุกแห่งแล้วก็ออกเที่ยวเดินไปในถนนแลดูคนเข้าไปในวัดวาอาราม ก่อถ้อยความซกดีแทงฟันกัน"

(เล่ม 2 หน้า 231)

จากตัวอย่างคำว่า "เมามาย" ใช้ในความหมายว่า เกิดความมึนเมาอันยังเกิด
จากการเสพสุรา

จะเห็นได้ว่า เมามาย ในประกาศรัชกาลที่ 4 มีความหมายกว้างกว่าในปัจจุบัน
ปัจจุบัน "เมามาย" มีความหมายว่า เมาอันเนื่องมาจากการดื่มสุรา เท่านั้น

ร่ำเรียน

ตัวอย่าง "ช่างชาวพระนครนี้เมื่อเห็นเป็นคึกก็จะร่ำเรียนเลียนท่าตามอย่าง การช่าง
ทั้งปวงก็จะจาเร็ดดีขึ้นกว่าแต่ก่อน"

(เล่ม 1 หน้า 147)

จากตัวอย่างคำว่า "ร่ำเรียน" ใช้ในความหมายว่า เรียนให้ขึ้นใจ

ตัวอย่าง "...ในหลวงก็จะทรงจดหมายให้ผู้รับสั่งเป็นข้าราชการฝ่ายในฝ่ายหน้าโดย
สมควรไปต่อว่าเพ็ดทูลแก่เจ้าวังร่ำเรียนแก่เจ้าบ้านโดยคิขอให้ชำระส่งควาให้"

(เล่ม 1 หน้า 265)

"...ก็ให้พระยาไชยทอดครั้นคัมภีรหมายไปหรือจะเพ็ดทูลร่ำเรียนต่อว่าด้วยปาก
ได้ก็จงจัดแจงเอาตัวมา"

(เล่ม 1 หน้า 267)

จากตัวอย่างคำว่า "ร่ำเรียน" ใช้ในความหมายว่า บอกเล่าให้ทราบ, ร้องเรียน

ปัจจุบัน "ร่ำเรียน" มีความหมายตรงตามพจนานุกรมฯ ว่า เรียนให้ขึ้นใจจะเห็น
ได้ว่า ความหมายของคำว่า ร่ำเรียน ในปัจจุบันนี้ใช้ได้แคบกว่าในประกาศรัชกาลที่ 4

วิถถาร

ตัวอย่าง "ข้อความวิถถารมีอยู่อีกฉบับ 1 ได้แจกไปกับผู้สำเร็จราชการเมืองกรมการร้างแขวง
อาเภอแล้ว"

(เล่ม 1 หน้า 144)

จากตัวอย่างคำว่า "วิถถาร" ใช้ในความหมายว่า กว้าง ๆ ตามความหมาย

ในอักษรวิธานศรีปึ่ง อธิบายความหมาย ของคำว่า "วิถถาร" ว่า หมายถึง กว้างขวาง,
มากเกินไป, พิสดาร, นอกแบบ

ปัจจุบัน "วิถิตถาร" ครอบคลุมจะเข้าใจในความหมายว่า พิสดาร, นอกแบบ นอกทาง
เกินวิสัยปกติ ส่วนความหมายว่า กว้างขวางและมากเกินไบนั้น ไม่มีใช้ในปัจจุบัน

สมคบ

ตัวอย่าง "ครั้นหญิงนั้นเป็นสาว หลวงเสนาภักดีก็สมคบเป็นภรรยา"

(เล่ม 2 หน้า 204)

"เมื่อจะสมคบกับลูกค้าคนอังกฤษแลชาวยุโรปอื่นและอเมริกันก็ให้พบปะกันที่หน้าบ้าน
หน้าโรงที่มีผู้รู้ผู้เห็น"

(เล่ม 2 หน้า 154)

จากตัวอย่างคำว่า "สมคบ" ใช้ในความหมายว่า คบหาเป็นมิตร, คบหาเป็นคู่
กินอยู่หลับนอนด้วยกัน

ตัวอย่าง "บุตรหลานแลเจ้าสำนักสมคบร่วมคิดกันกับอ้ายผู้ร้ายก็ต้องพลอยรับโทษเสมออ้าย
ผู้ร้ายนั้น"

(เล่ม 2 หน้า 257)

จากตัวอย่าง "สมคบ" ใช้ในความหมายว่า ร่วมคบคิดกัน (ในทางที่ไม่ดี)

ปัจจุบัน "สมคบ" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า ร่วมคบคิดกัน ดังนั้นจึงนับได้ว่า
ความหมายของคำว่า สมคบ นั้นปัจจุบันมีที่ใช้น้อยกว่าในประกาศรัชกาลที่ 4

สั่นเคาะ

ตัวอย่าง "เมื่อได้ช่วงได้โอกาสที่จะทรงสั่นเคาะพระเมตตากฎาแก่ท่านทั้งหลายทั้งปวงดังนี้
ก็ทรงพระสมนัสด้วยพระเมตตากฎาที่ได้ทรงสั่นเคาะนั้นคืออยู่แล้ว"

(เล่ม 2 หน้า 54)

ตัวอย่าง สำนแดง น่าจะใช้ในความหมายว่า ทาให้ปรากฏ, แสดง
"พระราชทานคำตอบสำแดงการที่แท้จริงให้สิ้นสงสัย"

(เล่ม 2 หน้า 404)

จากตัวอย่างคำว่า "สำแดง" ใช้ในความหมายว่า ชี้แจง, อธิบายความ
ปัจจุบัน สำนแดง มีความหมายตรงตามพจนานุกรมฯ ว่า ทาให้ปรากฏ เช่น
สำแดงฤทธิ์ สำนแดงเดช จึงนับได้ว่าคำว่า สำนแดงนี้ ในปัจจุบันมีความหมายใช้ได้แคบกว่าในประกาศ
รัชกาลที่ 4

ออก ๆ แอด ๆ

"คนอื่นที่หลบหลีกหนีแลผัดเพี้ยนออกแอดไปตามความตรึกตรองของคนที่ถือตัวว่าไม่
เสียชาติเกิดมาเป็นเทวดากินอาหารทิพย์มีสติปัญญามากคิดเกียตรวงไปต่าง ๆ นั้นไม่โปรดให้ลดแก่
ผู้ใดเลย"

(เล่ม 1 หน้า 225)

จากตัวอย่างคำว่า "ออกแอด" ใช้ในความหมายว่า ผิดเพี้ยน
ตัวอย่าง "ข้าราชการอิจฉาธิษยากันหนอง ๆ แหงง ๆ เพ็ดทูลออก ๆ แอด ๆ กล่าวโทษกัน
บ้างแก้ตัวบ้าง เล่นบ้างจริงบ้าง "

(เล่ม 2 หน้า 413)

จากตัวอย่างคำว่า "ออก ๆ แอด ๆ หมายถึง นินทาว่าร้ายกัน
ในอักษรวิธานศรียท์ อธิบายความหมายของคำ "ออกแอด" ว่า คือเสียงออกแอด
เหมือนเสียงคนแก่คนเฒ่า, เป็นโรคหนักเสียงเบาไป

ปัจจุบัน ออกแอด หรือออก ๆ แอด ๆ ใช้เป็นคำวิเศษณ์ หมายถึง อาการที่บ่นไม่
รู้จักจบ เช่น บ่นออกแอด หรืออาการที่ป่วยอยู่บ่อย ๆ เช่น เจ็บออกแอด ป่วยออก ๆ แอด ๆ
เป็นต้น แต่ออกแอด ที่หมายถึง ผิดเพี้ยน และออก ๆ แอด ๆ ที่หมายถึง นินทาว่าร้ายกัน ในปัจจุบัน
ไม่มีใช้ จึงนับได้ว่า ออกแอดที่มีใช้ในปัจจุบันนี้ใช้ในความหมายได้น้อยกว่าในประกาศรัชกาลที่ 4

2.1.1.3 คำและกลุ่มคำที่มีรูปเขียนคงเดิมแต่ความหมายเดิมแตกต่างจากปัจจุบัน

เมื่อเปรียบเทียบคำและกลุ่มคำที่ปรากฏใช้ในประกาศรัชกาลที่ 4 กับปัจจุบันพบว่ามีคำและกลุ่มคำบางคำในประกาศรัชกาลที่ 4 มีความหมายอย่างหนึ่ง ในปัจจุบันคำและกลุ่มคำนั้น ๆ ก็ยังใช้ความหมายเดิม และมีความหมายใหม่เพิ่มขึ้น เช่นคำว่า

จีนใจ

ตัวอย่าง "ถ้าตุลาการหรือเสมียนผู้คุมขมเหงจีนใจลูกความ เปลี่ยนแปลงถ้อยคำสวนทูลหรือเจียนตียงคำให้ท้าวทามบนแลผิดแลนยอมตัวไม่ยอมทาก็ดี ก็ให้ตัวทาสแลลูกหนี้ผู้ต้องคดีนั้น ร้องเรียนต่อพระยาเพชรพิไชย แลพระยาอภัยรณฤทธิ์ในสามวันเจ็ดวัน"

(เล่ม 1 หน้า 373)

"การที่รักษาตัวเด็กนั้นเป็นธุระของผู้ใหญ่ ที่จะได้หาหมอมารักษาพยาบาลจีนใจให้เด็กกิน"

(เล่ม 2 หน้า 16)

"เมื่อเป็นดังนั้นผู้ที่มีข้าวอยู่กลัวจะถูกข่มขู่จีนใจให้ขายราคาต่ำก็จะพากันกักข้าวเสีย"

(เล่ม 2 หน้า 155)

"หลวงเสนาก็คดีก็ยอมใช้เงินแรงกว่าค่าตัวเดิม แต่อย่างน้อยกว่าจำนวนเงินที่บิดามารดาจีนใจบุตรไปขายให้ผู้อื่น"

(เล่ม 2 หน้า 202)

จากตัวอย่างคำว่า "จีนใจ" ใช้ในความหมายว่า บังคับให้ทำตาม ซึ่งก็ตรงกับ

ความหมายในอักขรวิธานสรีรพ์ว่า ความที่ใจไม่ออกไป, ไม่อยากทำ, ไม่อยากอยู่, เขาข่มให้ต้องจำใจไป, จำใจทำ, หรือจำใจอยู่

ปัจจุบัน นอกจาก "จีนใจ" จะใช้ในความหมายบังคับให้ยอมทำตามเหมือนกับในประกาศรัชกาลที่ 4 แล้วจีนใจ ยังมีความหมายเพิ่มขึ้น หมายถึง ใช้กำลังบังคับให้ร่วมประเวณี เช่น หญิงถูกชายใช้กำลังจีนใจ

ซุกซน

ตัวอย่าง "ผู้ชายโดยมากเป็นนักเลงบ้างมิใช่ นักเลงบ้าง พวกมันเสพสุราเมามายไปทุกหนทุกแห่งแล้วก็ออกเที่ยวเดินไปในถนนแลซุกซน เข้าไปในวัดวาอารามก่อฉ้อความวิวาทขกตีแย่งกัน"

(เล่ม 1 หน้า 231)

จากตัวอย่าง คำว่า "ซุกซน" ใช้ในความหมายว่า เที่ยวเล่นเกะกะไปทั่วเหมือนเด็ก ๆ ซึ่งก็มีความหมายใกล้เคียงกับในอักขรวิธานสรีรพ์ว่า คือการที่เอาของสิ่งหนึ่งไปซุกที่ซ่อนแล้วเอาของที่ซ่อนมาซนที่นี่, เล่นเหมือนเด็ก ๆ , เล่นรังแก เป็นต้น

ปัจจุบัน นอกจาก "ซุกซน" จะใช้ในความหมายว่า ซนนอกสู่นอกทาง, ขอกแซกเล่น ซึ่งก็เหมือนกับความหมายที่มีในประกาศรัชกาลที่ 4 แล้ว ซุกซน ยังนำไปใช้เป็นความหมายโดยนัยได้ เช่น การเที่ยวซุกซนของผู้ชาย หมายถึง ผู้ชายที่ชอบเที่ยวผู้หญิง เป็นต้น

แต่

ตัวอย่าง "เมื่อพวกฝรั่งเศส อังกฤษ อเมริกัน เอาเงินมาแต่นอกประเทศลงทุนเขาที่ซื้อที่แลจ้างลูกจ้างใช้ เงินทองเมืองอื่นก็จะได้ตกแก่แผ่นดินเจริญแก่พระนครนี้"

(เล่ม 1 หน้า 147)

"อากรคำน้ำเก็บแต่ราษฎรที่หาปลาในทะเล แม่น้ำลำคลอง ปิงบางที่เป็น
ธารน้ำไหล แลห้วยหนองน้ำบรรดามีในพระราชอาณาจักร"

(เล่ม 1 หน้า 167)

"ทรงพระราชอุทิศถวายเป็นวิสุงคามสีมาแก่พระสงฆ์อันจะมาแต่จตุทิศทั้งสี่"

(เล่ม 2 หน้า 35)

จากตัวอย่าง คำว่า "แต่" ใช้ในความหมายว่า จาก

ปัจจุบัน แต่เป็นคำวิเศษณ์มีความหมายว่า เฉพาะ, อย่างเดียว เท่านั้น, เช่น
มาแต่ตัว, เป็นคาบพบทนายหน้ามบอกเวลาหรือบอกสถานที่ เช่น มาแต่เช้า, มาแต่บ้าน เป็นต้น
จะเห็นว่า "แต่" ที่ใช้ในประกาศรัชกาลที่ 4 มีความหมายแคบกว่าปัจจุบัน

เจ้าจอม

ตัวอย่าง "เจ้าจอมอยู่งานในแผ่นดินที่ล่วงแล้ว ที่สูงอายุแล้วใช้ราชการออกข้างหน้า
ได้เรียกว่าเจ้าจอมเจ้าจอม"

(เล่ม 1 หน้า 445)

"บรรดาหญิงสูงอายุนั้นเจ้าจอมเก่าซึ่งรับราชการเช่นเดียวกับเจ้าจอมเจ้าจอม
นั้นเรียกว่าท่านเจ้าจอม"

(เล่ม 1 หน้า 446)

จากตัวอย่าง คำว่า "เจ้าจอม" หมายถึง ตำแหน่งข้าราชการฝ่ายใน
ในพระราชสำนักที่มีอายุมาก

ปัจจุบัน ความหมายที่มีใช้ในประกาศรัชกาลที่ 4 นี้ก็ยังมีอยู่ในพจนานุกรมฯ

นอกจากนั้น เจ้าแถม ยังมีความหมายเพิ่มมากขึ้นอีก คือ ราช์เรียกผู้ใหญ่ที่เป็นประธานในการดูขอ หรือการหมั้น เรียกชายจีนที่มีฐานะดี รวมทั้งชายจีนที่เป็นเจ้าของกิจการร้านค้าของตนเองก็ได้ เช่น เจ้าแถมร้านขายของชำ เป็นต้น

2.1.1.4 คำนละกลุ่มคำที่มีรูปเขียนคงเดิมแต่ความหมายย้ายที่

เมื่อเปรียบเทียบคำนละกลุ่มคำที่มีใช้ทั้งในประกาศรัชกาลที่ 4 และปัจจุบันพบว่า คำนละกลุ่มคำที่เคยใช้ในประกาศรัชกาลที่ 4 เป็นความหมายหนึ่ง ปัจจุบันได้มีการย้ายที่ไปเป็นอีกความหมายหนึ่ง แต่ก็ยังพอมองเห็นเค้าของความหมายเดิมอยู่บ้าง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ก๊าวถ่าย

ตัวอย่าง "ทุกวันนี้เรือลูกค้าเมืองต่างประเทศเข้ามาค้าขายมาก เรือใหญ่ทอดก๊าวถ่าย กันไปมาไม่เป็นอันดับ"

(เล่ม 1 หน้า 375)

จากตัวอย่าง คำว่า "ก๊าวถ่าย" ใช้ในความหมายว่า เกะกะไม่เป็นระเบียบ, ไม่เสมอกัน

ปัจจุบัน "ก๊าวถ่าย" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า ล้วงล้ำเข้าไปยุ่งเกี่ยว หน้าที่ผู้อื่น, เหลื่อมล้ำไปไม่เป็นระบบ เช่น งานก๊าวถ่ายกัน จะเห็นได้ว่าความหมายของคำ ย้ายที่ไปใช้เกี่ยวกับหน้าที่การงานเป็นสำคัญ ไม่ใช้ทั่ว ๆ ไป

จังหวัด

ตัวอย่าง "ซึ่งเรียกว่าลัทธิคณานทั่วยุทธทุกหลังทุกจังหวัดพระตำหนักนั้นไม่ได้เปรียบเหมือน ในจังหวัดท้องพระโรงก็มีชื่อพระตำหนักต่าง ๆ"

(เล่ม 2 หน้า 253)

จากตัวอย่างคำว่า "จังหวัด" ใช้ในความหมายว่า พื้นที่ บริเวณ ทั้งสองแห่ง

ปัจจุบัน "จังหวัด" มีความหมายย้ายที่ไปคือ หมายความว่าบริเวณท้องที่ซึ่งกำหนดขึ้นเพื่อสะดวกในการปกครอง เช่น จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดสงขลา เป็นต้น

ยายี

ตัวอย่าง "แต่เมืองเดิมของลูกค้ำนั้น ๆ เพื่อจะช่วยเหลือรักษาเป็นเพื่อนลูกค้ำในท้องทะเล ให้นำยายีลูกค้ำตามเมืองนั้น ๆ ซึ่งมาค้าขาย"

(เล่ม 1 หน้า 164)

จากตัวอย่าง คำว่า "ยายี" ใช้ในความหมายว่า เบียดเบียน, รังแก, เอาเปรียบ ทำให้ได้รับความเดือดร้อน

ปัจจุบัน "ยายี" ในพจนานุกรมฯ หมายถึง เบียดเบียน แต่ปัจจุบันมีความหมายย้ายที่โดยทั่วไปจะใช้ในความหมายที่หญิงถูกขายบังคับจิตใจ จะเห็นได้ว่ายังมีเค้าของความหมายว่าเป็นการถูกรังแกหรือเอาเปรียบทำให้เกิดความเดือดร้อน

ระบาค

ตัวอย่าง "ด้วยสมเด็จพระนางนาถราชเทวีสิ้นพระชนม์แล้ว เลกในกรมก็จะกระจัดกระจาย พลัดพรายเพียวระบาคหลบหนีไปแอบแฝงพึงบุญอยู่ในเจ้าตั้งกรมแล้ว"

(เล่ม 2 หน้า 386)

จากตัวอย่าง คำว่า "ระบาค" ใช้ในความหมายว่า กระจัดกระจายไป ซึ่งก็ตรงกับ ความหมายที่มีในอักขรธานศรึบท์ ว่า หมายถึง กระจัดกระจายไปเหมือนคนเป็นข้าเจ้าบ่าว ขุนนางครั้นนายตายแล้วต่างคนต่างไปนั้นว่าระบาคไป

ปัจจุบัน "ระบาค" มีใช้อยู่ หมายถึงกระจัดกระจาย แพร่ไป เช่น โรคระบาค สังเกตได้ว่า ระบาคนี้จะใช้กับนาม "โรค" เท่านั้น ไม่ใช้กับนามที่เป็นตัวบุคคล จึงนับได้ว่า ปัจจุบัน ระบาค มีความหมายย้ายที่ไป

สว่างเกิน

ตัวอย่าง "จึงทรงพระราชดำริจะสร้างเรือรบเรือกลไก เรือค่าย ใช้ปืนใหญ่ขึ้นอีกหลายลำ อยู่ เพื่อจะนำออกไปเล่นไล่เรือสลัด และป้องกันเรือตระเวนฝ่ายญวนมิให้สว่างเกินมาทำร้ายแก่เขตแดนนี้ได้"

(เล่ม 1 หน้า 165)

จากตัวอย่าง คำว่า สว่างเกิน ใช้ในความหมายว่า เลยเข้าใบ, สว่างล้ำ ซึ่งความหมายนี้ก็ตรงกับความหมายที่มีในอักขรานุธานศรึบที่ว่า สว่าง, เกิน, เลย

ปัจจุบัน สว่างเกิน มีความหมายย้ายที่ใบ หมายถึง การแสดงอาการเกินสมควรต่อผู้อื่น สว่างจาริตประเพณีหรือจรรยา มารยาท เช่น ลวนลาม ดูหมิ่น สบประมาท จะเห็นได้ว่ามีความหมายย้ายที่ใบในทางที่ไม่ดีนัก

ลักเพศ

ตัวอย่าง "...จะให้สักหน้าว่าลักเพศภิกษุ ลงพระราชอาญาเจียน 2 ยก 60 ที่ ส่งตัวไปเป็นไพร่หลวงรองสี"

(เล่ม 1 หน้า 432)

"...จะให้รับไหมนับตัวพระสงฆ์สามเณรผู้ลักเพศไปด้วยนั้นรูปละ 100 บาททุกคน"

(เล่ม 1 หน้า 432)

จากตัวอย่างคำว่า "ลักเพศ" หมายถึง พวกที่ทำหรือแต่งตัวปลอมแปลงให้ผิดจากเพศของตน เช่น พระสงฆ์ปลอมเป็นฆราวาส, ฆราวาสปลอมเป็นพระสงฆ์ เป็นต้น

ปัจจุบัน "ลักเพศ" มีความหมายย้ายที่ใช้กับการกระทำนอกกลุ่มนอกทางที่วิปริตผิดเพศของชายและหญิง เช่น พวกที่ชอบทำตัวลักเพศ จะเป็นหญิงก็มาใช่จะเป็นชายก็ไม่เชิง

จากการวิเคราะห์คำและกลุ่มคำที่มีใช้ในประกาศรัชกาลที่ 4 กับปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันคำและกลุ่มคำมีการเปลี่ยนแปลงความหมายไปจากเดิม แต่รูปแบบการเขียนยังคงเดิม ในหัวข้อ

2.1.1 สรุปได้ 4 ลักษณะ คือ

1. รูปเขียนคงเดิมแต่ความหมายเปลี่ยนไปจากเดิมโดยสิ้นเชิง เช่นคำว่า จดหมาย ลูกคำ วิเศษ เดิมหมายถึง จดไว้ พ่อค้า พิเศษ แต่ปัจจุบันใช้ในความหมายว่า หนังสือที่ไปถึงกัน ผู้ที่มาซื้อของ ยอดเยี่ยมในทางวิทยาคม เป็นต้น

2. รูปเขียนคงเดิมแต่ความหมายเดิมกว้างกว่าปัจจุบัน เช่นคำว่า ช่มจีน เดินเดิน บัง เดิมหมายถึง บังคับให้กระทำตามและใช้กำลังเงินจกรกระทำเรา วังเดินเพื่อขอความช่วยเหลือและการเดิน กันไว้โดยทุจริตและปกปิด กันไว้ กันไว้ แต่ปัจจุบันใช้ในความหมายว่า ใช้กำลังเงินจกรกระทำเรา การเดิน ปกปิดหรือกันไว้ เป็นต้น

3. รูปเขียนคงเดิมแต่ความหมายเดิมแคบกว่าปัจจุบัน เช่นคำว่า ชินใจ ชุกชน เจ้าแก่ เดิมหมายถึง บังคับให้ทำตาม เที่ยวเล่นเกะกะไปทั่ว ตำแหน่งข้าราชการฝ่ายในในพระราชสำนักที่มีอายุมาก แต่ปัจจุบันนอกจากจะใช้ในความหมายเดิมแล้ว ยังมีความหมายเพิ่มว่า บังคับให้ร่วมประเพณี การเที่ยวชุกชนของผู้ชาย เรียกผู้ใหญ่ที่เป็นประธานในการสู่ขอหรือเรียกชายจีนที่มีฐานะดี เป็นต้น

4. รูปเขียนคงเดิมแต่ความหมายย้ายที่ เช่นคำว่า จังหวัด ระบาด ลักเพศ เดิมหมายถึง พื้นที่หรือบริเวณ กระจัดกระจายไป พวกที่ท้าวหรือแต่งตัวปลอมแปลงให้ผิดจากเพศของตน (ใช้เมื่อพระสงฆ์ปลอมเป็นฆราวาส หรือฆราวาสปลอมเป็นพระสงฆ์) แต่ปัจจุบันความหมายย้ายที่เป็น บริเวณท้องที่ซึ่งกำหนดขึ้นเพื่อสะดวกในการปกครอง แพร่ไป (ใช้กับคำนาม "โรค") วิปริตผิดเพศจากชายเป็นหญิงหรือหญิงเป็นชาย เป็นต้น

2.1.2 การใช้คำและกลุ่มคำที่รูปเขียนเปลี่ยนแต่ความหมายคงเดิม

จากการศึกษาพบว่าคำและกลุ่มคำที่มีความหมายคงเดิมแต่มีรูปแบบการเขียนที่แตกต่างกันออกไป แบ่งได้เป็นหลายลักษณะ ดังนี้

2.1.2.1 การตัดคำให้น้อยพยางค์ลงหรือเพิ่มพยางค์ขึ้น

คำและกลุ่มคำต่าง ๆ ที่มีรูปแบบการเขียนเปลี่ยนแปลงโดยการตัดพยางค์ให้สั้นลง หรือเพิ่มพยางค์ให้ยาวขึ้น ดังตัวอย่าง

กัปตัน

ตัวอย่าง "อนึ่ง อย่าให้สมคบคนอังกฤษแลชาวยุโรปอื่นแลอเมริกันที่มีความคิดเห็นถึงสุดตาม
ที่เมืองนั้น ๆ และกัปตันนายเรือแลคนหลบเจ้าหน้าให้หลบลี้ภัยในบ้านเรือน"

(เล่ม 2 หน้า 221)

จากตัวอย่างคำว่า "กัปตัน" หมายถึงนายเรือ มาจากภาษาอังกฤษว่า
Captain ปัจจุบันคำนี้เขียนตามพจนานุกรมว่า "กัปตัน"

เกียจกรัง, เกียตกรัง

ตัวอย่าง "...เป็นการเกียจกรังไม่ชอบด้วยยุติธรรม"

(เล่ม 2 หน้า 344)

"คนอื่นที่หลบหลักลับหนีแลคัดเพี้ยนออกแอดบตามความตรึงตรองของตนที่ถือตัวว่าไม่เสีย
ชาติเกิดมาเป็นเหตุตกกันอาหารทิพย์มีสติปัญญามากคิดเกียตกรังไปต่าง ๆ นั้นไม่บรรดาให้ลดแก่ผู้ใดเลย"

(เล่ม 1 หน้า 225)

จากตัวอย่าง คำว่า "เกียจกรัง, "เกียตกรัง" เป็นคำซ้อน ใช้ในความหมายว่า
คดโกง, ไม่ซื่อ หรือเล่ห์เหลี่ยมหลอกลวง

ปัจจุบันตัดพยางค์หน้า คือ "เกียจ" "เกียต" ออก เหลือแต่คำว่า "กรัง" และใช้
ในความหมายเดิม

ความจริงความจริง

ตัวอย่าง "ให้ท่านทั้งปวงเชื่อว่าไม่ทรงหวงแหนกักขังจริงและพระราชดำรินั้นเป็นความจริง
ความจริง"

(เล่ม 1 หน้า 90)

จากตัวอย่างนี้ ใช้ความจริงความตรง เป็นคำซ้อน ปัจจุบันมักตัดพยางค์หลังออก ใช้เฉพาะคำว่า "ความจริง"

ความอยากความปรารถนา

ตัวอย่าง "สรรพสิ่งทุกอันในตัวนอกตัวไม่เป็นตนไม่อยู่นำได้อำนาจความอยากความปรารถนา"

(เล่ม 1 หน้า 9)

ในปัจจุบันเลือกใช้เพียงคำใดคำหนึ่ง คือ "ความอยาก" หรือ "ความปรารถนา"

ความสัตย์ความจริง

ตัวอย่าง "มีพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประกาศนุญาณไว้เป็นความสัตย์ความจริงแก่เจ้าจอมอยู่งานชั้นใน ชั้นกลาง ชั้นนอกทั้งปวง"

(เล่ม 2 หน้า 88)

ตัวอย่างนี้ ปัจจุบันจะใช้โดยการตัดพยางค์ให้สั้นลง เป็น ความสัตย์จริง และมักเขียนเป็น ความสัตย์จริง

คำคำเลวหยาบ

ตัวอย่าง "ซึ่งว่าคำว่าฮ้วนว่าผมเป็นคำคำเลวหยาบนั้นพึ่งเองเกิด ปากผู้ดี ๆ ที่มีอัธยาศัย เมื่อเขาจะต้องพูดว่าเจ้านายผมไบแลฮ้วนจั้น เขาย่อมว่าทูลพระองค์แลทรงพระเจริญหรือพวงพีคังนี้"

(เล่ม 2 หน้า 14)

จากตัวอย่างนี้ ปัจจุบันแยกการใช้เป็น "คำคำ" หรือ "คำหยาบ"

น้อฉลคตโรง

ตัวอย่าง "มันเป็นนักเลงมันก็อดเพลงไม่ได้คงจะคิดน้อฉลคตโรงเจ้านายของมันเอง"

(เล่ม 1 หน้า 103)

จากตัวอย่างนี้ ปัจจุบันนิยมแยกใช้เป็น "น้อฉล" หรือ "คตโรง"

ตี่ชิงวิ่งราว

ตัวอย่าง "ถ้าพรหลวงกรมหนึ่งกรมใดเป็นคนสูบผิ่นกินสุราคบหากันเที่ยวทำโจรกรรม ปล้นสะดมตี่ชิงวิ่งราวแทงฟันบุกรุกถึงบ้านถึงเรือน เจ้าหม่อมลนายเห็นว่าพรหลวงนั้นเป็นพาล จะทำให้เกิดความขึ้น"

(เล่ม 1 หน้า 402)

จากตัวอย่างนี้ ตี่ชิงวิ่งราว หมายถึง การทำร้ายเจ้าทรัพย์แล้วแย่งเอาของไป ปัจจุบันมักใช้สั้น ๆ ว่า "วิ่งราว"

ตั้งแต่นี้สิบใบเมื่อหน้า, แต่นี้สิบใบเมื่อหน้า

ตัวอย่าง "ตั้งแต่นี้สิบใบเมื่อหน้าถ้าชายหญิงสมรสด้วยกันเขาตายจากกันสินเดิมมาน้อยเท่าใด ให้ทำเป็น 10 ส่วน"

(เล่ม 1 หน้า 7)

"แต่นี้สิบใบเมื่อหน้าถ้าพระบรมวงศานุวงศ์สมณพราหมณาจารย์ จ้ากุดละองธุลี พระบาทอาณานิราชราชบุตรทั้งปวงจะออกพระนามอ้างแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช ก็ให้เรียกว่าแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว"

(เล่ม 1 หน้า 20)

จากตัวอย่างนี้ ปัจจุบันจะตัดพยางค์ให้สั้นลง เป็น "ตั้งแต่นี้ใบ" หรือ "แต่นี้ใบ"

แต่

ตัวอย่าง "ด้วยเหตุนี้เป็นที่สงสัยว่าชะรอยพระเจ้าแผ่นดินแต่พระบาทสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเจ้านั้นมา จะทรงเห็นว่าที่นั่นเป็นวิสุตคามสี่ของสงฆ์แล้วกระมัง จึงไม่ไปทรงซ่อมแซม ขึ้นปรินิพพานเป็นพระราชวังสืบไปแลไม่รู้ทำลาย"

(เล่ม 1 หน้า 37)

จากตัวอย่างนี้ "แต่" ใช้ในความหมายว่า นับจากช่วงเวลาหนึ่งไปอีกช่วงเวลาหนึ่ง "ถ้าจะว่าไปทั้งพระราชอาณาจักรตั้งแต่เมืองปักกิ่งได้ฝ่ายทะเลถึงบวงเข้ามาจนถึง กรุงเทพฯ แต่กรุงเทพฯ ขึ้นไปจนเมืองชัยนาท เมืองอุทัยแต่ตะวันตกไปจนเมืองกาญจนบุรี แล ตะวันออกไปจนเมืองปราจีนบุรี เมืองกระบินทร์ เมืองพระตะบองจะไม่ได้เห็นเลย"

(เล่ม 1 หน้า 6)

จากตัวอย่างนี้ "แต่" ใช้ในความหมายว่า นับจากที่หนึ่งไปอีกที่หนึ่ง (บอกทิศทาง)

คำว่า "แต่" ในสมัยก่อน ปัจจุบันใช้คำว่า "ตั้งแต่" ซึ่งมีความหมายเช่นเดียวกันกับ "แต่" ที่ใช้ในประกาศรัชกาลที่ 4 แต่เพิ่มพยางค์ขึ้น

ถือท้ายถือหาง

ตัวอย่าง "ฝ่ายเจ้าหมื่นสุนายของคองกองอย่าได้เข้าถือท้ายถือหางให้ปาวพรของตัวคือตั้ง จักแข็งผู้รักษาเมืองกรมการ"

จากตัวอย่างนี้ ประกาศรัชกาลที่ 4 ใช้ถือท้ายถือหาง ในความหมาย เข้าข้างทางฝ่ายที่ตนชอบ

ปัจจุบันจะตัดแยกคำใช้เป็น "ถือท้าย" หรือ "ถือหาง" หรือใช้ว่า "ให้ท้าย" ก็มี

ทัก

ตัวอย่าง "ผู้ที่เป็นเจ้าของหมาก็จะต้องรู้เอาไป หรือบอกขายแก่ผู้อื่นเสียก็ได้ แต่จะทักเอาที่ไม่ได้"

(เล่ม 2 หน้า 41)

จากตัวอย่างนี้ "ทีก" ใช้ในความหมายว่า อยู่เอาเป็นของตัว
ปัจจุบันมีคำเติมคำเป็น "ทีกทัก" และใช้ในความหมายเดิม

บ่าวข้า

ตัวอย่าง "ถ้าพระองค์เจ้าหรือขุนนางที่เป็นเจ้าของผู้ต้องคดีได้หนังสือเจ้าเมืองกรมการที่
คำนับขึ้นแจ้งข้อคดีของบ่าวข้าลงมาแล้วกลับเข้ากับบ่าวข้า"

(เล่ม 1 หน้า 108)

จากตัวอย่างนี้ "บ่าวข้า" ใช้ในความหมายว่า คนรับใช้ ปัจจุบันแยกใช้เป็นคน
ละคำ คือ "บ่าว" หรือ "ข้า"

ผู้ร้ายผู้ผิด

ตัวอย่าง "อันนั้นก็ไม่ใช่เกียรติยศแก่เจ้าบ้านเจ้าวังซึ่งผู้ร้ายผู้ผิดเข้าไปอาศัยอยู่นั้นเลย"

(เล่ม 1 หน้า 264)

จากตัวอย่างนี้ ปัจจุบันนิยมใช้คำใดคำหนึ่ง เป็น "ผู้ร้าย" หรือ "ผู้ผิด"

พบปะ

ตัวอย่าง ถ้าไปพบปะเรือกระบวนเสด็จเข้าที่ใด ก็ให้จอดแอบแฝงเข้าเสีย"

(เล่ม 1 หน้า 102)

จากตัวอย่างนี้ "พบปะ" หมายถึง ประสบ, เห็น, พบ

ปัจจุบัน "พบปะ" ใช้เป็นคำซ้อน หมายถึง พบด้วยวิสาสะ เช่น มาพบปะสังสรรค์กัน
ซึ่งผิดกับความหมายในตัวอย่าง ส่วนคำในปัจจุบันที่ใช้ในความหมายเดียวกันกับตัวอย่าง คือคำว่า
"พบ" เท่านั้น

ลัม

ตัวอย่าง "ต้นปืชวลศกนี้ห้างเมืองสิงคโปร์แลห้างเมืองจีนลัมไปหลายห้าง"

(เล่ม 2 หน้า 151)

จากตัวอย่างนี้ "ลัม" น่าจะใช้ในความหมายว่า เลิกดำเนินการ, ไม่ทำต่อไป
ปัจจุบัน คำที่มีความหมายเดียวกันนี้ได้เพิ่มพยางค์ขึ้น เป็น "ลัมเลิก" หรือ
"เลิกลัม" ก็ได้

เลือกสน

ตัวอย่าง "ซึ่งชาววัดที่ไม่วุ่นบุตรมิชาติตระกูลเลือกสนไปนกรมอื่น ๆ นอกจาก 5 กรม
นี้แล้วมาได้เลยเป็นอันขาด"

(เล่ม 1 หน้า 65)

จากตัวอย่างนี้ เลือกสน น่าจะ用在ความหมาย ดันรนเพื่อให้เห็นความทุกข์ยาก
ปัจจุบัน คำที่มีความหมายเดียวกันนี้เพิ่มพยางค์ขึ้น เป็น "กระเลือกกระสน"

แอบแฝง

ตัวอย่าง "ถ้าไปพบปะเรือกระบวนเสด็จเข้าที่ใด ก็ให้จอดแอบแฝงเข้าเสีย"

(เล่ม 1 หน้า 102)

จากตัวอย่างนี้ "แอบแฝง" หมายถึง ซ่อน, หลบ
ปัจจุบัน คำที่มีความหมายเดียวกันนี้แยกคำ เป็น "แอบ" หรือ "แฝง"

แอบอิงอาศัย

ตัวอย่าง "เมื่อผู้คนบ่าวไพร่ทาสลูกหนี้ของคณบรรดาศักดิ์น้อยแลราษฎรสามัญหนีเข้ามา
แอบอิงอาศัยอยู่ เจ้าหม่อมหลวงถึงจะรู้จะไปติดตามตัวไม่ได้จะว่าเป็นที่ช่องที่เขาวงศ์ก็คล้ายกัน"

(เล่ม 1 หน้า 263)

จากตัวอย่างนี้ "แอบอิงอาศัย" หมายถึง อยู่, พำนัก
ปัจจุบัน คำที่มีความหมายเดียวกันนี้ตัด คำว่า "แอบอิง" ออก เหลือแต่คำว่า
"อาศัย" และใช้ในความหมายเดิม

2.1.2.2 การเปลี่ยนแปลงพยัญชนะ

คำและกลุ่มคำที่มีใช้ในประกาศรัชกาลที่ 4 แต่จนถึงปัจจุบันพบว่าการ
เปลี่ยนแปลงพยัญชนะต้นหรือพยัญชนะตัวสะกด ดังตัวอย่างต่อไปนี้

แหยะ

ตัวอย่าง "ว่ามาครั้งนี้เป็นความจริงจะแหยะเสียคสีท่านผู้ใดก็หาไม่"

(เล่ม 1 หน้า 104)

จากตัวอย่างนี้ "แหยะ" ใช้ในความหมาย พูดชวนวิวาท
ปัจจุบัน คำที่มีความหมายเดียวกันนี้ คือคำว่า "แหวะ" มีการเปลี่ยนแปลง
พยัญชนะต้น จาก หย เป็น ขว
หมายเหตุ แหยะ ไม่มีใช้ในปัจจุบัน

หู่เงียง, หู่เงียง

ตัวอย่าง "หรือถึงจะยอมรับก็ต้องคิดกลับเป็นบาท เป็นสลึง เป็นเฟื้องรอยมาตรา
ธรรมเนียมไทย เป็นที่หู่เงียงกันเป็นที่วุ่นวายไปกับลูกค้าชาวต่างประเทศ"

(เล่ม 2 หน้า 401)

"ครั้นจะแต่งคนพวกห้องเจ้าภาษีให้ไปจับก็มักมีด้อยความวิวาทคดีและทู่เงียงกัน"

(เล่ม 1 หน้า 156)

จากตัวอย่างนี้ "ทู่เงียง" "อู่เงียง" ใช้ในความหมาย พุทธจารีตตอบกันอย่างรุนแรง

ปัจจุบัน มีใช้โดยการเปลี่ยนแปลงพยัญชนะสะกดในพยางค์แรก ทู่ เป็น ทู่ และเปลี่ยนแปลงพยัญชนะต้น ตัวสะกดและรูปวรรณยุกต์ในคำว่า อู่ เป็น ทู่ จึงเป็นคำ "ทู่เงียง" ที่ใช้กันในปัจจุบัน

พาสณา

ตัวอย่าง "ถ้านายอากรเกรงพาสณาบารมีเจ้านายขุนนางที่อ้างในหนังสือและด้อยค่าผู้ถือนั้น แล้วนิ่งเสีย ปลอ่ยเสีย ไม่เอาตัวผู้ถือหนังสือมาส่งตามบังคับนี้ ถ้ามีผู้มาร้องฟ้องหรือจับหนังสือได้ที่อื่น ข้าราชการทอดไปถึง จะให้คิดเอาเงินอากรที่ร้องขาดนั้นชัวอายุที่หนังสือปลอมนั้นกับนายอากร"

(เล่ม 1 หน้า 128)

"เพราะท่านทั้งปวงแต่ละพระองค์ แต่ละองค์ แต่ละนายมีมงคลกุศลเหตุได้สร้างมาจึงได้มีพาสณายศบรรดาศักดิ์"

(เล่ม 2 หน้า 58)

จากตัวอย่างนี้ ปัจจุบัน พาสณา เปลี่ยนแปลงพยัญชนะต้น จาก พ เป็น ว จึงเป็นคำว่า "วาสณา" ที่ใช้กันในปัจจุบัน

สนัด

ตัวอย่าง "แล เมืองอื่น ๆ ที่ทายไว้ว่าจะได้เห็นนั้น เวลาเห็นนั้นก็จะได้เห็นพร้อมกัน แต่คงอยู่จนเวลาใกล้เที่ยงดังว่ามานเมืองที่เห็นสนัด"

(เล่ม 1 หน้า 7)

จากตัวอย่างนี้ "สนัด" หมายถึง ชัด แม่นยำ

ปัจจุบัน เปลี่ยนแปลงพยัญชนะต้น จาก ส เป็น ถ จึงเป็นคำว่า "ถนัด" ที่ใช้ใน
ปัจจุบัน

สังสกฤต

ตัวอย่าง "จึงโปรดฯให้ตั้งการตีพิมพ์หนังสืออย่างหนึ่งมีชื่อเรียกโดยภาษาสังสกฤตว่าหนังสือ
ราชกิจจานุเบกษา"

(เล่ม 1 หน้า 220)

จากตัวอย่างนี้ "สังสกฤต" ใช้นิยามความหมายว่า หมายถึงภาษาอินเดียโบราณ
ภาษาหนึ่ง

ปัจจุบัน คำนี้เปลี่ยนพยัญชนะต้นสะกดที่พยางค์หน้า จึงใช้เป็น "สันสกฤต"

สาบาล

ตัวอย่าง "เจ้าทรัพย์สาบาลได้ว่าหายานเวลานั้น ผู้ลักพาก็ต้องใช้ ต้องเร่งรัดทำให้เจ้า
ของทรัพย์จงเต็ม"

(เล่ม 2 หน้า 296)

จากตัวอย่างนี้ "สาบาล" ใช้นิยามความหมายให้คำบัญญัติ, ให้คำสัตย์

ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงพยัญชนะตัวสะกด จาก ล สะกด เป็น น สะกด จึงเป็นคำว่า
"สาบาน" ดังที่ใช้กันอยู่ทุกวันนี้

อายัติ

ตัวอย่าง "นายภูจึงอายัติตัวเฝ้าแก่ไว้แก่กัน"

(เล่ม 2 หน้า 199)

จากตัวอย่างนี้ "อายัติ" ใช้นิยามความหมาย เก็บตัวไว้ก่อน, กักตัวไว้

ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงตัวสะกด จาก ตี สะกด เป็น ค สะกด จึงเป็นคำว่า "อายัด"
ดังที่ใช้กันอยู่ทุกวันนี้

2.1.2.3 การเปลี่ยนแปลงสระ

คำและกลุ่มคำที่มีใช้ในประกาศรัชกาลที่ 4 แต่ในปัจจุบันมีการเขียน
เปลี่ยนแปลงสระ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

กาโรหา

ตัวอย่าง "เมืองกาโรหาคือเมืองเขมรก็เป็นเอกราชใหญ่ตามลหนึ่งทางทิศใต้"

(เล่ม 2 หน้า 342)

จากตัวอย่างนี้ กาโรหา ปัจจุบันเขียนเป็น "กัมพูชา" โดยเปลี่ยนรูปและเสียงสระ
จาก โอ เป็น อ่า หมายถึง ประเทศกัมพูชา

ชะรอย

ตัวอย่าง "...หรือถ้าศาลาเป็นพื้นกระดานก็สำหรับชะรอยคักขาย สารพัดจะทราบสารพัด
จะเห็นอยู่แล้ว"

(เล่ม 2 หน้า 373)

จากตัวอย่างนี้ ราช ชะรอย มีรูปวิสรรชนีย์ปรากฏอยู่พยางค์หน้า
ปัจจุบัน ตักรูปวิสรรชนีย์ออก เขียนเป็น "จรมย"

ซาหย่าง

ตัวอย่าง "...ให้ลงพระอาญาเขียน 2 ยก 60 ที่ จั้นซาหย่างประจาน 3 วัน"

(เล่ม 2 หน้า 252)

จากตัวอย่างนี้ "ซาหย่าง" หมายถึง ไม้ 3 อัน ที่ผูกปลายรวมกันแล้วกางออก
ไปสำหรับตั้งหรือห้อยของต่าง ๆ

ปัจจุบันเปลี่ยนเสียงสระที่พยางค์หลังจากสระ อา เป็น สระ อะ สั้นขึ้นจึงเป็น
"หาหยั่ง" ใช้ในความหมายเดียวกัน

จะ เพาะ

ตัวอย่าง "การที่เป็นดังนี้จะเพาะมีในบ้านนี้เมืองนี้"

(เล่ม 2 หน้า 259)

จากตัวอย่างนี้ "จะเพาะ" ใช้ในความหมายที่ว่า อดจะเจาะจง, จำกัด, แต่
เท่านี้

ปัจจุบัน เปลี่ยนแปลงโดยการตัดรูปสระ อะ จึงเป็นคำว่า "เฉพาะ" ที่ใช้ใน
ปัจจุบัน

ชนะ

ตัวอย่าง "กรุงหงสาวดีมีชัยชนะแก่กรุงศรีอยุธยาแล้ว"

(เล่ม 2 หน้า 343)

จากตัวอย่างนี้ พยางค์หน้ามีรูป สระ อา กับ เป็น "ชนะ"

ปัจจุบัน เปลี่ยนเสียงสระ อา เป็น อะ และลดรูปสระ อะ ด้วย จึงเป็นคำว่า
"ชนะ" ที่ใช้ในปัจจุบัน

ทานบน

ตัวอย่าง "ถ้าตุลาการ หรือเสมียน ผู้คุมข่มเหง จินาใจลูกความ เปลี่ยนแปลงถ้อยคำสาบาน
ก็ดี หรือเขียนตีบังคับให้ทำทานบนแล้วผิดแลบยอมตัว ไม่ยอมทำก็ดี ก็ให้ตัวทาสแลลูกหนี้ แล
ผู้ต้องคดีนั้นร้องเรียนต่อพระยาเพชรพิไชย แลพระยาอภัยรณฤทธิ์ในสามวันเจ็ดวัน"

(เล่ม 1 หน้า 373)

จากตัวอย่างนี้ "ทานบน" หมายถึง ถ้อยคำหรือหนังสือที่สัญญาว่าจะไม่ประพฤติ
ละเมิดตามเงื่อนไขที่ได้ทำไว้

ปัจจุบัน เปลี่ยนเสียงสระในพยางค์หน้า จากสระ อา เป็นสระ อะ และเปลี่ยนรูปสระ อะ เป็น ไม้หันอากาศ จึงเป็นคำว่า "จัมทมน" ที่ใช้ในปัจจุบัน (มีข้อเสนอสังเกตว่าเปลี่ยนรูปพยัญชนะต้น, สะกด, และเพิ่มพยัญชนะกาวินต์ด้วย)

บุราณ

ตัวอย่าง "จาก**บุราณ**ราษฎรเรียกกันว่ากะปิ นั้นปลา คาซารากการกราบบังคัมทูลพระกรุณาว่าน้ำเคียวางาปิ พระราชดำริทรงเห็นว่า เรียกว่างานินั้นหาสมกับของดีบังเกิดในเยื่อเคียวาม"

(เล่ม 12 หน้า 33)

จากตัวอย่างนี้ บุราณ หมายถึง มีมาแล้วช้านาน เก่าก่อน

ปัจจุบัน เปลี่ยนสระ อุ เป็น โอ จึงเป็นคำว่า "โอบราณ"

หมายเหตุ คำ "โอบราณ" ก็มีปรากฏใช้ในประกาศรัชกาลที่ 4 แต่พบเพียง 2 แห่งเท่านั้น นอกนั้นจะใช้ บุราณ ทั้งสิ้น

บาณชี

ตัวอย่าง แม้คฤหัสถ์ชราอายุล่วงถึง 70 ปีแล้ว จะหากินเลี้ยงชีวิตในฆราวาสนั้นจัดแสนจะบวชเป็นเถรเป็นเณรพอได้มีเงินหาตรจันเลี้ยงชีวิตโดยง่ายก็จะได้หัก**บาณชี**คฤหัสถ์"

(เล่ม 1 หน้า 29)

"อนึ่ง **บาณชี**สามะโนครวซึ่งยังไม่ได้ส่งน้าให้เร่งส่งเสียในวันเดือน 7 ปีฉลูเบญจศก"

(เล่ม 1 หน้า 32)

จากตัวอย่างนี้ บาณชี ในปัจจุบัน เปลี่ยนสระ อา เป็น อะ และเปลี่ยนรูปสระ อะ เป็น ไม้หันอากาศ จึงเป็นคำว่า "บ๊ณชี"

สำสม

ตัวอย่าง "ฉะนั้นสรรพคุณทั้งปวงพึงสำสมทำให้พร้อมมูลในสันดานด้วยความไม่ประมาทด้วย
ประการทั้งปวงเทอญ"

(เล่ม 1 หน้า 10)

จากตัวอย่างนี้ สำสม น่าจะใช้ในความหมาย รวบรวมให้เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ
ปัจจุบัน สำสม ไม่มีที่ใช้ แต่ใช้ สะสม, สังสม ในความหมายเดียวกัน

2.1.2.4 การเปลี่ยนแปลงรูปการเขียนเป็นรูปคำอื่น

คำและกลุ่มคำที่มีใช้ในประกาศรัชกาลที่ 4 เมื่อเปรียบเทียบกับภาษา
ปัจจุบัน พบว่าคำและกลุ่มคำที่มีความหมายเดียวกันนั้นในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงรูปการเขียนเป็น
อีกรูปหนึ่ง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เกาะ

ตัวอย่าง "ได้ส่งฟ้องไว้ให้ตุลาการหมายเกาะจำเลยมาพิจารณาแต่ 360 ฉบับ"

(เล่ม 1 หน้า 9)

"ถ้าพระยาพิพิธฤทธิเดชกรมการไปเกาะบิดามารดามาจองจำลงเอาพัสดุเงินทอง
หรือไปจุดลากบุตรสาวกรมการราษฎรมาเป็นภรรยาตัวเอง หรือนำไปถวายเจ้าอื่น นายอื่น
โดยพลการ พระยาพิพิธฤทธิเดชกรมการจะมีความผิด"

(เล่ม 1 หน้า 318)

จากตัวอย่างนี้ คำว่า "เกาะ" ใช้ในความหมายว่า จับตัว, คุมตัว

ปัจจุบัน คำว่า เกาะ ยังคงมีใช้อยู่บ้างในภาษาพูดแต่น้อยมาก มักใช้จับตัว คุมตัว
แทนในภาษาเขียน

นอกจากนี้ยังพบอีกคำหนึ่ง คือ เกาะคล่อง ที่ใช้ในความหมายเดียวกัน เช่น
 "ถ้าจัดขวางอยู่จะไปไม่ได้ก็ให้ผู้สำเร็จราชการเมืองแลกรมการเกาะคล่องกดขี่
 ข่มเหง จาเลยุ่นวายไป"

(เล่ม 1 หน้า 155)

คาดใจ

ตัวอย่าง "ข้าพเจ้าดูเหมือนจะคาดใจถูกอยู่แล้ว แต่ว่าไม่สมัครท้ออย่างท่านทั้งหลายทั้ง
 ปวงคิด"

(เล่ม 2 หน้า 67)

จากตัวอย่างนี้ คำว่า "คาดใจ" หมายถึง คะเนาะผู้อื่น
 ปัจจุบัน คาดใจ ไม่มีใช้ แต่ใช้ เดาใจ ในความหมายเดียวกัน (มักใช้ใน
 ภาษาพูด)

เจ้าหนูมุลนาย

ตัวอย่าง "เมื่อผู้คนว่าพรทาสลูกหนีนีเข้าบ่จัดขวางอยู่เจ้าหนูมุลนายเจ้าเปี้ยนายเงิน
 เมื่อเกรงบุญบ้านนั้นวังนั้นอยู่ เข้าบ่ติดตามไม่ได้ก็คงจะบ่เที่ยวบ่แล้ว ๆ เล่า ๆ ไร่บาน
 ที่นั้น ๆ"

(เล่ม 1 หน้า 264)

จากตัวอย่างนี้ ในประกาศรัชกาลที่ 4 ใช้ เจ้าหนูมุลนาย เป็นคำสอน หมายถึง
 ผู้บังคับบัญชา หรือเจ้านาย

ปัจจุบัน เปลี่ยนรูปคำ เป็น เจ้าขุนมูลนาย โดยเปลี่ยนจากคำว่า หนู เป็น ขุน
 แต่ใช้เป็นคำสอนมีความหมายเดียวกัน

ชั่วชั่งชิตีชั่งพราหมณ์

ตัวอย่าง "ถ้าเป็นแต่รู้เห็นไม่ได้ช่วยในการสื่อสาร ไม่เอาความมาร้องฟ้องว่ากล่าวด้วยคิด

เห็นว่าชั่วชั่งชิตีชั่งพราหมณ์ เป็นคนในบุญนอกทางดังนั้นจะปรับผู้เป็นโทษละเมิดลาหนึ่งเอาเป็น พิณโยปจากนายท้าวพระอารามหลวง"

จากตัวอย่างนี้ ชั่วชั่งชิตีชั่งพราหมณ์ ใช้เป็นสากวน หมายถึง บล่อยไปตามเรื่อง ตามราวไม่เอาเป็นธุระ

ปัจจุบันสากวนที่มีความหมายเดียวกันนี้ก็มีใช้ แต่เปลี่ยนรูปคำไปเป็น ชั่วช่างชิตี ช่างสงฆ์ โดยเปลี่ยนจากคำว่า ชั่ง เป็น ช่าง และ พราหมณ์ เป็น สงฆ์

ขอบพลัดขอบผล

ตัวอย่าง "लगคนมีบรรดาศักดิ์เพราะเมีย เหมือนตาพักเป็นแต่ชาววัดขาววามีวาสนา ช่างวัดมาขอบพลัดขอบผลไปได้หลานพระยาศรีสหเทพ (เพ็ง) เป็นเมีย"

(เล่ม 1 หน้า 260)

จากตัวอย่างนี้ ขอบพลัดขอบผล ใช้ในความหมายว่า บังเอิญเป็นไปโดยไม่ตั้งใจ ปัจจุบัน สากวนที่มีความหมายเดียวกันนี้ก็ยังมีใช้ แต่เปลี่ยนรูปไปเป็น จับพลัด จับผล โดยเปลี่ยนจากคำว่า ขอบ เป็น จับ

ทรัพย์สิ่งสิน

ตัวอย่าง "ใครได้ยืมไปก็คงเข้าใจว่าผู้ใหญ่มอบผู้ร้ายผู้คิดว่าเป็นเกียรติยศเหมือนหนึ่งว่า ถ้ามีศิระคนเมาใส่ดีใส่พันครมาก็ดี มีผู้ร้ายใส่ดีใส่ผู้หนึ่ง จะจงชิงวิ่งราวเอาทรัพย์สิ่งสินในตัว ในเมืองผู้ใดก็ดี ผู้ที่กลัวศิระไม้และผู้ร้ายวิ่งเข้าไปในบ้านใหญ่วังรัตนจากมือศิระไม้และผู้ร้าย ไปได้ ดังนั้นจึงเป็นเกียรติยศแก่เจ้าบ้านเจ้าวังนั้นได้"

(เล่ม 1 หน้า 264)

จากตัวอย่างนี้ ทรัพย์สิ่งสิน ใช้ในความหมายว่า วัตถุที่มีรูปร่างที่มีค่า มีราคา และถือเอาได้

ปัจจุบัน ในความหมายเดียวกันนี้มีความว่า ทรัพย์เงินทอง หรือทรัพย์สินใช้ใน
ความหมายเดียวกัน

ปัจจุบัน, บัตยุบัน

ตัวอย่าง "ทั้งนี้ก็เพราะผู้สำเร็จราชการ เมืองกรมการคิดเห็นว่าพระแสงดาบในแผ่นดิน
ปัจจุบันนี้ไม่คม คัดกลัวแต่ดาบในอนาคตกายหน้า"

(เล่ม 1 หน้า 187)

"พระเจ้าลูกเธอในแผ่นดินบัตยุบันนี้มากตั้งแต่ประภา ตรัสสถาป ก็เห็นจะต้อง
ขลุ่ยด้วยการรอสันต์วันไปทุกปี"

จากตัวอย่างนี้ ปัจจุบัน และ บัตยุบัน ในปัจจุบันเปลี่ยนรูปไปว่า ปัจจุบัน แทน

ศิระมะมัว

ตัวอย่าง "ผู้ที่กลัวศิระมะมัวแล้วผู้ร้ายวิ่งเข้าไปในบ้านใหญ่วังโตนจากมือศิระมะมัวแล้วผู้ร้าย
ไปได้ ดังนั้นจึงเป็นเกียรติยศแก่เจ้าบ้านเจ้าวังนั้นได้"

(เล่ม 2 หน้า 3)

จากตัวอย่างนี้ "ศิระมะมัว" หมายถึง นักเลง

ปัจจุบัน ศิระมะมัว ไม่มีใช้ แต่มีความว่า หัวมัว หรือ นักเลงหัวมัว ในความหมาย
เดียวกัน

เลี่ยมเขาคายาให้ชีวิตกัน

ตัวอย่าง "อนึ่ง เพราะมันวิ่งเข้าไปเป็นพงคิคาตรองให้ผู้ที่มีบุญจะเลี่ยมเขาคายาให้ชีวิตกัน"

(เล่ม 1 หน้า 262)

จากตัวอย่างนี้ "เลี่ยมเขาคายาให้ชีวิตกัน" เป็นสำนวน หมายถึง ยุงกัดให้ทะเลาะกัน

ปัจจุบัน สำนวนที่มีความหมายเดียวกันนี้ไม่มีใช้เป็น เลี่ยมเขาคายาให้ชนกัน

ลั่นรำไม้ตัว

ตัวอย่าง "ก็ดอกไม้รูปเทียนไม้เป็นที่ลั่นรำไม้ตัวเท่าไรนัก ถ้าจะมาถวายก็ให้ถวายที่ห้อง
สนามหลวง"

(เล่ม 1 หน้า 111)

จากตัวอย่างนี้ "ลั่นรำไม้ตัว" ใช้เป็นสำนวน หมายถึง ยากไร้ จัดสนถึงที่สุด
ปัจจุบัน สำนวนที่มีความหมายเดียวกันนี้ เขียนเป็น ไม้ลั่นรำไม้ดอก

เอิบเอื่อม

ตัวอย่าง "แต่ครั้งนี้เงินแสงก็ทำการเอิบเอื่อมเข้ามาเอาชื่อเจ้าจอมข้างในนพระบรม
มหาราชวังใส่ด้วย"

(เล่ม 1 หน้า 420)

จากตัวอย่างนี้ "เอิบเอื่อม" ใช้ในความหมายว่า บ้างอาจ, ล่วงเกิน
ปัจจุบัน คำที่มีความหมายเดียวกันนี้ เปลี่ยนเป็นคำว่า อาจเอื่อม

อุ้นหนาผาข้าง

ตัวอย่าง "...จะจัดแจงให้บุตรหลานเข้ามาทูลราชการอยู่ที่อุ้นหนาผาข้างกับเจ้าจอม
มารดาผู้น้อง แลพระองค์เจ้าผู้หลานให้สมควรเป็นเกียรติยศ"

(เล่ม 1 หน้า 320)

จากตัวอย่างนี้ "อุ้นหนาผาข้าง" ใช้เป็นสำนวน หมายถึง มั่นคง มีหลักฐาน
เป็นที่หักพังมั่นคง มากมายคับคั่ง

ปัจจุบันนี้ สำนวนที่มีความหมายเดียวกันนี้มาใช้เป็น อุ้นหนาผาคั่ง

ออกหน้าออกชื่อ

ตัวอย่าง ""เมียที่ควรเป็นเกียรติยศออกหน้าออกชื่อได้เสียใบชาดังนี้"

(เล่ม 2 หน้า 65)

จากตัวอย่างนี้ "ออกหน้าออกชื่อ" ใช้ในความหมาย สามารถแสดงให้ปรากฏ
ได้ เปิดเผยได้

ปัจจุบันนี้ เปลี่ยนรูปเป็น ออกหน้าออกตา

ฮ่อแฮ

ตัวอย่าง "คนฮ้วนนักเมื่อเบงทาสวังตามนายไม่หวาใช้ปายขึ้นร่างร้านไม่หวามักหอบฮ่อแฮ
ถ้าเบงมวยเบงปส้าถูกเตะถูกชกหกล้มลงลุกไม่ขึ้น"

(เล่ม 1 หน้า 16)

จากตัวอย่างนี้ "ฮ่อแฮ" ใช้เป็นคำวิเศษณ์ขยายกริยา หอบ

ปัจจุบันนี้ คำวิเศษณ์ที่ขยายกริยาคำเดียวกันนี้เปลี่ยนรูปเป็น ฮ่อแฮฮ่อ ส่วน
ฮ่อแฮ ไม่มาใช้แล้วในปัจจุบัน

2.1.2.5 การสลับพยางค์ภายในคำ

คำและกลุ่มคำที่มีใช้ในประกาศรัชกาลที่ 4 เมื่อเปรียบเทียบกับภาษา
ปัจจุบัน พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงภายในคำ คือ สลับพยางค์กัน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เคลื่อนคลาด

ตัวอย่าง "ทรงพระอุตสาหะเสด็จออกว่าราชการแผ่นดินวันละ 2 เวลา เสมอามิได้
เคลื่อนคลาด"

(เล่ม 2 หน้า 140)

จากตัวอย่างนี้ เคลื่อนคลาด ใช้ในความหมายเปลี่ยนแปลง

ปัจจุบันนี้ เกิดการสลับพยางค์ เป็น "คลาดเคลื่อน" ใช้ในความหมายเดียวกัน

ผู้ใดผู้หนึ่ง

ตัวอย่าง "ด้วยบัดนี้ไม่ทรงหวงแหนท่านผู้ใดผู้หนึ่งไว้ในราชการด้วยการข่มเหงกักขังดอก"

(เล่ม 1 หน้า 88)

จากตัวอย่างนี้ ประกาศรัชกาลที่ 4 ใช้ผู้ใดผู้หนึ่ง
ปัจจุบัน นิยามใช้ ผู้หนึ่งผู้ใด

ร้องฟ้อง

ตัวอย่าง "ถ้าผู้ใดมาร้องฟ้องหรือเกิดความด้วยประการใด ๆ ก็ดี จะเอาโทษแก่ผู้นั้น

(เล่ม 1 หน้า 53)

"...ให้ปรับโทษผู้ที่เป็นนายบ่อนและเจ้าของที่คนละ 10 ตำลึง ผู้ที่เล่นด้วย
กันและเจ้าของค่านั้นคนละ 5 ตำลึง และทนายเรื่อนคนละ 3 ตำลึง ให้แก่ผู้จับได้แลผู้มา
ร้องฟ้อง"

(เล่ม 2 หน้า 43)

จากตัวอย่างนี้ คำว่า "ร้องฟ้อง" ใช้เป็นคำที่มีความหมายเดียวกับคำว่า ฟ้องร้อง
ปัจจุบัน หมายถึง กล่าวหา กล่าวโทษต่อผู้ใหญ่หรือต่อศาล

ลอบลัก

ตัวอย่าง "สืบต่อมาคนหาเงินแดงลอบลักใช้สอยมีมากขึ้น ราษฎรที่ดูเงินไม่สันตติก็ต้อง
ขาดทุน"

(เล่ม 1 หน้า 120)

จากตัวอย่างนี้ คำว่า "ลอบลัก" ใช้ในความหมายเดียวกับคำว่า ลักลอบ
ในปัจจุบัน หมายถึง ลอบเอาไปแอบกระทำ

หมดด้วยกัน

ตัวอย่าง "ก็แลสัตว์ทั้งปวง คนทั้งปวงมีชีวิตของตัวเป็นที่รักหมดด้วยกัน กลัวตาย ไม่อยากตาย
โดยมากเป็นธรรมดาแต่ว่าหาเสมอกันไม่"

(เล่ม 1 หน้า 7)

จากตัวอย่างนี้ คำว่า "หมดด้วยกัน" ปัจจุบันนิยมมาใช้เป็น "ด้วยกันหมด", จากการวิเคราะห์คำและกลุ่มคำที่ใช้ในประกาศรัชกาลที่ 4 กับปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงรูปการเขียน แต่ความหมายยังคงเดิม ในหัวข้อ 2.1.2 นั้นสรุปได้ 5 ลักษณะ คือ

1. การตัดคำให้น้อยพยางค์ลงหรือเพิ่มพยางค์ขึ้น เช่น คำว่า กับปัดัน พบปะ ปัจจุบัน ตัดคำให้น้อยพยางค์ลง เป็น กับตัน พบ และคำว่า ทึก เสือกสน ปัจจุบันเพิ่มพยางค์ขึ้น เป็น ทึกทัก กระเสือกกระสน เป็นต้น
2. การเปลี่ยนแปลงพยัญชนะ เช่น คำว่า พาสนา สันัด आयัด ปัจจุบัน เปลี่ยนแปลงพยัญชนะต้น และพยัญชนะสะกด เป็น วาสนา ญัต และ आयัด เป็นต้น
3. การเปลี่ยนแปลงสระ เช่นคำว่า ชะฌมย บราวณ บาณชี ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงสระของพยางค์แรกเป็น ชฌมย โบราณ บัญชี เป็นต้น
4. การเปลี่ยนแปลงรูปการเขียนเป็นรูปคำอื่น เช่นคำว่า เกาะ ขอบพลัดขอบผลและ ประจันัน, บัดยุบัน ในปัจจุบันเปลี่ยนเป็นรูปคำอื่น เป็น จับ หรือ กุม จับพลัดจับผลู และปัจจุบัน เป็นต้น
5. การสลับพยางค์ภายในคำ เช่น คำว่า เคลื่อนคลาด ร้องฟ้อง ลอบลัก ปัจจุบันนิยมใช้สลับพยางค์ โดยสลับพยางค์หลังเป็นพยางค์หน้าและพยางค์หน้าเป็นพยางค์หลัง เป็นคำว่า คลาดเคลื่อน ฟ้องร้อง ลักลอบ เป็นต้น

จากการศึกษาเปรียบเทียบการใช้คำและกลุ่มคำในประกาศรัชกาลที่ 4 กับภาษาปัจจุบัน พบว่ามีการเปลี่ยนแปลง 2 ลักษณะ คือ ความหมายเปลี่ยน และรูปเขียนเปลี่ยน ในด้านการเปลี่ยนแปลงความหมายนั้น รูปเขียนของคำและกลุ่มคำในประกาศรัชกาลที่ 4 กับภาษาปัจจุบันจะเขียนเหมือนกัน แต่มีความหมายต่างกันทั้ง ความหมายต่างกันโดยสิ้นเชิง ความหมายเดิมกว้างกว่าปัจจุบัน ความหมายเดิมแคบกว่าปัจจุบัน และความหมายย้ายที่ไป ส่วนการเปลี่ยนแปลงด้านรูปเขียนของคำและกลุ่มคำนั้น มีคำและกลุ่มคำที่มีความหมายเดียวกันในประกาศรัชกาลที่ 4 กับภาษาปัจจุบันมีรูปเขียนต่างกันในด้าน การตัดพยางค์ การเพิ่มพยางค์ และการสลับพยางค์ การเปลี่ยนแปลงพยัญชนะ การเปลี่ยนแปลงสระ และการเปลี่ยนแปลงรูปการเขียนเป็นคำอื่น

2.2 ลักษณะการใช้ประโยค

ประโยค คือ ข้อความที่เกิดจากการนำคำต่าง ๆ มาเรียบเรียงให้มีใจความสมบูรณ์ เป็นที่เข้าใจได้ เพื่อใช้ในการติดต่อสื่อสารแสดงเจตนาให้ผู้อ่านทราบว่าผู้เขียนต้องการอะไร จากการศึกษาลักษณะการใช้ประโยคในประกาศรัชกาลที่ 4 พบว่ามีการใช้ประโยคดังนี้

2.2.1 การใช้ประโยคคำสั่ง

ประโยคคำสั่ง คือ ประโยคที่มีใจความเป็นการสั่ง เพื่อใช้บังคับให้ผู้อ่านทำตามหรือห้ามไม่ให้กระทำ

จากการศึกษาการใช้ประโยคคำสั่งในประกาศรัชกาลที่ 4 พบว่า มีการใช้คำหรือกลุ่มคำที่แสดงคำสั่ง ดังต่อไปนี้

2.2.1.1 ประโยคคำสั่งที่ใช้ห้าม จะมีคำว่า "อย่า" "ห้าม" หรือ "ห้ามอย่า" อยู่ในประโยค เช่น

"พระเจ้าอยู่หัววังหลวง วังหน้าสองพระองค์ให้ออกพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อย่าว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว"

(เล่ม 1 หน้า 27)

"แม้มีความขัดข้องด้วยเหตุอันใดอันหนึ่งมิได้อุปสมบทที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นสามเณรไปอีก 3 ปี จนถึงอายุได้ 24 ปี ถ้าพ้นไปก่อนนั้นไม่อุปสมบทก็ให้สึกเสีย เบนคดีหัดจะเข้ารับราชการแผ่นดิน ห้ามอย่าให้บวชเป็นเณรเป็นเณรสืบไปอีกกว่านั้น"

(เล่ม 1 หน้า 29)

"อนึ่ง อย่าให้พระสงฆ์สามเณรคนเถร ๆ วัด ๆ ป่า ๆ ถิ่น ๆ เล่าลือกันว่าฝรั่งเศสจะตั้งเมืองขึ้นที่เมืองหลวงหรือเอาข้าวไปแทนทะเลเสีย"

"...จวน เป็นพ่ออังกฤษเมื่อไร ทัชชชานกับฝรั่งเศสเมื่อไร อย่าลือดั่งนั้นไม่ถูกเลย"

(เล่ม 1 หน้า 279)

"เพราะเหตุนี้อย่าให้ราษฎรทั้งปวงตื่นกัน แลคิดวิตกเล่าลือไปต่าง ๆ"

(เล่ม 1 หน้า 288)

"เมื่อขัดข้องให้กราบทูลลงก่อน อย่ารู้ทำเอาเอง อย่าคิดว่าจะเอาตามเคยนั้น"

(เล่ม 1 หน้า 332)

"ตั้งแต่นี้ไปห้ามเป็นอันขาด อย่าให้ท่านผู้ใดทักทายถึงพระกายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าอยู่หัว ด้วยคำว่าอ้วนว่าพอม ว่าคำ ว่าขาว สรรเสริญก็ดี ตีเตียนก็ดี แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง"

(เล่ม 2 หน้า 14)

"ใครจะนับเบี่ยงกะแบะอัฐแลรอสหัสทำด ๆ ห้ามอย่าให้เพลงนับที่พื้นปูน พื้นศิลา และพื้นอิฐ กระเบื้อง แลกระดานแข็ง ๆ หยาบ ๆ"

(เล่ม 2 หน้า 31)

"เบี่ยงกะแบะยังมีไม่พอ จะซื้อกันข้างนอกก็ได้ แต่ห้ามอย่าชมจี๋จุ๋เจี๋ยแลหลอกลวงอ้างร่นอิงนี้"

(เล่ม 2 หน้า 33)

"คนพวกนี้ข้าพเจ้าเชื่อว่าบิดาของพวกนั้นคงให้อยู่กับข้าพเจ้าผู้เดียวมาห้าคร เพราะฉะนั้น บัดนี้ข้าพเจ้าไม่ยอมให้ห้าคร ใครอย่ารู้จมส่วงเกินคิดอ่านอย่างไรเข้ามา"

(เล่ม 2 หน้า 87)

2.2.1.2 ประโยคคำสั่งที่ใช้บังคับให้ทำตาม มีคำว่า "จง" ปรากฏหน้า
กลุ่มคำที่ประกอบด้วยคำว่า ทุก กับ คำลักษณนาม และจะปรากฏหน้าคำว่า ทั่ว เช่น

"ให้กรมมหาดไทย พระกระลาโหม พระสุรัสวดี หมายบอกเจ้าต่างกรมเจ้ายังไม่
ได้ตั้งกรม ฝ่ายหน้าฝ่ายใน แลเจ้าทูลละอองธุลีพระบาท ผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายทหารพลเรือนในพระบรม
มหาราชวัง แลพระบวรราชวัง บรรดามีเลขาให้รู้จงทั่ว"

(เล่ม 1 หน้า 99)

"ให้ความว่าแต่สิ้น ๆ พอทรงทราบจงทุกครั้ง"

(เล่ม 1 หน้า 217)

"ให้เจ้าเมืองกรมการท้าวให้ถูกต้องตามประกาศนี้จงทุกประการ"

(เล่ม 1 หน้า 325)

"ให้สมุหนายกขุนายกอง ปลัดกองออกไปนำตัวเลขลัก ๗ หัวเมืองนั้น ๆ จงทุกเมือง"

(เล่ม 2 หน้า 97)

"...บอกเจ้าพนักงานในรู้ว่าคน ๆ นั้นป่วยเจ็บจะมารับพระราชทานเงินเบี้ยหวัดไม่ได้
จงทุกหมู่ทุกกรม ตามรับสั่ง"

(เล่ม 2 หน้า 119)

"ให้ประกาศแก่เจ้าเมืองกรมการแลอาณาประชาราษฎร์ให้รู้จงทั่วกัน"

(เล่ม 1 หน้า 106)

เมื่อศึกษาใช้ คำว่า "อย่า", "ห้าม" หรือ "ห้ามอย่า" ที่ใช้ในประโยคคำสั่งมีใจความมาใช้ห้ามไม่ให้กระทำในประกาศรัชกาลที่ 4 พบว่า ยังคงมีใช้ในประโยคห้ามในภาษาปัจจุบัน แต่คำว่า "จง" ที่ใช้ในประโยคคำสั่งบังคับให้ทำตาม ในประกาศรัชกาลที่ 4 จะไม่ปรากฏหน้าคำกริยา แต่จะปรากฏหน้ากลุ่มคำที่ประกอบด้วยคำว่า "ทุก" กับคำลักษณนาม เช่น จงทุกครั้ง จงทุกประการ จงทุกหมู่ทุกกรม และจะปรากฏหน้าคำว่า "ทั่ว" เช่น จงทั่ว จงทั่วกัน ส่วน "จง" ที่ใช้ในประโยคคำสั่งในภาษาปัจจุบันนั้นจะปรากฏหน้าคำกริยา และช่วยเน้นกริยานั้น เช่น

"จงช่วยกันรักษาความสะอาด"

หมายเหตุ ถ้าจะย้ายตำแหน่งของคำว่า "จง" ในประกาศรัชกาลที่ 4 มาไว้หน้าคำกริยาเช่นเดียวกับภาษาปัจจุบันก็อาจได้ แต่นักนักของประโยคจะเปลี่ยนแปลงการเน้น เช่น

"ก็ให้สมุหนายกขุนายกองปลัดกองออกไปนำตัวเลขสัก ๗ หัวเมืองนั้น ๆ จงทุกเมือง"

ตามตัวอย่าง อาจย้ายคำว่า "จง" ไปไว้หน้าคำกริยา "ออก" ได้เป็น "...จงออกไปนำตัวเลขสัก ๗ หัวเมืองนั้น ๆ ทุกเมือง" จะเห็นได้ว่านักนักของประโยคเปลี่ยนแปลงไป

ในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 มีการใช้ประโยคคำสั่งในส่วนประกอบของประกาศที่เป็นข้อความสั่งและแทรกอยู่ในบทกำหนดโทษบ้าง ประโยคคำสั่งที่ใช้มี 2 ลักษณะ คือ ประโยคคำสั่งที่มีเนื้อความห้ามไม่ให้กระทำ เช่น "ห้ามอย่าให้วชเปนเถรเปนเถรสืบไปกว่านี้" และประโยคคำสั่งที่มีเนื้อความบังคับให้กระทำตาม มีคำว่า "จง" เน้นให้นักในการสั่ง เช่น "ให้เจ้าเมืองกรมการทำให้ถูกต้องตามประกาศนี้จงทุกประการ" ประโยคคำสั่งนี้มักพบในส่วนประกอบของประกาศที่เป็นข้อความสั่งในประกาศประเภทที่เกี่ยวกับการใช้ถ้อยคำภาษา การศาล ข้อกำหนดทางราชการ การศาสนา และการภาษีมากน้อยเรียงตามลำดับ

2.2.2 การใช้ประโยคปฏิเสธ

ประโยคปฏิเสธ คือ ประโยคที่มีใจความบอกเล่าเป็นเชิงปฏิเสธ มีคำที่บอกความปฏิเสธ คือ คำว่า เบล่า ไม่ ไม่ได้

จากการศึกษาการใช้ประโยคปฏิเสธในประกาศรัชกาลที่ 4 พบว่า มีการใช้คำที่บอกความปฏิเสธ คือคำว่า มิ ไม่ หา...มิได้ ไม่...ได้ หาได้...ไม่ มิได้ หา...ไม่ มิใช่ เช่น

"ด้วยเงินที่ซื้อข้าวนั้นฝรั่งก็ไม่หาได้ง่าย ดังกรวดทรายในทะเล"

(เล่ม 1 หน้า 279)

"นายเงินที่ช่วยไว้จะคิดเอาเงินค่าตัวนั้นมาได้"

(เล่ม 1 หน้า 287)

"ถ้ากาลโบข้างหน้ามาได้เป็นจริงดังนี้ ก็ควรที่ท่านทั้งปวง แลเทพยดามนุษย์ จะ
ครหาติเตียนอยู่แล้ว"

(เล่ม 1 หน้า 297)

"ปีนี้สงครามตั้งชื่ออะไร คืออะไร นั่งนอนอย่างไร กินอะไร เรื่องอย่างนี้จะบอก
าหันแจ้งก็ได้ แต่หาเป็นประโยชน์ไม่"

(เล่ม 1 หน้า 311)

"ถ้ามีข้าหมู่ไพร่พลวง ไม่ต้องสักเบนาไพร่พลวง แลไม่หัดต้องเสียค่าฤชาธรรมเนียม"

(เล่ม 1 หน้า 399)

"ถ้ามีชอบด้วยยุติธรรม สุกก็จะหอมงอมก็จะหล่นไปเอง"

(เล่ม 2 หน้า 286)

"การนี้ข้าราชการตกทอดกะ เกณฑ์"

(เล่ม 2 หน้า 52)

อนึ่ง นอกจากจะพบประโยคปฏิเสธที่มีใจความบอกเล่าเป็นเชิงปฏิเสธโดยมีคำนอก
ความปฏิเสธอยู่ในประโยค ยังพบประโยคที่มีคำนอกความปฏิเสธอยู่ในประโยค แต่ใจความของ
ประโยคไม่ได้เป็นการปฏิเสธ แต่มีใจความเป็นเพียงประโยคบอกเล่า เช่น

"ถ้ามิจับเอามาส่งอย่างพระราชบัญญัติตั้งประกาศไว้^๕ จะปรับไหมกับผู้นั้นตามโทษ
ละเมิด"

(เล่ม 1 หน้า 54)

"ในการบัดนี้ควรจะต้องรักษาเกียรติยศให้มิดชิดศัพท์เล่าลือว่าเมตตาปราณีแก่คนทั้งปวง
ไม่เข้าแก่ข่าวพรของตน และไม่เข้าแก่คนคิด แลอนุเคราะห์แก่คนหาคิดมิได้"

(เล่ม 1 หน้า 264)

"ธรรมเนียมอังกฤษแลประเทศยุโรปนั้น หาได้ช่วยคนมาเป็นข้าทาสซื้อขายเหมือน
อย่างกรุงเทพฯ ไม่"

(เล่ม 1 หน้า 287)

"แต่พระอุโบสถพระวิหารภูมิเสนาสนะของเก่าปรักหักพังยังหาได้กระทำไม่

(เล่ม 1 หน้า 309)

"กฎหมายเก่านั้นว่าไว้อย่างไรหาทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทไม่"

(เล่ม 21 หน้า 277)

"ฝ่ายจีนก็เชื่อเอาแต่ในหนังสือของไทยที่เป็นอักษรจีนเบนใหญ่หาได้สอบบัตรว่าไม่"

(เล่ม 2 หน้า 335)

"ฟังพระเทศนาก็นวนหูกอยู่หูกก็คขวางไม่"

(เล่ม 2 หน้า 347)

จากการศึกษาเรื่องการใช้ประโยคปฏิเสธจะเห็นได้ว่า คำที่ใช้แสดงการปฏิเสธในประกาศรัชกาลที่ 4 คือคำว่า มิ ไม่ หา...มิได้ ไม่...ได้ ไม่ได้ หาได้...ไม่ มิได้ หา...ไม่ มิใช่ ในปัจจุบันส่วนใหญ่ไม่พบที่ใช้แล้ว จะใช้คำว่า ไม่ ไม่ได้ แทน ส่วนในด้านการเรียงคำปฏิเสธนั้นมีการเรียงคำที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ในประกาศรัชกาลที่ 4 เมื่อใช้คำว่า "ไม่ได้" จะใช้ว่า "...ฝรั่งก็ไม่ว่าได้งายดังกรวดทรายในทะเล" แต่ในภาษาปัจจุบันจะใช้ "...ฝรั่งก็หาไม่ได้งาย ๆ ดังกรวดทรายในทะเล"

ในประกาศรัชกาลที่ 4 มีการใช้ประโยคปฏิเสธในส่วนประกอบของประกาศที่เป็นมูลเหตุแห่งประกาศเพื่อช่วยในการเล่าเรื่อง และในส่วนประกอบของประกาศที่เป็นชื่อพระราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อช่วยในการแสดงแนวพระราชวินิจฉัยของพระองค์ว่าทรงเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยในเรื่องนั้น ๆ อย่างไร ประโยคปฏิเสธพบมากในประกาศประเภทที่เกี่ยวกับการศาล การปฏิบัติตนของประชาชน และศาสนา

2.2.3 ประโยคเงื่อนไข

ประโยคเงื่อนไข คือ ประโยคที่มีใจความเป็นการสร้างเงื่อนไขแล้วมีผลแห่งเงื่อนไขนั้น ๆ มีคำสันธานที่แสดงความเป็นเงื่อนไข คือ ถ้า...ถ้า เมื่อ...ถ้า เป็นต้น

"ถ้าแม้นโจทก์อยู่กองหนึ่งจ่าเลยอยู่กองหนึ่ง ก็ให้หานายกองปลัดกองทั้งสองฝ่ายมา มอบฟ้องให้ว่ากล่าวไกล่เกลี่ยเสียให้สำเร็จ"

(เล่ม 1 หน้า 324)

"ถ้าจะใคร่ว่าให้ชัด ให้ว่าเลกาพรหลวงล้อมพระราชวัง"

(เล่ม 1 หน้า 326)

"ถ้าพระราชอาคณ ฐานานุกรม พระครูเจ้าคณะเจ้าอาวาสรูปหนึ่งมีความ
ประสงค์ ดังนี้ ก็ให้มาแจ้งความตามจริงโดยสุจริต"

(เล่ม 1 หน้า 337)

"ถ้าจะคัดข้อหาเกิน ก็ให้ไปหาเสียที่คลองอื่นที่มีเรือเดินน้อยไม่ห้าม"

(เล่ม 1 หน้า 385)

"เมื่อยังไม่มีโรคที่ฟ้องหรือขัดทอดถึงตัวก่อนแล้วมีความร้อนตัวกลัวผิดก็ให้มาสารภาพ
ดูแลโทษตัวต่อกรมธรรมการตามสัตย์จริง"

(เล่ม 1 หน้า 399)

"ถ้าได้เสียเงินมาเท่าไรแก่เจ้าหมูลนาย ก็ให้มารับมาทวงเงินของตัวที่เสียมา
นั้นไป"

(เล่ม 2 หน้า 13)

"ถ้าแลผู้ใดยังเชื่อถือเอาหนังสือนั้น เกี่ยวหาออกแลเกลี้ยกล่อมคนให้เชื่อถือด้วยการ
กระซิบกระซาบต่อไป พิจารณาได้ความจริงจะให้มีโทษตามโรธานุโทษ"

(เล่ม 2 หน้า 143)

ในประกาศรัชกาลที่ 4 มีการใช้ประโยคเงื่อนไขในส่วนประกอบของประกาศที่เป็นข้อคำสั่ง
ที่มีคำอธิบายคำสั่งว่าให้ปฏิบัติตนอย่างไรบ้าง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ประโยค

เงื่อนไขในการสร้างสถานการณ์ปัญหาที่จะเกิดขึ้นหลังจากการออกคำสั่ง เพื่อให้ผู้อ่านประกาศเข้าใจและปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้องวิธี แสดงให้เห็นได้ถึงพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมองการณ์ไกล และทรงคิดแก้ไขปัญหาได้อย่างรอบคอบ นอกจากนั้นประโยคเงื่อนไขยังปรากฏแทรกอยู่ในส่วนที่เป็นมูลเหตุแห่งประกาศช่วยในการเล่าเรื่อง และบทกวีบทโคลงเพื่ออธิบายว่าหากไม่ปฏิบัติตามจะเกิดผลอย่างไร

2.2.4 การใช้ประโยคข้อร้อง เจริญชวน

ประโยคข้อร้อง เจริญชวน คือประโยคคำสั่งแบบหนึ่ง คือสั่งโดยอ้อมมาเชิงข้อร้อง เจริญชวนให้กระทำตาม มักมีคำขยายกริยาเพิ่มเข้ามาในประโยคเพื่อมาห้ประโยคห้วนจนเกินไป เช่นคำว่า โปรด ขอได้โปรด กรุณา ขอจง เป็นต้น

จากการศึกษาการใช้ประโยคข้อร้อง เจริญชวนในประกาศรัชกาลที่ 4 พบว่า มีคำที่แสดงการข้อร้อง เจริญชวน คือคำว่า ขอจง ขอเสียเถิด เทอญ ขอเสีย จง...เกิด ขอให้...เกิด ขอ...เสีย จงขอเสีย อยากจะขอ...เสีย เช่น

"ให้ภิกษุในอารามตามลำดับพรรษาแลปฏิบัติที่จะพึงผลัดเปลี่ยนในโดยวินัยนิมนต์ ๗ สอนองพระเดชพระคุณรักษาพระราชศรัทธาให้เจริญพระราชนุศุลตามพระราชดำริทุกพระอารามตามข้อวินัยกติกาสั่งประกาศมานี้ เทอญ"

(เล่ม 1 หน้า 27)

"ถ้าเป็นคนนอกประเทศซึ่งอยู่ในบังคับกงสุลต่าง ๆ ขอเสียเถิด อย่าให้ผิดกฎหมายนี้"

(เล่ม 1 หน้า 385)

"ผู้ใดจะถวายของสมโภชก็ได้ ไม่ถวายก็ได้ ถวายมากก็ได้ น้อยก็ได้ สุดแต่ใจของผู้นั้น ๗ จะขออะไร ไม่ทรงพระราชดำริติเตียนเร่งรัดร้องขอจะเกณฑ์อะไร ขอเสียอย่าให้ปรึกษา กันมันผู้ ๗ อี้ ๗ แลดูกัน ทำตามกัน แลตามยศดังการจะเกณฑ์เลย"

(เล่ม 1 หน้า 455)

"พระเจ้าลูกเธอในแผ่นดินประจันนั้นมากตั้งแต่ปีระกา ตรีศกนี้ไป ก็เห็นจะต้อง
ขลุ่ยด้วยการรอสันต์วันไปทุกปี ถ้าท่านวิตกดังนี้ขอเสียเถิดอย่าวิตกเลย"

(เล่ม 1 หน้า 356)

"การรอสันต์เป็นการพิเศษดังนี้ จะทำก็แต่แก่พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าใหญ่ ๆ
สำคัญ ๆ เมื่อเวลาว่างราชการพอจะทำได้ จะไม่ทำไปทุกพระองค์จงเชื่อเถิด"

(เล่ม 1 หน้า 54)

"ขอให้ท่านทั้งปวงตั้งแต่ผู้ดีตลอดไปจนไพร่รู้จักเกิด ว่าจำนมาชคน"

(เล่ม 2 หน้า 106)

"ขอเตือนสติมาแก่ท่านทั้งหลายทั้งปวง ผู้มีบุตรหลานของตนหรือขอบุตรหลานท่านผู้อื่น
มาเลี้ยงไว้ ขอให้เลิกการแต่งสวมสวดของเครื่องเงินทองไว้กับเด็ก ๆ นั้นเสีย"

(เล่ม 2 หน้า 251)

"เพราะฉะนั้นจะขอทรงเลื่อนกรมหมื่นกรมหมื่นวรจักรธรรมาภาพ กรมหมื่นราชสีหวิกรม
สองพระองค์บนกรมขุน เพื่อจะแสดงความชอบซึ่งมีมาแต่หลัง จงขอเสียอย่าให้ท่านทั้งหลายทั้งปวง
ปันออกแอดอื้อว่าอย่างนั้นอย่างนั้นอะไร ๆ ไปเลย"

(เล่ม 2 หน้า 271)

"การที่หัวเบเนสกอย่างเช่นเจียนมานี้ก็มิใช่เบเนธรรมเนียมไทยตั้งมั่นดังเรือนหมคอก
อยากจะขอยกเสีย"

(เล่ม 2 หน้า 327)

เมื่อพิจารณาการใช้ประโยคขอร้อง เชิญชวน ในประกาศรัชกาลที่ 4 พบว่า การวางคำต่าง ๆ ในประโยคมีลักษณะคล้ายคลึงกับปัจจุบัน แต่ในด้านคำที่ใช้แสดงเจตนาเพื่อขอร้องเชิญชวนนั้น ในปัจจุบันมีบางคำที่เลิกใช้ เช่น จงขอเสีย นอกจากนั้นในปัจจุบันยังมีความแสดงเจตนาเพื่อขอร้องเชิญชวนเพิ่มมากขึ้น เช่น กรุณา โปรด ดังตัวอย่าง "กรุณาทั้งขยະลงนัง" "โปรดรักษาความสะอาด"

ในประกาศรัชกาลที่ 4 มีการใช้ประโยคขอร้องเชิญชวนในส่วนประกอบของประกาศที่เป็นข้อคำสั่ง ดังที่ได้กล่าวไว้ในเรื่องการำประโยคคำสั่งแล้วว่า ข้อคำสั่งในประกาศรัชกาลที่ 4 มีทั้งที่เป็นคำสั่งให้ทำตาม ข้อห้าม ข้อกำหนด คำสั่งที่เป็นเพียงประกาศให้ทราบธรรมดา ๆ ประโยคขอร้องเชิญชวนจะปรากฏอยู่ในข้อคำสั่งที่เป็นประกาศให้ทราบ มีความในเชิงขอร้องเชิญชวนให้ปฏิบัติ หรือให้เชื่อในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง นอกจากนั้นยังพบในส่วนประกอบของประกาศที่เป็นข้อพระราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีเนื้อความเสนอแนะพระราชาริความรู้สึก เพื่อขอร้องเชิญชวนให้ผู้อ่านประกาศกระทำตาม มักพบในประกาศที่เกี่ยวกับเรื่องการประพฤติปฏิบัติตนของข้าราชการและประชาชน

2.2.5 การใช้ประโยคคำถาม

ประโยคคำถาม คือ ประโยคที่มีใจความแสดงการถามมักมีความแสดงคำถามอยู่ด้วย เช่น ใคร อะไร ที่ไหน ทำไม อย่างไร เมื่อไร หรือ หรือไม่ ไหม หรือเปล่า

จากการศึกษาการใช้ประโยคคำถามในประกาศรัชกาลที่ 4 พบว่า มีการใช้คำที่แสดงการถามแต่ไม่ใช้ประโยคที่ต้องการถาม คือคำว่า หรือ ทำไม ทำไม...เล่า เล่า หรือ...เล่า แต่ไหน ที่ไหน เท่าไร ก็ หรือเปล่า อะไรเล่า เช่น

"ลือกันว่าอังกฤษเอาทูตไทยไปจังกให้ตายเสียบ้าง ว่าเอาไปขายให้ญวนบ้าง การนั้นจริงคังลือหรือ ถ้าจริงทำไมทูตจึงได้กลับมาโดยสุขสวัสดิเล่า"

(เล่ม 1 หน้า 279)

"เมื่อเห็นดาวหางครั้งก่อนมีมา ก็พอใจลือกันว่าเจ้าจะตายนายจะล้ม ผู้มีบุญจะมาบ้านเมืองจะเปนกลางล ผู้คนจะเกิดรบพุ่งกันพอใจว่าดังนี้ จะตื่นกันไปเปล่า ๆ เบนนักเบนหนา

เหมือนอย่างครึ่งปีมะ เมียสัมฤทธิ์ศกนั้น เหตุเช่นนั้นก็ไม่ได้เป็นได้มีเลย เราเคยจับตคนทรงผีแล
หมดดูได้แล้วไม่ใช่หรือ"

(เล่ม 1 หน้า 440)

"หนังสืออย่างนี้เป็นที่น่าสงสัย ชะรอยจะเบนความคิดย้ายผู้ร้ายคิดจะเปลี่ยนจึงวิ่งสดม
วคร ๆ แล้วจะไม่ให้ชาวบ้านช่วยกัน แต่เอาอื่นเข้ามาบรรจบเข้าตามคนเบนอันมากกัน ด้วยอ้างว่า
พระอินทร์ พระพรหม ท้าวเวสสุวรรณ พระยายมราช สั่งมาว่าอย่างนั้นอย่างนี้ อะไร ๆ ไปตาม
ใจคนที่ถือลัทธิต่าง ๆ ก็หนังสือเหล่านี้มีมาแต่หลังเท่าไรที่ครั้งเล่าจึงระลึกดู ก็การอย่างไรที่ทนาย
ทนายท้าววันหนังสือนั้น การเป็นอย่างนั้นจริงหรือเปล่า"

(เล่ม 2 หน้า 144)

"กรมวังแลกรมภูษามาลาแลคลังวิเศษ คลังข้างใน ย่อมได้ทรงบังคับบัญชาการงาน
ต่าง ๆ หลายอย่างมากมายก ก อยู่จริง ๆ เห็นทุกสิ่งอยู่ด้วยกันไม่ใช่หรือ"

(เล่ม 2 หน้า 272)

"ขอเสียอย่าให้หิวเป็นแสบแยกกกลาง ยกเป็นพูเป็นแถมสองข้างอย่างที่เขียนมานั้นจะ
ได้หรือไม่ได้ เพราะเห็นว่าไม่สู้ชอบกลเสีย หรือกลัวคุณมารดาจะไม่อยู่บนศิระเล่า"

(เล่ม 2 หน้า 327)

อนึ่ง นอกจากนั้นยังพบประโยคที่มีคำแสดงคำถามบางคำ เช่น อะไรเล่า ที่ไหน หรือ
บางประโยคไม่ได้มีใจความเป็นคำถาม แต่มีใจความเป็นประโยคบอกเล่า เช่น

"คำว่า ปิตรา คำนี้เขียนไว้ก็ชุมแต่ยังอ่านไม่เข้าใจ คำว่า ปิตรานี้จะเหมือนว่าแจ
ตราหรือเพราะเอาตราไปจะเข้าหรือ"

(เล่ม 1 หน้า 327)

"อย่าเชื่อหมอดูคนทรงผีว่าอย่างนั้นเพราะดาวหางที่จะขึ้นในปีนั้นเลย ดาวหางจะมีมาปีไร มนุษย์ที่มีความรู้เขาคำนวณดูรู้เรียกก่อนแล้ว เหมือนกับทายสุริยุปราคา จันทรุปราคา ก็วิชานี้หมอดูที่เพียวหาถิ่นอยู่ก็ดี คนทรงผีก็ตีไม่รู้ทายสุริยหายจันทรก็ทายไม่ได้เลย มิใช่หรือ"

(เล่ม 1 หน้า 440)

"ท่านทั้งปวงพอจะให้ประกาศไปหรือ ว่าการครั้งนี้จะต้องเข้าเนื้อเข้าหนัง ท่านเลย"

(เล่ม 1 หน้า 52)

"ใครตะกุกตะกายขึ้นก็คงเดินเหินเสียสิ้นบน 40 ชั่ง 50 ชั่งขึ้นไป เงินสิ้นบนนั้นจะเอามาแต่ไหน ที่มีของตัวก็จะลงทุนของตัวมาเสียสิ้นบน ถ้าไม่มีก็คงจะกู้ยืมเขามาเสียสิ้นบน ต้องเสียดอกเบี้ยไปพลาง ต้นทุนแลดอกเบี้ยนั้นจะเอาที่ไหน"

(เล่ม 2 หน้า 102)

"ชื่อแห่งจวักนั้นเป็นของหยาบ สำหรับไว้ดำไว้ว่าทำว่าจะสืบเสียงอะไรเล่า"

(เล่ม 2 หน้า 326)

เมื่อศึกษาการใช้ประโยคคำถามในประกาศรัชกาลที่ 4 กับภาษาปัจจุบัน จะเห็นว่า การผูกประโยคและตำแหน่งของคำที่แสดงคำถามมีลักษณะคล้ายคลึงกัน จุดสำคัญของการใช้ประโยคชนิดนี้อยู่ที่ทรงใช้ประโยคคำถามกระตุ้นความคิดผู้อ่านให้คิดตามและพิจารณาตาม แต่ไม่ได้ต้องการคำตอบแต่อย่างใด

ในประกาศรัชกาลที่ 4 มีการใช้ประโยคคำถามที่ไม่ต้องการคำตอบซึ่งถือได้ว่าเป็นโวหารภาพพจน์บัญญัติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำมาใช้ในการเขียนประกาศเรื่องต่างๆ มาก เพื่อกระตุ้นและสร้างความสนใจของผู้อ่านประกาศให้คิดเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ส่วนประกอบของ

ประกาศแต่ละฉบับที่มักพบวิธีการใช้คำถามนี้ก็คือ ส่วนที่เป็นมูลเหตุที่สั่ง และส่วนที่เป็นข้อพระราชวินิจฉัย โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นข้อพระราชวินิจฉัยนี้ใช้ประโยคคำถามที่ไม่ต้องการคำตอบมาก เพื่อกระตุ้นให้ราษฎรอุทิศ แล้วจึงปฏิบัติตามคำขอร้อง เชิญชวนในประกาศ

จากการวิเคราะห์การใช้ประโยคในประกาศรัชกาลที่ 4 จะเห็นได้ว่าประโยคคำสั่งที่ใช้ในประกาศรัชกาลที่ 4 ใช้มากในประกาศประเภทที่เกี่ยวกับการศาล ที่ต้องตัดสินใจคดีความให้สำเร็จเด็ดขาด และประกาศประเภทที่เกี่ยวกับการใช้ภาษาให้ถูกต้อง แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญและห่วงใยการใช้ภาษาไทยอย่างยิ่ง ประโยคเงื่อนไขพบมากในข้อความส่วนที่เป็นคำสั่งในประกาศเกือบทุกประเภทเพื่อช่วยในการอธิบายคำสั่งให้ชัดเจนกระจ่างแจ้ง แสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีสายพระเนตรที่ยาวไกลทรงเล็งเห็นปัญหาที่จะตามมาจากการสั่งแต่ละครั้ง พระองค์จึงทรงสร้างเงื่อนไขไว้ให้เป็นตัวอย่างว่าหากเกิดเหตุการณ์นอกเหนือคำสั่งนั้น ๆ ควรจะปฏิบัติหรือแก้ไขอย่างไร ประโยคขอร้อง เชิญชวนใช้มากในประกาศประเภทที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตนของราษฎรและข้าราชการ โดยจะแทรกอยู่ในส่วนประกอบของประกาศที่เป็นพระราชวินิจฉัย และข้อความต่าง ๆ จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงใช้พระราชอำนาจบังคับเด็ดขาดให้ข้าราชการหรือราษฎรปฏิบัติตามพระราชประสงค์ของพระองค์ แต่ทรงใช้วิธีขอร้องเชิญชวนให้ปฏิบัติ หากไม่ปฏิบัติตามพระองค์ก็ไม่ได้ทรงลงโทษแต่ประการใด ประโยคปฏิเสธพบในส่วนประกอบของประกาศที่เป็นพระราชวินิจฉัย พบ 2 ลักษณะ คือ ประโยคปฏิเสธที่มีใจความบอกเล่าในเชิงปฏิเสธ และประโยคที่มีคำแสดงการปฏิเสธปรากฏอยู่แต่มีใจความเป็นประโยคบอกเล่า ส่วนประโยคคำถามที่พบในประกาศรัชกาลที่ 4 มี 2 ลักษณะ คือ ประโยคคำถามที่ไม่ต้องการคำตอบ ใช้เพื่อกระตุ้นความคิดผู้อ่านให้ติดตาม มักพบในส่วนที่เป็นพระราชวินิจฉัย ประโยคคำถามลักษณะนี้ไม่พบมากเหมือนกับประโยคชนิดอื่น ๆ เพราะเป็นการสร้างความสนใจให้แก่ผู้อ่าน นอกจากนั้นยังพบประโยคที่มีคำแสดงคำถามอยู่ในประโยค แต่ใจความของประโยคเป็นเพียงการบอกเล่า ไม่ใช่ว่าถาม

2.3 ลักษณะการใช้โวหาร

โวหาร หมายถึง ชั้นเชิงในการพูดหรือการเขียนที่มีศิลปะในการใช้ถ้อยคำสำนวน ก่อให้เกิดภาพพจน์ ความซาบซึ้งและประทับใจต่อเรื่องที่พูดหรือเขียนนั้น

จึงนับได้ว่าโวหารเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งที่จะทำให้อ่านเขียนบรรลุเป้าหมายที่ต้องการได้ จากการศึกษาลักษณะการใช้โวหารในประกาศรัชกาลที่ 4 พบว่า มีการใช้โวหารต่าง ๆ ดังนี้

2.3.1 บรรยายโวหาร

บรรยายโวหาร เป็นโวหารที่ใช้ในการชี้แจง บอกกล่าวหรือเล่าเรื่อง เหตุการณ์หรือเรื่องราวของสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้ผู้อ่านได้รับความรู้หรือได้ทราบลำดับความเป็นมาเป็นสำคัญ

ในประกาศรัชกาลที่ 4 มีการใช้บรรยายโวหารมาก โดยเฉพาะในส่วนประกอบของประกาศส่วนที่เป็นมูลเหตุแห่งประกาศ จะใช้บรรยายโวหารเป็นหลัก เพราะในส่วนที่เป็นมูลเหตุแห่งประกาศนี้ มีจุดประสงค์ให้อ่านได้ทราบมูลเหตุ เรื่องราวความเป็นมาของการออกประกาศฉบับนั้น ๆ ก่อนว่าได้เกิดเรื่องราว เหตุการณ์ใด ๆ ขึ้น มีความเป็นมาอย่างไร ดังเช่นตัวอย่างต่อไปนี้

ในประกาศเรื่องเรียกกะปิ นั้นกล่าวว่า เยื่อเคย น้ำเคย (ฉบับที่ 2) ได้บรรยายทั่วความถึง เรื่องราวเดิมในประกาศเรื่องเรียกกะปิ นั้นกล่าวว่า เยื่อเคย (ฉบับที่ 1) ว่าได้เคยออกประกาศไปแล้วทำให้เกิดปัญหาอย่างไร จึงต้องมาออกประกาศซ้ำอีกครั้งหนึ่ง ดังนี้

...ซึ่งมีหมายไปแต่ก่อนให้นายอำเภอปาวร้องอาณาประชาราษฎร แต่ในจังหวัดกรุงเทพฯ ให้เรียกกะปิว่าเยื่อเคย ให้เรียกน้ำปลาน้ำเคย นายอำเภอปาวร้องราษฎร์ แต่ในจังหวัดพระนครก็หาว่ารู้ทั่วกันไม่ ราษฎร์ก็เรียกกะปิให้น้ำปลาเสมออยู่ตามคานุกรามเดิมคนที่เห็นพาลแอบอ้างว่าเป็นนายอำเภอเที่ยวช่มเหง ช่มชู่ลงเอาเงินกับอาณาประชาราษฎรชุกชุมเป็นหลายราย...

(เล่ม 1 หน้า 48)

นอกจากนั้นในประกาศพระราชบัญญัติมรดกสินเดิมแลสินสมรสยังได้ใช้บรรยายโวหารเล่าเรื่องราวที่มีผู้มาถวายฎีกา และเหตุการณ์แห่งปัญหาอย่างละเอียด ดังนี้

...พระยามหาอำมาตย์นำข้อความนายภมรร้องถวายฎีกาสวาทโทษ พระยาชลบุรี
กรมการ กับขุนเทพอาญา ขุนศาลขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา ว่าเดิมอำแดงอุมารดาจันท
กหาให้เจ้าแก้วมาขออำแดงเจียมต่อนายสุกอแดงดี บิดามารดาอำแดงเจียม ให้เป็นภรรยา
จันทก มีเงินสินสอด 10 ตำลึง เงินทุน 2 ชั่ง เรือนหอผากระดานหลังหนึ่ง นายสุก
อำแดงตียกกอแดงเจียมมาให้อยู่กินเป็นัวเมียกับจันทก เกิดบุตรด้วยกันคนหนึ่ง อยู่มาจันทก
ตาย ฝ่ายอำแดงอุมารดาจันทกมาฟ้องต่อพระยาชลบุรีจะขอเอาสินเดิมคืน พระยาชลบุรี
ประทับฟ้องขุนมหาดไทยเป็นตุลาการพิจารณาเสร็จสำนวน ส่งสัจเข้ามาให้พระกระแสนผู้
ปรับ ๆ สัจไปว่า ให้อำแดงเจียมคืนเงินทุน 2 ชั่ง กับเรือนหอหลังหนึ่งให้กับอำแดงอ
ุมารดาจันทก ตามกฎหมาย ฝ่ายอำแดงเจียมมีคำทูลเกล้าว่า อำแดงเจียมกับจันทกมีบุตร
ด้วยกันคนหนึ่ง จะไม่ได้ส่วนทรัพย์ของบุ๋ยบ้างหรือ อำแดงเจียมไม่ยอมคิดเอาอยู่
พระยาชลบุรีขุนมหาดไทยให้ยกคำเสียจะเร่งเอาสินเดิมคืนให้อำแดงอุมารดาจันทกผู้ตาย
ตามใบสัจ...

(เล่ม 1 หน้า 6)

ประกาศว่าด้วยการประพดติดต่อฝรั่งเศส อังกฤษ แลอเมริกัน ที่มาอยู่ในเมืองไทย
ใช้บรรยายโวหารเล่าเหตุการณ์ และข้อสัญญาต่าง ๆ ในสนธิสัญญาทางการค้าระหว่างไทยกับ
ชาวต่างชาติไว้ ดังนี้

...ด้วยเมื่อปีเถาะสมตศก (พ.ศ.2398) เบนบท 5 ในแผ่นดินปัจจุบันนี้ สมเด็จพระ
พระเจ้าบรมโกศที่ 3 เป็นพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย
เป็นเจ้าทวีปบริเตนใหญ่และไอลแลนด์ และเบรติเตนต์ผู้ครองยูนิคิตเตตอเมริกาได้
บังคับให้ขุนนางเข้ามาขอทำสัญญาผูกพันทางพระราชไมตรี และการที่ลูกค้าฝรั่งเศส
อังกฤษอเมริกันจะเข้ามาค้าขายให้สะดวกสบายดีขึ้นกว่าแต่ก่อน ในข้อสัญญาข้อ 1 เป็น
ที่ 4 ในลำดับนั้นไว้ว่า จะขอให้คนฝรั่งเศสอังกฤษอเมริกันและชาติอื่น ๆ ซึ่งอยู่ในบังคับ
ฝรั่งเศส อังกฤษ อเมริกัน ได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิ์เดชพระคุณ อาศัยตั้งบ้านเรือนอยู่

ทามาหากินบนแผ่นดินซึ่งเป็นพระราชอาณาจักรกรุงสยามให้สมควรแก่การที่บ้านเมืองเป็น
ไมตรีกัน จะยอมให้เสียภาษีอากรในที่เพาะปลูก และค่าน้ำ ค่าตลาด และภาษีสินค้า
ขาเข้าขาออกทั้งปวงทุกอย่าง เสมอกันกับคนชาติอื่นภาษาอื่นซึ่งเข้ามาอาศัยพึ่งพระบารมี
ทามาหากินอยู่แต่ก่อน...

(เล่ม 1 หน้า 146)

ในประกาศเรื่องพระสงฆ์ที่จะสึกมารับราชการได้ใช้บรรยายโวหารกล่าวถึงพระราชกรณียกิจ
ที่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลไว้ว่า

...พระบาทสมเด็จพระมหากษัตริราชพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ
ในกรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์มหินทรายุธยาบรมราชธานี 3 พระองค์ คือ พระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 4 พระองค์ทั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวล้วน
ทรงพระราชศรัทธาเลื่อมใส หวังพระราชหฤทัยจะทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรือง
บำเพ็ญพระราชกุศลให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ได้ทรงพระราชอุทิศสาคะบิณฑบาตพระราชทรัพย์
ทรงประดิษฐานปฏิสังขรณ์พระอารามเป็นอันมาก ประดับด้วยอุโบสถการวิหารเสนาสนะ
น้อยใหญ่ให้ประดิ้งงดงามดี สมควรเป็นที่อยู่แห่งพระภิกษุสงฆ์สมณะบรรพชิต ปฏิบัติสมณะกิจ
ตามธรรมวินัย เมื่อทรงเห็นพระภิกษุสงฆ์รูปใดมีสติปัญญาวิद्याคุณควรจะเป็นพระราชาคณะ
พระครูฐานานุกรมผู้ใหญ่วรรณาคุณได้ ก็ทรงพระราชทานฐานันดรศักดิ์ ทรงสถาปนาให้เป็น
พระราชาคณะพระครูฐานานุกรมผู้ใหญ่ ปกครองหมู่คณะสั่งสอนภิกษุสามเณร ให้ศึกษาเล่า
เรียนพระคัมภีร์และปฏิบัติศึกษาบวชน้อยใหญ่ ได้ทรงพระราชทานนิตยภัตทุก ๆ เดือน แต่พระ
ราชาคณะฐานานุกรมตามควรแก่คุณสมบัตินั้น ๆ เมื่อภิกษุสงฆ์สามเณรรูปใดมีสติปัญญา
ฉลาดเล่าเรียน แปลพระคัมภีร์ได้เป็นที่เบญชยุ เอก โท ตริ ก็ทรงพระราชศรัทธาถวาย

นิตยภัตตามควรทุกเดือน ว่าเป็นกำลังแก่การเล่าเรียนสืบไป แลทรงพระราชทานนิตยภัต
ราคาสองสลึง แต่พระภิกษุสงฆ์ซึ่งอยู่ในพระอารามหลวงนั้น ๆ ทั้งสิ้นทุก ๆ เดือน...

(เล่ม 1 หน้า 89)

นอกจากบรรยายอาหารจะปรากฏอย่างสม่ำเสมอในส่วนของมูลเหตุแห่งประกาศแล้วก็ยังมี
มีปรากฏในส่วนประกอบของประกาศส่วนอื่น ๆ อีก ไม่ว่าจะเป็นในส่วนเนื้อหาที่เป็นข้อพระราช
วินิจฉัยหรือข้อคำสั่งต่าง ๆ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ในประกาศพระราชบัญญัติฝ่ายพระบวรราชวัง เรื่องเล่นเป็ยในพระบวรราชวัง ใต้คำ
บรรยายอาหารเล่าเหตุการณ์การลักขโมยตามพระราชสันนิษฐานของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวไว้อย่างละเอียด โดยเริ่มตั้งแต่ อีปริก หม่อมหุ่นหม่อมนม คบคิดกันวางแผนเข้า
ไปขโมยทรัพย์สินในตำหนักพระองค์เจ้าหญิงสุดจนกระทั่งนำทรัพย์สินมาแบ่งสับปันส่วนกัน เป็นการเล่า
ตามลำดับเหตุการณ์ได้อย่างละเอียดชัดเจน ดังนี้

...อีปริกกับหม่อมหุ่นหม่อมนมคิดกันว่าพระองค์เจ้าหญิงสุดไม่อยู่ ลูกบุญแจะประตูด่านก้อย
กับข้าหลวง ข้าหาอยู่ไม่ไปดูงานพระศพ อีปริกกับหม่อมหุ่นหม่อมนมจึงไปหาลูกบุญแจะได้
ริมที่นอนเพล 5 โมงเข้าอีปริกเอาลูกบุญแจะประตูด่านก้อย ให้นำหม่อมหุ่นหม่อมนมเข้าไป
ในตำหนักอีปริกลักทรัพย์สินไปดังเก่า แล้วเอาลูกบุญแจะไว้ข้างที่นอนตามเดิม อีปริกจึง
มาคอยดูระวังคนข้างนอก หม่อมหุ่นหม่อมนมจึงลักกลอนประตูด่านก้อย แล้วค้นหาลูกบุญแจะหีบ
กำปั้น ได้ลูกบุญแจะกำปั้นในหีบหนึ่ง จึงเอาลูกบุญแจะมาได้ทรัพย์สิ่งของทองรูปพรรณหลายสิ่ง
เป็นทองคำหนัก 18 ตำลึงบาท หม่อมหุ่นหม่อมนมเปิดหน้าต่างข้างเจ็ดยองออกมา แต่กลอน
ประตูด่านก้อยไม่ได้ถอดไว้ หม่อมหุ่นหม่อมนมพาทองรูปพรรณไปที่เรือนหม่อมหุ่น พอดวงแก้ว
มารดาหม่อมหุ่นเข้าไปเยี่ยมหม่อมหุ่นอยู่ที่นั่นด้วย หม่อมหุ่นกับหม่อมนมจึงเอาทองรูปพรรณ
ออกมาตัดแบ่งเป็น 4 ส่วน ให้นำอีปริกส่วนหนึ่ง ดวงแก้วมารดาหม่อมหุ่นส่วนหนึ่ง ยังอีก 2
ส่วนนั้นหม่อมหุ่นหม่อมนมปันกันคนละส่วน...

(เล่ม 1 หน้า 42)

2.3.2 อธิบายโวหาร

อธิบายโวหาร เป็นโวหารที่ใช้ในการไขความ ขยายความหรือชี้แจง แสดงเหตุผลให้ผู้อ่านเกิดความรู้ความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง เช่น อธิบายกฎเกณฑ์ หรือวิธีการต่าง ๆ โดยอาจจะยกตัวอย่างประกอบหรือแสดงการเปรียบเทียบให้ผู้อ่านเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น

ในประกาศรัชกาลที่ 4 ใช้อธิบายโวหารเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากในเนื้อหาประกาศแทบทุกเรื่องเป็นเนื้อหาที่มุ่งให้ความรู้ความเข้าใจแก่ผู้อ่านเป็นสำคัญ จึงต้องมีการอธิบายขยายความอย่างชัดเจนประกอบด้วยหลักการและเหตุผล เพื่อที่จะโน้มน้าวให้ผู้อ่านเข้าใจจนเกิดการยอมรับและพร้อมที่จะปฏิบัติตามที่สุด ฉะนั้นเนื้อหาของประกาศแต่ละฉบับในส่วนของการขอพระราชวินิจฉัย ข้อคำสั่งต่าง ๆ จึงจำเป็นต้องใช้อย่างยิ่งที่จะต้องใช้ใช้อธิบายโวหาร อธิบายความอย่างละเอียด ดังเช่นตัวอย่างต่อไปนี้

ประกาศเรื่องขนานนามพระพุทธรูปมีการประกาศรัชกาลได้ใช้อธิบายโวหาร อธิบายให้เข้าใจถึงเหตุผลที่ต้องแปลงพระนามพระพุทธรังสรรค์ ซึ่งเป็นพระปฏิมากรฉลองพระองค์ ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวให้สัมพันธ์กับพระนามพระพุทธรูปมีการในรัชกาลที่ 2 เพื่อที่พระนามของพระพุทธรูปมีการประกาศรัชกาลทุก ๆ พระองค์จะได้มีสัมพันธ์คล้องจองกัน

...อนึ่งพระพุทธรูปมีการฉลองพระองค์ ในพระบาทสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชเจ้า นั้น มีพระนามว่าพระพุทธรังสรรค์ อักษรนั้นไม่สัมพันธ์กับอักษรพระนามพระพุทธรณมิตร ซึ่งเป็นพระฉลองพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงมีพระบรมราชโองการมานพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรงสั้งให้แปลงพระนามพระพุทธรังสรรค์ว่า พระพุทธรังสฤษฎี ให้อักษรสัมพันธ์กับพระนามพระพุทธรณมิตร ซึ่งเป็นพระฉลองพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เหมือนอย่างพระพุทธรูปมีการฉลองพระองค์ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้ มีพระนามว่าพระพุทธรพิพรรดิ มีอักษรสัมพันธ์กับพระนามพระพุทธรูปมีการฉลองพระองค์ ในสมเด็จพระบรมมหาไอยกาธิปัตย์ ซึ่งมีพระนามว่าพระพุทธรจักรพรรดินั้นหรือจะออกชื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชเจ้า ว่าแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธรังสฤษฎี ด้วยพระนามแห่งพระพุทธรูปมีการฉลองพระองค์นั้นก็ตาม...

จากข้อความที่ขีดเส้นใต้คือตัวอย่างคำชี้แจงที่เป็นเหตุผลสนับสนุนคำอธิบายในการแปลงพระนามพระพุทธรังสรรค์ เพื่อที่ว่าพระพุทธรูปมีการประจักษ์กาลในทุก ๆ พระองค์จะได้มีสัมพัทธ์อักษรคล้องจองเป็นธรรมเนียมเดียวกัน

ในประกาศเรื่องเตือนผู้ใช้อักษรผิด ได้อธิบายวิธีใช้อักษร ฤ ฤา ฦ ภา และ ำ ห นา โดยให้เหตุผลและสาธกโดยการยกตัวอย่างคำที่ใช้ถูกต้อง และคำที่ใช้ผิดให้เห็นเพื่อช่วย ำให้เข้าใจมากขึ้น

...ประกาศว่าด้วยอักษร 4 อักษร คือ ฤ ฤา ฦ ภา นี้หาควรจะใช้ ห นาแลกกากบาท ำเมื่อบึงคว่ำ ฤา ที่เขียนอุตริกว่าโบราณว่า หฤา บ้าง ฤา บ้าง ก็ให้เขียนแต่ ฤา อย่างนี้ อย่าให้เขียน ห นาแลใส่กากบาทเลยด้วยตัว ห นั้น เฉพาะนาได้แต่อักษรต่ำ เหมือนอย่างหมู่ หนี แหวน อย่างนี้เป็นอักษรต่ำจึงเอา ห นาได้ อักษรต่ำนั้นคือ คคมง ขฌมญ พฒณ ทธน พพนม ยรลวฬส แลกากบาทนั้น ำใช้ได้แต่อักษรกลางเหมือนอย่าง เก่ง เป่า จำ อย่างนี้เป็นอักษรกลางจึงใส่กากบาทได้ อักษรกลางนั้นคือ กจ ฉด ตต บบอ...

(เล่ม 1 หน้า 55)

จากข้อความที่ขีดเส้นใต้เป็นตัวอย่างของคำแนะนำเสริมทำให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น

ในประกาศว่าด้วยลักษณะที่จะใช้ถ้อยคำในฎีกาทูลเกล้าฯ ถวาย ได้อธิบายวิธีใช้ถ้อยคำเขียนฎีกาถวายไว้อย่างละเอียด โดยการอธิบายจะเริ่มอธิบายเรียงตามลำดับชั้น กล่าวคือ เริ่มอธิบายการรำคำตั้งแต่การเขียนวันที่ให้ถูกต้อง การเขียนชื่อคือการรำคำหนำนาม แล้วจึงอธิบายวิธีรำคำในเนื้อเรื่อง ซึ่งมักจะเขียนผิด เช่น คำลักษณะนาม ว่า

...อนึ่งในเรื่องราวที่จะลงวันว่าปีใด ก็อย่าให้เขียนว่า ครั้น ณ วันข้างอยู่เปล่า ๆ ำให้ว่าเอาตามจำได้ ถ้าจะว่าเดือนก็ให้ว่าเดือน 5 หรือเดือน 6 เดือน 7 เดือน 8 เดือน 9 เดือน 10 เดือน 11 เดือน 12 ถ้าจะว่าปีก็ให้ว่าปีชวดหรือปีฉลู ถ้าจะว่าศก

ก็ให้ว่าเอกศก หรือโทศก ตรัสก จัตวาศก แต่ที่จำได้ ถ้าจะประสงค์ฤดูด้วยก็ให้ว่าฤดู
ทานา หรือฤดูเกี่ยวข้าว ฤดูเลิกนาแล้ว

อนึ่งถ้อยคำจะจดชื่อผู้หญิงนั้น ถ้าผู้หญิงที่ไม่มีบรรดาศักดิ์ มีผัวแล้วอยู่กับผัวก็ดี เป็น
หม้ายก็ดี จึงให้เรียกว่าอานคง ถ้ายังไม่มีผัวเรียกว่าอานคงไม่ได้ ให้ออกชื่อเบลา ๆ
เกิด แลภรรยาขุนนางซึ่งเป็นเจ้าพระยาแลพระยาพระหลวง ซึ่งมีตามหลังรับนามบัตร
ถ้าเป็นภรรยาได้น้ำให้เรียกท่าน เอาคำว่าท่านนำชื่อแล้วว่าภรรยาผู้ใด ๆ ถ้าภรรยา
น้อยให้ออกชื่อเบลา ๆ แล้วอ้างว่าภรรยาผู้ใด อย่าให้เรียกว่าอานคง แต่ภรรยาของ
คนที่เป็นหลวงขุนหมื่นที่ไม่ได้รับชื่อจากานหลวงเป็นแต่เจ้าขุนมูลนายตั้งนั้นให้เรียกอานคง
แต่คนหลวง ราชชน สะตัง ช่างเย็บ ช่างซ่อม เรียกว่าอานคงไม่ได้ ออกชื่อเบลา ๆ แล้ว
วางสังกตเกิด แลนางห้าม เจ้าต่างกรม เจ้ายังไม่ได้ตั้งกรม ให้เรียกหม่อมข้างาน
ในกรมนั้น ๆ แต่ในพระบรมมหาราชวัง แลพระบวรราชวัง ให้เรียกเจ้าจอม อย่า
เรียกจอมเบลา ๆ

อนึ่งจะออกชื่อจำนวนในสัตว์มีชีวิตนั้น ถ้าเป็นคน ช้าง ม้า ก็ให้ว่าคน 1 คน คน 2 คน
คน 3 คน ช้าง 2 ช้าง ช้าง 3 ช้าง ม้า 2 ม้า ม้า 3 ม้า แต่สัตว์นอกนั้นให้ว่า 2 ตัว
3 ตัว 4 ตัว 5 ตัว เว้นไว้แต่ที่ว่า 8, 18, 28 นั้นให้ยกคำว่าตัวออกเสีย

อนึ่งของแบบ ๆ ดังใบไม้ใบลาน ว่าใบก็ได้ ห้ามแต่ของกลม ๆ แลของเม็ดเล็ก ๆ
ดังเม็ดข้าว ถั่ว งา ว่าเม็ดก็ได้ ห้ามแต่โรตเท่าผลสวาดี่ขึ้นใบ

อนึ่งหญิงที่มีบุตรอยู่ในท้อง ให้ว่ามีครรภ์ อย่าว่ามีท้องถูกเป็นอันขาด ออกลูกให้ว่า
คลอด ทั้งลูกให้ว่าวิบัติครรภ์...

(เล่ม 1 หน้า 75)

านประกาศเรื่องพิกัตภายีเรือตึกแพรงร้าน ได้อธิบายพิกัตการเก็บภายี เรือขายของและการ
เก็บภายีสินค้าในโรงร้านต่าง ๆ ไว้อย่างละเอียดชัดเจนว่า

...พิกัดนั้นดังนี้ เรือขายของประจำเหมือนกับโรงร้าน แลเรือบรรทุกอิฐทรายกระบือ ขยายในแขวงกรุงเทพฯ แลหัวเมืองเป็นของไม่ได้เสียภาษีให้เรียกภาษีศอกละสลึง วาละบาท แต่โรงร้านตึกที่ต้องเสียค่าจ้างไปตลาดตระเวนรักษายู่ทุกเดือน ตึกโรงร้านเลขที่เข้า ไร่สินค้าตั้งบ่อนเล่นเบี้ยเขียนหอยแลคนเช่าอยู่ แลโรงคนชั่วนท้องที่ตลาดตระเวนให้เรียก ภาษีค่าเช่า 12 ชักหนึ่งกึ่ง คือ 12 ตำลึงชัก 6 บาท แลโรงร้านตึกที่ไม่ได้เช่าไร่สินค้าของ ตัวเองให้เรียกภาษีเทียบเหมือนกับที่เช่า แต่โรงร้านตึกที่ไม่ได้ตลาดตระเวนแลโรงร้านตึก ตามหัวเมือง ให้เรียกภาษีค่าเช่า 12 ชักหนึ่ง ถ้าตึกโรงร้านของตัวไร่สินค้าขายของ ให้ เรียกภาษีเทียบตามค่าเช่า 12 ชักหนึ่งเหมือนกับที่เช่า กำหนดให้เรียกภาษีเพที่ไร่สินค้าขาย สินค้าสิ่งหนึ่ง 2 สิ่ง 3 สิ่งเป็นสินค้าราคาน้อย ให้เรียกภาษีเพห้องละ 6 สลึง 2 ห้องเป็น เงิน 3 บาท สามห้องเป็นเงินตำลึงสองสลึง ถ้าสินค้า 4 สิ่ง 5 สิ่ง 6 สิ่งเป็นสินค้าราคา น้อยให้เรียกภาษีห้องละกึ่งตำลึง สองห้องเป็นเงินตำลึงหนึ่ง สามห้องเป็นเงินตำลึงกึ่ง แลแพที่มีสินค้าราคามาก คือผ้าขาว ผ้าลายผ้าแพร แลเครื่องทองเหลืองทองขาวเครื่อง แก้วเครื่องเหล็ก แลปืนหนังเขาหนังงาสูรายาผืนเลทองคำ แลแพให้เช่าเขียนหอยตั้งบ่อน เล่นเบี้ยต่าง ๆ ให้เรียกภาษีห้องละ 3 บาท สองห้องเป็นเงิน 6 บาท สามห้องเป็นเงิน 9 บาท ให้เรียกภาษีแต่ผู้ที่อยู่ในโรงร้านตึกแพนั้น ๆ...

(เล่ม 2 หน้า 247)

นอกจากนั้นในส่วนประกอบของประกาศส่วนที่เป็นคำสั่งทุก ๆ เรื่อง ก็มักจะใช้อธิบาย วาทาร อธิบายข้อคำสั่งต่าง ๆ ไว้อย่างละเอียดชัดเจน พร้อมทั้งแทรกตัวอย่างเหตุการณ์ต่าง ๆ สนับสนุน คำอธิบายเสมอ ดังเช่น ในประกาศเรื่องจ่านาแลขายผากกรรมสิทธิ์ที่ดิน ได้อธิบาย วิธีตัดสินคดีจ่านาและขายผากกรรมสิทธิ์ที่ดิน ให้แก่เจ้าพนักงานได้ทราบและทำความเข้าใจเพื่อ ที่จะได้นำไปปฏิบัติได้ถูกต้องตามหมายรับสั่งว่า

...เพราะฉะนั้นบัดนี้พระบรมราชโองการให้ประกาศว่า อย่าให้เจ้าพนักงานขุนศาล กระทรวงนั้น ๆ รับมาพิจารณาให้เป็นถ้อยคำสำนวนยืดยาวไปเลย ถ้าฟ้องค้างโรงค้าง

ศาลมีอยู่ก็เรื่องก็ร้าย ำให้ขุนศาลตัดสินเสียให้แล้ว คือตัดสินให้ เป็นสิทธิแก่ผู้ที่ำได้จนดตรา แดงสำหรับที่สวนที่นำวันนั้นเกิด ำให้ความเป็นแล้ว ถ้าขายผากแลจันำมีแต่หนังสือเหมือน สารกรรมธรรม์เป็นสำคัญ เป็นแต่ยอมมาให้เก็บผลไม้สวน แลทานาเอาเม็ดข้าวต่างกระยา ดอกเบี้ย จนดตราแดงแลหนังสือสำคัญอื่น ๆ แต่เดิมสำหรับสวนแลนา ำไม่ได้ให้แก่ผู้รับ จันำแลผู้รับขายผากไป เจ้าของเดิมยังเก็บไว้ได้ยังตกอยู่ที่มือเจ้าของเดิม จึงควรเห็น เป็นจันำให้เป็นขายผากแท้ ำให้ชำระเงินถ่ายกัน ต้นเงินแลดอกเบี้ยเหมือนหนังสือ ถ้าให้ จนดตราแดงแลหนังสือสำคัญอื่น ๆ แก่ผู้ซื้อผู้รับจันำไปแล้วให้ตัดสินให้ผู้รับซื้อผู้รับจันำ เป็นเจ้าของสวนเจ้าของน้านั้นเกิด ถ้าผู้ขายผากผู้จันำจะเอาคืนให้ได้ ก็ต้องำราคาตาม แต่ผู้รับขายผากผู้รับจันำจะยอมขาย ถ้าไม่ยอมขายก็เป็นสิทธิแก่ผู้รับขายผากผู้รับจันำ แต่ ถ้าผู้รับขายผากผู้รับจันำจะไม่เอาไว้ จะขายจะจันำหรือจะตีแทนเป็นหนี้ให้ผู้อื่นไปเสียเป็น เงินเท่าใด เจ้าของเดิมถ้ายังเสียขายสวนแลนาอยู่ว่าเป็นของเดิมของตัว หรือของบิดา มารดาญาติพี่น้อง ก็ให้ำเงินตามราคาที่เจ้าของใหม่จะขายแลจันำกันนั้นแล้วคืนเอามาได้ จะเอาราคาเดิมมาว่าไม่ได้เพราะที่สวนแลนาแต่เดิมราคาถูก เดียวนี้ราคาแพง ถ้าผู้อยาก จะถ่ายสวนถ่ายนาให้ได้ไม่ยอม อย่าให้ขัดคดีไว้ให้ชำมาร้องถวายฎีกาเอาเถิด...

(เล่ม 2 หน้า 262)

2.3.3 อภิปรายวิจารณ์

อภิปรายวิจารณ์ เป็น วิจารณ์ที่ใช้ในการแสดงความคิดเห็น เพื่อรับมำนำวจิตา จให้ผู้อ่านคล้อยตามความคิดเห็นนั้น ๆ มักำใช้ในการหักล้างความคิดหรือหลักการของผู้อื่นที่มีอยู่เดิม จึงจำเป็นต้องเขียนโดยอ้างเหตุผลหรือตัวอย่างมาสนับสนุนำหน้าเชื่อถือ จนคล้อยตามำนที่สุด

ประกาศรัชกาลที่ 4 มักำใช้อภิปรายวิจารณ์เนื้อหาส่วนที่เป็นข้อพระราชวินิจฉัยบางเรื่อง ที่ออกมาเพื่อที่จะเตือนสติ หักล้างความคิด ความเชื่อที่ผิด ๆ หรือต่อต้านข่าวลือที่ไม่มีมูลความจริง เพื่อรับมำนำพาให้ผู้อ่าน เชื่อถือและปฏิบัติตามไปนทางที่ถูกที่ควรดังตัวอย่างต่อไปนี้

ประกาศห้ามไม่ให้เอาเครื่องประดับทองเงินแต่งกายให้เด็ก ที่ยังไม่รู้จักหลักผลประโยชน์ผู้ร้าย ำได้ใช้อภิปรายวิจารณ์ ชักจูงำจให้เห็นว่า คำนิยมำนการนำเครื่องประดับทองเงินไปแต่งกายให้เด็ก

นั้นเป็นสิ่งที่ผิด ไม่สมควรอย่างยิ่ง เพราะจะเกิดอันตรายแก่ตัวเด็กเหมือนล่อผู้ร้ายให้เข้ามาทำร้ายเด็ก โดยการยกตัวอย่างเหตุการณ์และใช้เหตุผลโน้มน้าวใจให้เชื่อถือและเห็นจริงว่า

...เมืองไทยมีธรรมเนียมไม่เคยมามีแต่โบราณอาภัพกว่าเมืองอื่น ๆ ทุกบ้านทุกเมืองอยู่อย่างหนึ่งเมืองอื่น ๆ เขาถึงจะมีเงินทองเขาก็เก็บไว้เองแลประกอบการค้าขายไปตามธรรมเนียมหรือถึงจะตกแต่งเข้าในตัว เขาก็แต่งเข้าในตัวผู้ใหญ่ คือผู้ใหญ่สวดกาลีสวมสายสร้อยแลแหวนผู้ชายสวดคัมแลนาฬิกาแลเครื่องกลัดต่าง ๆ บรรดาของที่มีราคาก็ตกแต่งอยู่ในผู้ใหญ่ ที่เป็นคนมีสติปัญญามาก รู้จักคนดีคนร้ายหรือถึงจะมีอันตรายพอมีกาลังร้องเรอรู้รบได้ ฝ่ายเด็กก็นั้นเขาไม่เอาอะไรไว้ เขาตกแต่งให้แต่เสื้อกางเกง จึงไม่มีเหตุที่จะมีผู้ร้ายจับเอาเด็กไปฆ่าเสีย ก็ฝ่ายชาวเมืองไทยนี้ เมื่อเงินทองมีขึ้นไม่ได้ พอใจอยากอวดเขามั่งมีอวดอวดไม่ได้ ทากาโลกันบัวสวดสวมให้ลูกเล็ก ๆ ข้างละสิบบาทบ้าง สามตาสิ่งบ้าง แล้วทากาโลเท้าให้ข้างละสามตาสิ่งสี่ตาสิ่ง แล้วบปล่อยให้เด็กไปเที่ยววิ่งอยู่หน้าบ้านหน้าเรือนกลางถนน ลงอาบนํ้าในแม่น้ำลาลองกลางวันกลางคืน แลไว้ใจแก่ทาสที่เป็นคนมีทุกข์ยากซึ่งเป็นคนไม่ควรจะวางใจให้เลี้ยงดูแลพาไปข้างโน้นข้างนี้ เหมือนหนึ่งเอาปลาอย่างโหมบส่งให้แก่แมวไว้ หรือเอาน้ำอ้อยน้ำตาลไปล่อไว้ที่มด ย่อมเป็นที่มุ่งหมายบารณาของอ้ายอีเหล่านั้น ด้วยความประมาททั้งกลางคืนกลางวัน ก็เกิดเหตุคือทาสเรือนที่เลี้ยงบุตรนั้นเองพาบุตรนั้นไปบีบคอดนักทำให้ตายเสีย แต่ทาสเรือนเป็นศัตรูขึ้นเอง อย่างที่แต่ผู้อื่นเลยมีเป็นหลายเรื่องเนื่อง ๆ แต่ที่คนบ้านใกล้เรือนเคียงชวนเอาไปแล้วฆ่าเสียบ้าง หรือทาสเรือนที่คุ้นเคยกับเด็กส่งคำตัวไปอยู่ที่อื่นลอบลักพาเอาเด็กไปฆ่าเสียบ้าง ไม่รู้ว่าลักที่สืบรายมาแล้วคนก็ไม่เชื่อ ยังมีเงินทองงั้นก็ยังเอาของแต่งเด็กล่อผู้ร้ายหนักเข้า ทุกวันนี้คนก็เล่นเบี้ยเสียโหมบมากผู้ร้ายชุมชุม จนมีความเรื่องที่มีผู้จับเอาเด็กไปกดน้ำบีบคอดักคอฆ่าเสียไม่ว่างเดือนวันปีเลย...

ในประกาศเรื่องเลื่อนกรมหมื่นวรจักรธรรมาภาพ แลกรมหมื่นราชสีหวิกรมเป็นกรมขุน
แลทรงตั้งสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามาลา สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์เป็นกรมขุน ๑ ได้ข้อถ้อยรายเรื่องราว
กล่าวถึงความดีความชอบและ เหตุผลที่สมควรสนับสนุนการที่ทรงเลื่อนยศพระบรมวงศานุวงศ์บาง
พระองค์ เพื่อให้ผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับการแต่งตั้งนี้เห็นด้วย และยอมรับในที่สุดว่า

...เนื่องสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ามหามาลาก็เป็นเจ้าฟ้ามมาแต่เดิมแต่ในแผ่นดิน
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ เมื่อ
แรกประสูติใหม่ สมเด็จพระเจ้าพระยาองค์ใหญ่ได้กราบทูลพระกรุณาขอให้เป็นเจ้าฟ้าด้วยกลัว
ว่าธรรมเนียมเจ้าฟ้าซึ่งเคยมีมาตามราชตระกูลจะสาบสูญสิ้นไป ก็อย่างธรรมเนียมซึ่งมี
มาแต่หลังเจ้าฟ้าช้างหน้า เจ้าฟ้าช้างในที่มีกรมตั้งเจ้ากรมปลัดกรมแล้ว เจ้ากรมจะเป็น
แต่หมื่น เรียกเจ้าฟ้ากรมหมื่นก็ไม่มีเคยมี ถึงเรียกก็ขัด ๆ ปากอยู่ เพราะฉะนั้นจะขอเลื่อน
เจ้าฟ้าสองพระองค์เป็นเจ้าฟ้ากรมขุนพ้องกับอย่างธรรมเนียมบ้านเมือง แลสมเด็จพระ
พระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ามหามาลา ท้าวราชการในแผ่นดินบัดนี้ก็ทรงว่ากล่าวการ
งานมาก ถ้าจะว่าอย่างอังกฤษ เขาเรียก เขาก็เรียกว่า รอยาลเฮาส์โฮล แปลว่า
ต้นเรือนหลวง เพราะว่ากรมวังแลกรมภูษามาลาแลคลังพิเศษ คลังข้างใน ย่อมได้ทรง
บังคับบัญชาการงานต่าง ๆ หลายอย่างมาก ยาก ๆ อยู่จริง ๆ เห็นทุกสิ่งอยู่ด้วยกันมิใช่
หรือ...

(เล่ม 2 หน้า 271-272)

ในประกาศเรื่องค่าฤชาธรรมเนียม ๑ ข้อถ้อยรายเรื่องราวอ้างเหตุผลสนับสนุนแนวความคิด
ที่ไม่ทรงเห็นด้วยกับธรรมเนียมเดิมที่ลูกขุนและขุนศาลจะต้องได้รับค่าฤชาธรรมเนียมในการร้องฟ้อง
ของราษฎร โดยทรงให้เหตุผลว่า ลูกขุนและขุนศาลนั้น ๆ ก็มีเบี้ยหวัด ซึ่งเป็นเงินหลวงอาศัยเลี้ยง
ปากท้องพอมือพอกินอยู่แล้ว จึงไม่ควรที่จะได้รับเงินค่าร้องฟ้องจากราษฎรอีกว่า

...ประกาศมาครั้งนี้ก็ตามกระแสพระบรมราชโองการให้จัดแจงไปตามธรรมเนียมพระราช
กำหนดเก่าไปก่อนนั้นพลาจ แต่ในพระราชดำรินั้นก็ยังทรงเห็นอยู่ว่าลูกขุนแลขุนศาลก็เป็น

ข้าพทูลละอองธุลีพระบาทรับเบียดหัวคืบแล้วจะมีธรรมเนียมมาให้มาเรียกร้องคำธรรมเนียมแก่ลูกความซึ่งมีความทุกข์คับแค้นคนจนนั้นท้าวอะไรหนักหนาอีกเล่า ยังทรงพระราชดำริอยู่ว่าจะเพิ่มเติมเบียดหัวคืบแก่ลูกขุน ตุลาการขุนศาล ทั้งปวงให้พอเลี้ยงชีวิตการราชการสนองพระเดชพระคุณในที่ปรึกษาแลชำระความด้วยกรุณาแก่ราษฎรอย่างเดียว แล้วจะให้ลดหรือเลิกคำธรรมเนียมทั้งปวงเสียอีก แต่การพระราชดำริจะบัญญัติยังไม่หมด เพราะราชการอื่น ๆ ที่จะต้องทรงจัดแจงก่อนนั้นมีมากนัก หามิช่องที่จะทรงพระราชดำริตริตรวงปรึกษากับพระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าพทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่นักตกลงกันไม่ จึงโปรดให้ใช้ยังยืนตามธรรมเนียมพระราชกำหนดเก่าไปก่อน แล้วจึงจะทรงพระราชดำริผ่อนผันต่อภายหลังให้ตลอดไปทั้งในกรุงนอกกรุง...

(เล่ม 1 หน้า 14-15)

ข่าวลือ ก็ดูเหมือนจะเป็นปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงออกประกาศตักเตือนมาให้เชื่อถือนิด ๆ อยู่เสมอ ดังเช่น ประกาศว่าด้วยการเล่าลือกันว่าพุทธทนายเกิดขึ้นที่เมืองเขมร เหตุการณ์ขณะนั้นมีผู้ตื่นเชื่อถือนักมาก จนทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องทรงออกประกาศอธิบายเหตุผลหักล้างความเชื่อที่มีกันผิด ๆ นั้นว่า

...เนื่อง ประกาศชี้แจงมาว่าท่านทั้งหลายทั้งปวงที่มีอายุมาก ๆ อยู่มานาน จงระลึกถึงความหลัง ๆ ไปตามที่ได้เคยเห็นเคยฟังมา หนังสือไม่มีเจ้าของอย่างนี้แลมีผู้เอามาให้ออกต่อ ๆ กันบ้าง บิดาไว้บ้าง ก่อเหตุให้เล่าลืออื้ออึงไป หนังสือเหล่านั้นเป็นหนังสือมอญ หนังสือพม่าก็มี หนังสือลาวก็มี หนังสือไทย แลหนังสือจีนก็มีบ้าง หนังสือเหล่านั้นก็เล่าลืออ้างว่าเป็นหนังสือของพระอินทร์บ้าง ของท้าวเวสสุวรรณบ้าง แลว่าพระสงฆ์ไปเที่ยวรูดงคัยกัษมาส่งให้บ้างแล้วนำไปได้มาแต่ในถ้ำในเหวบ้าง ความในหนังสือนั้นก็เป็นแต่กล่าวอ้างข่มขู่คนด้วยยักษ์ด้วยผีแลทนายว่าจะมีความรู้ความเจ็บ หรือศึกเสียเหนียวใดอะไรไปต่าง ๆ อ้างว่า

เมื่อนั้นเมื่อนี้ เดือนนี้ปีนั้นจะมีมา แล้วก็ชักชวนคนให้สวดมนต์ภาวนาแล่มกีนปลาकिनเนื้อ แล
ให้รักษาศีล ศีล 8 นับถือปิตามารดาผู้หลักผู้ใหญ่ครูบาอาจารย์ แลว่าใครเชื่ออายุจะยืนนาน
พันปี สองพันปี แลว่าเมื่อนั้นเมื่อนี้ผู้เช่นนั้นผู้เช่นนั้นจะมา ก็คำในหนังสือเช่นนี้เป็นแล้วจา
ชาววัดพระ ๆ เถร ๆ เห็นว่าคนหวาดกลัวอะไรอยู่ที่เอานี้มาว่า เห็นว่าสิ่งไรคนนับถือว่า
ดีคนคั่นอยากอยู่โดยมากอย่างไร ก็เอาอย่างนั้นมาว่าล่อไป ดูที่เหมือนจะเป็นพระหรือเถร
ที่อด ๆ อดยาก ๆ อยู่ไม่มีใครเขาให้ ก็จะมาสู่คนให้ทานบุญให้ทานแก้ตัว แลในหนังสือลง
ฉบับเหล่านั้นก็กำหนดวันคืนว่าวันนั้นคืนนี้ ให้ปิดประตูปิดหน้าต่างแลอย่างจุตาได้ให้เพลิงแก่ผู้ใด
ใครเรียกอย่างชาน ใครวานอย่างไป ได้ยินเสียงอะไรอย่างนี้ก็มี ก็หนังสืออย่างนี้
เป็นที่น่าสงสัย ชะรอยจะเป็นความคิดอ้ายผู้ร้าย คิดจะปล้นชิงวิ่งสควมาคร ๆ แลจะไม่ให้
ชาวบ้านช่วยกัน แต่เอาอื่นเข้ามาบรรจบเข้าตามคนเป็นอันมากคั่น ด้วยอ้างว่าพระอินทร์
พระพรหม ท้าวเวสสุวรรณ พระยายมราช สั่งมาว่าอย่างนั้นอย่างนี้ อะไร ๆ ไปตามใจคน
ที่ถือลัทธิต่าง ๆ ก็หนังสือเช่นนี้มีมาแต่หลังเท่าไรก็ครั้งเล่าจระเล็ดดู ก็การอย่างไรที่ทนาย
ทนายทักว่าหนังสือนั้น การเป็นอย่างนั้นจริงหรือเปล่า ไปหมดเห็นประจักษ์อยู่ จิตเสีย
บ้างเกิด อย่างคั่นกันเชื่อถือลือเล่าไปนิกเลย คำอย่างนี้เป็นคำคนโรงบ้ำ ๆ เบา ๆ นิกอะไร
ได้ก็ว่าไปอย่างนั้น นิ่งอยู่ไม่ได้

ยังอีกอย่างหนังสือมาบ่อย ๆ ว่าคนตายไปแล้วกลับเป็นขึ้นมา ให้การเลอะ ๆ ไปต่าง ๆ
ว่าพระยายมราชบ้าง นายนิรบาลบ้าง พระอินทร์บ้าง สั่งมาว่าให้ทำอย่างนั้นอย่างนี้
เป็นต้นว่าให้เผาผ้าไปหมพระปรางค์วัดพุทไธสวรรย์ แลก่อกองทรายไว้หน้าบ้านหน้าเรือน
แลปักเจลาวเขียนหม้อตาลปักไว้บ้าง ว่าไปต่าง ๆ ช่างพูดจะพันความใช้ความเจ็บ แลอะไร
ไปอย่างนั้น คำลือเช่นนี้ก็ต่าง ๆ กัน ร้องบ่อย ๆ คนก็เชื่อทำตามราไป ก็ถ้าหากว่าผู้ที่เชื่อ
ลืออย่างนั้นเป็นคนโลน ๆ จะอ้างคำคนตายเป็นคั่น หรือเขียนหนังสือมาว่ากล่าวชู้คนด้วยโทษ
ภัยต่าง ๆ จะไปแล้ว กว่าหญิงชายชาวบ้าน ถ้าอยากจะพ้นภัยให้เปลื้องผ้าถุงหมเสียให้หมด มา
ยืนอยู่หน้าบ้านทุกวัน ถ้ามีหนังสือหรือคำลือมาอย่างนี้จะยอมทำตามหรือ คนที่เขียนหนังสือแล
คนลือก็บ้า คนที่ฟังแลทำตามก็บ่อด้วยกันทั้งนั้น จิตเสียบ้างเกิดอย่างพากันเชื่อถือนักเลย...

2.3.4 เทศนาโวหาร

เทศนาโวหาร เป็นโวหารที่ใช้เพื่อมุ่งสั่งสอนให้ผู้อ่านเห็นจริง เชื่อถือและปฏิบัติตาม การที่จะกระทำเช่นนั้นได้ต้องอาศัยชั้นเชิงในการอธิบายข้อความให้กว้างขวาง ออกไปโดยยกเหตุผลหรือหลักฐานประกอบให้เห็นจริง และชัดเจน

การใช้เทศนาโวหารในประกาศรัชกาลที่ 4 มักพบในประกาศที่มีเนื้อหาสั่งสอนเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติตนของข้าราชการและราษฎร ตลอดจนประกาศที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนาต่าง ๆ โดยมีวิธีการเขียนที่แนะนำสั่งสอนตรง ๆ ในแต่ละประเด็น เช่น การปฏิบัติตนของราษฎร การอบรมสั่งสอนราษฎรให้เข้าใจหลักธรรมทางพุทธศาสนา การอบรมสั่งสอนให้ราษฎรหันเหความดี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ประกาศเรื่องมหาสงกรานต์ ปีมะเสถียร รัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเทศนาสั่งสอนหลักความจริงในเรื่องความตายที่เป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนหนีไม่พ้นไว้ว่า

...เมื่อวันคืนเดือนปีล่วงไป ๆ ดังนี้ อายุของมนุษย์ทั้งปวงในโลกครั้งนี้ประมาณ 80 ปีแลต่ำลงมากกว่านั้นก็หมดไปสิ้นไปใกล้ต่อเวลาที่จะถึงแก่ความตายเข้าไปทุกวัน ๆ สิ้นเข้าไปทุกเวลา ความตายไม่เลือกหน้าว่าผู้ใด เป็นคนจนคนมีผู้ดีแลไพร่ชาวบ้านชาววัด ไม่ล่วงพ้นจากความตายได้เลย ก็แลสัตว์ทั้งปวงมนุษย์ทั้งปวงย่อมรักชีวิตหมดด้วยกัน กลัวตายไม่ยอมตายเป็นธรรมดา ถึงกระนั้นก็ไม่ล่วงความตายไปได้ตามปรารถนา ชีวิตของมนุษย์ทั้งปวงของสัตว์ทั้งปวงน้อยนักน้อยหนามีแต่หมดไปสิ้นไป เหมือนหนึ่งน้ำในแม่น้ำน้อยในคราวฤดูแล้ง มีแต่แห้งไปหมดไปถ่ายเดียว ก็อายุของมนุษย์ทั้งหลายสัตว์ทั้งหลายน้อยนัก ควรที่ผู้เป็นคนดีมีปัญญาจะพึงเบียดเบียนเกลียดชัง แล้วรีบเร่งประพฤติการดีการชอบ ที่เป็นที่ตั้งสุขประโยชน์แก่กันให้มากโดยเป็นการเร็วการด่วน เหมือนคนที่ศีรษะเพลิงไหม้ รีบร้อนหาน้ำเครื่องดับเพลิงให้ศีรษะนั้น การประพฤติชอบดี เป็นคุณเป็นประโยชน์แก่กันแลกัน ซึ่งสำเร็จเป็นที่พึงพากันของสัตว์ทั้งปวง ที่นักปราชญ์เป็นอันมากเห็นว่าชอบดีพร้อมกันนั้น คือความเมตตากรุณาแลสงเคราะห์อนุเคราะห์เพื่อแผ่ความสุขให้แก่กัน ทั้งในหมู่มนุษย์แลหมู่สัตว์ แลตั้งตนไว้ให้เต็มพร้อมด้วยความดีความชอบ 10 อย่าง คือไม่ฆ่าสัตว์เป็นาให้ตาย ไม่ลักฉ้อทรัพย์ของผู้อื่น ไม่

ประพาศิณในที่ ๆ ไม่ควรล่วง เป็นผู้ถือสัตย์ไม่กล่าวเท็จส่อล่วงให้ผู้อื่นหลง ไม่พูดยุยงส่อ
 เสียดให้ผู้อื่นแตกร้างกัน ไม่พูดคำหยาบทำให้เจ็บร้อนใจผู้อื่น ไม่พูดเพื่อเจือเบสจากประโยชน์
 ไม่มุ่งหมายอยากได้ทรัพย์ของผู้อื่นด้วยความมักได้ ไม่มีผู้กาจเจ็บจนถึงแข่งให้ผู้อื่นตาย ย่อม
 ตรีตรองด้วยปัญญาที่ชอบ ไม่ถือนั่นตามความเห็นผิดทางดีทางชั่ว การประพาศิณข้อดี 10
 อย่างดังกล่าวมานี้ เป็นความดีความชอบมีสาสำหรับโลกตั้งอยู่เสมอ จะมีผู้ถือก็ดีไม่มีใครถือก็ดี
 ก็คงมีอยู่อย่างนั้นไม่แปรผันยกย่องเป็นอย่างอื่นไปเลยเป็นอันขาด...

(เล่ม 2 หน้า 242)

นอกจากนั้นในประกาศเรื่องเดียวกันนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงอบรม
 สั่งสอนให้ราษฎรรู้จักหมั่นทำความดี เพื่อความเป็นศิริมงคลแก่ตัว โดยยกเรื่องบาปบุญคุณโทษมาเป็น
 เหตุอันจำเป็นที่ทุกคนจะต้องหมั่นทำกรรมดีไว้ว่า

...แลการฆ่าสัตว์นั้น ว่าตามพระราชาบัญญัติในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างอุกฤษฏ์ก็ปรับโทษหนัก
 โทษเบาตามที่เป็นมนุษย์เป็นสัตว์ดิรัจฉาน แลห้ามมิให้ตัดฟันต้นไม้กอหญ้า ห้ามมิให้ขุดให้เผา
 ทานแผ่นดินให้กำเริบอนุโลมตามลักษณะบางจากพวกซึ่งถือกันนานที่บางแห่งว่าเป็นบาป เพราะถือ
 ว่าต้นไม้ว่ากอหญ้าแลแผ่นดินมีชีวิตรู้เป็นรูตายเหมือนกัน

บางพวกถือว่า ช่างมนุษย์มีชาติเสมอกับคนรู้จักรู้สัตว์รู้ทุกซทุกเหล่าเดียวกันจึงเป็นบาป
 ฆ่าสัตว์อื่นนอกนั้นไม่มีบาป ลักษณะสองพวกนี้ไม่ต้องกัน แ่งแย่งกันอยู่ดังนี้ นักปราชญ์ผู้มี
 ปัญญาเป็นอันมากวิเคราะห์เทียบเคียงดูเห็นว่า สัตว์มีชีวิตแล้วใครฆ่าก็เป็นบาปสิ้น แต่ฆ่าสัตว์
 มีคุณมากบาปมาก มีคุณน้อยบาปน้อย ต้องฆ่าด้วยการชวนชวาย จัดหาเตรียมการมากก็บาป
 มาก น้อยก็บาปน้อยโดยสมควร ในการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของหวงแหนไม่ยอมให้กัน เมื่อ
 ว่าตามบัญญัติในพระพุทธศาสนา ก็ปรับโทษหนักโทษเบาตามสิ่งของของมนุษย์ที่มีราคามากราคา
 น้อยตามสมควร แต่ฝ่ายในของสัตว์ชาติอื่นจากมนุษย์ไม่ว่าไว้ แต่เมื่อว่าด้วยการที่ควรประพาศิณ
 ทั่วไปในโลกแล้ว ผู้มีปัญญาวิเคราะห์ดู ก็เห็นว่าของที่มีเจ้าของหวงแหนแล้วจะมากจะน้อยก็ดี

ต้องคงเป็นบาปสิ้น เพราะเจ้าของเขาไม่ยอมให้ เพราะฉะนั้นการที่เว้นจากถือเอาของที่
เจ้าของหวงแหนเป็นทางแห่งความดีความงามในโลกแท้ ผู้มีปัญญาเห็นพร้อมกันว่าเป็นกุศล ก็
การประพาศิณทานที่ไม่ควรล่วงเล่า เมื่อพิจารณาเหตุเจ้าผู้ว่าไม่อยากจะให้หญิงผู้เป็นเมียไปรัก
ใครปะปนกับชายอื่น หญิงผู้ภรรยาเล่าพอใจจะให้ผัวร่วมรักอยู่แต่กับตน บิดามารดาญาติพี่น้อง
ฝ่ายหญิง ก็ไม่อยากจะให้หญิงผู้บุตรแลที่เป็นญาติพี่น้องไปคบหากับชายอื่น นอกจากชายผู้เป็น
เจ้าของหรืออันการกำหนดตามที่ตั้งไว้บางประเทศ เมื่อชายมาประพาศิณทานที่อยู่ตามประสงค์
ตั้งว่านั่นก็เป็นอันผูกพันรักษาจิต ผัวเมียบิดามารดาญาติพี่น้องไว้ไม่ให้กำเริบร้าวรานเกิดทะเลาะ
วิวาท ให้รักพร้อมเป็นสุขในการงานนั้น ๆ เมื่อมาละเมิดจากที่ว่านั้น ก็เป็นเหตุให้กำเริบจิต
ร้าวรานเกิดทะเลาะวิวาทุ่นวาย ไม่รักพร้อมในกิจการ จึงเห็นว่าการประพาศิณทานที่ไม่ควร
ล่วงเป็นบาป การงดเว้นจากประพาศิณทานตั้งว่ามานั้นเสียได้ เป็นความดีความชอบในโลก
การเจรจาเท็จเล่า เมื่อว่าตามบัญญัติในพระพุทธศาสนาที่รับบทหนักโทษเบาตามความล่วง
การผิดพุทธบัญญัติ ถึงนักปราชญ์ก็เห็นต้องกันว่าเป็นบาปแท้ เพราะล่วงให้ผู้ฟังทราบความผิด
ไปสำคัญผิดไปแต่ความจริง พูดคำส่อเสียด พูดคำหยาบคายพูดคำเพื่อเจ้อ ทั้ง 3 นี้ เพราะ
มีโทษทำผู้พร้อมเพรียงให้เห็นแก่ร้าย ให้ผู้ฟังเกิดความเจ็บช้ำใจด้วยเครื่องที่ไม่พอประโยชน์ ทำ
ให้ผู้ฟังเสื่อมการงานเสียประโยชน์ที่จะได้ทำ นักปราชญ์จึงเห็นพร้อมกันว่าเป็นบาป ความรัก
อยากได้ของผู้อื่นนัก คิดจะเอามาเป็นของตนเสียถ่ายเดียว ไม่คิดขอแลกซื้อหาแลกเปลี่ยนตามควร
ความประทุษร้ายผูกใจเจ็บ คาริแข่งสัตว์นั้น ๆ มนุษย์นั้น ๆ ซึ่งตนไม่ชอบใจ คิดจะให้สาบสูญจะ
ไม่ให้มีตัวอยู่ได้ แลความเห็นผิดจากต้นเหตุของบุญของบาป เห็นส่วนผิดว่าเป็นชอบ เห็นส่วน
ชอบว่าเป็นผิด ความเห็นว่าทางความดีทั้ง 9 ไม่เป็นความดี ทางความชั่วทั้ง 9 ไม่เป็นความผิด
จึงให้เกิดความอยากได้ แลความประทุษร้ายแรงกล้า จนล่วงฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพาศิณทาน
ที่ไม่ควรล่วง พูดเท็จส่อเสียดหยาบคายเพื่อเจ้อมากมูล จะเสื่อมสูญจากทางชอบทางผิดทุก
ประการ เพราะฉะนั้นนักปราชญ์ผู้มีปัญญา ได้ทราบตามความชอบความผิดตั้งว่ามานี้ว่าเป็นเหตุ
แห่งทางที่ไม่ดีไม่ชั่วแล้ว จึงประพาศิณทานให้ดำรงอยู่ในความดีความชอบ ละเว้นความผิดความชั่ว
อันเป็นทางจะให้โทษที่ชั่วเสียให้ห่างไกล ด้วยความไม่เลินเล่ออันที่ทุกแห่ง ในการที่จะพึงทำทุก
ประการนั้นเทอญ...

ในเรื่องของการนับถือศาสนานั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงสั่งสอน
แนะนำเอาไว้ด้วยเช่นกัน โดยทรงตั้งเตือนให้เลือนนับถือศาสนาด้วยปัญญาที่ไตร่ตรองอย่างรอบ
คอบเป็นสำคัญ ดังตัวอย่างว่า

...เนื่องการแสวงหาแลการถือศาสนา ซึ่งจะเป็นที่พึงของตนาชาตินี้ชาติหน้า ก็เป็นการดี
สมควรเป็นที่ยิ่งแล้ว ควรที่ท่านทั้งปวงทุก ๆ คนจะไตร่ตรอง ใคร่ครวญด้วยปัญญาตนเอง
เมื่อเห็นประจักษ์ว่าศาสนาใดในหมู่ใดพวกใดจะเป็นที่พึงได้ควรแก่ปัญญาแล้ว ก็จงถือแลปฏิบัติ
ตามศาสนานั้นโดยน้ำใจตนเอง อย่าถือด้วยการตื่น การเกณฑ์ แลการเล่าลือ แลว่า
ธรรมเนียมเคยถือสืบ ๆ มา หรืออ้างการที่ไม่เห็นประจักษ์มาว่ามาสู่ให้กลัวให้ใจ ก็อย่ามี
ความพิศวงต่อเหตุต่าง ๆ แล้วถือตามทำตามเมื่อได้ที่พึงที่นับถืออันงามดีสมควรแล้ว จง
ประกอบความเลื่อมใสหามากจึงปฏิบัติตามก็จะมีผลสำเร็จดี แก่ตนทุกคน ๆ นั้นแล...

(เล่ม 2 หน้า 245)

นอกจากนี้ยังมีการสั่งสอนตักเตือนให้ราษฎรประพฤติปฏิบัติตนให้ถูกต้อง เพื่อที่จะได้
ไม่เกิดปัญหาต่อส่วนรวมได้ เช่น ในประกาศเรื่องตักเตือนไม่ให้ทั้งศพสัตว์ลงนํ้า แลให้
ทอดเตาพอย่าให้เป็นเชื้อเพลิง แลให้คิดทาลืมสลัก ใต้ช้เทศนาโรหอบรมสั่งสอนไม่ให้
ทั้งซากสัตว์ลงนํ้าแม่น้ำคลอง โดยอ้างเหตุผลที่น่าเชื่อถือ พร้อมทั้งแนะนำวิธีปฏิบัติตนควบคู่
กันไปอย่างชัดเจนว่า

...แต่บัดนี้ห้ามมิให้ใครผู้ใดผู้หนึ่งทั้งสุนัขตายแมวตายและซากศพสัตว์ต่าง ๆ ลงนํ้าแม่น้ำ
และคลองใหญ่ย่อยทั้งปวงเป็นอันขาด ขอให้คิดอ่านใช้สอยจ้างวานใคร ๆ เอาบั้งเสีย
ที่ป่าช้า ดังซากศพคนนั้นเถิด ถ้าบ้านเรือนอยู่ที่ริมน้ำจะเอาไปบ่าขายาก ก็ให้ฝังเสียใน
ดินในโคลน ให้ลับล้าบอย่าให้ลอยไปลอยมานํ้าได้ และการซึ่งทั้งซากศพสัตว์ต่าง ๆ
ลงนํ้าให้ลอยขึ้นลอยลงอยู่ดังนี้ คิดดูโดยละเอียดก็เห็นเป็นที่รังเกียจแก่คนที่ได้อาศัยใช้

น้ำอยู่ทั้งล้นด้วยกัน พระสงฆ์สามเณรเป็นพระสมณะชาวนอกกรุงฯ คือเมืองลาวและหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวง และข้าราชการชาวนอกกรุงฯ เมื่อมีเหตุต้องลงมายังกรุงฯ นี้แล้วก็รังเกียจติดเียนว่า เพราะต้องใช้น้ำไม่สะอาดจึงเป็นโรคต่าง ๆ ไม่เป็นสุขเหมือนอยู่นอกกรุงฯ ถึงคนนอกประเทศ คือ ฝรั่งเศส อังกฤษ จีน แชก ทั้งปวง ซึ่งเข้ามาค้าขายในกรุงฯ ก็ติดเียนคั่งนั้นอยู่โดยมาก เพราะฉะนั้นขอท่านทั้งปวงจงพร้อมใจกันคิดเห็นลงใจ ว่าท่านทั้งปวงชาวกรุงฯ กับคนนอกกรุงฯ นอกประเทศก็เป็นมนุษย์ด้วยกัน ควรจะมีกรุณาแก่กัน ขอเสีย อย่าทิ้งซากศพสัตว์ต่าง ๆ ลงในน้ำ ทาบน้ำเป็นทั้งรังเกียจแก่มนุษย์เหมือนกันเลย แต่เมื่อได้ผู้ใดไม่ฟังพระบรมราชโองการเตือนสติมาดังนี้แล้ว ยังยืนท้าวักงายอยู่ดังเก่าที่จะให้นายอาเภอสืบชาวบ้านใกล้เคียงเป็นพยาน ชำระเอาตัวผู้ไม่เชื่อเพื่อมั่งกายทำให้โรครกนั้นมาตระเวนประกาศห้ามผู้อื่นต่อไป...

(เล่ม 1 หน้า 182-183)

ในประกาศเรื่องห้ามไม่ให้เอาเครื่องประดับทองเงินแต่งกายให้เด็ก ที่ยังไม่รู้จักหลักหลบโจรผู้ร้าย ใต้ใช้เทศนาโรหารสั่งสอนอบรมให้เห็นว่าการนำเครื่องประดับไปประดับกายเด็กที่ยังไม่ประสีประสานั้นไม่ควร โดยยกเหตุผลต่าง ๆ มาโน้มน้าวใจ และแนะนำวิธีว่าหากต้องการประดับกายเด็กด้วยของมีราคาก็ควรจะแต่งเวลาว่างงานบุญงานกุศลหรือเวลาที่มีผู้ใหญ่อยู่ด้วย ดังตัวอย่างว่า

...ตั้งแต่นี้ไปขอเตือนสติมาแก่ท่านทั้งหลายทั้งปวง ผู้มีบุตรหลานของตนหรือขอบุตรหลานท่านผู้อื่นมาเลี้ยงไว้ ขอให้เลิกการแต่งสวมสอดของเครื่องเงินทองไว้กับเด็ก ๆ นั้นเสียเป็นอันขาดทีเดียว เพราะเป็นเหยื่อล่อผู้ร้าย เป็นเหตุให้เด็กต้องตายเนื่อง ๆ ถ้าท่านผู้ใดที่มีเงินมีทองมาก ยังคิดอ้อยอ่อยอยากจะแต่งให้ก็ได้ ก็จงแต่งไปตามเวลาคือคราวตรุษสงกรานต์หรือสารทเข้าพรรษา หน้าฤกษ์ขึ้นเทศนามหาชาติ เวลาโรกนจุกลงานบ่าวสาว แลวันทำบุญให้ทานอื่น ๆ เป็นคราวที่ควรจะต้องตกแต่งบิดามารดาหรือญาติผู้ใหญ่แลคนที่ไว้วางใจได้ จนถึงว่าจะไม่มีภัยเป็นอันตรายแก่เด็กแลของที่แต่งนั้น กากับไปด้วยคนหนึ่งสองคนแล้ว ถึงจะตกแต่งให้

เป็นเกียรติยศเป็นคราวดังนี้ไม่ห้าม แต่การที่แต่งอยู่เป็นนิตยภัต ไม่เป็นครั้งเป็นคราวดังว่า
 แล้วนั้น ย่อมมีภัยเป็นอันตรายถึงชีวิตแก่บุตรหลานของตนที่เลี้ยงไว้ ก็ถ้าจะใคร่รอดเขาว่ามั่ง
 มีมากแล้ว เมื่อถึงปีใหม่เดือนใหม่ จะขนสิ่งของใด ๆ ออกกองตั้งไว้ที่กลางบ้านกลางเรือน
 คาขวัญเงินขวัญทองให้คนทั้งบวงเห็นหรือเวลาเช้า ๆ ขนเอาสิ่งของมากองวางแขวนไว้ริมถนน
 หนทาง ให้คนเดินไปเดินมาดูเล่นทุกวัน ๆ อย่างนี้ดีกว่า ด้วยว่าจคนเดินไปเดินมานั้นว่าจะ
 ไม่มีใครลักลอบเอาไป ถึงหากว่าจะมีผู้หยิบเอาไปก็เสียแต่ของไม่มีใครต้องตาย ก็ฝ่ายเด็ก ๆ
 ที่แต่งตัวด้วยทองเงินแล้ว ไม่อยู่บนเรือนนบ้านมีผู้ดูแลระวังรักษา บ่อยๆให้เที่ยววิ่งไปตาม
 ถนนหนทางนอกบ้านนอกเรือน มีผู้ร้ายจับตัวไปได้มาเสียแล้ว ของก็ต้องเสียเด็กก็ต้องตาย...

(เล่ม 2 หน้า 251-252)

2.3.5 สาธกโวหาร

สาธกโวหาร เป็นการยกตัวอย่างเพื่อสนับสนุนเรื่องราวของคนที่ผู้อ่านเข้าใจ
 และเชื่อถือสิ่งที่ยกขึ้นมาเป็นตัวอย่าง

ในประกาศรัชกาลที่ 4 มักใช้สาธกโวหารเขียนร่วมกับโวหารประเภทอื่น ๆ คือ บรรยาย
 โวหาร อธิบายโวหาร หรืออภิปรายโวหาร สิ่งที่เกิดขึ้นได้ก็คือ มีการใช้สาธกโวหารยกตัวอย่าง
 ประกอบแทบทุกเรื่อง ทั้งนี้เพราะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีเจตนาที่จะให้ผู้อ่าน
 ได้ทราบรายละเอียดอย่างชัดเจน และเข้าใจข้อความในประกาศโดยปราศจากข้อสงสัยดังตัวอย่าง
 ต่อไปนี้

ประกาศพระราชบัญญัติลักษณะลักพาได้ยกข้อความเปรียบเทียบกับให้เห็นว่าผู้ที่มีบุตรหญิงแล้ว
 กักขังไม่ให้ออกเรือนนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ควร ยกเว้นเสียแต่ผู้มีบรรดาศักดิ์เท่านั้น ดังนี้

...คนมีผลกันถ้าจะห้ามไม่ให้เขายังมีที่ว่าควรจะห้ามอยู่ เพราะว่าเขาเข้าหนังดลก
 หรือที่คั่นนั้นจะเป็นเมื่อยอดสำคัญก็ให้โทษมาก ก็ผู้มีบุตรหญิงจะมาจ้างว่าไม่ให้มีพัวนั้นจะต้อง
 การอะไร ถ้าผู้มีบรรดาศักดิ์จะกักบุตรหญิงไว้ไม่ให้มีพัวเพราะกลัวจะบั่นคนด้วยชาติต่ำช้า

เพราะบุตรเกิดมาเขานับถือขึ้นชื่อตามหมู่บิดา ถ้าชายชาติต่ำเข้ามาเป็นหัวหึง บุตรผู้ดี มีบุตร
เกิดขึ้นก็จะต้องรู้ต้องเรียกเป็นบุตรไพร่ ตามตระกูลบิดาจะเชิดชูตามฝ่ายมารดาไม่ได้ ด้วย
เหตุนี้บิดาของหญิงที่มีบรรดาศักดิ์จะขังจะกักบุตรหญิงของตัวเองไว้ ด้วยกลัวจะปะปนระคนด้วย
คนต่ำ ๆ ก็ควร...

(เล่ม 2 หน้า 294)

ในประกาศวางโทษเรื่องทักฮ้วนพอมได้ยกเรื่องราวมาเล่าเพื่อสนับสนุนแนวความคิดเกี่ยวกับ
เรื่องการทักฮ้วน ว่าพอม เป็นคำไม่สมควร ดังนี้

...อนึ่ง เปรียบความให้เห็นตัวอย่างในถ้อยคำเหมือนเจ้าจอมมารดาศรีในพระเจ้าฟ้างรอง
พระองค์เจ้าบุบผา คือเจ้าจอมที่เป็นบุตรเจ้าพระศรีธรรมาธิราชและเป็นน้องเจ้าพระยาอภัยภูธร
แลพระอนุชิตชาญชัยขุนทอง แลเป็นอาเจ้าพระยายมราชพระเสนาภูเบศรบัตนี้ แลพระยาอนุชิต
ชาญชัยหนูแลอื่น ๆ นั้น เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เจ้าจอมมารดาศรี
เป็นเจ้าจอมมารดาผู้ใหญ่ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ว่าราชการฝ่ายในต่างโดยมาก ท่าน
ทั้งหลายทั้งปวงตลอดลงไปจนไพร่เสวยฯ เกลงกล้านับถือมาก เมื่อจะเรียกออกชื่อเดิมว่า
คุณศรี เจ้าคุณศรีก็กระดากปาก จึงอาศัยเอาสัณฐานกายเจ้าจอมมารดานั้นซึ่งแปลกกันกับสัณฐาน
กายคุณนุพระบรมญาติที่เรียกว่าเจ้าคุณวังหลวง ผู้ว่าราชการในพระราชวังโดยมากเหมือนกันนั้น
เป็นที่อ้าง แล้วจึงเรียกนามแปรไปว่า เจ้าคุณผี ชื่อนี้ก็ยังไม่แจ่มอยู่แต่เหล่าหลานแลญาติ
สืบมา...

(เล่ม 1 หน้า 15)

ส่วนประกาศว่าด้วยสังฆทานนั้น ได้ยกนิทานในคัมภีร์ธรรมบทและมหาวงศ์เกี่ยวกับการถวาย
อัฐกถาแด่ภิกษุสงฆ์ของนางศิริมาและพระเจ้าอโศกมหาราช มาช่วยสนับสนุนแนวพระราชดำริที่จะทรง
ตั้งอัฐกถาให้เป็นสังฆทานวันละ 8 ส่วน เป็นบุคลิกทานวันละ 2 ส่วน ดังต่อไปนี้

...จึงพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโรรส สมเด็จพระวันรัตน์ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ พระศรีวิสุทธิวงศ์ พร้อมกันเห็นว่า ซึ่งข้อพระราชดำริทั้งปวงนั้นชอบแล้ว ต้องตามพระบาฬีอรรถกถา ด้วยสังฆทานที่พระผู้มีพระภาคตรัสเทศนาในทักขิณาวิภังคสูตรมี 7 ประการ แลปิณฑาทานส่วนพระราชกุศลนี้ก็เป็นสังฆทานทักขิณาที่ 6 ที่จำแนกกันพระบาฬีว่า "เอตตเตเก เม ภิกขุ ภิกขุสงฺฆโร อุตฺติสฺสธาคี ทานี เทติ" ดังนี้ ในพระวินัยเล่าก็สมกับพุทธา นุญาตว่า "อนุชามามิ ภิกขเว สิมมุตฺตํ ฯลฯ ปาณูปกัฏ्ฐํ" ดังนี้ คาทพระอรรถกถาก็ได้แสดงว่า "รณฺฏญฺเฒ ฬิ ราชมหามุตฺตสฺส วา เคเห อติปณฺณานิ อญฺฐ อุทฺเทสภุตฺตานิ นิจุจฺจ ทิยนฺติ ตานิ เอกวาริกภุตฺตานิ กตฺวา ภิกขุ วิสุ ฐิติกาย ปริภุญฺชนฺติ" อนึ่งคัมภีร์ที่โบราณจารย์รจนาไว้อย่าง ธรรมเนียม แลมหาวงศ์ เป็นต้น ก็มีนิทานว่านางศิริมาได้ถวายอัฐกภัตแก่ภิกษุสงฆ์วันละ 8 องค์ ภัตตฺตเทศกภิกษุสามเณรภิกษุให้ไปแต่สงฆ์รับอัฐกภัตในเรือนนางศิริมานั้นทุกวัน แลมีนิทานว่า พระเจ้าอโศกมหาราช แม้เมื่อทรงเลื่อมใสในนิโครธสามเณรนั้น ก็ได้ทรงถวายอัฐกภัตก่อน ด้วยคำที่มานในคัมภีร์ต่างๆ เห็นถูกต้องกับด้วยพระราชดำริ ซึ่งทรงปฏิบัติครั้งนี้เป็นธรรมานุธรรม ปฏิบัติบูชา ต้องตามพระพุทธประสงค์ เป็นอุภโตวิสุทธิทักขิณาอปริมาณคุณวิมุลยผลอย่างอุกฤษณ์ สมควรจะเป็นกัลยาณวัตรสืบไปโดยราชประเพณี ควรที่พระราชอาณาเดรานุเดระทั้งปวงทุก พระองค์ในอารามหลวง จะคิดฉลองพระเดชพระคุณ รักษาพระราชศรัทธาให้เจริญพระราช กุศลโดยสัมมาปฏิบัติ...

ข้อความที่ขีดเส้นใต้คือ นิทาน ในคัมภีร์ธรรมเนียมและมหาวงศ์ที่นำมาใช้ ยกตัวอย่าง อย่างให้เหตุผลในการตั้งอัฐกภัตในการถวายสังฆทานให้มีน้ำหนักมากขึ้น

นอกจากนี้ ในประกาศให้ใช้ในคำว่า สมเด็จพระ ให้ถูกตามเกียรติยศ ยังใช้การยกตัวอย่าง โดยอ้างชื่อบุคคลที่เป็นที่รู้จักดี แทรกการอธิบายการใช้คำว่า "สมเด็จพระ" ไว้ดังนี้

...เมื่อพระราชวงศานุวงศ์แลข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือนกรมฝ่ายหน้าฝ่ายในจะกราบ บังคมทูลพระกรุณาฯ หรือพูดจาออกชื่อออกพระนามประการใด ๆ ก็ให้รู้พระราชบัญญัตินี้ไว้ คือว่าพระเจ้าอยู่หัววังหลวงวังหน้าสองพระองค์ให้ออกพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า

ก่อน อย่าให้ว่าสมเด็จพระเจ้า ถ้าเจ้าเป็นกรมสมเด็จพระเจ้า ก็ให้ว่ากรมสมเด็จพระเจ้า อย่าให้ว่าสมเด็จพระเจ้า ถ้าเป็นกรมพระก็ให้ว่ากรมพระ อย่าให้ว่าพระเจ้า เหมือนอย่างพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์นี้ ถ้าจะออกพระนามก็ให้ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าที่เป็นกรมสมเด็จพระเจ้า นั้น เหมือนอย่างกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส กรมสมเด็จพระเดชาดิศร แลกรมสมเด็จพระอื่น ๆ กรมพระนั้นเหมือนอย่างกรมพระรามอิสเรศ กรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ แลกรมพระอื่น ๆ ฝ่ายพระราชกษัตริย์ที่ทรงพระกรุณาโปรดฯ ตั้งให้เป็นสมเด็จพระเจ้า นั้น เหมือนอย่างสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระพุทธมอญจารย์ แลสมเด็จพระอื่น ๆ นี้มีแต่สมเด็จพระเจ้า ให้ออกพระนามพูดจาว่ากล่าวตามพระราชบัญญัติ

ถ้าจะใช้อย่างอื่นแล้ว เจ้ากับขุนนางฟังดูก็เป็นเหมือนกันไป กรมสมเด็จพระเดชาดิศร ถ้าจะออกพระนามว่าสมเด็จพระเจ้า ก็จะเหมือนสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณอื่น ๆ ไปกรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ แลกรมพระอื่น ๆ ถ้าจะไม่ว่ากรมหน้าเข้าก่อนแล้ว จะว่าพระเจ้า ก็จะเหมือนพระพิพิธเดชและพระอื่น ๆ ไป...

(เล่ม 1 หน้า 27-28)

ข้อความที่ขีดเส้นใต้คือส่วนของการสาธกที่อ้างนามของผู้ที่เป็นที่รู้จักดีเพื่อช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจการอธิบายมากยิ่งขึ้น

2.3.6 อุปมาโวหาร

อุปมา หมายถึง สิ่งหรือข้อความที่ยกมาเปรียบ

อุปไมย หมายถึง สิ่งหรือข้อความที่พึงเปรียบเทียบกับสิ่งอื่นเพื่อให้เข้าใจแจ่มแจ้ง

อุปมาโวหาร เป็นการยกคำ ข้อความ หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ มาเปรียบเทียบกับสิ่งที่กล่าวถึง เพื่อช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจมากขึ้น

ในประกาศรัชกาลที่ 4 จะใช้อุปมาโวหารร่วมกับโวหารประเภทอื่น ๆ คือ บรรยายโวหาร อธิบายโวหาร และเทศนาโวหาร เพื่อช่วยทำให้การบรรยายการสั่งสอน ตลอดจน

การแสดงความคิดเห็นนั้น ๆ ชัดเจน น่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น ดังเช่นตัวอย่างต่อไปนี้

ในประกาศเรื่องคนกองนอกได้กล่าวเปรียบเทียบถึงคนที่อาศัยบุญบารมีของเจ้านายมา
ชมเชยรังแกคนอื่น (ข้อความอุปมา) ว่าเหมือนหนามที่ไม่เป็นประโยชน์แก่ต้นไม้ (ข้อความอุปมา) ดังนี้

...คนเช่นนี้เห็นว่าไม่เป็นประโยชน์แก่แผ่นดิน เป็นเลี้ยนหนามต่อแผ่นดิน ทำให้ราษฎรร้อนรน
เหมือนหนามไม่เป็นประโยชน์เป็นคุณแก่ต้นไม้ แลคนที่อาศัยต้นไม้ด้วยขึ้นเก็บใบเก็บดอกเก็บผล
หรือนั่งนอนที่ริมต้น ใต้ต้นนั้นเลย มีแต่รกต้นไม้ และยกเสียดแทงคนแลสัตว์ที่ไปกระทบเข้า...

(เล่ม 1 หน้า 103)

นอกจากนี้ยังได้กล่าวเปรียบเทียบให้เห็นว่าการไม่รักแผ่นดินของพระเจ้าแผ่นดินนั้นเหมือนกับการไม่รักตนเอง ซึ่งจากการเปรียบเทียบนี้แสดงให้เห็นว่าการรักพระเจ้าแผ่นดินมีค่าเท่ากับชีวิตของคน
ทุกคน การเปรียบเทียบนี้แสดงให้เห็นความสำคัญได้อย่างชัดเจน ดังนี้

...ใครจะถือหวงแทนช่วยอ้ายผู้ร้ายเหล่านี้อยู่แล้ว มิใช่ผู้มีบุญวาสนาแท้ ขอให้ท่านทั้งปวงช่วย
กันคิดอ่านปราบปรามคนเช่นนี้ เสียให้ได้ อย่าคิดจะหาคนเกรงชื่อเกรงนามตัวในบัดนี้ให้คิดการ
ข้างหน้าให้มากเป็นเช่นนั้นแล้วจะทำให้เป็นเหตุนานไป จะให้เขาไม่รักไม่เกรงตัวและลูกหลาน
ของตัว เพราะเขาเห็นจเสียว่ารักคนพาลมากกว่าคนดี เมื่อไม่รักแผ่นดินของเจ้าแผ่นดินก็
เหมือนไม่รักตัวของตัว ว่ามาทั้งนี้ เป็นความจริง ๆ จะแหยะเสียดสีท่านผู้ใดหาไม่ ได้ ว่าไปตาม
ปัญญาเห็นว่าสัพเพสังขารอนิจจาตอกลอย อย่าให้ท่านผู้ใดที่ได้ฟังได้อ่านน้อยใจเลย...

(เล่ม 1 หน้า 104)

ข้อความที่ขีดเส้นใต้คือส่วนของข้อความที่นำมาเปรียบเทียบกันว่าการไม่รักแผ่นดิน (ข้อความ
อุปมา) ก็เหมือนกับไม่รักตัวเอง (ข้อความอุปมา)

ในประกาศขนานนามพระพุทธรูปมากรประจำรัชกาล ก็ได้ใช้การเปรียบเทียบแทรกไว้ในการบรรยายการสร้างพระพุทธรูปมากรประจำรัชกาลที่ 1 และ 2 โดยเปรียบเทียบว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนั้นเป็นปฐมในพระราชวงศ์จักรีเหมือนกับพระเจ้าอู่ทอง ซึ่งเป็นปฐมในพระราชวงศ์สมัยอยุธยา ดังนี้

...โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศพระบรมราชวงศานุวงศ์สมเด็จพระมหาจักรีเจ้าทูลละอองธุลีพระบาทอาณาประชาราษฎร์ทั้งปวงให้รู้ทั่วกันว่า พระพุทธรูปองค์หนึ่งซึ่งถวายพระนามว่าพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น ทรงพระราชอุทิศถวายในพระบาทสมเด็จพระบรมอัยกาธิราชจักรพรรดินาถบพิตรพระองค์หนึ่ง ซึ่งถวายพระนามว่าพุทธเลิศหล้านภาลัยนั้น ทรงพระราชอุทิศถวายในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกนาถบรมมหาราชบพิตร ให้บัดนี้หมายใช้ชื่อแผ่นดินโดยพระนาม แห่งพระมหากษัตริย์ทั้ง 2 พระองค์นั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงเห็นด้วยว่าชอบอยู่แล้ว เพราะว่าพระบาทสมเด็จพระบรมอัยกาธิราชและพระบาทสมเด็จพระบรมชนกนาถนั้น ได้เสวยสิริราชสมบัติเป็นปฐมในพระบรมราชวงศ์นี้เหมือนพระเจ้าอู่ทองซึ่งได้มาสถาปนากรุงเทพพาราณสีศรีอยุธยา ซึ่งเป็นบรมราชธานีเก่า นั้น ก็ได้ชื่อว่าเป็นปฐมในพระราชวงศ์ทั้งปวงในกรุงเก่า พระเจ้าแผ่นดินในภายหลังครั้งกรุงเก่า คิดถึงพระเดชพระคุณพระเจ้าอู่ทองรามาริบัติว่า ได้ทรงสถาปนาพระมหานครและราชวงศ์ให้ ดำรงมาก่อนกว่าพระเจ้าแผ่นดินอื่น ๆ จึงได้ทรงสร้างพระพุทธรูปองค์หนึ่ง ขนานพระนามว่าพระเชษฐาธิราช ทรงพระราชอุทิศถวายพระเจ้าอู่ทองรามาริบัติ ให้เป็นที่เคารพสักการบูชาแห่งพระเจ้าแผ่นดิน แลข้าราชการทั้งปวงสืบ ๆ มา...

(เล่ม 1 หน้า 16)

นอกจากนี้ในประกาศสงกรานต์ ปีจอ จัตวาศก ยังได้กล่าวเปรียบเทียบให้คนรับท้าวความดี ทานุญ ทากุศล (ข้อความอุบมา) ให้เหมือนกับคนที่มีเพลิงไหม้บนศีรษะแล้วรีบร้อนดับไฟ (ข้อความอุบไมย) ว่า

... เพราะฉะนั้น ขอท่านผู้มีปัญญาจงรีบร้อนชวนชวายเป็นประพาศการบุญการกุศลเป็นความสุจริต
ให้มาก ด้วยกายวาจาแลใจจัดเป็นการเร็วเหมือนอย่างชนที่ศีรษะเพลิงไหม้ แล้วรีบร้อน
จะดับไฟในศีรษะของตน

(เล่ม 2 หน้า 10)

จากการวิเคราะห์ลักษณะการใช้วาทะในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 จะเห็นได้ว่าในวาทะทั้ง
6 ประเภทอธิบายวาทะมากที่สุด รองลงมาได้แก่ บรรยายวาทะ อภิปรายวาทะ เทศนาวาทะ
ตามลำดับ ทั้งนี้เพราะประกาศแทบทุกฉบับมุ่งให้ความรู้ความเข้าใจแก่ผู้อ่านมากที่สุด อย่างไรก็ตาม
ในการเขียนนั้นก็ต้องอาศัยวาทะประเภทอื่น ๆ ประกอบด้วย เพื่อให้ประกาศแต่ละฉบับน่าสนใจ และ
เข้าใจง่ายยิ่งขึ้น วาทะที่ช่วยเพิ่มคุณสมบัติข้อนี้ก็คือ สาธกวาทะ และอุปมาวาทะ จากเหตุผล
ดังกล่าวจึงทำให้ในเนื้อความประกาศตอนหนึ่ง ๆ มักจะปรากฏวาทะหลายประเภทสลับกันไป ใน
ประกาศบางตอนใช้วาทะถึง 3 ประเภท ดังตัวอย่าง

ในประกาศเรื่องพระราชบัญญัติเรื่องพัชรายเมีย บิดามารดาชายบุตร จะใช้บรรยายวาทะ
เล่าเรื่องก่อนว่าเกิดเหตุการณ์ใดขึ้น แล้วใช้อธิบายวาทะแทรกเพื่ออธิบายให้เข้าใจวิธีการพิจารณาคดี
การชายลูก จากนั้นจึงใช้อุปมาวาทะแทรกในพระราชดำริ ดังนี้

...เมื่อ ณ วันพฤหัสบดี แรม 14 ค่ำ เดือนยี่ ปีเถาะนพศก อานแดงจันทน์กาฬเกล้าฯ ถวาย
กล่าวทูลนายเอี่ยมพั่วว่าลักเอาชื่ออานแดงจันทน์ไปขายไว้แก่ผู้มีชื่อ อานแดงจันทน์ไม่รู้ไม่เห็นด้วย
ครั้นความทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทดังนี้ จึงทรงพระราชดำริว่าพั่วลักเอาชื่อภรรยาไปขาย
ภรรยาไม่รู้เห็นด้วย จะเรียกว่าเป็นเรือนเบี้ยไม่ควร แต่กฎหมายเก่านั้นว่าไว้อย่างไร
หาทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทไม่ ณ วันอังคาร แรม 10 ค่ำ เดือน 3 ปีเถาะนพศก จึงมี
พระราชหัตถเลขา ให้พระอินทรเทพเชิญไปถามลูกขุน ๆ พร้อมกันคัดกฎหมายทูลเกล้าฯ ถวาย
เข้ามาดังนี้ "ถ้าพั่วแลพ่อแม่นายเงินเอาชื่อลูกเมียเข้าคนลงในกรมธรรม์ขายท่านว่าเป็นสิทธิ์
แม้ว่าเจ้าสินบอาก็ดี มิได้บอาก็ดี แต่ตัวเรือนเบี้ยซึ่งมีชื่ออยู่ในกรมธรรม์นั้น ท่านว่าเป็นสิทธิ์

ได้รดยกระบิลเมืองท่าน เหตุว่าเจ้าพ่อแลพ่อแม่นายเงินนั้นเป็นอิสรภาพทหนึ่งว่าเมียก็ดีลูกก็ดี
เอาชื่อพ่อแม่ัวลงานกรรมกรรมชายท่านว่ามีเป็นสิทธิ์ เหตุว่าเมียลูกนั้นมิได้เป็นอิสระแก่พ่อ
แม่ั้น" กฎหมายเดิมมีอยู่เช่นนี้ จึงทรงพระราชดำริว่ากฎหมายบทนี้เมื่อพิจารณาเหตุเหมือนผู้หญิง
เป็นควาย ผู้ชายเป็นคนไป หาเป็นยุติธรรมไม่ ำหักเสีย...

(เล่ม 2 หน้า 217-278)

บทที่ 3

วิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4

ในการวิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 จะแบ่งการศึกษาวิเคราะห์ออกเป็น 2 หัวข้อ ดังนี้

3.1 วิธีเขียนเนื้อความในแต่ละส่วนประกอบของประกาศ

3.2 การเรียงลำดับส่วนประกอบของประกาศ

3.1. วิธีเขียนเนื้อความในแต่ละส่วนประกอบของประกาศ สามารถจำแนกออกได้ดังนี้

3.1.1 ข้อความส่วนที่เป็นนามผู้สั่ง

ในประกาศส่วนใหญ่จะเริ่มต้นการเขียน โดยบอกนามของผู้สั่ง ซึ่งมีวิธีเขียน 2 ลักษณะคือ

3.1.1.1 การอ้างนามผู้สั่งที่เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะขึ้นต้นประกาศว่า "มีพระบรมราชโองการให้ประกาศแก่..." หรือ "มีพระบรมราชโองการมานพระบัญชาสุรัสวดีให้เกล้าฯ สั่งให้ประกาศแก่..." เช่น

ในประกาศฉบับที่ 64 ประกาศกำหนดเลิกเลิก ได้อ้างนามผู้สั่งไว้ว่า

"มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประกาศแก่อาณาประชาราษฎร์ในกรุงเทพมหานคร แลหัวเมืองปักษ์ใต้ฝ่ายเหนือให้รู้ทั่วกันว่า..."

ในประกาศฉบับที่ 226 ประกาศการพระราชพิธีลงทรงโสกันต์พระเจ้าลูกเธอได้อ้างนามผู้สั่งว่า

"มีพระบรมราชโองการให้ประกาศแก่พระราชวงศานุวงศ์แลข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่ายในในพระบรมมหาราชวังแลพระบวรราชวังทั้งปวงให้ทราบทั่วกันว่า..."

และในประกาศฉบับที่ 260 ประกาศเรื่องทาพระศพเจ้านายแลศพเสนาบดีที่พระเมรุ
กลางเมือง ได้อ้างนามผู้สั่งว่า

"มีพระบรมราชโองการมานพระบัญชาสุรัสวดีให้ประกาศแก่พระราชวงศานุวงศ์
แลข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่ายในให้ทราบทั่วกันว่า..."

(เล่ม 2 หน้า 174)

3.1.1.2 การอ้างนามผู้รับพระบรมราชโองการจากพระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น

ประกาศฉบับที่ 4 ประกาศให้ข้าราชการลอกพระราชนิพนธ์จากหอหลวง ขึ้นต้น
ประกาศว่า

"ด้วยพระศรีสุริยปริชา เสนาบดีศรีสาลักษณ์ รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า..."

(เล่ม 1 หน้า 15)

ในประกาศฉบับที่ 67 ประกาศขนานนามเมืองประจวบคีรีขันธ์เมืองปัจจันตคิริเขตฯ ได้อ้าง
นามผู้รับพระบรมราชโองการว่า

"ขุนสารประเสริฐ รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
สั่งว่า..."

(เล่ม 1 หน้า 111)

หรือในประกาศฉบับที่ 193 ประกาศให้เจ้าคณะมีหมายประกาศไปตามพระอารามให้ชำระ
ต้นไม้ต่าง ๆ ที่ขึ้นบนหลังคาแลกำแพง ให้ชำระลานวัดให้หมดจดในเวลาเสด็จพระราชทานพระกฐิน
อ้างนามผู้รับพระบรมราชโองการว่า

"ด้วยพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอดุมรัตนราศี รับพระบรมราชโองการ
ใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า..."

3.1.1.3 การขึ้นต้นประกาศด้วยวิธีอื่น ๆ

วิธีเขียนขึ้นต้นประกาศด้วยการระบุนามผู้สั่งไม่ปรากฏทุกฉบับ ประกาศบางฉบับไม่มีส่วนที่อ้างถึงนามผู้สั่ง แต่จะขึ้นต้นนำส่วนประกอบอื่น ๆ มาขึ้นต้นประกาศ เช่น

ในประกาศฉบับที่ 68 เรื่องประกาศห้ามมิให้เชื่อการหลอกด้วยอ้างอำนาจผี ได้ขึ้นต้นประกาศด้วยการบอกวันเดือนปีที่เกิดเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่จะประกาศให้ทราบ ดังตัวอย่าง

...วันอาทิตย์ เดือน 8 อุตสาธต แรม 7 ค่ำ ปีเถาะ สัปตศก พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวรจักรธรานุภาพ นานหนังสือเป็นเรื่องราวหลอกลวงซึ่งราษฎรหลอกต่อ ๆ กันมาขึ้นทุกเกล้าทุลกระหม่อมถวายให้ทรงทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ในหนังสือนั้นใจความว่า พระยายมราชนายฝิบอกแก่เจ้าเมืองปะกิ่งว่าจะเกิดความไข้ แต่ในที่สุดหนังสือนั้นห้ามมิให้จุดได้ตามไฟในเหย้าเรือนที่เวลาพลค่ำไปจนรุ่ง ใครเรียกก็อย่าชวน อย่าทักทายสิ่งใดๆ ด้วย....

(เล่ม 1 หน้า 112)

ในประกาศฉบับที่ 209 เรื่อง ประกาศสุริยอุปราคา ได้ขึ้นต้นประกาศด้วยการบอกวันเดือนปีเช่นกัน ดังตัวอย่าง

...วันจันทร์ เดือนแปด บุรพาสาด ขึ้นค่ำหนึ่ง ปีระกา ตรีศก จะสุริยอุปราคา ถ้าท้องฟ้าไม่มีฝน ก็จะมีเงาจันทร์เวลา 6 นาฬิกา กับ 10 นาที นับแต่เที่ยงคืนมา แต่ถ้าถือตามนาฬิกาตั้งของชาวนาฬิกา เพราะเวลาในฤดูนี้กลางวันมาก สว่างเมื่อไรก็ย่ำรุ่งในวันนั้น 5 นาฬิกา กับ 13 นาที แต่เที่ยงคืนมา ก็ต้องย่ำรุ่ง 6 นาฬิกา กับ 25 นาที จึงได้ตีระฆัง 1 ในระหว่างย่ำรุ่งมาจนตีระฆังหนึ่ง 32 นาที คิดแบ่งสิบส่วน ตามอย่างไทย 7 นาที กับ 12 วินาที เป็นบาทหนึ่งก็เมื่อเวลา 6 ทุ่ม กับ 10 นาทีนั้น เป็นเวลาก่อนแต่ตีระฆัง 1 อยู่ 15 นาที เพราะฉะนั้น เป็นบาทอย่างไทย ก็ต้องทายว่าจะจับย่ำรุ่งแล้วกับแปดบาท

สุริยอุปราคาครั้งนี้ เป็นอัฒคราธ แต่เพราะแสงพระอาทิตย์จ่มก็จะเห็นพร่องกว่า

อัครราชอยู่สักหน่อย แหว่งตรงทิศทักษิณ เมื่อเวลา 7 โมงกับ 15 นาที แต่เที่ยงคืนคิด
 เบนโรงแยงอย่างไทย โมง 1 กับ 7 บาทแล้วก็จิกคล้ายออกแหว่งเร่ไปข้างทิศอาคเนย์ แล้ว
 จะหลุดเบนโหมกขบริสุทธินทิศอาคเนย์ เวลา 8 โมงกับ 25 นาที แต่เที่ยงคืนคิดเบนโรงแยง
 อย่างไทยสองโรงแยง 7 บาท การทลายนี้ คงจะถูกตรงตามทลายในกรุงเทพมหานครอมรรัตน
 รกสินทรมหินทรายุธยา ในที่อื่นห่าง ๆ ออกไปน้อย ๆ ก็จะมีเร็วไปบ้าง ช้าไปบ้าง เหมือน
 อย่างที่กรุงเก่าก็จะมีที่หลังที่กรุงเทพฯ ไปสักนาที 1 ถ้าเมืองชลบุรีจะเห็นที่หลังที่
 กรุงเทพฯ ไปสักนาทีที่ถึงกับสองนาที ถ้าเมืองจะเชิงเทราจะเห็นที่หลังที่กรุงเทพฯ ไปสัก
 สองนาทีเศษ ที่เมืองเพชรบุรี เมืองราชบุรีจะเห็นก่อนที่กรุงเทพฯ ไปสักสองนาทีที่ถึง
 ทั่วทั้งนี้ ด้วยนาฬิกาที่ตั้งตามเวลาในเมืองนั้น ถ้าจะเอานาฬิกาที่ตั้งในกรุงเทพฯ
 ไปดูก็จะเห็นพร้อมกันไป แต่ถ้าจะว่าด้วยเมืองไกล ๆ อย่างเมืองนครศรีธรรมราช เมือง
 สงขลาแล้ว จะเห็นจับก่อนที่กรุงเทพฯ หลายนาที คราคราก็จะมากกว่าถึง...

(เล่ม 1 หน้า 442-443)

3.1.2 ข้อความส่วนที่เป็นมูลเหตุที่สั่ง

มูลเหตุที่สั่งเป็นส่วนของข้อความที่บอกเหตุผลในการออกประกาศเรื่องนั้นๆ
 มีวิธีเขียนโดยการเล่าเรื่อง ดังนี้

3.1.2.1 การเล่าโดยอ้างชื่อบุคคลที่กราบบังคมทูลความเห็น เช่น ในประกาศ
 ฉบับที่ 22 เรื่องประกาศพระราชบัญญัติฝ่ายพระบรมราชวังเรื่องเล่นเบี้ยในพระบรมราชวัง ได้อ้างนาม
 บุคคลที่กราบบังคมทูลได้แก่ พระวรวงศ์เธอชั้น 2 พระองค์เจ้าอรุณ ดังตัวอย่าง

...พระวรวงศ์เธอชั้น 2 พระองค์เจ้าอรุณกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า พระวรวงศ์เธอ
 พระองค์หญิงสุด ลงไปพระบรมมหาราชวัง มอบลูกกุญแจตำหนักไว้กับข้าหลวง แล้วให้
 แห่ข้าหลวงขึ้นมาเอาหมากพลูสวยที่ตำหนัก แห่เอาลูกกุญแจไขประตูตำหนักออกแล้วเปิดบาน
 ประตูหาออกไม่ แห่จึงเดินไปดูรอบตำหนัก เห็นหน้าต่างเฉลี่ยงตำหนักบานเปิดแยมอยู่ แห่

จึงเปิดบานหน้าต่างเข้าบ้านตึกเห็นประตูสลกลอนไว้ แหจึงรู้ว่าผู้ร้ายเข้าในตึก
จึงเอาความไปทูลพระองค์เจ้าหญิงสุดที่พระเมรุ พระองค์เจ้าหญิงสุดกลับเข้าไปบรรทมอยู่
ในพระบรมมหาราชวังคืนหนึ่ง ครั้นรุ่งขึ้นเวลาเย็นพระองค์เจ้าหญิงสุดจึงได้กลับเข้ามาใน
พระบรมราชวัง ตรวจสิ่งของที่ถูกขโมยจากนั้นถูกแจ้งให้ออกดู ทอกรูปพรรณหายไปหลายสิ่ง
คิดเป็นทองคำหนัก 18 ตำลึงบาท กับข้อความเป็นหลายประการ...

(เล่ม 1 หน้า 40)

และในประกาศฉบับที่ 4 เรื่องประกาศให้เก็บภาษีหัวเบี้ยรวมอยู่ในบ่อนได้อ้างนามจันนี้
ว่าเป็นผู้ทักหนังสือถวายฎีกา แล้วจึงเล่ามูลเหตุต่อไปว่าจันนี้จะขอเก็บภาษีกับคนชักหัวเบี้ยทูลเกล้าฯ
ถวาย ปีละ 18 ตำลึง 6 บาท ดังตัวอย่าง

...จันนี้ทำเรื่องราวยื่นต่อเจ้าจำนวนการกรมพระคลังสินค้า ให้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย
จะขอเรียกภาษีแต่ผู้ชักหัวเบี้ยที่เรียกว่าพะหัวเงงละ 1 เฟื้อง จันนี้จะรับทักภาษีทูลเกล้าฯ
ถวาย ปีหนึ่งเป็นจำนวนเงิน 18 ตำลึง 6 บาท มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ
สั่งว่าภาษีนี้นี้จะให้ผู้อื่นทำไม่ได้ จะเกี่ยวข้องวิวาทกับหลวงบาลผู้ทักอากรบ่อนเบี้ยให้
เจ้าจำนวนหาตัวหลวงภาษีวิเศษมาปรึกษาดูเถิด เจ้าจำนวนได้หาตัวหลวงภาษีวิเศษมา
ปรึกษา หลวงภาษีวิเศษทำเรื่องราวยื่นต่อเจ้าจำนวนให้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายว่าจะเก็บ
ภาษีกับคนชักหัวเบี้ยเป็นเงงนั้น คนชักหัวเบี้ยเป็นคนจร ยากที่จะตรวจตราจะขอรับ
พระราชทานให้นายบ่อนเก็บแต่ผู้ชักหัวเบี้ยไว้ส่ง รมและแบะถ้าเล่นประตูละ 20 บาท
ลงมา ให้เก็บเสียหนึ่งวันละ 1 สลึง คินละ 1 สลึง ถ้าเล่นประตูละ 20 บาทขึ้นไป
ให้เก็บเสียหนึ่งวันละ 2 สลึง คินละ 2 สลึง ถ้าเล่นให้เก็บแต่ผู้ชักหัวเบี้ยเสียหนึ่งวันละ
2 สลึง คินละ 2 สลึง จะบวกเงินอากรบ่อนเบี้ยขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายปีละ 210 ชั่ง...

(เล่ม 2 หน้า 20-21)

3.1.2.2 การเล่าโดยอ้างเหตุการณ์อันเป็นคดี เป็นความบกพร่อง หรือเป็นข้อเสียหายมีตัวอย่างเกิดขึ้นแล้ว ในประกาศบางฉบับจะอธิบายไว้สั้น ๆ พอเข้าใจ จากนั้นจึงนำเข้าสู่เนื้อความของประกาศในส่วนต่อ ๆ ไป เช่น ประกาศฉบับที่ 111 เรื่องแผ่พระราชกุศลซ่อมแซมถนน ได้เล่ามูลเหตุแห่งประกาศไว้สั้น ๆ ว่าถนนในพระนครชำรุดทรุดโทรมมากแล้ว ดังตัวอย่าง

...บัดนี้ถนนในพระนครชำรุดทรุดโทรมย่อยยับไปมาก สมณสีพระราชมณเฑียรราชราชนครเดินไปเดินมาลำบาก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าพระยาอมราชเบรมแม่กองหาถนนที่ชำรุดไปนั้นทำเสียใหม่ให้เป็นปรกติเป็นหลายแห่งแล้ว...

(เล่ม 1 หน้า 208)

ในประกาศส่วนใหญ่ที่อ้างเหตุการณ์ที่เคยเกิดขึ้นแล้วนั้นมักจะเล่าเหตุการณ์ไว้อย่างละเอียดชัดเจน เช่น

ในประกาศฉบับที่ 112 ประกาศพระราชบัญญัติให้ใช้เงินเหรียญนอก ได้เล่าเหตุการณ์ปัญหาโดยทั่วความที่เคยประกาศให้ใช้เงินเหรียญแล้วส่งผลกระทบให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการแลกเงินเหรียญนอกเป็นเงินบาทไทย เจ้าพนักงานผลิตเงินบาทไว้แลกเงินเหรียญนอกไม่ทันใช้ ดังตัวอย่าง

...ด้วยแต่ก่อนได้มีหมายประกาศว่า ให้ใช้เงินเหรียญกับความแจ้งอยู่ในหมายประกาศทั้ง 2 ฉบับนั้นแล้ว แลทุกวันนี้ลูกค้าในประเทศนอกประเทศ คุมเงินเหรียญเข้ามาซื้อสินค้าในกรุงเทพฯ มากขึ้นทุกคราวเรื่อยไป คิดดูตามบัญชีถึงสามสิบแสนเหรียญเศษแล้ว เจ้าของเงินเหรียญคุมเงินเข้าไปแลกเงินบาท เจ้าพนักงานทำเป็นเงินยากก็ไม่ว่าใครจะทันการที่จะใช้จนถึงเดือนกำหนดเบี้ยหวัดก็ต้องแจกเบี้ยหวัดเป็นเงินเหรียญไปแก่ข้าราชการ และข้าราชการทั้งปวงรับเงินเหรียญไปแล้วจะเอาไปใช้ก็จะมีผู้รับบ้างไม่มีผู้รับบ้าง ได้รับความลำบากเพราะจะต้องไปแลกเงินบาท หมายประกาศให้ใช้เงินเหรียญถึง 2 ครั้งแล้วก็ยังหาใช้เงินเหรียญทั่วกันไม่ได้

ในประกาศฉบับที่ 237 ประกาศว่าด้วยการเดินเป็นเจ้าเมือง ได้เล่ามูลเหตุแห่งปัญหาที่จำเป็นต้องออกประกาศว่า ได้เกิดมีข้าราชการหลายคนวิ่งเต้น เพื่อจะให้ตนได้เป็นผู้สำเร็จราชการจนเกิดเรื่องเดือดร้อนในหมู่ข้าราชการว่า

...อ้ายพระ อ้ายจมีน อ้ายหลวง อ้ายขุน หรืออ้ายหมื่นเจ้อเจอะกล้า ๆ เป็นคนในกรุงบ้าง คนในหัวเมืองบ้าง ที่อยากจะเป็นผู้สำเร็จราชการเมืองใน หัวเมืองนั้น ๆ หานายหน้า เทียวเดินขอเสียสินบนถวายพระองค์เจ้า เจ้าจอมข้างในบ้าง หรือเดินขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อย ตามพนักงานบ้าง หรือเดินในท่านผู้หญิงหรือเมียน้อยตัวโปรดของขุนนางบ้าง หรือเดินตาม บุตรหลานชายหญิงของขุนนางก็มีบ้าง เสียสินบนแรง ๆ ขอให้ช่วยเพ็ดทูลว่ากล่าวให้ได้ตั้ง ออกไปเป็นผู้สำเร็จราชการที่เรียกว่า เจ้าเมือง ในหัวเมือง เอก โท ตริ จัตวา นั้น ๆ ฝ่ายผู้ที่เห็นแก่สินบน ก็ต่างคนต่างรับแล้วก็ต่างคนต่างหาอุบายเพ็ดทูลเยอหยิ่งกันไปตามต่าง ๆ ตามสติปัญญา...

(เล่ม 2 หน้า 105)

3.1.3 ข้อความส่วนที่เป็นพระราชวินิจฉัย

พระราชวินิจฉัยเป็นส่วนประกอบของเนื้อความในประกาศที่สำคัญที่สุด ถือเป็นหัวใจของประกาศแต่ละฉบับ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญด้วยการกล่าวอย่างพิสดาร ยกเหตุผลหลาย ๆ ด้าน ขึ้นประกอบพระราชวินิจฉัยแสดงให้เห็นว่า พระองค์ไม่ได้ทรงออกพระราชกำหนดหรือข้อคำสั่งต่าง ๆ โดยใช้พระราชอำนาจเหนือเหตุผลหรือความยุติธรรม วิธีเขียนรายละเอียดในส่วนของพระราชวินิจฉัย แบ่งได้หลายวิธี ดังนี้

3.1.3.1 เขียนแสดงความคิดเห็น คือ การเขียนที่แทรกความคิดเห็นส่วนตัวประกอบกับเหตุผลตามหลักความจริง เพื่อใช้ในการอธิบายให้ผู้อ่านเชื่อและคล้อยตาม

ในประกาศฉบับที่ 1 เรื่องพระราชบัญญัติมรดกสินเดิมและสินสมรส พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชวินิจฉัยเกี่ยวกับการตัดสินคดีความเรื่องมรดกสินเดิมและสินสมรสว่าผู้เป็นหลานควรจะได้รับส่วนแบ่งปันทรัพย์มรดกในสินเดิมของพ่อหรือแม่ของตนที่ตายจากไปด้วย ไม่ว่าจะได้จากญาติตายายเท่านั้น เพราะบุคคลทั้งหมดนี้ก็นับเนื่องเป็นเครือญาติกันทั้งนั้น ดังตัวอย่าง

...ประเพณีปิดตำราประกอบให้บุตรมีภริยาสามี แล้วบริจาคเงินทองทรัพย์สิ่งของทั้งปวง ให้แก่บุตรชายบุตรหญิงปรารภณาจะให้สืบสกุลวงศ์เป็นเชื้อสายบริบูรณ์ภายหลังหน้า บุตรเขย บุตรสะใภ้อยู่กินเป็นัวเมียกันจนมีบุตรด้วยกัน บุตรของผู้ตายนั้นก็นับเนื่องอยู่ภายหลัง เป็น สัมพันธญาติหาใช่ผู้อื่นไม่ ควรจะให้บุตรผู้ตายซึ่งเป็นหลานได้ส่วนแบ่งปันทรัพย์มรดกในสินเดิม บ้างจึงจะเป็นยุติธรรม...

(เล่ม 1 หน้า 7)

ในประกาศฉบับที่ 23 เรื่อง ประกาศให้พระสงฆ์บูชาพระแก้วมรกตในเดือน 8 แรม 8 ค่ำ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า พระแก้วมรกตเป็นของคู่แผ่นดิน โดยทรงเปรียบเทียบว่าถ้าเป็นพระสงฆ์ก็คงจะเป็นพระสังฆราช จึงควรที่จะเป็นที่สักการบูชาของ พระสงฆ์ทั่วไป ดังนี้

...พระแก้วมรกตวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นของคู่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธ ยอดฟ้าจุฬาโลก แล้วเป็นที่นับถือสักการบูชาแก่พระมหากษัตริราชเจ้าทุก ๆ พระองค์มา อนึ่งในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังมีพระชนม์อยู่ก็ได้ตรัสประภาษอยู่ เนื่อง ๆ ว่า พระพุทธนิมิตกรแก้วมรกตองค์นี้ ถ้าเป็นพระสงฆ์เหมือนอย่างสามัญทุกวันนี้ ก็คงจะได้เป็นสมเด็จพระสังฆราชเป็นแน่ อนึ่งสมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระวันรัตแล พระราชาคณะผู้ใหญ่ทุก ๆ รูปนั้น ครั้นถึงเทศกาลเข้าพรรษาแล้วก็ย่อมมีพระราชาคณะ ฐานานุกรม เปรียญอนุจร ที่เป็นผู้น้อยมาทำสักการบูชาด้วยรูปเทียนดอกไม้ต่าง ๆ แต่ พระแก้วมรกตนี้ก็เป็นของวิเศษประเสริฐอยู่ในโลก ครั้นถึงเทศกาลเข้าพรรษาก็ไม่มีพระ ราชาคณะ ฐานานุกรม เปรียญ อนุจร รูปใดรูปหนึ่งมาทำสักการเลย มีแต่พระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์เดียวเท่านั้นได้เสด็จทรงสักการบูชา อนึ่งเมื่อ ณ วันเดือน ๘ แรมค่ำ ๑ อุตราสาสนนั้นเป็นวันเข้าพรรษา พระราชาคณะ ฐานานุกรม เปรียญ อนุจร ทุก ๆ พระอารามก็ย่อมนำเอารูปเทียนดอกไม้ไปทำสักการบูชาพระพุทธรูป ในพระอุโบสถที่วัดของท่านทุก ๆ พระอาราม แต่พระแก้วมรกตนี้ ไม่มีใครมาบูชาเลย

ถึง ๗ วัน ๘ แรม ๘ ค่ำนี้ อุตตราสาธกนิมนต์พระราชอาคันตุกะ ฐานานุกรม เปரிய
อนูจร มา

(เล่ม 1 หน้า 45-46)

3.1.3.2 เขียนแสดงความรู้สึก คือ การเขียนข้อความส่วนที่เป็นพระราช
วินิจฉัยที่แทรกความรู้สึกของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่าทรงพอพระทัย หรือ โปรด
ให้เป็นอย่างไร

ในประกาศฉบับที่ 33 เรื่องประกาศสงฆ์ที่จะสึกมารับราชการ พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่โปรดให้พระสงฆ์ทั้งหลายสึกมารับราชการ หรือกระเสือกกระสนมารับ
ราชการในกรมมหาดไทย กรมพระกลาโหม กรมท่า ผู้ที่จะรับราชการในกรมเหล่านี้ได้ต้องเป็นบุตร
ขุนนางในตำแหน่งกรมเหล่านี้เท่านั้น ส่วนพวกชาววัดจะเป็นขุนนางได้แต่ในกรมลูกขุน กรมอาลักษณ์
กรมธรรมการ กรมราชบัณฑิต กรมสังฆการี ดังตัวอย่าง

...บัดเดี๋ยวนี้พระราชอาคันตุกะ พระครู ฐานานุกรม เปரிய บางองค์ที่เป็นโรกัณฐาสัย ใจมัก
بابแสวงหาแต่ลาสิกขาการแลยศถาไฉน เทียบประจบผากตัวในเจ้าขุนนาง ไว้ตัวเป็นคน
กว้างขวางในกรมมหาดไทย กรมพระกลาโหม กรมท่าด้วยคิดเห็นว่าท่านเหล่านั้นมีบุญวาสนา
จะช่วยกราบทูลพระกรุณาให้สึกออกมาเป็นขุนนางในตำแหน่งกรมมหาดไทย กรมพระกลาโหม
กรมท่า แห่งใดแห่งหนึ่งได้ ก็ซึ่งพระราชอาคันตุกะฐานานุกรมเปரியรูปาคิดตั้งนั้นนั้นคงไม่สม
ประสงค์แล้ว อย่าคิดเลยเหน้อยเปล่า เพราะว่าต้องพระราชประสงค์แต่คนที่มีความดีตระกูล
เป็นบุตรขุนนางในตำแหน่งกรมมหาดไทย กรมพระกลาโหม กรมท่า ไม่ต้องพระราชประสงค์
คนชาววัดเป็น พระยา พระ หลวง ขุนหมื่นในกรมมหาดไทย กรมพระกลาโหม กรมท่า พวก
ชาววัดนั้นควรจะเป็นขุนนางได้แต่ในกรมลูกขุน กรมอาลักษณ์ กรมธรรมการ กรมราชบัณฑิต
กรมสังฆการีเท่านั้น...

(เล่ม 1 หน้า 64-65)

ในประกาศฉบับที่ 248 เรื่องประกาศว่าด้วยการเล่าลือกันว่าพระพุทธทนายเกิดขึ้นที่
เมืองเขมร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวินิจฉัยเกี่ยวกับเรื่องคนตายและฝันว่าเป็น

เรื่องเหลวไหล ทรงแสดงความรู้สึกไม่พอพระทัยโดยการประชดประชันว่าถ้าเชื่อข่าวลือนี้อัน หากมีข่าวลือว่าถ้าอยากรอดตายจากโรคภัย ให้เบื่องค้ำมาขึ้นอยู่กับบ้านทุกวันจะทาหรือไม่ ทรงรำคาญกับเรื่องไร้สาระเหล่านี้ ดังข้อความว่า

...ยังอีกอย่างหนึ่งลือมาบ่อย ๆ ว่าคนตายไปแล้วกลับเป็นขึ้นมา ทำให้การเลอะ ๆ ไปต่าง ๆ ว่าพระยายมราชบ้าง นายนิรบาลบ้าง พระอินทร์บ้าง ลังมาว่าให้ทาอย่างนั้นอย่างนี้เป็นต้นว่าให้เอาผ้าไปห่มพระปรางค์วัดพุทธโสธรเลย แลก่อนพระทราไว้น้ำบ้านหน้าเรือน แลปักแจวเขียนหม้อตาลปักไว้บ้าง ว่าไปต่าง ๆ อ้างว่าจะพ้นความไข้ความเจ็บ และอะไรไปอย่างนั้น คลือเช่นนี้ก็ต่าง ๆ กัน มีมาบ่อย ๆ คนก็เชื่อตามราไป ก็ถ้าหากว่าผู้ที่ลืออย่างนั้นเป็นคนโง่ ๆ จะมาอ้างคำคนตายเป็นคน หรือเขียนหนังสือมาว่ากล่าวคนด้วยโรคภัยต่าง ๆ ไปแล้ว จะว่าหญิงชายชาวบ้าน ถ้าอยากจะพ้นภัยให้เบื่องค้ำห่มเสียให้หมด มาขึ้นอยู่กับบ้านทุกวัน ถ้ามีหนังสือหรือคำลือมาอย่างนี้จะยอมทำตามหรือ คนที่เขียนหนังสือแลคนลือกี้บ้า คนที่ฟังแลทำตามก็ไปด้วยกันทั้งนั้น จิตเสียบ้างเกิดอย่าตื่นกัน เชื้อถือนักเลย...

(เล่ม 2 หน้า 144-145)

3.1.3.3 เขียนอธิบายให้เหตุผล คือ การเขียนข้อความที่เป็นพระราชวินิจฉัย โดยยกเหตุผล และตัวอย่างมาอ้างเปรียบเทียบเพื่อสนับสนุนข้อพระราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในประกาศฉบับที่ 216 เรื่องประกาศวางโทษเรื่องทักฮ้วนพอม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยกเหตุผลเป็นข้อ ๆ มาสนับสนุนว่าการทักพระกายเจ้านายว่าฮ้วนพอมเป็นสิ่งไม่ดี เพราะเป็นคำหยาบคำต่ำ เป็นคำประมาดว่าตีว่าช้วนสัตว์เดรัจฉาน และเป็นการกำเริบมึงขวัญของกายผู้มีศิริ จากนั้นจึงยกตัวอย่างโดยเล่าเรื่องการเรียกเจ้าจอมมารดาศรีว่าเจ้าคุณพี่ และหลีกเลี่ยงการเรียกคุณนุ่นว่าเจ้าคุณพอมมาเรียกว่า เจ้าคุณวังหลวง ดังตัวอย่างว่า

...การที่มีผู้ปราศรัยหักทลายเจ้านายผู้มีบรรดาศักดิ์สูงด้วยการในพระกาย ทักว่าอ้วนว่าพอม เป็นอัมมมงคล ไม่ควรตามเหตุที่อ้างเป็นหลายประการ คือคำว่าอ้วน ว่าพอม เป็นคำพยาย คำคำคำเลวประการหนึ่ง คือเอាកการที่ควรจะวิตกเป็นประมาณว่าดีว่าชั่วในสัตว์เดียรัจฉาน มาพูดมาเจรจาในมนุษย์มีศักดิ์สูงไม่มีประโยชน์ประการหนึ่ง คือทำให้กำเริบมั่งขวัญของ กายผู้มีศิริ ด้วยการเจรจาขัดแย้งการที่โบราณห้ามมาประการหนึ่ง ซึ่งว่าคำว่าอ้วน ว่าพอม เป็นคำคำคำเลวพยายนั้นฟังเอาเถิด บากผู้ดี ๆ ที่มีอัธยาศัย เมื่อเขาจะต้องพูดว่าเจ้านายพอมไปแลอ้วนขึ้น เขาก็ยอมว่าทูลพระองค์แลทรงพระเจริญหรือพวงพิพัฒน์นี้โดยมาก เขาไม่ว่าอ้วน ว่าพอมมาหรือ อนึ่งเปรียบความมาให้เห็นตัวอย่างในถ้อยคำ เหมือนเจ้าจอมมารดาศรี ในพระเจ้าฟ้างแผ้ว พระองค์เจ้าบุบผา คือเจ้าจอมที่เป็นบุตรเจ้าพระยาศรีธรรมราช และเป็นน้องเจ้าพระยาอภัยภูธร แลพระยาอนุชิตชาญไชยขุนทอง และเป็นอาเจ้าพระยาบวรราช พระยาเสนาภูเบศร์บัดนี้ แลพระยาอนุชิตชาญไชยหนูแลอื่น ๆ นั้น เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เจ้าจอมมารดาศรีเป็นเจ้าจอมมารดาผู้ใหญ่ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ว่าราชการฝ่ายในต่างโดยมาก ท่านทั้งหลายทั้งปวงตลอดจนไพร่พลยาเวยเกรงกลัวนับถือมาก เมื่อจะเรียกออกชื่อเดิมว่าคุณศรี เจ้าคุณศรี ก็กระดากปาก จึงอาศัยเอาหลักฐานกายเจ้าจอมมารดานั้น ซึ่งแปลกกันกับหลักฐานกายคุณนุ่นพระบรมญาติ ที่เรียกว่าเจ้าคุณวังหลวง ผู้ว่าราชการในพระราชวังสูงโดยมากเหมือนกันนั้น เป็นที่อ้าง แล้วจึงเรียกนามแปรไปว่า เจ้าคุณผี ชื่อนี้ก็ยังปรากฏอยู่แก่เหล่าหลานแลญาติสืบมาคิดดูเถิด ถ้าคำว่าอ้วนว่าพอมเป็นคำดี เขาจะยกว่าเจ้าคุณพี่ทำไม เขาจะมิเรียกว่าเจ้าคุณอ้วนหรือ อนึ่ง เมื่อเรียกข้างเจ้าจอมมารดาศรีว่าเจ้าคุณผีแล้ว คุณนุ่นพระบรมญาติ ผู้ว่าราชการตั้งเป็นคู่กัน ก็ควรจะเรียกว่าเจ้าคุณพอม เพราะคำว่าพอมเป็นคำคำ จึงเรียกว่าเจ้าคุณวังหลวง โดยเทียบกับคุณคุ้มผู้น้องท่านนั้น ซึ่งเป็นผู้ใหญ่ว่าราชการในพระบวรราชวัง มีผู้เรียกว่าเจ้าคุณวังหน้า แลคุณกระต่ายน้อง ท่านซึ่งเวลานั้นได้เป็นผู้ใหญ่ในข้าหลวงในเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพวดี ซึ่งเสด็จอยู่ที่ปรัศรัยชัยแลพระที่นั่งวิมานรัตยาซึ่งนับเนื่องในหมู่พระมหากษัตริย์นั้นว่า เจ้าคุณปราสาท ก็ซึ่งชื่อที่ว่าเอាកการที่ควรจะวิตกเป็นประมาณ ว่าดีว่าชั่วในสัตว์เดียรัจฉานมาพูดมาเจรจาในมนุษย์มีศักดิ์สูงไม่มี

ประโยชน์นั้น คือว่าให้เห็นด้วยกันว่า การที่จะวัดกแล้วตีว่าพอมเป็นชั่ว สรรเสริญว่าอ้วน เป็นดีเป็นประมาทของประโยชน์นั้นต้องการในสัตว์เดียรัจฉานสองจำพวก คือสัตว์ที่เป็นพาหนะ จำพวกหนึ่ง สัตว์ที่ต้องการเนื้อที่เรียกว่ามังสะเป็นอาหารจำพวกหนึ่งเมื่อผู้ใดจะซื้อหา ช้าง ม้า โค กระบือ อูฐ ลา ซึ่งเป็นพาหนะจะใช้แรง ก็ย่อมสรรเสริญสัตว์ที่อ้วน ดีสัตว์ ที่พอม...

(เล่ม 2 หน้า 14-15)

ในประกาศฉบับที่ 203 เรื่องประกาศดาวหางปีระกา ตรัสก ทรงมีพระราชวินิจฉัย เปรียบเทียบว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นที่พึ่งของคนทั้งปวง เหมือนหนึ่งกับว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นบิดามารดา ของไพร่ฟ้า เมื่อไพร่ฟ้าเดือดร้อนก็จะมาขอที่พึ่งจากพระเจ้าแผ่นดิน จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะต้องทรงมาแก้ไขความเชื่อผิด ๆ นี้ แล้วจึงยกตัวอย่างเหตุการณ์ที่เคยเกิดขึ้นแล้วช่วยสนับสนุนว่าดาวหางตกแล้วจะเกิดเหตุร้ายนั้นไม่จริง เป็นเพียงเรื่องเล่าลือให้ตกใจว่า ดังตัวอย่าง

...พระเจ้าแผ่นดิน คนทั้งปวงยกย่องตั้งไว้เป็นที่พึ่ง ใครมีทุกข์ร้อนด้วยความประการใด ก็ย่อมมาร้องให้ช่วย ดังหนึ่งทารกเมื่อมีเหตุแล้ว ก็มาร้องหาบิดามารดา เพราะฉะนั้น พระเจ้าแผ่นดินชื่อว่าทั้งปวงยกย่องให้เป็นบิดามารดาของตัวแล้ว ก็มีความกรุณาแก่คนทั้งปวง ดังหนึ่งบิดามารดากุณาแก่บุตรจริง ๆ โดยสุจริตจึงกล่าวสั่งสอนมาให้รักษาตัว รักษาชีวิตในเหตุที่น่ากลัวจะเป็น แลมีตัวอย่างเคยเป็น แต่ฝ่ายราษฎรไทยจีนเป็นอันมาก ทั้งปวงนี้ เป็นคนถือผีถือสาธู ถือมดถือหมัดดู คนกลัวอะไรมาก อยากอะไรมาก คนทรงผีแลหมอดู ก็พอใจเอาสิ่งนั้นมาว่ายุ่งยากให้คนตื่นไปต่าง ๆ เมื่อเห็นดาวหางครั้งก่อน มีมา ก็พอใจลือกันว่าเจ้าจะตายนายจะล้ม ผู้มีบุญจะมา บ้านเมืองจะเป็นจลาจล ผู้คนจะเกิดรบพุ่งกันพอใจว่าดังนี้จนตื่นกันไปเบส่าๆ เป็นนักเป็นหนา เหมือนอย่างครั้งมีมะเมีย สัมฤทธิ์สนั้น เหตุเช่นนั้น ก็ไม่ได้เป็นได้มีเลย เราเคยจับบดคนทรงผีแลหมอดูได้แล้ว มาฆ่าหรือ...

(เล่ม 1 หน้า 439-440)

3.1.3.4 เขียนสั่งสอน คือ การเขียนข้อความที่เป็นพระราชวินิจฉัยในเชิงสั่งสอน อบรม หรือตักเตือนให้ผู้อ่านได้คิด เพื่อจะได้ปฏิบัติตนได้ถูกต้อง เป็นการชี้แนะแนวทางที่ถูกต้องให้ หากไม่ปฏิบัติตามก็ไม่ไ้เป็นความคิดแต่อย่างใด

ในประกาศฉบับที่ 49 เรื่องประกาศพระราชทานส่วนพระราชกุศลในการที่ทรงบริจาคเพชรใหญ่ระดับพระอุมาโรดม พระพุทธรัตนปฏิมากร ในส่วนที่เป็นชื่อพระราชวินิจฉัยได้ทรงสั่งสอนให้คนละจากการรลภ อย่าเสียดายเพชรที่นำมาประดับพระอุมาโรดมพระพุทธรัตนปฏิมากร ควรจะอนุรุมทนาเพื่อจะได้ผลบุญกันถ้วนหน้าว่า

...ความปรารถนาอันใดที่ไม่มีโทษแก่ตัวท่านแลสัตว์ผู้อื่น ความปรารถนาอันนั้น ขอท่านทั้งปวงจงสำเร็จด้วยสะดวกเทอญ

การพระราชบริจาคอันนี้ ทรงพระราชดำริเห็นว่าไม่ขัดขวางเป็นเหตุให้ท่านผู้ใด ชื่นเคืองจิตใจเลย พระนครนี้เป็นถิ่นที่ของคนนับถือพระพุทธศาสนาแต่เดิม ไม่ใช่ว่าแผ่นดินของศาสนาอื่น คนที่ถือศาสนาอื่นมาแต่อื่นก็ดี อยู่ในเมืองนี้ก็ดี จะทมนั่นน้อยใจด้วย รียยากแก่พระพุทธศาสนา เพราะบูชาอันนี้ไม่ได้ ด้วยไม่เข้าใจเมืองของศาสนาตัวเอง ถ้าทมนั่นก็ชื่อว่ารลภล่วงเกินโบ แลถ้าท่านผู้มักเสียดายว่าของควรจะประดับราชตระกูล เป็นพระเกียรติยศแผ่นดิน โยเป็นของวัดเสียจะได้ไม่ซ้ำ อย่าคิดอย่างนั้นเลย เพชรยอดอื่นใหญ่กว่านั้นหลายยอด ได้ทรงจัดหาไว้สำหรับแผ่นดินมีอยู่แล้ว ไม่เอาไปไหน เสียดอก ขอถวายพระพุทธเจ้าเป็นพระราชกุศล แลเป็นพระเกียรติยศในคนเป็นอันมาก ที่ถือพระพุทธศาสนานี้ยอดหนึ่งเกิด ขอท่านทั้งปวงจงยินดีอนุรุมทนา...

(เล่ม 1 หน้า 85)

ในประกาศฉบับที่ 165 เรื่องประกาศผู้ถือศาสนาแลผู้ถือผิด พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสั่งสอนตักเตือนให้หญิงที่มีอายุมากแล้ว แต่ยังไม่มีสามีคิดการเลือกคู่สำหรับรอบคอบอย่าทำให้ศาสนาต้องมึมลพิษ เพราะผู้หญิงบางคนเมื่อเลือกคู่จากคฤหัสถ์ไม่ได้ก็หันไปเลือกจากประสงฆ์ ทำให้เกิดการลักลอบได้เสียกันขึ้นก่อนที่พระจะสึก ดังตัวอย่าง

...อนึ่ง สตรีที่เป็นม่ายผัวหาย ผัวตาย ร้างมานาน ๆ ขึ้นคานอยู่ หรือหญิงจะเห็นที่ตั้งแต่เล็กยังไม่เคยพบชาย ขึ้นคานอยู่นาน ๆ ย่อมสืบเสาะหาผัวที่ไม่มีภรรยา วิสัยคนที่เป็นคนทุกข์ก็จะมีภรรยาทุกคนด้วยกัน ไม่ว่าครีมีครว้างเปล่าอยู่ ฝ่ายประสงฆ์บวชอยู่นาน ไม่มีภรรยา เป็นคนว่างเปล่าอยู่ ถ้าให้สึกออกมา ได้เป็นผัวจะได้ พระสงฆ์เล่าบวชอยู่นาน ได้ยศบรรดาศักดิ์แต่ในหลวงทรงตั้งให้เป็นพระราชาคณะ ฐานานุกรมเปรียญ รับนิยบทไตรปิฎก แลเทศนาบ้าง บังสุกุลบ้าง แลรับนิมนต์ด้านการพิธีต่าง ๆ บ้าง หรือเป็นพระครูเจ้าอธิการ แลคนจรรกิติ ได้เทศนาบังสุกุลรวบรวมเพื่องสสังคายนาไว้ได้มาก ถ้าเราเกลี้ยกล่อมให้สึกออกมาเป็นผัวได้ ก็คงจะทอดเทเข้าผากตัวกลัวเรา จะได้มอมหมายเงินทองที่เก็บไว้ให้แก่เราทั้งสิ้น คงอยู่ในอาณาจเรา ๆ จะทำอะไรคงได้ดังปรารถนาทุกอย่าง ด้วยคนชาววัดบวชอยู่นาน ไม่เคยพบการหาเราหาเขา ได้พบเข้าแล้วก็ตื่นไป งมเขอะไป ดังนั้น จึงคิดกลอุบายเอาบุตรชายไปผากไว้บ้าง ชักโรงพวกพ้องพี่น้องให้ไปอยู่บ้าง พอได้ไปมาเป็นสนสือ แลได้ส่งควาหวานเปรี้ยว เค็มฉ่ำถวายพระสงฆ์ที่ตนชอบใจอยากได้เป็นผัวหรือเป็นเขยนั้นเนื่อง ๆ ฝ่ายพระสงฆ์เล่าเป็นชาววัด ได้อุปการะเกื้อหนุนสมดังที่คิดไว้ เมื่อยังไม่ได้สึกมักอ้อ ๆ แอ้อ ๆ เข้าประจ้อประแ้งประจบประแจงผากตัวเบญญิติเป็นโยม เรียกโยมที่บ้านโยมที่แพ โยมที่ตึก บ้านล่าง บ้านบนดังนี้ มีรอยมาก ครั้งได้คราว ก็สึกออกมากินอยู่ด้วยกันกับนางคนนั้นบ้าง กับน้องสาวแลบุตรของนางคนนั้นบ้าง หรือหาเรากันเสียก่อนแต่ยังไม่สึกบ้าง หญิงพอใจหาพระสงฆ์ชาววัดเป็นผัว พระสงฆ์ชาววัดที่สึกออกมาพอใจหาหญิงม่ายหญิงขึ้นคานเป็นภรรยา อย่างนี้ก็มีทุกชุมมากนักทุกหนทุกแห่ง จะระบุชื่อว่าคนนี้ คนนั้น คู่นี้ คู่ไหน จะพรรณนาไปก็ไม่สิ้นสุดลง แลเป็นเครื่องเตือนพระราชาณา เจ้านายที่มีผลไม่พอใจฟัง เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าขอเตือนสติท่านทั้งปวงที่อ้างชื่อมาแล้วให้รู้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินมีพระราชหฤทัยประสงค์จะท้าวไม่วางพระพุทธรูปศาสนาให้บริสุทธิ์ มิให้มัวหมองเบญจลทิน แลให้รุ่งเรืองเจริญเป็นประโยชน์แก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเป็นอันมาก แลมีพระราชประสงค์จะทรงท้าวไม่วางแผ่นดินทั่วพระราชอาณาจักร ให้อยู่เย็นเป็นสุขทั้ง

3.1.4.2 การสั่งและอธิบายมูลเหตุที่สั่ง

ในประกาศฉบับที่ 31 เรื่องประกาศว่าด้วยเรียกชื่อกรมล้อมพระราชวังได้อธิบายคำสั่งว่าให้เรียกชื่อข้าราชการที่อยู่ในกรมล้อมวังให้ถูกต้อง โดยอธิบายเป็นขั้นตอนว่าถ้าจะกล่าวถึงข้าราชการยศต่าง ๆ กันนั้นให้ออกชื่ออย่างไร ดังตัวอย่าง

...เจ้าต่างกรม เจ้ายังไม่ได้ตั้งกรม แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายทหาร พลเรือน จะเกี่ยวข้องกับราชการสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จะกราบบังคมทูลพระกรุณาด้วยพระหลวงขุนหมื่นในกรมล้อมวังนั้น ให้กราบบังคมทูลพระกรุณาว่าพระหลวงขุนหมื่นคนนั้นอยู่ในกรมล้อมพระราชวัง ถ้ากราบบังคมทูลพระกรุณา แต่ชื่อกรมก็ให้กราบบังคมทูลพระกรุณาให้กรมล้อมวังในพระบรมมหาราชวัง ในพระบรมราชวังนั้นให้กราบบังคมทูลพระกรุณาว่าพระหลวงขุนหมื่นนายนั้นล้อมพระราชวังอยู่ในพระบรมมหาราชวัง อยู่ในพระบรมราชวังดังนี้ อย่าให้กราบบังคมทูลพระกรุณาว่าล้อมพระบรมมหาราชวัง หรือล้อมพระบรมราชวังเป็นอันขาดทีเดียว

(เล่ม 1 หน้า 61)

ในประกาศฉบับที่ 115 เรื่องประกาศให้ผู้ไปราชการหัวเมืองแลต่างประเทศทักหนังสือกราบบังคมทูลโดยตรง ในส่วนของคำสั่งมีการสั่งพร้อมอธิบายคำสั่ง โดยสร้างเป็นประโยคเงื่อนไขว่าถ้าเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ขึ้นแล้วจะต้องปฏิบัติตนเช่นไร ว่า

...ตั้งแต่นี้สืบไปโปรดเกล้าฯ ดำรัสให้ข้าทูลละอองคนใดถือศักดินาตั้งแต่ 400 ไร่ขึ้นไป จะไปราชการหัวเมืองปากน้ำใต้ ฝ่ายเหนือ ฝ่ายตะวันตก ตะวันออก เมืองประเทศราชก็ดี และจะเป็นราชทูต อุปทูต ตรียทูต ออกไปประเทศต่าง ๆ ก็ดี ถ้าข้าทูลละอองไปถึงบ้านเมืองใดมีเหตุการณ์สิ่งใด แลสืบทราบข่าวคราวแปลกประหลาดควรจะต้องบอก ก็ให้พร้อมกันบอกเข้ามากราบบังคมทูลพระกรุณานับ 1 บอกมายังเจ้าพนักงานตามกระทรวง ฉบับ 1 ความที่จะบอกกราบทูลพระกรุณานั้น ความต้นจะลงในหนังสือให้ว่า ข้าพระพุทธเจ้าผู้นั้น ขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ด้วย ข้าพระพุทธเจ้ากราบถวายบังคมลาออกไปจากกรุงเทพฯ ณ วันนั้น เดือนนั้น ปีนั้น ไปถึง

เมืองนั้น วันนั้น เดือนนั้น มีเหตุการณ์สิ่งนั้น ๆ ได้จัดแจงไปอย่างนั้น ว่าความแต่สิ่ง ๆ พอทรงทราบจงทุกครั้ง แล้วให้ว่าความรายนี้ได้บอกเข้ามายังเจ้าพนักงานตามพนักงานฉบับ 1 อย่าให้ระวังผิดกลัวหลีกกลัวเกิน และบอกไปถึงคนนั้นคนนี้ ต้องให้ท่านความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา อย่าให้เข้าไปเหมือนราชทูต อุปทูต ตริทูต ออกไปกรุงลอนดอนได้เป็นอันขาดทีเดียว

ถ้าข้าราชการคนใดไม่บอกเหตุการณ์มากราบบังคมทูลพระกรุณาตามรับสั่ง จะเอาตัวเป็นโทษ ให้มหาดไทย กลารโหม กรมท่า กรมพระสัสดี หมายบอกข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายทหารพลเรือน พระบรมมหาราชวังให้รู้จงทั่วทุกตำแหน่ง อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง...

(เล่ม 1 หน้า 217)

3.1.4.3 ประกาศให้ทราบทั่วกัน

ในประกาศฉบับที่ 90 ประกาศอนุญาตให้ชาวกรุงเทพฯ รับจ้างฝรั่ง ในส่วนของข้อคำสั่งมีเนื้อความเป็นเพียงประกาศให้ทราบว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงห้ามให้ประชาชนรับจ้างทำงานกับชาวต่างประเทศว่า

...เพราะฉะนั้นจึงประกาศมาบัดนี้ เพื่อจะให้เชื่อถือนับประกาศมีตราหลวงเป็นสำคัญ ให้เชื่อเอาเป็นจริงเป็นประมาท อย่าให้เชื่อคำเล่าลือต่าง ๆ ใคร ๆ คือ ไทย จีน ญวน พม่า มอญ เขมร ลาว แขนงลาญ แขนงจาม และลูกหลานฝรั่งโปรตุเกสเดิม ทั้งปวงทั้งหญิงทั้งชาย ใครจะไปรับจ้างคนนอกที่เรียกว่า ฝรั่งอยู่ให้ใช้ทำการในบ้านเรือนเรือกสวนของคนนอกที่เรียกว่า ฝรั่งนั้นก็ควรจะรับเอาการของคนนอกที่เรียกว่าฝรั่งมาทำในบ้านเรือนของตัวและที่ใด ๆ ก็ได้ หรือจะเป็นแต่อยู่ในบ้านเรือนของตัว ไปทำการของคนนอกที่เรียกว่าฝรั่ง ตามเวลาดังครุที่ไปสอนหนังสือสอนภาษา และคนไปจ้างชุดอยู่ต่อเรือและอื่น ๆ นั้นก็ดีโปรดให้ทบทมตทุกอย่างมิได้ห้าม คนทั้งปวงที่อยากจะใคร่รับจ้าง จงได้ค่าจ้างเป็นผลประโยชน์ของตัวเลี้ยงชีวิตเถิด ไม่มีความผิดอันใดเพราะที่รับจ้างคนนอกที่เรียกว่าฝรั่งนั้นเลย...

(เล่ม 1 หน้า 159)

ในประกาศฉบับที่ 103 ประกาศสงกรานต์ปีมะเส็ง นพศกเป็นเพียงประกาศแจ้งให้ทราบทั่วกันว่า ในปีมะเส็ง นพศกนั้นวันใดเป็นวันสงกรานต์ ดังความต่อไปนี้

...มีพระบรมราชโองการมานพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ให้ประกาศแก่ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย และราษฎรในกรุงเทพฯ นอกกรุงฯ ให้รู้ทั่วกันว่า ในปีมะเส็งนักขัตตรนพศกนี้ ณ วันเสาร์ เดือน 5 แรม 2 ค่ำ เป็นวันมหาสงกรานต์ วันอาทิตย์แรม 3 ค่ำ เป็นวันเนา วันจันทร์ แรม 4 ค่ำ เป็นวันเถลิงศก เป็นวันนักขัตฤกษ์พิเศษเพียง 3 วัน ให้ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยและราษฎรในกรุงฯ นอกกรุงฯ ทาบุญให้ทานในเขต มหาสงกรานต์นี้ เหมือนอย่างเคยทำมาแต่ก่อน

ปีมะเส็งนพศกนี้ พุทธศักราช 2400 นับตั้งแต่วันเสาร์ เดือน 6 แรมค่ำ 1 ไปเป็นปีที่ 7 ในรัชกาลปัจจุบันนี้ มหาศักราช 1779 จุลศักราช 1219 ตั้งแต่วันอาทิตย์ เดือน 5 แรม 4 ค่ำไป

ปีนี้ไม่มีอธิกมาสและอธิกवार จะมีสุริยคราสครั้งหนึ่งในเดือน 10 สิ้นเดือน จะมีจันทรุปราคาครั้งหนึ่งในเดือน 8 กลางเดือน

ณ วันเสาร์ เดือน 5 ขึ้น 3 ค่ำวันหนึ่ง วันพุธ เดือน 10 แรม 13 ค่ำวันหนึ่ง เป็นวันที่ื่อน้ำพระพิพัฒน์สัตยา

ประกาศมา ณ วันพุธ เดือน 4 แรม 15 ค่ำ ปีมะโรง นักษัตริย์อัฐศก

(เล่ม 1 หน้า 192-193)

3.1.5 ข้อความส่วนที่เป็นบทกำหนดโทษ

บทกำหนดโทษ เป็นส่วนประกอบของข้อความในประกาศอีกส่วนหนึ่งที่ไม่ได้มีทุกฉบับ มักจะพบในประกาศที่เป็นข้อบัญญัติเกี่ยวกับคดีความต่าง ๆ การปฏิบัติราชการ หรือความประพฤติของประชาชนที่สำคัญ ๆ เท่านั้น โดยวิธีเขียน บทกำหนดโทษนี้ จะอธิบายเอาไว้อย่างชัดเจนตามความหนักเบาของโทษ เช่น

ในประกาศฉบับที่ 22 เรื่องประกาศราชบัญญัติฝ่ายพระบวรราชวัง เรื่องเล่นเบี้ยในพระบวรราชวัง ได้กำหนดโทษผู้ฝ่าฝืนว่า

...ให้กรมวังเขียนพระราชบัญญัติสั่งให้ท้าวสัตยานุรักษ์ ประกาศเข้าทูลละอองธุลีพระบาท
ฝ่ายนาให้รู้จงทั่วกัน อย่าให้ผู้ใดกระทำความผิดจากพระราชบัญญัติ ห้ามปรามนี้เป็น
อันชาติที่เดียว ถ้ามีฟัง จับได้เป็นสัจ ให้ลงโทษเป็นตะพันท้ากเกี่ยวมาตามพระราชบัญญัติ...

(เล่ม 1 หน้า 45)

ในประกาศฉบับที่ 295 ประกาศห้ามมิให้พนักงานผู้ยิงปืนพิธิตรุษท้าวอย่างอายนากนายแยม
ได้กำหนดโทษผู้ฝ่าฝืน ถึงขึ้นประหารชีวิตว่า

...อายนาก หลวงสุรินทรเดช อ้ายแยมขุนจงใจยุทธ ท้าความผิดให้ขัดเคืองได้ฝ่า
ละอองฯให้ลงพระราชอาญาจำไว้ ณ ชุก ถ้าพนักงานยิงปืนในพระราชพิธิตรุษ ณ
วัน^๙ ๔ ค่า ปีเถาะ นพศก ถ้าผู้ที่ต้องเกณฑ์ยิงปืนกระทำความผิดให้ขัดเคืองฝ่าละอองฯ
๑๔ เหมือนอย่างอายนากอ้ายแยมนี้ จะเอาตัวผู้นั้นท้าวโทษถึงแก่ประหารชีวิต พร้อมด้วย
กันกับอายนากอ้ายแยมนี้...

(เล่ม 2 หน้า 281)

ในประกาศฉบับที่ 275 เรื่องประกาศห้ามมิให้ผู้ซึ่งกีดขวางหน้าถนนเมื่อพระบาทสมเด็จพระ
พระปิ่นเกล้าฯ สวรรคตฉบับที่ 2 ได้กำหนดโทษผู้ฝ่าฝืนว่า

...ข้าราชการแลราษฎรไพร่หลวงสังกัดพรรคทาส เซลยบรรดาที่มีไซ้สังกัดวังหน้า
ขึ้นเข้าทั้งชายทั้งหญิง เว้นแต่ข้าเจ้าที่สิ้นพระชนม์ แลบ่าวนายชายแลที่บิดามารดาตาย
แลหญิงพัวตาย แลแขกที่เคยเรือนอยู่ปกติ นอกนั้นอย่าให้พลอยเรือนผมเลยเป็นอันขาด
ที่เดียว ถ้าผู้ใดมีทันรู้พลอยเรือนผมเกินไปแล้วให้ผู้นั้นมาถูแก่โทษต่อมื่นราชามาตย์
รอยเร็ว ถ้าไม่มาถูแก่โทษนิ่งนอนใจเสีย มีผู้สั่งนำจับตัวมาได้จะ ให้ปรับโทษมิโทษ
แก่ผู้นั้นเป็นการลวงพระราชอาญา ถ้ามาถูแก่โทษแล้วรับตัวประทับตราไปเป็นสำคัญ...

(เล่ม 2 หน้า 226)

ในประกาศฉบับที่ 279 เรื่องประกาศห้ามไม่ให้เอาเครื่องประดับทองเงินแต่งกายให้เด็กที่
ไม่รู้จักหลักหลบโจรผู้ร้าย ได้มีพระราชบัญญัติกำหนดโทษผู้ฝ่าฝืนตามข้อความที่ขีดเส้นใต้ว่า

...ถ้าผู้มีบรรดาศักดิ์เอาเครื่องทองเครื่องเงินแต่งให้บุตรหลาน แล้วบังคับให้ทาส
นางเงินก็ดี ทาสเกดคนเรือนเบี้ยก็ดี บ่าวตามสังกัดตัวเป็นเจ้าขุนมูลนายก็ดี ลูกจ้าง
ก็ดี ให้กำกับควบคุมพิทักษ์รักษา แลว่าลูกจ้างจะจับตัวเด็กนั้นมาส่งกรมพระนครบาล
ให้รับใช้ค่าถ่ายของดังวั้นนั้นไม่ได้ เพราะอยู่ในอำนาจเขา เขาซึ่งต้องทำตามนาย
ใช้ระวังไว้ก็ดี แต่ถ้าทาสละเลยประมาท ไปทำก่ให้มีผู้จับเอาเด็กไปส่งกรมพระ
นครบาลได้ ค่าถ่ายของทั้งบวงนายต้องเสีย ๆ แล้วก็จะคิดแก้ทาสจนเต็มราคามิได้ คิด
ให้ทาสฯได้แต่ส่วนหนึ่งในสาม เพราะตัวเป็นนายจึงจำมันระวังเด็ก ๆ ก็มิอยู่ใน
อำนาจมันแท้ ๆ หรืออีกอย่างหนึ่ง ถ้ามีผู้มาฆ่าเด็กนั้นตาย แลผู้ทนายบังคับให้ระวัง
เด็กเป็นแต่ประมาทไปไม่ได้ ู้เห็นเบบมาด้วยฮ้ายผู้ร้าย ก็ต้องช่วยเสียค่าปลุกตัวแล
ค่าใช้ของ เป็นค่าทรายปรยถนนตามบังคับในข้อ (3) แต่ส่วนหนึ่งในสามเหมือนกัน
เพราะมันทำด้วยนายใช้ แลเด็กนั้นก็มิอยู่ในอำนาจมันแท้ ก็ซึ่งว่าเด็กมิอยู่ในอำนาจ
มันแท้ นั่นคือเด็กอายุมากกว่า 7 ปีขึ้นไป ถ้าอายุต่ำกว่า 7 ปีลงมา มีเหตุ 2 อย่างดัง
ว่าแล้วนั้น ทาสแลบ่าวแลลูกจ้างต้องเสียถึงค่ามากกว่าส่วนหนึ่งในสาม ข้อพระราช
บัญญัติทั้งนี้ ให้กรมมหาดไทย กรมกลาโหม กรมพระสัสดีหมายบอกแก่ข้าราชการ ฝ่าย
ทหารพลเรือนในพระบรมมหาราชวังแลพระบวรราชวัง ข้าเจ้าต่างกรมเจ้ายังมิได้
ตั้งกรม ให้รู้จกทั่วกันทุกหมู่ทุกกรม อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง...

(เล่ม 2 หน้า 255)

3.1.6 ข้อความส่วนที่เป็นวันเดือนปีที่สั่ง

วันเดือนปีที่ประกาศจะปรากฏตอนท้ายของประกาศแต่ละฉบับโดยมีลักษณะ
การเขียนวันเดือนปีที่ไม่เหมือนกัน ดังนี้

3.1.6.1 ประกาศมา ณ เช่น

ประกาศมาแต่ ณ วัน ๓ ๗ ค่ำ ปีชวด จัตวาศก จุลศักราช ๑๒๑๔

(เล่ม 1 หน้า 23)

ประกาศมาแต่ ๗ วันเสาร์ เดือน 6 ขึ้น 9 ค่ำ ปีมะโรง เบญจศก

(เล่ม 1 หน้า 32)

ประกาศมาแต่ ๗ วันจันทร์ เดือน 12 แรมค่ำ 1 ปีชวด จศก

(เล่ม 1 หน้า 86)

ประกาศมาแต่ ๗ วันพฤหัสบดี เดือน 7 ขึ้น 2 ค่ำ ปีมะโรง นักษัตรอัฐศก⁶

(เล่ม 1 หน้า 145)

ประกาศมาแต่ ๗ วันพุธ เดือน 5 แรม 2 ค่ำ ปีมะโรง จัตวาศก ศักราช

1224 เป็นวันที่ 3990 ในรัชกาลปัตยุบัน

(เล่ม 2 หน้า 5)

ประกาศมาแต่ ๗ วันอาทิตย์ เดือน 4 แรม 11 ค่ำ ปีชวด อัฐศก

ศักราช 1228 เป็นวันที่ 5793 ในรัชกาลปัจจุบันนี้

(เล่ม 2 หน้า 94)

3.1.6.2 หมายถึง ๗ เช่น

หมายถึง ๗ วันศุกร์ เดือน 7 ขึ้น 6 ค่ำ ปีมะโรง เบญจศก

(เล่ม 1 หน้า 37)

หมายถึง ๗ วันเสาร์ เดือน 12 แรม 4 ค่ำ ปีมะโรง เบญจศก

ศักราช 1215

(เล่ม 1 หน้า 51)

หมายมา ณ วันศุกร์ เดือนยี่ ขึ้น 15 ค่ำ ปีมะแม เบญจศก

(เล่ม 1 หน้า 53)

หมายมา ณ วันอาทิตย์ เดือน 7 แรม 1 ค่ำ ปีชวด จศก

(เล่ม 1 หน้า 94)

หมายประกาศมา ณ วันอาทิตย์ เดือนห้า ขึ้นสิบสี่ค่ำ ปีมะเมีย
ยังเป็นนพศก เป็นวันที่ 2110 ในรัชกาลปัจจุบัน

(เล่ม 1 หน้า 232)

3.1.6.3 พระราชบัญญัติ ฯ ให้ไว้ ณ พระราชบัญญัติโปรดเกล้าฯ

ไว้ ณ..... เช่น

พระราชบัญญัติ ฯ ให้ไว้ ณ วันอังคาร ขึ้น 2 ค่ำ เดือน 8 อุดรสาณ
ปีจอ เบญจศก

(เล่ม 1 หน้า 54)

พระราชบัญญัติ ฯ ให้ไว้ ณ วันอังคาร ขึ้น 2 ค่ำ เดือน 8 อุดรสาณ
แรม 13 ค่ำ ปีมะแม เบญจศก จุลศักราช 1215

(เล่ม 1 หน้า 61)

3.1.6.4 ตั้ง ณ..., ณ.....เช่น

ตั้ง ณ วันเสาร์ เดือน 9 แรม 3 ค่ำ ปีชวด จศก จุลศักราช 1216

(เล่ม 1 หน้า 75)

ณ วันศุกร์ เดือน 11 แรม 6 ค่ำ ปีเถาะ นพศก¹⁷

(เล่ม 2 หน้า 277)

สารตรา มา ณ วันจันทร์ เดือน 6 แรม 12 ค่ำ ปีมะโรง สัมฤทธิศก

(เล่ม 2 หน้า 294)

จากการศึกษาวิธีเขียนเนื้อความในแต่ละส่วนประกอบของประกาศ จะเห็นได้ว่า ในแต่ละส่วน
ใช้วิธีเขียนได้หลายวิธี สามารถสรุปวิธีเขียนในแต่ละส่วนประกอบของประกาศ หัวข้อ 3.1 ได้ดัง
ต่อไปนี้

1. ข้อความส่วนที่เป็นนามผู้สั่ง ในประกาศรัชกาลที่ 4 จำนวน 343 ฉบับ มีการเขียนขึ้นต้น
ประกาศโดยกล่าวถึงนามผู้สั่งทั้งสิ้น 298 ฉบับ แบ่งเป็นการอ้างนามผู้สั่งที่เป็นพระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยตัวเอง จำนวน 194 ฉบับ และอ้างนามผู้สั่งว่าผู้อื่นเป็นผู้รับพระบรมราชโองการ
จำนวน 104 ฉบับ ส่วนประกาศที่เหลืออีกจำนวน 45 ฉบับ ไม่กล่าวถึงนามผู้สั่ง
2. ข้อความส่วนที่เป็นมูลเหตุที่สั่ง ในประกาศรัชกาลที่ 4 จำนวน 343 ฉบับ มีการกล่าวถึง
ส่วนประกอบของประกาศที่บอกมูลเหตุที่สั่งหรือออกประกาศ จำนวน 201 ฉบับ แบ่งเป็นการเล่ามูลเหตุ
โดยอ้างนามบุคคลเป็นผู้กราบบังคมทูลความเห็น จำนวน 18 ฉบับ และเล่ามูลเหตุโดยอ้างเหตุการณ์
อันเป็นคดี เป็นความบกพร่องหรือเป็นข้อเสียหายที่มีตัวอย่างเกิดขึ้นแล้ว จำนวน 183 ฉบับ ส่วน
ประกาศที่เหลืออีก จำนวน 142 ฉบับ ไม่กล่าวถึงมูลเหตุที่สั่ง
3. ข้อความส่วนที่เป็นพระราชวินิจฉัย ในประกาศรัชกาลที่ 4 จำนวน 343 ฉบับ มีการกล่าว
ถึงส่วนประกอบของประกาศที่เป็นพระราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีต่อ
เหตุการณ์หรือเรื่องราวนั้น ๆ จำนวน 180 ฉบับ โดยวิธีแสดงความคิดเห็น แสดงความรู้สึก อธิบาย
ยกเหตุผลยกตัวอย่างเปรียบเทียบ และสั่งสอนระคนกันไป
4. ข้อความส่วนที่เป็นคำสั่ง ในประกาศรัชกาลที่ 4 จำนวน 343 ฉบับ มีส่วนประกอบของ
ประกาศที่เป็นคำสั่งทุกฉบับ จำนวนวิธีเขียนตามเนื้อความได้เป็นคำสั่งให้ปฏิบัติ จำนวน 167 ฉบับ สั่ง

พร้อมอธิบายเหตุผลและวิธีปฏิบัติตนตามคำสั่ง จำนวน 67 ฉบับ สิ่งที่มีเนื้อความเป็นเชิงประกาศให้ทราบ ชี้แจงให้ทราบ หรือขอร้องเชิญชวนให้ปฏิบัติตาม จำนวน 109 ฉบับ

5. ข้อความส่วนที่เป็นบทกำหนดโทษ ในประกาศรัชกาลที่ 4 จำนวน 343 ฉบับ มีการกล่าวถึง บทกำหนดโทษที่มีต่อผู้ที่กระทำความผิด จำนวน 26 ฉบับ มักจะพบในประกาศสำคัญ ๆ เช่น เกี่ยวกับเรื่องการศึกษา เป็นต้น

6. ข้อความส่วนที่เป็นวันเดือนปีที่สั่ง ในประกาศรัชกาลที่ 4 จำนวน 343 ฉบับ มีการลงวัน เดือนปีที่สั่ง หรือวันเดือนปีที่ตีพิมพ์ประกาศไว้ 214 ฉบับ โดยมีรูปแบบการเขียน เช่น ประกาศมา ณ วันที่... หมายถึง ณ วันที่... เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า การเขียนเนื้อความในแต่ละส่วนประกอบของประกาศมีข้อความส่วนที่เป็นนามผู้สั่งมากที่สุด รองลงมาคือข้อความส่วนที่เป็นคำสั่ง วันเดือนปีที่สั่ง มูลเหตุที่สั่ง พระราชวินิจฉัย และ บทกำหนดโทษ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะประกาศทุกฉบับเป็นเอกสารของทางราชการจึงจำเป็นต้องระบุนามผู้สั่งให้ชัดเจนเพื่อตรวจสอบได้ ส่วนคำสั่งเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ผู้อ่านทราบว่าผู้สั่งต้องการอะไร และ วันเดือนปีที่สั่งก็เป็นหลักฐานสำคัญที่ต้องบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ตรวจสอบอ้างอิง ส่วนประกอบ 3 ส่วนนี้นับได้ว่าเป็นส่วนสำคัญ จึงทำให้ปรากฏในประกาศมากกว่าส่วนประกอบของประกาศอื่น ๆ

ส่วนวิธีเขียนส่วนประกอบของเนื้อความในประกาศรัชกาลที่ 4 มีลักษณะวิธีเขียนเฉพาะส่วนที่ แตกต่างกัน ส่วนนามผู้สั่งจะมีรูปแบบการอ้างอิงที่มีแบบแน่นอน ทั้งนี้เนื่องมาจากระบบการปกครอง ที่แตกต่างกัน ในสมัยรัชกาลที่ 4 ปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช กษัตริย์ก็คือกฎหมาย เป็นเจ้าชีวิตของประชาชนทุกคน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงสามารถร่างประกาศขึ้นได้ด้วย พระองค์เอง ต่างกับการปกครองในปัจจุบันซึ่งมีการปกครองระบอบประชาธิปไตย สถาบันกษัตริย์ก็ยัง เป็นสถาบันสูงสุดที่ประชาชนทุกคนควรจงรักภักดี แต่อย่างไรก็ตามระบอบการปกครองนี้พระมหากษัตริย์ ไม่ใช่มหาอำนาจอีกต่อไป จึงไม่สามารถจะร่างประกาศหรือกฎหมายใด ๆ ได้ด้วยพระองค์เอง ด้วย เหตุนี้วิธีเขียนประกาศที่อ้างนามผู้สั่งที่เป็นพระมหากษัตริย์พระราชินิพนธ์ด้วยพระองค์เองจึงไม่ปรากฏใน ประกาศของทางราชการในปัจจุบัน

ด้วยระบอบการปกครองที่แตกต่างกันนี้เองที่ส่งผลให้วิธีเขียนเนื้อความในประกาศส่วนอื่น ๆ แตกต่างกันไป กล่าวคือ ในประกาศรัชกาลที่ 4 มีการอ้างมูลเหตุแห่งประกาศ ซึ่งเขียนแบบเล่า

เรื่องพร้อมอธิบายรายละเอียดอย่างชัดเจน พบอยู่ในประกาศเกือบทุกฉบับ โดยไม่ได้จำกัดว่าต้องเป็นประกาศประเภทใด

ในส่วนประกอบของประกาศที่เป็นพระราชวินิจฉัยนั้นได้ว่าเป็นส่วนสำคัญที่สุดของประกาศรัชกาลที่ 4 ซึ่งประกาศของทางราชการในปัจจุบันจะไม่พบส่วนประกอบนี้ แต่ในประกาศรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญโดยกล่าวอย่างพิสดาร ยกเหตุผลหลาย ๆ ด้านขึ้นประกอบพระราชวินิจฉัยทรงแทรกแนวพระราชดำริ และน้ำเสียงได้อย่างกลมกลืน จะเห็นได้ทันทีว่าพระองค์ไม่ได้ทรงออกพระราชกำหนดกฎหมายโดยใช้พระราชอำนาจเหนือเหตุผลและความยุติธรรมทั้ง ๆ ที่พระองค์ทรงมีพระราชอำนาจอย่างเต็มเปี่ยม ส่วนข้อความที่เป็นคำสั่งก็จะมีการเขียนที่หลากหลายประกาศบางฉบับมีคำสั่งสั้น ๆ ให้อำเภอติดตาม แต่ประกาศบางฉบับก็มีการอธิบายขยายความคำสั่งให้ชัดเจนยิ่งขึ้น และประกาศบางฉบับข้อความก็เป็นเพียงการประกาศแจ้งให้ทราบ จากการศึกษาวิธีเขียนส่วนประกอบของประกาศที่เป็นพระราชวินิจฉัยและข้อความในประกาศทำให้พบว่า เนื้อความในประกาศมี 2 ลักษณะ คือ ประกาศที่สั่งให้ทำ และประกาศที่เป็นพระราชปราชญ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คล้ายกับการแสดงแนวพระราชดำริ ความรู้สึกรหรือสั่งสอนอบรมราษฎรของพระองค์โดยเนื้อความของประกาศไม่ใช่การสั่งแต่อย่างใด แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเมตตาและห่วงใยราษฎรอย่างแท้จริง

ข้อความส่วนที่เป็นบทกำหนดบทในประกาศรัชกาลที่ 4 น้อยมากเพียง 26 ฉบับ จากจำนวนทั้งหมด 343 ฉบับ เขียนโดยระบุโทษอย่างชัดเจน เริ่มจาก ปรับไหม ให้เป็นตะพุ่นหญ้าช้าง จำคุก ตัดนิ้ว จนถึงขั้นประหารชีวิต บทกำหนดโทษนี้ในประกาศบางฉบับแบ่งสัดส่วนอย่างชัดเจน คือ วางไว้ก่อนวันเดือนปีที่ประกาศสั่ง แต่ในประกาศบางฉบับก็จะแทรกอยู่กับข้อความส่วนที่เป็นคำสั่ง ส่วนข้อความส่วนที่เป็นวันเดือนปีที่ประกาศสั่งนั้นในประกาศบางฉบับจะลงวันเดือนปีไว้อย่างชัดเจน บางฉบับก็ไม่ได้บันทึกวันเดือนปีที่ประกาศสั่ง เป็นที่น่าสังเกตว่าประกาศที่เกี่ยวกับการตัดสินคดีความต่าง ๆ หรือประกาศที่ประกาศใช้เพื่อแก้ไขเหตุการณ์ที่เป็นปัญหาที่สำคัญ ๆ มักจะลงวันเดือนปีไว้อย่างชัดเจน ทั้งนี้เป็นเพราะประกาศที่มีเนื้อความดังกล่าวเป็นประกาศสำคัญที่เปรียบเสมือนพระราชกำหนดกฎหมายจึงจำเป็นต้องบันทึกวันเดือนปีที่ประกาศสั่งไว้เป็นหลักฐานอ้างอิงต่อไป

3.2 การเรียงลำดับส่วนประกอบของประกาศ

การศึกษาวิธีเรียงลำดับส่วนประกอบของประกาศ จะพิจารณาจากจำนวนส่วนประกอบของข้อความในประกาศแต่ละฉบับ ซึ่งมีทั้งหมด 6 ส่วน คือ ข้อความส่วนที่เป็นนามผู้สั่ง ข้อความส่วนที่เป็นมูลเหตุคำสั่ง ข้อความส่วนที่เป็นพระราชวินิจฉัย ข้อความส่วนที่เป็นคำสั่ง ข้อความส่วนที่เป็นบทกำหนดโทษ และข้อความส่วนที่เป็นวันเดือนปีที่สั่ง เมื่อศึกษาวิเคราะห์แล้วสามารถจำแนกออกได้ ดังนี้

3.2.1 ประกาศที่มีส่วนประกอบของประกาศ 2 ส่วน มีการเรียงลำดับส่วนประกอบของประกาศ ดังนี้

3.2.1.1 นามผู้สั่งและคำสั่ง

ในประกาศฉบับที่ 330 เรื่องประกาศว่าให้ลูกหมู่ไพร่หลวงเมื่อบวชอยู่รับจ้างทำทางทอง ได้อ้างนามผู้สั่งว่าพระยาประมวลประมาณพลรับราชโองการแล้วจึงสั่งว่า

I | ...ด้วยพระยาประมวลประมาณพล รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า// ให้มีหมายประกาศแก่เจ้ากรมปลัดกรม สมุห์บาญชีเจ้าหมู่มูลนาย ซึ่งได้คุมเลขไพร่หลวงแลเข้าเข้าตั้งกรมแล้ว ยังไม่ได้ตั้งกรม ฝ่ายหน้า ฝ่ายใน ข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือน ในพระบรมมหาราชวัง พระบวรราชวัง หัวเมืองแลราษฎร ให้รู้แจ้งทั่วว่า ถ้าไพร่หลวงไพร่สมแลเจ้าหมู่ไพร่หลวงไพร่สม ขุนหมื่นขุนพันทนายกรมใด ๆ ก็ดี แลราษฎรซึ่งไปบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์ ในพระอารามกรุงเทพฯ แลหัวเมืองเป็นช่างทอง แลหัดเป็นช่างทองรับจ้างคนทำทอง ก็จะเอาตัวสึกมาสึกหลังมือเป็นไพร่หลวง อย่าให้เจ้าหมู่มูลนายลงติเตียนว่า สึกเอาภิกษุมาสึกเป็นไพร่หลวงเป็นอันขาดทีเดียว ถ้าภิกษุผู้เป็นช่างทองนั้น หลบหลีกหนีไปเอาตัวมิได้ ถ้าผู้นั้นเป็นไพร่หลวงหมู่ไพร่หลวง ก็จะเอาโทษแต่เจ้ากรม แต่ปลัดกรม แต่สมุห์บาญชีเจ้าหมู่มูลนายให้จงหนักนั้น ให้กรรมมหาดไทย กรมกระลาโหม กรมท่า กรมพระสัสดี มีหมายบอกให้รู้แจ้งทั่วอย่าให้ขาดได้ตามรับสั่งหมาย...//

2

(เล่ม 2 หน้า 393)

จากตัวอย่างข้อความส่วนที่ 1 คือ ส่วนของความเป็นนามผู้สั่งที่พระยาประมวลประมาณผลรับพระบรมราชโองการจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และข้อความส่วนที่ 2 คือ คำสั่ง และคำอธิบายวิธีปฏิบัติตนตามคำสั่งในประกาศ

3.2.1.2 มูลเหตุที่สั่งและพระราชวินิจฉัย

ในประกาศฉบับที่ 170 เรื่องประกาศเตือนสติในคำว่าปิดตราได้เล่าถึงปัญหาที่ทักให้ต้องออกประกาศแล้วจึงแสดงพระราชวินิจฉัย ที่เป็นแนวพระราชดำริว่า

1 | ...คำว่าปิดตราบ้าง ปิดตราบ้าง เดียวนี้พากันพูดแล้ใช้เขียนมากนักแทบทุกแห่งทุก
| พนักงาน// คำนั้นไม่ถูกเลย ไม่ดีเลย เพราะว่าถ้าตราเขาดีไว้แล้วที่กระดาษหรือที่ไหนๆ
| ใครอยากจะไม่ให้คนอื่นเห็นตรานั้น ตัดกระดาษไปทาบผนังลงเสีย นั้น แลควรจะ
| เรียกว่า ปิดตรา ถ้าทาบตราให้ปรากฏเป็นสำคัญ ควรจะเรียกว่า "ดีตรา" ก็ดี
| "ประทับตรา" ก็ดี ไม่ควรจะว่าปิดตราเลย

อนึ่ง คำว่า ปิดตรา คำนี้เขียนไว้ก็ขมแต่ยังอ่านไม่เข้าใจ คำว่า ปิดตรานั้นจะ
เหมือนว่าแจะตราหรือ เพราะเอาตราไปแจะเข้าหรือ...

2

(เล่ม 1 หน้า 327)

จากตัวอย่างข้อความส่วนที่ 1 คือ ส่วนของข้อความที่เป็นมูลเหตุที่สั่ง ซึ่งเล่าสั้น ๆ ว่าได้มีการใช้คำว่า ปิดตรา หรือปิดตรา พูดและเขียนกันมาก ข้อความส่วนที่ 2 คือพระราชวินิจฉัยพร้อมทั้งคำอธิบายของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีต่อเรื่องการใช้คำว่า "ปิดตรา"

3.2.1.3 พระราชวินิจฉัยและวันเดือนปีที่สั่ง

ในประกาศฉบับที่ 131 เรื่องประกาศว่าด้วยคำที่เรียกเสร็จ, สำเร็จ สัมฤทธิ์, สัมเรศ ได้มีข้อพระราชวินิจฉัย แล้วจึงลงวันที่ไว้ เป็นแนวพระราชดำริส่วนพระองค์เหมือนทรงกับขอร้องให้ใช้ภาษาไทยให้ถูกต้อง ว่า

...คำว่าสำเร็จหรือเสร็จนี้ ถ้าเขียนสังโยคกับตัว จ เห็นว่าจะเป็นคำเขมร แปลว่า แล้ว ว่าจบ ว่าสุดการฯ แต่คนวัดคนนักบวชสึกออกมา มักสงสัยว่าจะเป็นคำมาแต่มคธ ที่เรียกกันว่าบาลีนั้นว่า สมिति จึงมักเขียนว่า สำเรทธิบ้าง สำเรทธบ้าง เสรทธบ้าง ครั้นพิจารณาเหตุก็เป็นอันน่ารังเกียจ ว่าเป็นอุตริชาววัดหรือนักบวชสึกไป หนังสือฉบับโบราณมีเขียนว่า สัมฤทธิเหมือนกับชื่อทองสัมฤทธิก็มี คำนั้นแลเห็นจะมาแต่ศัพท์ว่า สมितिแท้ แปลว่าเต็ม ว่าพร้อม ว่าได้การ ว่าครบถ้วน เพราะฉะนั้นตั้งแต่นี้ไป เนื้อความที่ว่าแล้วให้เขียนว่า สำเร็จ แลเสร็จ ดังนี้ทุกแห่ง คำที่ว่าเต็ม ว่าพร้อม ว่าครบถ้วน ดังคำว่า ผู้สำเร็จราชการ แลสำเร็จศกให้ใช้ว่าสัมฤทธิ์ ดังนี้ เทอญ สัมณ สัมฤทธิ์ให้เขียนเป็นสัม ดังนี้จึงจะถูกเหมือนกับคำว่าคัมภีร์ ถ้าเขียนว่าสากันสำเร็จ ก็จะไม่งามเป็นที่รังเกียจ เหมือนว่าคำที่กลางคนเขียนในคำว่า คำนี้นั้น ๆ ก็ฝ่ายคำว่า สำเร็จที่แปล ว่าแล้ว ว่าสุด ว่าจบนั้น คงให้เขียนว่าสำเร็จ อย่าหลงเขียนว่าสัมเร็จเลย//

1

2

ประกาศมา ณ วันพฤหัสบดี เดือนหก ขึ้นสิบสองค่ำ ปีมะเมีย สัมฤทธิศก เป็นวันที่ 2537 ในรัชการปัจจุบันนี้...//

(เล่ม 1 หน้า 247-248)

จากตัวอย่างข้อความส่วนที่ 1 คือ ข้อความส่วนที่เป็นพระราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และข้อความส่วนที่ 2 คือ ข้อความส่วนที่เป็นวันเดือนปีที่ประกาศให้ทราบ

3.2.1.4 คำสั่งและวันเดือนปีที่สั่ง

ในประกาศฉบับที่ 18 เรื่องประกาศให้เรียกชื่อพระที่นั่งสุทธาสวรรค์ ว่า พระที่นั่งสุทธาสวรรค์ พระที่นั่งพุทธาสวรรค์ ให้เรียกว่าพระที่นั่งพุทธาสวรรค์ ได้สั่งพร้อมอธิบาย คำสั่ง แล้วจึงลงวันเดือนปีที่สั่ง ว่า

1

...ด้วยพระธรรมการบดีศรีวิสุทธศาสนวโรประการ จางวางกรมพระธรรมการ รับ พระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า พระที่นั่งสุทธาสวรรค์ ที่เรียกกันมาแต่ก่อนนั้นหาถูกไม่ ทรงพระราชทานนามว่า พระที่นั่งสุทธาสวรรค์

1

แปลเป็นคำไทยว่าพระที่นั่งโสมสวรรค์รองไม่มีผาบัง อึ่งพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ในพระ
 บวรราชวังนั้นถ้าพระราชคณะ พระครู ฐานา เปரியู อันดับ เรียกนามพระที่นั่ง
 สุทไธสวรรย์นั้นว่า พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ตามรับสั่ง อย่าให้พระราชคณะ พระครู
 ฐานา เปரியู อันดับถวายพระพรเรียกให้ผิดพระราชบัญญัตินี้ไปได้เป็นอันขาด ถ้า
 ถวายพระพรเรียกให้ผิดนามไปแล้วจะมีโทษกับพระราชคณะฐานานุกรม เปரியู อันดับ
 ผู้นั้น// หมายเหตุ ๗ วันพุธ เดือน 6 แรม 12 ค่ำ ปีฉลูเบญจศก//

2

(เล่ม 1 หน้า 35-36)

จากตัวอย่างข้อความส่วนที่ 1 คือ ข้อความส่วนที่เป็นคำสั่งและคำอธิบายคำสั่งว่าให้ปฏิบัติหรือ
 ห้ามปฏิบัติอย่างไร ข้อความส่วนที่ 2 คือ ข้อความส่วนที่เป็นวันเดือนปีที่ประกาศให้ทราบ

3.2.2 ประกาศที่มีส่วนประกอบของประกาศ 3 ส่วน มีการเรียงลำดับส่วน
 ประกอบของประกาศ ดังนี้

3.2.2.1 นามผู้สั่ง มูลเหตุที่สั่ง และคำสั่ง

ในประกาศฉบับที่ 51 ประกาศเรื่องให้ระวังเพลิงไหม้ เขียน
 ประกาศว่า

1

...พระยาเพชรภูม รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 สั่งว่า// เทศกาลเดือน 12 เดือนอ้าย เดือนยี่ เดือน 3 เดือน 4 เดือน 5 เป็นฤดูแล้ง
 ลมว่าวพัดกล้า มักเกิดเพลิงไหม้บ้านเรือนอาณาประชาราษฎร์ เกลือกจะมีอ้ายผู้ร้าย
 ลอบแอบเอาไฟจุดเรือนโรงร้านปลอมเก็บเอาทรัพย์สินของ แลอ้ายผู้ร้ายตี่ชิงวิ่งราว
 ตัดช่องย่องเบามีขุมกำเริบขึ้นเนื่อง ๆ ราษฎรจะใส่จับโจรผู้ร้ายนั้นได้โดยยาก//

2

3

ให้นายอำเภอประกาศข่าวร้องข้าราชการแลราษฎร ให้ตั้งจำหน่อจงทุกตรอกทุกถนน
 เปนระยะทางเหมือนอย่างตามเคยมาแต่ก่อน
 อึ่งให้เจ้าของบ้าน เจ้าของเรือน เจ้าของโรง เจ้าของร้านระวังรักษาเรือน

โรงเรือนบ้านของตัว อย่าให้มีย้ายผู้ร้ายไปลอบจุดไฟเรือนโรงเรือนบ้านของตัวได้ ถ้าแลบ้านใดมีเรือนโรงเรือนร้างเปล่าอยู่ไม่มีคนอยู่เฝ้ารักษา ก็ให้นายอำเภอหรือแย่งเสีย อย่าให้เป็นเชื้อเพลิงขึ้นได้ ถ้าบ้านใดเกิดเพลิงไหม้เรือน โรงเรือน จะเอาเจ้าของเรือนโรงเรือนมาทาทรมณ ตั้งแต่นี้สืบไป เพลากลางคืนตั้งแต่ยามหนึ่งขึ้นไป ราษฎรผู้หนึ่งผู้ใดจะมีกิจการไปแห่งหนึ่งแห่งใดตามลาด ก็ให้จุดไฟเพลิงถือเดินไปจึงจะชอบ ห้ามมิให้ถือเครื่องศาสตราอาวุธเดินทางกลางคืนเป็นอันขาดทีเดียว

อนึ่งโรงผู้ร้ายลอบจุดไฟ ลอบขุดตีฟันแทง แลเพลากลางคืนย้ายคนร้ายถือมีดขวาน ไม้พลอง กระบองสั้นยาวกลวงใหญ่ ก็ให้เจ้าของบ้านกับนายอำเภอจับเอาย้ายคนร้ายไว้จึงได้ แล้วให้มาส่งกลับผู้รับสั่ง จะได้พิจารณาเอาโทษตามรทษานุรทษ

กำหนดไทย กลารหม กรมพระสัสดี หมายมูลเจ้าต่างกรมเจ้ายังไม่ได้ตั้งกรมบอกแก่ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยให้นายอำเภอประกาศราษฎรให้รู้จงทั่วตามรับสั่ง//

(เล่ม 1 หน้า 87-88)

จากตัวอย่างข้อความส่วนที่ 1 คือ ข้อความส่วนที่เป็นนามผู้สั่ง ระบุว่าพระยาเพชรบูรณ์เป็นผู้รับพระบรมราชโองการ ข้อความส่วนที่ 2 คือ ข้อความส่วนที่เป็นมูลเหตุที่สั่งที่เล่าว่าเนื่องจากสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงเป็นห่วงว่าเมื่อถึงฤดูแล้งลมแรงจะเกิดไฟไหม้ได้ง่าย หรืออาจจะมีการผู้ร้ายแอบลอบวางเพลิง แล้วถือโอกาสเข้าขโมยของในช่วงที่กำลังซบมุล ข้อความส่วนที่ 3 คือ ข้อความส่วนที่เป็นคำสั่ง และคำอธิบายคำสั่งเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่รอดพ้นจากการถูกโจรผู้ร้ายลอบวางเพลิง หรือไฟไหม้บ้านเพราะแรงลม

3.2.2.2 นามผู้สั่ง คำสั่ง และบทกำหนดโทษ

ในประกาศฉบับที่ 17 ประกาศนามพระที่นั่งสุทไธสวรรย์และพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ มีวิธีเรียงส่วนประกอบของประกาศ ว่า

1

...ด้วยพระธรรมการบดี ศรีวิสุทธิศาสนวโรประการวางกรมธรรมการ รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯสั่งว่า// พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ที่เรียกกัน

มาก่อนนั้นหาถูกไหม ทรงพระราชทานนามใหม่ว่า พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ แปลเป็นคำไทย ว่าพระที่นั่งไอสวรรย์โรงไม่มีฝ้าบัง

2

อนึ่งพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ในพระบรมราชวังนั้น ถ้าข้าราชการทูลละอองธุลีพระบาท ในพระบรมมหาราชวัง จะกราบบังคมทูลพระกรุณาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า อยู่หัว จะต้องออกนามพระที่นั่งนั้นแล้ว ให้กราบทูลว่าพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ อย่าทูลว่า พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ตั้งแต่ไปให้เจ้าต่างกรม แลยังไม่ได้ตั้งกรม แลข้าราชการผู้ใหญ่ ผู้น้อย ฝ่ายทหารพลเรือน กรมฝ่ายหน้าฝ่ายใน ให้เรียกนามพระที่นั่งสุทไธสวรรย์นั้นว่า พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ให้เรียกนามพระที่นั่งพุทไธสวรรย์นั้นว่า พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ตามรับสั่ง// อย่างกราบทูลอย่าเรียกให้ผิดพระราชบัญญัตินี้ไป ถ้ากราบทูลถ้าเรียกให้ผิด นามพระราชบัญญัติไปแล้ว จะมีโทษแก่ผู้นั้นหมายตามรับสั่ง...

3

(ส่ม 1 หน้า 34-35)

จากตัวอย่างข้อความส่วนที่ 1 คือ ส่วนของข้อความส่วนที่เป็นนามผู้สั่ง ระบุว่าพระธรรม การบดี ศรีวิสุทธิศาสนวโรประการวางกรมธรรมการเป็นผู้รับพระบรมราชโองการ ข้อความส่วนที่ 2 คือ คำสั่งที่นำมาอธิบายมูลเหตุที่สั่ง และข้อความส่วนที่ 3 คือ ข้อความส่วนที่เป็นบทกำหนดโทษที่ระบุ ว่าหากไม่ปฏิบัติตามจะมีโทษตามพระราชบัญญัติ

3.2.2.3 นามผู้สั่ง คำสั่ง และวันเดือนปีที่สั่ง

ในประกาศฉบับที่ 138 ประกาศในพระบรมมหาราชวัง ถ้าจะ ช่วยคนหรือการกู้หนี้ยืมสินายประกัน เรียงลำดับการเขียนประกาศว่า

1

...มีพระบรมราชโองการให้ประกาศแก่ท่านทั้งปวง ทั้งผู้ดีแลไพร่ในพระบรมราชวังว่า //

2

ใคร ๆ จะช่วยคนแลให้กู้ยืม อย่าให้เชื่อกันที่มาหาเงินง่าย ๆ แลแล้วช่วยเลื่อนลอย ให้มีนายประกันมั่นคง ถ้าแต่ก่อนผู้ใดช่วยหรือให้กู้ยืมสินไปไม่มีนายประกันมั่นคง ก็ให้เร่งตัวทาสแลลูกหนี้ให้หานายประกันให้เสียในเดือน 8 บรมมาสานี้ อย่าให้คนไม่

2 | มีนายประกันเลื่อนลอยในพระมหาราชวังนี้ได้เลยเป็นอันขาดทีเดียว ถ้าพ้นเดือน 8
 2 | บรมสาสน์ไป บ่าวไพร่แลลูกหนี้ของผู้ใดไม่มีประกันเลื่อนลอย หลบหลีกหนีไปอยู่ที่
 2 | จัดที่ขวางต้องว่าความยากเพราะไม่มีประกัน ในหลวงต้องลำบาก แล้วเงินที่ได้
 2 | มานั้น จะหักถวายในวัดพระศรีรัตนศาสดารามส่วน 1 จะให้แก่เจ้าเบี้ยนายเงินไป
 2 | ส่วน 2 ส่วน ส่วนที่ถวายวัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้น ให้เจ้าเบี้ยนายเงินอนุกรมทนาย
 2 | เอาแต่ส่วนบุญเกิด//

3 | ประกาศมา ณ วันอาทิตย์ เดือนแปด ขึ้น 3 ค่ำ ปีมะเมีย สัมฤทธิศก เป็นวันที่
 3 | 2587 ในรัชกาลปัจจุบันนี้//

(เล่ม 1 หน้า 260-261)

จากตัวอย่างข้อความส่วนที่ 1 คือ ข้อความส่วนที่เป็นนามผู้สั่งที่เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว ข้อความส่วนที่ 2 คือ ข้อความส่วนที่เป็นคำสั่งและคำอธิบาย และข้อความส่วนที่ 3 คือ
 ข้อความส่วนที่เป็นวันเดือนปีที่ประกาศให้ทราบ

3.2.2.4 นามผู้สั่ง พระราชวินิจฉัย และคำสั่ง

ในประกาศฉบับที่ 14 ประกาศเรื่องเรียกกะปิ น้ำปลา ว่า เยื่อเคย
 น้ำเคย (ฉบับที่ 1) ได้ย้านามผู้สั่ง แล้วแสดงพระราชวินิจฉัย จากนั้นจึงสั่งว่า

1 | ...ด้วยหลวงสิทธินายเวรมหาดเล็ก รับพระบรมราชโองการโดยการใส่เกล้าฯ
 1 | ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า//คำบูรณราชฎราชวบ้านเรียกกันว่า กะปิ น้ำปลา
 1 | คำข้าราชการกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า น้ำเคยว่างาบิ พระราชดำริทรงเห็นว่า
 1 | เรียกว่างาบินั้น หาสมกับของดีบังเกิดในเยื่อเคยไม่ แลงาบินั้นชอบแต่จะเรียกว่า
 1 | เยื่อเคยจึงจะต้องกับของที่บังเกิดจึงจะควร แต่น้ำเคยนั้น ข้าราชการเรียกว่า
 1 | น้ำเคยก็ควรด้วยเป็นของบังเกิดแต่เยื่อเคย คำบูรณราชฎเรียกกันว่ากะปิ น้ำปลา
 1 | เห็นหาควรกับของที่บังเกิดไม่ ตั้งแต่นี้ไปภายหน้า ให้ข้าราชการพระบรมมหาราชวัง
 1 | พระบรมราชวัง แลเจ้าต่างกรมเจ้ายังไม่ได้ตั้งกรมแลอาณาประชาราษฎร์ทั้งปวง
 1 | ให้เรียกว่าเยื่อเคย น้ำเคย ตามพระกระแสพระราชบัญญัติจึงจะควร

2

ให้กรมพระสัสดี มหาไทย์ กลารหม กรมพระนครบาลหมายให้กราบทูลเจ้า
ต่างกรม เจ้ายังไม่ได้ตั้งกรม ช้างหน้าช้างใน แลหมายบอกข้าราชการผู้ใหญ่
ผู้น้อยฝ่ายทหารพลเรือน พระบรมมหาราชวัง พระบวรราชวัง ให้หมายอาเภอ
ป่าวร้องแก่อาณาประชาราษฎร์ให้รู้จกทั่วกันตามรับสั่ง

3

(เล่ม 1 หน้า 32-33)

จากตัวอย่างข้อความส่วนที่ 1 คือ ข้อความที่เป็นนามผู้สั่งว่าหลวงสิทธิไชยเวรมหาดเล็กเป็น
ผู้รับพระบรมราชโองการ ข้อความส่วนที่ 2 คือ ข้อความที่เป็นพระราชวินิจฉัยว่าควรเรียกกะปิว่า
เยื่อเคย และเรียกน้ำปลาว่า น้ำเคย เพราะทั้งสองสิ่งนี้เกิดจากเยื่อเคยจึงควรเรียกให้ต้องกันกับของ
ที่เกิด และข้อความส่วนที่ 3 คือ ข้อความที่เป็นคำสั่งที่ระบุนามผู้รับผิดชอบนำประกาศไปประกาศใช้

3.2.2.5 มูลเหตุที่สั่ง พระราชวินิจฉัย และคำสั่ง

ในประกาศฉบับที่ 25 ประกาศเรื่องนามหลวงบรรเทาทุกขราษฎร์ได้
อธิบายมูลเหตุที่สั่ง แทรกพระราชวินิจฉัย แล้วจึงประกาศสั่งว่า

...ศุภมัสดุ ศักราช 1215 อุกษลิ่งวัจจระภัทฐปทมาศ สุกปักษยเอการสดถฎิณวาร
ปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร
วงศาตีสวรรคตฤทัย วรจิตยราชนิกรตม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรม
ธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนาถบพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงทศพิธราชธรรม
อนันตคุณวิบุลยปรีชาอันมหาประเสริฐ เสด็จออก ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยมโหฬาร
พิมานโดยสถานอุตราภิมุข พร้อมพระบรมวงศานุวงศ์แลข้าทูลละอองธุลีพระบรมผู้ใหญ่
ผู้น้อยฝ่ายทหาร ฝ่ายพลเรือนเฝ้าเบื้องบาทงกษมาศพร้อมมูลตามลำดับ มีพระบรม
ราชโองการมานพระบัณฑูรสุสิงหนาทดรัสเหนือเกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
สั่งเฉพาะพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นอนุบาลบริรักษ์ฯ/ชื่อหลวงทุกขราษฎร์ที่เรียก
มาแต่ก่อน ๆ นั้นหาชอบกลไม่ พึงดูเป็นที่ประหนึ่งกระทำทุกข์ให้แก่อาณาประชาราษฎร์

1

2

2

าให้ด้วยความเดือดร้อน บัดนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขนานนามใหม่ด้วยพระราช
 หฤทัยจะมีให้นักปราชญ์ผู้มีปัญญาวิชารู้ภาษามคธสังสกฤตไตรตรองละเอียดคานาดีเยี่ยม
 คนโบราณได้ เพราะชื่อนั้นโบราณเป็นองหน้า จึงได้เพิ่มขนานนามว่าหลวงบรรเทา
 ทุกขราษฎร์ หรือจะว่าแต่หลวงบรรเทาทุกข์เท่านั้นก็พอจะฟังได้//ตั้งแต่นี้สืบไปภาย
 หน้า ถ้าแลข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่น้อยกรมใด ๆ จะกราบบังคมทูลพระกรุณา
 และตั้งที่หลวง ที่ขุน ที่หมื่น ทุกขราษฎร์ประการใดก็อย่าให้ว่าแต่ทุกขราษฎร์เท่านั้น
 เหมือนแต่ก่อน ให้กราบบังคมทูลพระกรุณาและตั้งที่ให้เรียกว่าหลวงบรรเทาทุกข
 ราษฎร์ตามพระราชบัญญัตินี้ ให้กรมวังหมายประกาศให้กรมมหาดไทย กรมกลาโหม
 กรมท่า กรมเสนาบดี แยกพระราชบัญญัติไปประกาศให้จรรู้ทั่วทุกหมวดทุกกรมทั้งในกรุง
 นอกกรุง แลหัวเมืองเอก โท ตริ จัตวา ปักชำได้ ฝ่ายเหนือทั้งปวง อย่าให้ขาดได้
 ตามรับสั่ง...//

3

(เล่ม 1 หน้า 47-48)

จากตัวอย่างข้อความส่วนที่ 1 คือ ข้อความส่วนที่เป็นมูลเหตุที่สั่งที่ระบุนวันเดือนปีของเหตุการณ์
 บัญหา ข้อความส่วนที่ 2 คือ ข้อความส่วนที่เป็นพระราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 เกี่ยวกับชื่อหลวงทุกขราษฎร์ที่เรียกกันแต่ก่อน ทรงให้เหตุผลว่าแปลไม่ได้ความที่เหมาะสม จึงควรเปลี่ยน
 เป็นชื่อหลวงบรรเทาทุกขราษฎร์ และข้อความส่วนที่ 3 คือ ข้อความส่วนที่เป็นคำสั่งและคำอธิบายวิธีปฏิบัติ
 ตามคำสั่ง

3.2.3 ประกาศที่มีส่วนประกอบของประกาศ 4 ส่วน มีการเรียงลำดับส่วน
 ประกอบของประกาศ ดังนี้

3.2.3.1 นามผู้สั่ง มูลเหตุที่สั่ง พระราชวินิจฉัย และคำสั่ง

ในประกาศฉบับที่ 268 เรื่องประกาศว่าด้วยบัญญัติสงฆ์วัดขุนแสนได้
 อ้างนามผู้สั่ง พระราชวินิจฉัย และสุดท้ายในส่วน of คำสั่งเป็นการประกาศให้ทราบ ว่า

1

...มีพระบรมราชโองการ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัสสั่งให้
 ประกาศพระราชทานพระราชนุสูล แก่ราษฎรชาวกรุงเก่าให้ทราบ//ว่าพระมหาสุป

2

เจดีย์ ณ วัดขุนแสนเป็นของสูงใหญ่ อยู่ใกล้พระราชวังจันทร์เกษมเป็นที่ประทับ พระ
มหาอุปเจดีย์นั้นชาวดุสิตทรมานาน ทอดพระเนตรเนื่อง ๆ ทรงรำคาญพระเนตร
แลทรงเสียดายของใหญ่ของเก่า จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งพระยาราช
สงคราม จ้างลูกจ้างปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ ให้เชื่องใหญ่กว่าเก่า มันคงถาวรสืบไป
ในภายหน้า และให้ปฏิสังขรณ์พระวิหารหลวงสำหรับพระเจดีย์ แลกกันแพงล้อมและ
ซุกคูล้อมถนนให้ตอนด้วย ค่าจ้างเท่าใดจะทรงบริจาคเป็นพระพุทธรูปฯ ภายหลังมี
กรมการกรุงเก่ากราบทูลพระกรุณาว่า พระมหาอุปเจดีย์พระองค์นี้ศักดิ์สิทธิ์ มี
ปาฏิหาริย์เห็นเป็นรัศมีแสงสว่าง บางคราวมีผู้รู้เห็นหลายคน ราษฎรที่รู้เห็นเหตุ
อัศจรรย์นั้นนับถือมากอยู่// ได้ทรงสดับดังนี้ จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสว่าถ้า
ราษฎรนับถือพระมหาอุปเจดีย์วัดขุนแสนมาก ก็ทรงพระโสมนัสยินดีด้วย โปรดพระ
ราชทานช่องโอกาสแก่ราษฎรให้บำเพ็ญเป็นพระพุทธรูปฯ ช่วยในการพระราชกุศล
ปฏิสังขรณ์ พระมหาอุปเจดีย์พระวิหารหลวงแลศาลากันแพงแก้วทั้งปวงในวัดขุน
แสนนี้ ตามแต่ศรัทธาอุทิศสาธุะเกิด ในวันอังคาร เดือนอ้าย ขึ้น 3 ค่ำ แลวันพุธ
เดือนอ้าย ขึ้น 4 ค่ำ ปิณธุ สัปดาห์นี้ จะเสด็จพระราชดำเนินมาเริ่มการก่อเป็น
ฤกษ์ และจะโปรดฯให้มีละคอนข้างใน เล่นเรื่องพระนารายณ์ปราบหนทักษ์ แล
เรื่องพิราพ ในเวลาเย็นวันที่ 1 ก่อน แลเล่นเรื่องพระอุณรุฑในวันที่ 2 เพื่อจะ
ให้ราษฎรประชุมกัน ณ พระราชวังจันทร์เกษม อนุโมทนาพระราชกุศลนั้น แล
ให้ราษฎรที่มีศรัทธาอุทิศสาธุะบริจาคช่วยในการพระราชกุศลนั้น คนละอัฐหนึ่งสอง
อัฐขึ้นไปจนเพื่องสืงบาทตาสั่งขึ้นไป ตามได้ตามมีเกิด การนี้ไม่เกณฑ์บังคับบัญชา
อะไรดอก จึงให้ประกาศทั้งนี้เพื่อจะให้ราษฎรได้มีความยินดีได้รับส่วนพระราช
กุศลเบี้ยเงินที่ราษฎรจะเข้าด้วยให้มาติดเทียนที่โรงละคอนพระราชวังจันทร์เกษม
ณ วันอังคาร เดือนอ้าย ขึ้น 3 ค่ำ แลวันพุธ เดือนอ้าย ขึ้น 4 ค่ำพร้อมกันจะ
โปรดฯให้พระยาราชสงครามแม่กองแลผู้กำกับรับไว้จ่ายในการวัดขุนแสน เมื่อ
พระมหาอุปเจดีย์แลพระอารามนั้นเสร็จแล้ว ท่านทั้งปวงที่ได้เข้าเงินช่วยก็จะ
ได้เห็นได้สัมผัสการอยู่เนื่อง ๆ จะได้เจริญกุศลสมบัติเป็นเนื่องนิตย์ไป//

3

ประกาศนี้แต่แก่ไทย จีน มอญ ลาว ที่นับถือพระพุทธศาสนา ไม่ว่าอะไรแก่
แขกแลฝรั่งที่ถือศาสนาอื่น คนถือศาสนาอื่นอย่าหัวเราะเยาะเย้ย อย่าส่งมา
หึงหวงว่าอะไรไปเลย...

4

(เล่ม 1 หน้า 194-195)

จากตัวอย่างข้อความส่วนที่ 1 คือ ข้อความส่วนที่เป็นนามผู้สั่งที่เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ข้อความส่วนที่ 2 คือ ข้อความส่วนที่เป็นมูลเหตุที่สั่งว่าเนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงเสียดายพระมหาศุภเจดีย์ที่วัดขุนแสน ข้อความส่วนที่ 3 คือ ข้อความส่วนที่เป็นพระราช
วินิจฉัยที่เขียนเป็นเชิงสั่งสอนให้ประชาชนช่วยกันทำบุญซ่อมแซมพระมหาศุภเจดีย์ จะได้เป็นทางสะสมบุญ
กุศลทางหนึ่ง และข้อความส่วนที่ 4 คือ ข้อความส่วนที่เป็นคำสั่ง เป็นเพียงการประกาศให้ทราบทั่วกัน

3.2.3.2 นามผู้สั่ง มูลเหตุที่สั่ง คำสั่ง และวันเดือนปีที่สั่ง

ในประกาศฉบับที่ 112 เรื่องประกาศพระราชบัญญัติให้ใช้เงินเหรียญ
นอกเรียงลำดับส่วนประกอบของประกาศว่า

1

...มีพระบรมราชโองการมานพระบัญชาให้ประกาศแก่ข้าราชการผู้ใหญ่
ผู้น้อย แลลูกข้าพเจ้าในประเศ นอกประเทศและราษฎรนอกกรุงในกรุง และหัว
เมืองเอก เมืองโท เมืองตรี เมืองจัตวา ปักชำได้ฝ่ายเหนือ ให้จงรู้ทั่วกัน// ด้วยแต่
ก่อนได้มีหมายประกาศว่าให้ใช้เงินเหรียญ กับความแจ้งอยู่ในหมายประกาศทั้ง 2
ฉบับนั้นแล้ว แลทุกวันนี้ลูกข้าพเจ้าในประเศ นอกประเทศ คุมเงินเหรียญเข้ามาใช้ซื้อ
สินค้ำในกรุงเทพฯ มากขึ้นทุกคราวเรื่อยไป คิดดูตามบาญชีถึงสามสิบแสนเหรียญเศษ
แล้ว เจ้าของเงินเหรียญคุมเงินเข้ามาแลกเงินบาท เจ้าพนักงานทำเป็นเงินบาท
ก็ไม่มีใครจะทันการที่จะใช้ จนถึงเดือนกุมภาพันธ์หัด ก็ต้องแจกเบี้ยหัดเป็นเงิน
เหรียญไปแก่ข้าราชการ แลข้าราชการทั้งปวงรับเงินเหรียญไปแล้ว จะเอาไปใช้
ก็มีผู้จะรับบ้าง ไม่มีผู้รับบ้าง ได้ความลำบาก เพราะจะต้องไปแลกเงินบาท หมาย
ประกาศไปให้ใช้เงินเหรียญถึง 2 ครั้งแล้ว ก็ยังหาใช้เงินเหรียญทั่วกันไปได้ไม่

2

แต่ตั้งแต่บัดนี้ไป จะต้องมิพระราชบัญญัติให้มีเบี้ยปรับเสียบ้าง เพราะไม่พึงทำตาม
บังคับพระเจ้าแผ่นดิน แลเสนาบดีพร้อมกันมั่งคั่งประกาศมา//

2

บัดนี้ จึงมีพระราชบัญญัติพร้อมกับการคิดทอนเสนาบดีมาให้รู้ทั่วกันว่า ตั้งแต่
นี้ไป ถ้าข้าราชการก็ดี ลูกค้ำในประเทศ นอกประเทศ แลราษฎรคนใดที่มีเงิน
เหรียญ จะใช้เงินค่าตัวทาส และใช้หนี้ เงินกู้ เงินยืม แลใช้เงินค่าสินคำซึ่ง
เกี่ยวค้างกันมาแต่ก่อน ก็ให้ผู้เจ้าหนี้นายเงินรับเงินเหรียญ คิดสามเหรียญเป็น
เงินตราห้าบาทตามพิภักซึ่งหมายแต่ก่อน ถ้าเจ้าหนี้นายเงินไม่รับเงินเหรียญไว้
จะรับแต่เงินตราบาทฝ่ายเดียว ที่กรุงเทพฯ ให้ผู้เป็นลูกหนี้มาร้องต่อเจ้าพนักงาน
พระคลังสินค้า ซึ่งได้ตั้งรับแลกเงินเหรียญอยู่ ณ พระคลังสินค้า ที่หัวเมืองให้
ผู้เป็นลูกหนี้มาร้องต่อผู้สำเร็จราชการเมือง กรมการ จะได้หมายไปหาตัวเจ้าหนี้
นายเงินผู้ไม่รับเงินเหรียญมาว่ากล่าว ให้รับเงินเหรียญไปแล้วให้เจ้าพนักงาน
พระคลังสินค้าแลผู้สำเร็จราชการเมืองกรมการ เพราะเจ้าหนี้นายเงินมิได้ทำตาม
หมายประกาศแต่ก่อน แลลูกค้ำในประเทศนอกประเทศจะซื้อขายต่อไปภายหลัง
ว่าราคาสินค้าตกลงกันแล้ว จะสัญญาชักกันเป็นเงินตรา เงินเหรียญก็มีหนังสือ
สัญญาสำคัญเป็นพยานกันไว้ ถ้าไม่มีหนังสือสัญญาเป็นสำคัญ จะมีความพู่เพียงต่อกัน
ก็ให้เจ้าพนักงานแลผู้สำเร็จราชการเมืองกรมการ ตัดสินให้ใช้เงินเหรียญกันได้
แล้วให้ชักไว้เป็นเงินพันร้อยละห้า ตั้งแต่ ณ วันพุธ เดือนอ้าย เริ่มคำ 1 ปีมะเส็ง
นพศก ทุกราย ด้วยมิได้มีหนังสือสัญญาสำคัญต่อกัน ดังหมายประกาศนี้//

//ประกาศมา ณ วันพุธ เดือน 12 แรม 10 ค่ำ ปีมะเส็ง นกษัตริ นพศก//

4

(เล่ม 1 หน้า 209-211)

จากตัวอย่างข้อความส่วนที่ 1 คือ ข้อความส่วนที่เป็นนามผู้สั่งที่เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว พร้อมทั้งคำอธิบายว่าประกาศฉบับนี้มีให้แก่ผู้ใดบ้าง ข้อความส่วนที่ 2 คือ ข้อความส่วนที่เป็น
มูลเหตุที่สั่งที่เล่าทั่วความถึงหมายประกาศที่เคยประกาศเกี่ยวกับเรื่องการใช้เงินเหรียญ สอดแทรก

พระราชดำริและความรู้สึกไม่พอพระทัยต่อการที่ประชาชนไม่จ่ายเงินเหรียญตามหมายประกาศ ข้อความส่วนที่ 3 คือ ข้อความส่วนที่เป็นคำสั่งและคำอธิบายวิธีปฏิบัติตามคำสั่ง และข้อความส่วนที่ 4 คือ ข้อความส่วนที่เป็นวันเดือนปีที่สั่งงานประกาศ

3.2.3.3 นามผู้สั่ง มูลเหตุที่สั่ง คำสั่ง และบทกำหนดโทษ

ในประกาศฉบับที่ 40 ประกาศห้ามไม่ให้หม่อมเจ้าต่างกรมมาคบนางใน ได้เรียงส่วนประกอบของประกาศว่า

1

...พระยาบวรภักดี รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า//ทุกวันนี้พระบรมวงศานุวงศ์ที่เป็นเจ้าต่างกรมแล้ว เจ้ายังไม่ได้ตั้งกรม แลหม่อมเจ้าฝ่ายข้างหน้า ต่างองค์มีบุญวาสนามาก ได้เป็นกรมหลวง กรมขุน หม่อมสิ้น เป็นพระองค์เจ้าเป็นหม่อมเจ้า มีนางห้ามองค์ละ 30 คน 14 คน 15 คน 4 คน 5 คน 3 คน ก็มีบ้าง ลางที่ห้ามเจ้าต่างกรม ห้ามเจ้ายังไม่ได้ตั้งกรม ห้ามหม่อมเจ้าเข้ามาคบบหาขออภัยกับพระองค์เจ้า เจ้าจอม คุณหม่อมในพระบรมมหาราชวังข้างในแล้ว แลหยิบยืมข้าวของทองเงินเนื่อง ๆ ลางที่ก็มีมานอนค้างอยู่ที่ตึกนก ตึก เรือน พระองค์เจ้า เจ้าจอม คุณ หม่อม ในพระบรมมหาราชวัง เดือนหนึ่ง สองเดือนบ้าง 7 วัน 8 วัน ก็มีบ้าง ห้ามเจ้าลางคนเป็นคนที่มิ เป็นคนไม่ดีก็มี//

2

3

ตั้งแต่ ณ วันเดือน 8 แรมค่ำ 1 ปีชาล จศกนี้ ให้เจ้าต่างกรมยังไม่ได้ตั้งกรม หม่อมเจ้า ห้ามปรามหม่อมห้ามในกรม อย่าให้เที่ยวเข้ามาคบบหาพระองค์เจ้า เจ้าจอม คุณ หม่อม พนักงานในพระบรมมหาราชวังต่อไป ถ้าเจ้าต่างกรม ยังไม่ได้ตั้งกรม หม่อมเจ้า มีกิจธุระสิ่งใดควรจะให้หม่อมห้ามที่ได้ถือนี้พระพิพัฒน์สัจจาธิบดีรับพระราชทานเบี้ยหวัดเข้ามาเฝ้าได้ฝ่าละออลธุลีพระบาท ให้มาหาท้าวนางผู้รับสั่งนำเฝ้ากราบบังคมทูลพระกรุณาตามข้อความ//ถ้าเข้าไปเที่ยวตามอาเภอใจ ไปหาพระองค์เจ้า เจ้าจอม คุณ หม่อม ในพระบรมมหาราชวัง จะให้จำ ราชสน จับ ถ้าจับได้ที่ตึกนก พระองค์เจ้าที่เรือนคุณ เรือนหม่อม จะให้รับเอาเงินให้กับผู้จับคนละ 10 ตำลึง ถ้าจับได้ที่ตึก เจ้าจอม จะให้รับเอาเงินให้กับผู้จับคนละ 1 ชั่ง ถ้าจับได้ที่ถนนหน้าตึกนก หน้าตึก หน้าเรือน จะให้รับเอาเงินให้กับผู้จับคนละ 5 ตำลึงนั้น

4

ให้จำ ทนายเรือน น้าหมายนี้ขึ้นกราบเรียน เจ้าคุณ ท้าวนาง หลวงแม่เจ้า
 ให้นำหมายห้ามอย่าให้พระองค์เจ้า เจ้าจอม คุณ หม่อม คบหาหม่อมห้ามเจ้าต่างกรม ยัง
 ไม่ได้ตั้งกรม หม่อมเจ้า ไว้ไปมาในพระบรมมหาราชวังเป็นอันขาดทีเดียว...

4

(เล่ม 1 หน้า 71-72)

จากตัวอย่างข้อความส่วนที่ 1 คือ ข้อความส่วนที่เป็นนามผู้สั่งที่ระบุว่าพระยาบาเรอศักดิ์เป็นผู้รับ
 พระบรมราชโองการ ข้อความส่วนที่ 2 คือ ข้อความส่วนที่เป็นมูลเหตุที่สั่งว่าด้วยเหตุที่ทุกวันนี้พระบรม-
 วงศานุวงศ์ทั้งหลายมีนางห้ามจำนวนมาก องค์ละหลาย ๆ นาง และนางห้ามเหล่านั้นก็มีดีไม่ดืบนกันใบ
 ข้อความส่วนที่ 3 คือ ข้อความส่วนที่เป็นคำสั่งที่ให้พระบรมวงศานุวงศ์ดูแลนางห้ามของตนคอยห้ามปราม
 ไม่ให้มาคบกับพระองค์เจ้า เจ้าจอม คุณ หม่อม พนักงานในพระราชวัง ข้อความส่วนที่ 4 คือ ข้อความ
 ส่วนที่เป็นบทกำหนดโทษที่ระบุไว้อย่างชัดเจนตามข้อความที่ขีดเส้นใต้ว่าหากผู้ใดฝ่าฝืนถูกจับได้ที่เรือนคุณ
 เรือนหม่อมจะปรับ 10 ตำลึง ถ้าจับได้ที่ตึกเจ้าจอมจะปรับ 1 ชั่ง และหากจับได้ที่ถนนหน้าตึกหน้าตึก
 หน้าเรือน จะปรับเงิน 5 ตำลึง

3.2.3.4 นามผู้สั่ง พระราชวินิจฉัย คำสั่ง และวันเดือนปีที่สั่ง

ในประกาศฉบับที่ 23 เรื่องประกาศให้พระสงฆ์ฆาพระแก้วมรกตใน
 เดือน 8 แรม 8 ค่ำ เรียงลำดับส่วนประกอบของประกาศว่า

1

//...ด้วยมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ สั่งว่า//พระแก้วมรกตวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
 เป็นของคู่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แลเป็นที่นับถือสักการบูชาแก่พระ
 มหากษัตริราชเจ้าทุก ๆ พระองค์มา อนึ่ง ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 เมื่อยังมีพระชนม์อยู่ ก็ได้ตรัสประภาษอยู่เนื่อง ๆ ว่าพระพุทธรูปนิมิตแก้วมรกตองค์นี้
 ถ้าเป็นพระสงฆ์เหมือนอย่างสามัญทุกวันนี้ ก็คงจะได้เป็นสมเด็จพระสังฆราชเป็นแท้ อนึ่ง
 สมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระวันรัตแลพระราชาคณะผู้ใหญ่ทุก ๆ รูปนั้น ครั้นถึงเทศกาล
 เข้าพรรษาแล้ว ก็ย่อมมีพระราชาคณะฐานานุกรม เปรียญ อนุจร ที่เป็นผู้น้อยมาทาสักการ

2

บูชาด้วยรูปเทียนดอกไม้ต่างๆแต่พระแก้วมรกตนี้ ก็เป็นของวิเศษประเสริฐอยู่ในโลก ครั้น
ถึงเทศกาลเข้าพรรษาก็ไม่มีพระราชอาคันตุกะ ฐานานุกรม เปรียญ อนุจร รูปใดรูปหนึ่งมาทำ
สักการเลย มีแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์เดียวเท่านั้นได้เสด็จ
ทรงสักการบูชา อนึ่ง เมื่อ ๗ วันเดือน แรมค่ำ 1 อุตราสาสนั้น เป็นวันเข้าพรรษา
พระราชอาคันตุกะ ฐานานุกรม เปรียญ อนุจร ทุก ๆ พระอาราม ก็ยอมนำเอารูปเทียน
ดอกไม้ไปทำสักการบูชาพระพุทธรูปในพระอุโบสถที่วัดของท่านทุก ๆ พระอาราม แต่
พระแก้วมรกตนี้ ไม่มีใครมาบูชาเลย ถึง ๗ วัน แรม 8 ค่ำนี้ อุตราสาสน์ นิมนต์
พระราชอาคันตุกะ ฐานานุกรม เปรียญ อนุจร มา//

ลิจิตพระครูทักษิณคณิสสร พระครูอุตรคณเรักษ์ พระครูอมรวิไชย มาถึง สมเด็จพระ
พระราชอาคันตุกะ พระราชอาคันตุกะ ฐานานุกรม เปรียญ อนุจร ทั้งบวงจงทราบ

ด้วยมีรับสั่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ศรีสุคตขัตติยวงศ์
สั่งว่า ๗ วันเดือน แรม 8 ค่ำ อุตราสาสน์เพลแล้ว ให้สมเด็จพระราชอาคันตุกะ ฐานา
นุกรม เปรียญ อนุจร หารูปเทียนดอกไม้ต่างๆ เข้าไปนมัสการพระแก้วมรกตในวัด
พระศรีรัตนศาสดาราม อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง// ลิจิตมา ๗ วันเสาร์ เดือน
แรม 3 ค่ำ อุตราสาสน์ ด้วยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย...

(เล่ม 1 หน้า 45-46)

จากตัวอย่างข้อความส่วนที่ 1 คือ ข้อความส่วนที่เป็นนามผู้สั่งที่เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ข้อความส่วนที่ 2 คือ ข้อความส่วนที่เป็นพระราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวที่ว่าพระแก้วมรกตเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองตั้งแต่ครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลก และเป็นที่นับถือสักการบูชาของพระมหากษัตริย์ต่อ ๆ มาทุกพระองค์ นอกจากนั้นเมื่อครั้งที่
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังมีพระชนม์อยู่ ก็ตรัสประภาษเสมอว่าหากพระแก้วมรกตเป็น
พระสงฆ์ก็คงเป็นสังฆราชแน่แท้ ดังนั้นทุกคนจึงควรเคารพและกราบไหว้บูชา ข้อความส่วนที่ 3 คือ
ข้อความส่วนที่เป็นคำสั่งห้ามปฏิบัติ และข้อความส่วนที่ 4 คือ ข้อความส่วนที่เป็นวันเดือนปีที่ประกาศสั่ง

3.2.3.5 นามผู้สั่ง คำสั่ง บทกำหนดโทษ และวันเดือนปีที่สั่ง

ในประกาศฉบับที่ 29 ประกาศห้ามไม่ให้ชักสื่อแลชวนภิกษุสามเณร
ประพฤติอนาจาร เรียงส่วนประกอบของประกาศว่า

1 ...ด้วยเจ้าพระยาธรรมมาธิกรณ์เสนาบดีผู้ใหญ่นกรมวัง รับพระบรมราชโองการ
าสเกล้าฯ สั่งว่า//ให้หมายประกาศให้กรมเมืองนายอำเภอท่านพันนายบ้าน ป่าวร้อง
แก่อาณาประชาราษฎร์ให้รู้ทั่วกันว่า ตั้งแต่บัดนี้สืบไปเมื่อหน้า อย่าให้ผู้ใดไปมาคบค้า
กับพระสงฆ์แล้ว แลคิดจะให้พระสีกออกมาอยู่กินเป็นพัวเป็นเมียกัน ถึงจะยังไม่ได้เป็น
บาราชิก แต่พระยังบวชอยู่ก็ดี เป็นแต่ติดพันกันก่อนแล้ว จึงสีกออกมาเป็นพัวเป็นเมีย
กันต่อภายหลังนี้แล

อนึ่ง ผู้ใดเป็นแม่สื่อได้นำเอาหนังสือ เพลงยาว กาพย์โคลง สิ่งของที่การเขาจะ
ทักมูญให้ทานกับด้อยค่าเป็นเชิงเกี่ยวข้างพระบาให้กับผู้หญิงไปบอกกับผู้หญิง เอาข้าง
ผู้หญิงบาให้ข้างพระก็ดี รู้เห็นเป็นใจด้วยกันดังนี้ ถ้ามีผู้ใดมาร้องฟ้องหรือเกิดความ
ด้วยประการใด ๆ ก็ดี จะเอาโทษแก่ผู้นั้นเป็นตะพุ่นหญ้าช้างเหมือนเป็นบาราชิกกับ
พระนั้น ถ้าเป็นแต่รู้เห็นมิได้ช่วยในการสื่อสน ไม่เอาความมาร้องฟ้องว่ากล่าวด้วย
คิดเห็นชั่วช้าซัดซังพราหมณ์ เป็นคนใจบุญนอกทางดังนี้ จะปรับผู้นั้นเป็นโทษละเมิด
ลาหนึ่งเอาเป็นพินัยไปจากนายท้าวพระอารามหลวง//

2

3 อนึ่ง พระสงฆ์ส่อนถั่วบ่อนอบแลการพนันต่าง ๆ ถ้าผู้ใดไปเล่นกับพระก็ดี หรือ
ใครเอากลูไปฝากเป็นศิษย์วัดไว้ พระเจ้าให้ดื่มเหล้าดื่มคินแลลักภาสีอากรใด ๆ ก็ดี
จะปรับไหมเอาตามความแผ่นดินเมืองแก่ศิษย์วัดคฤหัสถ์ที่ไปคบกับพระด้วย จึงทรงพระ
ราชดำริว่า แต่ก่อนมาก็จะมีคนไปคบกับพระอยู่ดังนี้จะมีมาก จึงทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าฯ สั่งให้ประกาศว่า ผู้ใดไปคบกับพระมีความสิ่งใด ๆ อยู่อย่างนี้ให้มาถูกระโทษ
เสียต่อกรมพระธรรมการ แต่ในเดือนอ้าย ปีมลู เบญจศก จะโปรดเกล้าฯ ให้เอาโทษ
กับผู้นั้น

อนึ่ง ห้ามมิให้ผู้ใดนิมนต์พระใบเทสน์ใบสวตฺรณกัฏฐิ แลให้พระกินเหล้ากัฏฐิ กินข้าว
 ค่ำกัฏฐิ อนึ่ง จินไทยผู้ใดห้ามมิให้ขายหม้ายเหล้าให้พระกินที่โรงที่ร้านของตนกัฏฐิ แล
 ใส่น้ำป้อนถั่วป้อนใบกัฏฐิ แลการพนันต่าง ๆ ห้ามมิให้คนให้พระสงฆ์ไปเล่นในบ้านเรือน
 ในโรงป้อนของตัวกัฏฐิ อนึ่งผู้ใดมีละคอนเป็นเจ้าของงานกัฏฐิ หรือเป็นเจ้าของละคอน
กัฏฐิ แลมีพระสงฆ์เข้าไปดูละคอนในบ้านของตัวแลโรงละคอนให้จับเอาพระมาส่งกรม
ธรรมการ// ถ้ามิจับเอามาส่งอย่างพระราชบัญญัติตั้งประกาศไว้ จะปรับโทษกับผู้นั้น
ตามโทษละเมิดลาหนึ่งตามศักดินาเอาเป็นสินไหมให้กับผู้มาฟ้องบ้าง ให้กับผู้ชำระบ้าง
เหลือนี้จะเอาเป็นพินัยหลวง จาหน้ายให้ท้าวพระอารามหลวง ด้วยว่าพระสงฆ์ทำ
 อนาคตังนี้ ให้เสื่อมเสียพระเกียรติยศต่อบ้านต่อเมือง อายกับนานาประเทศ
 แลพวกที่ล่วงพระราชบัญญัติตั้งนี้ เป็นคนใจบุญนอกทาง ตามใจพระสงฆ์ไม่มาว่ากล่าว
 ร้องฟ้องนั้นหาขอบไม่ จึงให้ปรับผู้นั้นให้เสียสินพินัยจาหน้ายให้แก่ผู้นั้นท้าวพระอาราม
 หลวง ก็จะเป็นกุศลเป็นอันมาก แลเป็นพระเกียรติยศงามพระนครถาวรนานไป
 ข้างหน้าและนานาประเทศจะมีได้หมิ่นประมาทได้ตามรับสั่ง

๑๒
 //หมายมา ณ วัน ๓๑๖๒ ปีฉลู เบญจศก//

4

(เล่ม 1 หน้า 52-54)

จากตัวอย่างข้อความส่วนที่ 1 คือ ข้อความส่วนที่เป็นนามผู้สั่งที่ระบุว่าเจ้าพระยาธรรมาธิกรณ
 เป็นผู้รับพระบรมราชโองการ ข้อความส่วนที่ 2 คือ ข้อความส่วนที่เป็นคำสั่งและคำอธิบายวิธีปฏิบัติตาม
 คำสั่ง โดยใช้ประโยคเงื่อนไขขสมติเหตุการณ์แล้วอธิบายวิธีปฏิบัติต่อเหตุการณ์ปัญหา ข้อความส่วนที่ 3
 คือ ข้อความส่วนที่เป็นบทกำหนดโทษที่ระบุว่าหากเจ้าของงาน หรือเจ้าของละครไม่จับพระสงฆ์ที่เข้าไป
 ดูละครมาส่งกรมธรรมการ จะต้องถูกปรับโทษตามโทษละเมิด เอาเป็นสินไหมให้ผู้ฟ้อง ผู้ชำระ หรือ
 เป็นพินัยหลวง

3.2.3.6 มูลเหตุที่สั่ง พระราชวินิจฉัย คำสั่ง และวันเดือนปีที่สั่ง

ในประกาศฉบับที่ 68 ประกาศห้ามมิให้เชื่อการหลอกลวงด้วยอ้าง
 อาณาจสี เรียงลำดับการเขียนประกาศว่า

1

...วันอาทิตย์ เดือน 8 อุตสาธ 7 ค่ำ ปีเถาะ สัปตศก พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวรจักรธรานุภาพ นานหนังสือเป็นเรื่องราวลอลกหลวงซึ่งราษฎรลอลกต่อ ๆ กัน มาขึ้นทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายให้ทรงทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ในหนังสือนั้นใจ ความว่า พระยายมราชนายสีบอแก้วเจ้าเมืองปะกิ่งว่าจะเกิดความไข้ แต่ในที่สุด หนังสือนั้นห้ามมิให้จุคได้ตามพยานเหี้ยมเรือนที่เวลาหลบคำไปจนรุ่งใครเรียกก็อย่าขาน อย่าทักทายสิ่งใด ๆ ด้วย//พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราช ปรองการตรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมว่า การเช่นนี้ไม่ประหลาดอัศจรรย์ ได้เคย ทรงทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทแต่ก่อนหลายครั้งแล้ว เมื่อครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ก็มีครั้งหนึ่ง แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สักครั้ง เรื่องราวก็เหมือนกันอย่างนี้ เป็นคำเล่าลืออื้ออึงว่าพระเทียวยุคคงคำใดเรื่อง ราวมาบ้าง หรือลายแทงผุดบ้าง ปลิวมาติดต้นไม้อยู่บ้าง การก็ไม่จริงเหมือนกับกำหนด ว่าจะเกิดเหตุการณ์สักครั้งเดียว ชะรอยจะเป็นความคิดของผู้ร้าย จึงห้ามมิให้จุคได้ ตามพยานเหี้ยมเรือน แลไม่ให้ร้องทักทายสิ่งใด ๆ เพราะจะขึ้นปล้นสะดมย่องเบา ลักทรัพย์สิ่งของ เห็นว่าเจ้าของบ้านเจ้าของเรือนจะระวังรักษาย่านเรือนมั่นคงอยู่ ไม่มีความประมาท อ้ายผู้ร้ายจะคิดขึ้นปล้นสะดมย่องเบาได้โดยยาก จึงแกล้งอุบาย แต่งเรื่องราวลอลกหลวงชูให้คนกลัวต่าง ๆ หวังจะให้คนทั้งปวงนับถือเชื่อฟังตาม อ้ายผู้ร้ายจะได้ขึ้นปล้นสะดมย่องเบาเข้าลักทรัพย์สิ่งของได้โดยสะดวก//จึงทรงพระ กรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ตีพิมพ์ประกาศแก่ข้าทูลละอองธุลีพระบาทแล ราษฎรให้รู้ทั่วกันว่า อย่าให้เชื่อ เรื่องราวเหล่านี้เป็นความไม่จริง ผู้ใดได้เรื่อง ราวอย่างนี้ไว้ ถ้าอยู่ในแขวงกรุงเทพมหานคร ก็ให้เอาเรื่องราวนี้มาส่งแก่กรม พระนครบาล ถ้าอยู่ในแขวงหัวเมืองใด ๆ ก็ให้เอาเรื่องราวนี้มาส่งแก่เจ้าเมืองนั้นๆ อย่าให้ราษฎรทั้งปวงตกใจกลัววุ่นวายไปต่าง ๆ อย่างใดอย่างหนึ่งเลย ให้รักษาแต่ บ้านเรือนของตน คอยระวังจับผู้ร้ายให้ได้ ถ้าผู้ใดจับตัวผู้ร้ายมาส่งกรมพระนครบาล ได้ในสามเดือนนี้ จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานรางวัลให้ แก่ผู้นั้นโดยสมควร//

2

3

//ตีพิมพ์ประกาศมา ๗ วันพุธ เดือน 8 อุตตราสาณ แรม 10 ค่ำ ปีเถาะ สัปตศก//

(เล่ม 1 หน้า 112-113)

จากตัวอย่างข้อความส่วนที่ 1 คือ ข้อความส่วนที่เป็นมูลเหตุที่สั่งระบุนวันเดือนปีที่เกิดเหตุการณ์ที่เป็นปัญหา แล้วจึงเล่าเหตุการณ์ว่าได้มีผู้ทํานองสื่อหลอกลวงประชาชน ข้อความส่วนที่ 2 คือ ข้อความส่วนที่เป็นพระราชวินิจฉัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงหักล้างข้อความหลอกลวงโดยชี้เหตุผลอธิบายเป็นข้อ ๆ ข้อความส่วนที่ 3 คือ ข้อความส่วนที่เป็นคำสั่งให้ปฏิบัติตาม และข้อความส่วนที่ 4 คือ ข้อความส่วนที่เป็นวันเดือนปีที่สั่งในประกาศ

3.2.4 ประกาศที่มีส่วนประกอบของประกาศ 5 ส่วน มีการเรียงลำดับส่วนประกอบของประกาศ ดังนี้

3.2.4.1 นามผู้สั่ง มูลเหตุที่สั่ง พระราชวินิจฉัย คำสั่ง แลวันเดือนปีที่สั่ง

ในประกาศฉบับที่ 294 ประกาศพระราชบัญญัติเรื่องค้าขายเมีย
บิดามารดาขายบุตร เรียงส่วนประกอบของประกาศว่า

1	...มีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ให้นำประกาศแก่ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่น้อยฝ่ายหน้าฝ่ายใน แลราษฎรในกรุงนอกกรุงให้ทราบทั่วกันว่า//เมื่อ ๗ วันพฤหัสบดี แรม 14 ค่ำ เดือนยี่ ปีเถาะนพศก อาแดงจันทน์กาทูลเกล้าฯ ถวายกล่าวทูลถวายเยี่ยงฝ่าว่าลักเอาชื่ออาแดงจันทน์ไปขายไว้แก่ผู้มีชื่อ อาแดงจันทน์ไม่รู้ไม่เห็นด้วย ครั้นความทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทดังนี้ จึงทรงพระราชดำริว่าฝ่าลักเอาชื่อภรรยาไปขายภรรยาไม่รู้ว่ารู้ได้เห็นด้วย จะเรียกว่าเป็นเรือนเบี้ยไม่ควร แต่กฎหมายเท่านั้นว่าไว้อย่างไรหาทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทไม่ ๗ วันอังคาร แรม 10 ค่ำ เดือน 3 ปีเถาะ นพศก จึงมีพระราชหัตถเลขา ให้นำพระอินทรเทพ	2

เชิญบาทหลวงขุน ๆ พร้อมกันคัดกฎหมายมูลเกล้าฯ ถวาย เข้ามาดังนี้// "ถ้าข้าแล
พ่อแม่นายเงินเอาชื่อลูกเมียเข้าลงในกรมธรรม์ขายท่านว่าเป็นสิทธิ์ แม้นว่าเจ้าสิน
บอกก็ดี มิได้บอกก็ดี แต่ตัวเรือนเบี้ยซึ่งมีชื่ออยู่ในกรมธรรม์นั้นท่านว่าเป็นสิทธิ์ได้
โดยกระบิลเมืองท่าน เหตุว่าเจ้าข้าแลพ่อแม่นายเงินนั้นเป็นอิสรภาพ บทหนึ่งว่า
เมื่อกี้คือลูกก็ดี เอาชื่อพ่อแม่ลงในกรมธรรม์ขาย ท่านว่ามีเป็นสิทธิ์ เหตุว่าเมีย
ลูกนั้นมิได้เป็นอิสระแก่ข้าแลพ่อแม่นั้น" กฎหมายเดิมมีอยู่เช่นนี้ จึงทรงพระราช
ดำริว่า กฎหมายบทนี้เมื่อพิเคราะห์ดูเหมือนผู้หญิงเป็นควาย ผู้ชายเป็นคนไป หา
เป็นยุติธรรมไม่ ำทัยกเสีย จึงมีพระราชบัญญัติใหม่ว่า ถ้าข้าจะเขียนชื่อเมียใน
สารกรมธรรม์ขาย ถ้าเมียมิใช่เมียทาสมีค่าตัว มีสารกรมธรรม์อยู่เมื่อข้าแล้ว ต่อ
เมื่อยอมมาให้ขายลงมือแกลงด้วยเป็นสำคัญ ผู้เขียนสารกรมธรรม์ หรือผู้นั่งเป็น
พยานรู้เห็นด้วยจึงเป็นอันขายควรถือว่าเป็นเรือนเบี้ยได้ ถ้าเมียไม่ยอมมาให้ขายหรือ
ลักเอาชื่อไปขาย ไม่มีพยานรู้เห็นไม่เป็นคนขาย แต่ถ้าเมียอยู่กับข้าไม่ได้หย่าร้าง
ค้างขายแยกย้ายกัน ำให้ต่างกระยาตอกเบี้ยค่าบวการ หรือยอมเป็นทาสต่อ
ภายหลังลงแกลงใจทำยอมมาให้ จะยึดเอาตัวเป็นทาสก็ได้ ถ้าไม่ยอมจะเกาะเป็น
จวนมาได้แต่ในโรงศาล จะยึดเอาตัวเป็นทาสไม่ได้ ถ้าเมียหย่าร้างขาดจากข้าเมีย
กันก่อนแต่บัดนี้ ถ้ามีชื่อในสารกรมธรรม์นั้นไม่รู้เห็นด้วยก็ดี หรือเมียข้ามันไปขาย
เป็นทาสท่านผู้อื่นไว้แต่ก่อน ยอมเป็นทาสซื้อขายอยู่ในเรือนนายเงินแล้ว ก่อนแต่ข้าลัก
เอาชื่อมาทาสสารกรมธรรม์ขายที่อื่นอีกแล้วก็ดี จะเกาะมันเอามาเป็นจวนมาได้ ำให้
เกาะเอาแต่ผู้นายประกันแลผู้รับเรือนนายประกันเงินของตัว ในการเรื่องข้าลักเอา
ชื่อเมียมาขายนั้นเถิด ในการอย่างนี้ต้องเป็นความลำบากแก่ผู้มักง่ายเชื่อกฎหมายเก่า
ว่าหญิงเป็นควายผู้ชายเป็นคน ถ้าเมียเป็นทาสมีค่าตัวข้ายังไม่ได้ลักสารกรมธรรม์ยก
ค่าตัวให้ ถึงเป็นเมียข้ามาให้ว่าเมียข้าว่าทาส ทาสเป็นเมียก็ไม่ได้ เป็นเมียก็
ดี สารกรมธรรม์มี นายเงินซึ่งเป็นข้าแลไม่ได้เป็นข้า จะเอาชื่อไปขายให้ยิ่งกว่าค่า
ตัวเดิมเพียงเสมอค่าตัวเดิมหรือหย่อนกว่าค่าตัวเดิมก็ได้ ต้องมอบสารกรมธรรม์เก่า
ำให้ไปแก่ผู้นายเงินใหม่เป็นสำคัญ ทาสที่ยอมเป็นเมียนายเงินสารกรมธรรม์ยังไม่ได้

ฉีกยกให้ จะผิดกับทาสที่ไม่ได้เป็นเมียนายเงิน แต่เมื่อด่านายเงินผู้เป็นพ่อตาย ควรจะได้มรดกบ้างเล็กน้อยในฉันทรรยาทาส โดยว่าทรัพย์มรดกไม่มีผู้รับทรัพย์มรดก หรือเจ้าหนี้ของผู้ตายจะต้องลดค่าตัวให้เป็น 10 ลด หรือ 12 ลด 15 ลด สมมุติว่าเป็นมรดกของผู้ตายยกให้แก่คนที่ เป็นเมีย แต่ในการขายนั้นเหมือนกับทาส ถ้าพ่อขายเมียทาสหรือนายเงินขายทาสแรงกว่าค่าตัวเดิมไป ไม่ให้สารกรรมธรรม์เดิมเป็นสำคัญ ถ้ามันลงแกงใดยินยอมด้วยดังว่าก่อนก็เป็นอันขายได้ ถ้ามันไม่ได้รู้เห็นยินยอมด้วย ต้องพิจารณาเอาความจริงแรงรัดเอาแต่ตามค่าตัวเดิม เงินที่เกินให้แรงเอาแต่ผู้ขายผู้รับเงินไป ด่านายเงินเอาชื่อทาสที่เป็นเมียที่ดีไม่เป็นเมียที่ดี ที่หลบหลีกหนีไปแล้วมาขาย ผู้ช่วยถายว่าได้ตัวเรือนเบี้ยมา ๗ ให้เรียกค่าตัวเดิมแลค่าป่วยการตั้งแต่หนีไปได้แต่ต้นชนคอกตามกฎหมาย ถ้าพ่อแม่เอาชื่อลูกมาขาย ถ้าลูกอายุยังไม่ถึง 15 ปี แลอยู่กับพ่อแม่มัน ถึงไม่มีแกงใดเลยยอมด้วยก็เป็นอันขาดได้ แต่ถ้าลูกแยกย้ายไปจากพ่อหรือแม่ที่เป็นผู้ขายแล้ว คือพ่อแม่โรครรกันหย่าร้างกัน ลูกตกไปอยู่ข้างอื่นจากผู้ขายหรือญาติของฝ่ายอื่นจากผู้ขายจะลอบเอาชื่อมาขายไม่ได้เป็นอันขาด ๗ ให้แรงเงินเอาแต่ผู้ขายแล ผู้นำประกันจะเกาะเรือนเบี้ยไม่ได้ ก็ถ้าลูกขายก็ดีลูกหญิงก็ดี อายุ 15 ปีขึ้นไปแล้วถ้าพ่อแม่จะเอามาขายต่อมันลงแกงใดยินยอมมีผู้รู้เห็นด้วยจึงเป็นอันขาย การก็เหมือนกับเมียที่ไม่มีค่าตัว ถ้าพ่อแม่มันผู้ขายนั้นหนี มันยังอยู่ในเรือนพ่อแม่มัน จะเกาะเอาตัวมันมาเป็นจันทาในโรงศาลได้ ถ้ามันลงแกงใดทาทาไปยอมเป็นทาสแทนพ่อแม่มันให้ใช้ จะเอาเป็นทาสตามสารกรรมธรรม์ก็ได้ ถ้ามันไม่ยอมจะเกาะเป็นจันทาไว้ได้ในโรงศาล ให้มันนำตัวพ่อแม่มันมาที่นี่ แต่ถ้ามันแยกย้ายตกไปฝ่ายอื่นขาดไปแล้วจากพ่อแม่มันผู้ขายจะเกาะเอาเป็นจันทาก็ไม่ได้ ต้องแรงเอาแต่ผู้นำประกัน แลผู้รับเรือนผู้ประกันฝ่ายเดียว ถ้าผู้ขายตายผู้รับมรดกเป็นพ่อหรือเป็นเมีย หรือเป็นลูกหรือเป็นญาติของผู้ตาย ต้องรับใช้หนี้แทนผู้ตายโดยสมควรแก่กฎหมายมรดก ถ้าเมียขายพ่อ ๆ เป็นทาสของเมีย มีค่าตัวมีสารกรรมธรรม์ยังไม่ได้ฉีกยกให้ ก็เหมือนกับเรื่องขายทาสจะมาเอาเรื่องที่เป็นพ่อมาเถียงไม่ได้ เมียขายพ่อก็ดีลูกขายพ่อแม่ก็ดี พี่น้องขายกันก็ดี

เพื่อนฝูงชอบพอกันก็ดี ถ้าลงกานแพงแกลงยินยอมด้วยมีผู้รู้เห็นก็เป็นอันขาย ถ้าไม่ได้
ยินยอมรู้เห็นด้วยไม่ใช่อันขาย ลูกที่ไม่มีพ่อแม่ผู้ขายเอามาเลี้ยงเหมือนลูกของตัวเองแต่
อายุได้ 7 ขวบลงมา สิทธิขาดไม่มีใครเลี้ยงก็ขายได้เหมือนกับลูกตัว เพราะมันจะได้
มรดกด้วย ความเป็นลูกเลี้ยงขายได้ในอายุ 15 ปีลงมา เมื่อพ้นอายุ 15 ปีขึ้นไปแล้ว
ต่อเรือนเบี้ยมันยอมด้วยจึงขายได้ ลูกผู้อื่นที่ขายเอามาเลี้ยงเมื่ออายุมันกว่า 7 ขวบ
ถึงอายุได้ 15 ปีลงมามันไม่ยอมด้วยจะเอาไปขายไม่ได้ เพราะมันไม่ควรได้มรดก
ของผู้เลี้ยง//

3

ให้ลูกขุนตระลาการ ซึ่งพิพากษาความต่อไปเบื้องหน้าว่า ตามพระราชบัญญัติซึ่ง
ประกาศไว้นี้ อย่าให้เอากฎหมายเดิมมาว่าเป็นอันขาด ถ้าลูกขุนตระลาการผู้ใดยัง
ว่าตามกฎหมายเดิมอยู่ ไม่พิพากษาความตามพระราชบัญญัตินี้ จะให้มีโทษตามโทษ
นุโทษแต่ผู้ใด ๆ //

4

//ประกาศมา ณ วันเสาร์ เดือน 4 แรม 13 ค่ำ จุลศักราช 1229 ปีเถาะ
นพศก//

5

(เล่ม 2 หน้า 277-280)

จากตัวอย่างข้อความส่วนที่ 1 คือ ข้อความส่วนที่เป็นนามผู้สั่งที่เป็นพระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว ข้อความส่วนที่ 2 คือ ข้อความส่วนที่เป็นมูลเหตุที่สั่งเสด็จโดยระบวณเดือนปีที่เกิดเหตุการณ์
ปัญหา ข้อความส่วนที่ 3 คือ ข้อความส่วนที่เป็นพระราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เกี่ยวกับเรื่องผัวขายเมีย และบิดามารดาขายบุตรโดยทรงยกเหตุผลมาสนับสนุน เพื่อให้มีน้ำหนักน่าเชื่อถือ
มากขึ้น ข้อความส่วนที่ 4 คือ ข้อความส่วนที่เป็นคำสั่งให้ปฏิบัติตาม และข้อความส่วนที่ 5 คือ ข้อความ
ส่วนที่เป็นวันเดือนปีที่ประกาศสั่ง

3.2.4.2 นามผู้สั่ง มูลเหตุที่สั่ง พระราชวินิจฉัย คำสั่ง และบท

กำหนดโทษ

ในประกาศฉบับที่ 10 ประกาศเรื่องเถรจันแทงผู้มีชื่อแล้วหนีไปและห้ามไม่ให้ขาย
กุลบุตรอายุพ้น 24 ถึง 70 เป็นเถรเป็นเณร เขียนข้อความในประกาศ ว่า

...กฎประกาศแก่ พระราชาคณะ พระครู ฐานานุกรม เปரியู อนุจร ทุก ๆ พระอารามหลวงแล้ววัดขึ้นทั้งคณะกลาง คณะเหนือ คณะใต้ ในแขวงจังหวัดกรุง
1 แลหัวเมืองปักษ์ใต้ฝ่ายเหนือทั้งปวงจงทั่ว

ด้วยมีรับสั่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ศรีสุคต
ขัติยวงศ์ สั่งว่า// ณ วันพุธ เดือน 11 ขึ้น 9 ค่ำ ปีชวด จัตวาศก พระบาทสมเด็จพระ
บรมนาถ บรมพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณธรรมอนันต์คุณวิบูลย
ปรีชาอนันตมหาประเสริฐเสด็จออก ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงพระราช
ปรารภเหตุอันพระยาศรีสุริยวงศ์กราบทูลพระกรุณาว่า เสร็จจนชวชอยู่ ณ วัดทอง
เพลง ทางเอาผู้มีชื่อแล้วหนี ยังเอาตัวมาได้// จึงมีพระบรมราชโองการมานพระ

บัณฑูรสุรสิงหนาทดำรงสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า ทุกวันนี้คนพาล อายุ เกิน อุบสมบท
หลีกหลบ เข้าบวช เป็นเณร เป็นเณรอาศัยวัดทำการทุจริตหยาบช้าต่าง ๆ มีเป็น
อันมาก แต่ที่ถูกลบจะบวชเป็นสามเณร ตั้งแต่อายุยังอยู่ในทารกภูมิไปจนถึงอายุ
3 ได้ 21 ปี ควรที่จะอุปสมบทบวชเป็นภิกษุ แม้มีความขัดข้องด้วยเหตุอันใด
อันหนึ่ง มิได้อุปสมบทก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นสามเณรไปอีก 3 ปี จน
ถึงอายุได้ 24 ปี ถ้าพ้นไปกว่านั้นไม่อุปสมบทก็ให้สึกเสีย เป็นคฤหัสถ์จะได้รับ
ราชการแผ่นดิน//ห้ามอย่าให้บวชเป็นเณรเป็นเณรสืบไปอีกกว่านั้น อนึ่งถ้าภิกษุ
ชราอายุถึง 70 ปีแล้ว จะปฏิบัติในสมณธรรมมิได้ จะประจวบออกบวชเป็นเณร
เป็นเณร ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บวช มิได้ห้าม แม้คฤหัสถ์ชราอายุ
ล่วงถึง 70 ปีแล้ว จะหากินเลี้ยงชีวิตในบวรवासนั้นขัดสน จะบวชเป็นเณรเป็น
เณรพอได้บิณฑบาตฉันเลี้ยงชีวิตโดยง่าย ก็จะได้หักบาตรหัดสวด ห้ามแต่อายุ
กว่า 24 ปี ขึ้นไปจนถึง 70 ปีมิให้บวชเป็นเณรเป็นเณรในระหว่างนั้นเป็น
อันขาดทีเดียว//แม้ว่าพระองค์ครั้งนี้ อุปัชฌาย์อาจารย์ผู้บวชให้ก็จะมี
โทษฝ่ายพุทธจักร ตัวถูกลบผู้บวชก็จะมีโทษทั้งฝ่ายพุทธจักรแลพระราชอาณาจักร
ทั้ง 2 ฝ่าย เป็นมหันตโทษ ถ้าพระราชาคณะฐานานุกรมเปரியูอนุจรทั้งปวง
ทุก ๆ พระอาราม แจ้งในพระราชกำหนดกฎประกาศนี้แล้วจึงกระทำตามพระ
ราชบัญญัตินี้จึงทุกประการ...//

จากตัวอย่างข้อความส่วนที่ 1 คือ ข้อความส่วนที่เป็นนามผู้สั่ง ข้อความส่วนที่ 2 คือ ข้อความส่วนที่เป็นมูลเหตุที่สั่งระบุวันเดือนปีที่เกิดเหตุการณ์ปัญหา จากนั้นจึงเล่าปัญหาว่าเถรจันกระทำผิด แต่ทางราชการยังจับตัวไม่ได้ ข้อความส่วนที่ 3 คือ ข้อความส่วนที่เป็นพระราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงเห็นว่าคนพาลที่แอบบวชมีมากขึ้นทุกวัน ข้อความส่วนที่ 4 คือ ข้อความส่วนที่เป็นคำสั่ง และข้อความส่วนที่ 5 คือ ข้อความส่วนที่เป็นบทกำหนดโทษ

3.2.4.3 นามผู้สั่ง มูลเหตุที่สั่ง คำสั่ง พระราชวินิจฉัย และวัน

เดือนปีที่สั่ง

ในประกาศฉบับที่ 282 เรื่องประกาศห้ามไม่ให้แต่งตัวเด็กด้วยเครื่องทองเงินแล้วปล่อยไว้โดยละทิ้ง เรียงส่วนประกอบในประกาศว่า

...มีพระบรมราชโองการมารพระบัญชาสุรัสวดีให้ประกาศแก่ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อย แลทวยราษฎร์ทั้งปวงในกรุงแลหัวเมืองให้ทราบทั่วกันว่า//
 ทุกวันนี้ชาวบ้านชาวเมืองพอใจอยากอวดว่ามั่งมี ทำเครื่องทองเงินแต่งตัวให้เด็กๆ แล้วปล่อยไว้ให้ยวดยตามลาพัง ในน้ำในบกตามถนนหนทางด้วยความเลินเล่อไม่มีใครระวังระไว จึงมีข้าราชผู้ร้ายมาลอบลักพาเด็กไปฆ่าเสีย แล้วเก็บเอาของแต่งตัวเด็กไปตั้งนี้เนื่อง ๆ ไม่มาครหาปีแฉเดือน คนอยากอวดมั่งมีก็ไม่ฟังยังขึ้นแต่งเด็กด้วยเครื่องทองเครื่องเงิน เป็นเหยื่อล่อข้าราชผู้ร้ายลักพาเด็กไปฆ่าเสียไม่กว้างวายปีเดือน เพราะฉะนั้นตั้งแต่นี้สืบไปห้ามไม่ให้ผู้ใดคือบิดามารดาแลญาติพี่น้องพาของแต่งตัวเด็กๆ ซึ่งเป็นบุตรหลานเล่นแลบุตรเลี้ยงหลานเลี้ยงหรือเป็นทาสด้วยเครื่องเครื่องเงิน ทำเป็นรูปพรรณอย่างหนึ่งอย่างใดผูกติดแลสวมไว้กับตัวเด็ก เป็นที่ล่อผู้ร้ายแล้วปล่อยไว้ให้ยวดยตามลาพังไม่มีผู้ระวังรักษา//

ข้อนี้ทรงพระราชดำริเห็นว่า ถ้าแผ่นดินไม่ระวังผู้ร้ายก็จะฆ่าตายเสียเนื่อง ๆ จึงให้มีประกาศไปว่า ถ้าใคร ๆ พบปะเด็กที่มีเครื่องทองเครื่องเงินติดตัวไม่มีผู้รักษาแล้วให้จับตัวเด็กนั้นมาส่งต่อนายอำเภอกรมพระนครบาล หรือจะแก้เอาแต่ของมาก็ตาม แต่อย่าทุบตีทำให้เด็กนั้นเจ็บป่วย เอมามอบส่งให้กรมพระนครบาลให้กรมพระนครบาล

3 ปรับรับผู้เจ้าของแต่งตัวเด็กให้ใช้ค่าถ่ายแก่ผู้จับเท่ากับราคาของนั้น ถ้าไม่มีใครจับ
กันดังประกาศมานี้ ในหลวงจะแต่งให้คนหลวงออกเที่ยวจับ ถ้าคนหลวงจับตัวเด็กเช่น
ดั่งว่านั้นมาได้มาแล้วบิดามารดาหรือญาติพี่น้องผู้เจ้าของเด็กนั้น ติดตามมาทันในวันนั้นก็
จะให้เสียค่าถ่ายของให้แก่ผู้จับเท่าราคาของ แล้วจะให้ปล่อยตัวเด็กมอบไป ถ้าไม่มีผู้ใด
ติดตามมาว่ากล่าวแล้ว จะให้ยึดเอาตัวไว้เป็นไพร่หลวง เด็กผู้ชายให้หัดรชน เด็ก
ผู้หญิงให้เป็นละครหลวงอย่างเลว เพราะเห็นว่ามิประโยชน์ดีกว่าให้อ้ายผู้ร้ายลักพาไป
ฆ่าเสีย//ใคร ๆ เอาทองเงินของตัวมาวางไว้กลางถนนหนทางไม่เก็บระวังรักษา ด้วย
จะคร่ำครวญคนทั้งปวงรู้ว่ายังมี ครั้นผู้ร้ายลักไปจะมาร้องให้แผ่นดินชำระผู้ร้ายที่จะควร
หรือ การที่เอาทองเอาเงินผูกแต่งเด็กปล่อยให้เที่ยวก็เหมือนกัน การที่อ้ายผู้ร้ายจับ
เด็กฆ่าเสียจึงมีเนื่อง ๆ ผู้ร้ายเช่นนี้แต่ในแผ่นดินปัจจุบันนี้ประหารชีวิตเสียหลายสิบคน
แล้ว ก็ยังมีผู้ดูเยี่ยงอย่างทำอย่างนั้นเรื่อยไป ด้วยคิดว่าจะหลบเสียมาได้ จับได้ ที่ไม่
ได้ตัวมีเป็นตัวอย่างกลางเรื่องได้แต่ศพเด็กตายอยู่ ว่างเรื่องหายไ้ทั้งเด็กทั้งผู้ร้ายไม่
รู้ว่าไปข้างไหน การที่เป็นดั่งนี้จะเพาะมีบ้านนี้เมืองนี้ เพราะธรรมเนียมไม่ตีมัก
อวดมั่งมี ด้วยการแต่งเด็กด้วยทองด้วยเงิน เมืองอื่น ๆ เขาแต่งเด็กด้วยเสื้อแล
กางเกง ไม่มีผู้ร้ายลักบุตรเขาไป ไม่มีผู้ร้ายฆ่าเด็กเสีย

ชาวบ้านชาวเมืองเราจะมาหลงผูกทองผูกเงินไว้แก่เด็กให้เที่ยววิ่งเล่นอยู่ล่อคน
ให้เป็นยักรักกินเด็กไปทำไม

ถ้าเกิดผู้ร้ายถึงชำระได้ก็ไม่น่าให้ ของที่อ้ายผู้ร้ายลักไปยกให้เป็นรางวัลแก่ผู้จับ
ผู้ร้าย เปียบลูกตัวผู้ตายก็มาได้ จะยกให้ผู้จับเสีย แล้วจะปรับให้เสียค่าลูกตัว
แลค่าของอีกต่อหนึ่งเป็นรางวัลผู้จับ ให้สมหน้าสาธุใจผู้อวดมั่งมีจนทำให้เด็กตายบ่อยๆ
แล้วไม่รู้เข็ดรู้กลัวเลย

//ประกาศมา ณ วันอาทิตย์ เดือน 4 แรม 11 ค่ำ ปีชวด อัฐศก สักราช 1228
เป็นวันที่ 5793 ในรัชกาลปัจจุบันนี้// 5

จากตัวอย่างข้อความส่วนที่ 1 คือ ข้อความส่วนที่เป็นนามผู้สั่งที่เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ข้อความส่วนที่ 2 คือ ข้อความส่วนที่เป็นมูลเหตุที่สั่งที่เล่าว่าชาวบ้านทุกวันมักเอาเครื่องทองเงินแต่งตัวให้เด็กกันมาก ข้อความส่วนที่ 3 คือ ข้อความส่วนที่เป็นคำสั่งและคำอธิบายวิธีปฏิบัติตนตามคำสั่ง ข้อความส่วนที่ 4 คือ ข้อความส่วนที่เป็นพระราชวินิจฉัยที่ไม่ทรงพอพระทัยให้ประชาชนทำเช่นนั้น ถึงกลับทรงว่าประชดไผ่ตามข้อความที่คิดเสนาได้ว่าถ้าหากจับตัวผู้ร้ายที่ลักขโมยมีค่าจากตัวเด็กไปได้จะยกของกลางมาให้ผู้น่าจับ หากเด็กตายก็จะไม่ให้เบี้ยปลุกตัวผู้ตายแก่พ่อแม่ นอกจากนั้นยังจะปรับพ่อแม่เด็กให้เสียค่าปลุกตัวและค่าของให้กับผู้จับผู้ร้ายอีก ให้สมกับที่อวดมั่งอวดมีกันนัก

3.2.5 ประกาศที่มีส่วนประกอบของประกาศ 6 ส่วน พบการเรียงลำดับส่วนประกอบของประกาศ ดังนี้ นามผู้สั่ง มูลเหตุที่สั่ง พระราชวินิจฉัย คำสั่ง บทกำหนดโทษ และวันเดือนปีที่สั่ง เช่น

ในประกาศฉบับที่ 73 เรื่องประกาศว่าด้วยคนทาสเงินแดงมีวิธีเรียงลำดับส่วนประกอบของประกาศจาก นามผู้สั่ง มูลเหตุที่สั่ง พระราชวินิจฉัย คำสั่ง บทกำหนดโทษ และวันเดือนปีที่สั่งว่า

1 | ...ด้วยมีพระบรมราชโองการมานพระบัญชาสุรัสวดีให้เกล้าเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมว่า
ให้ทำหนังสือพิมพ์ประกาศแก่อาณาประชาราษฎร ในกรุงนอกกรุงหัวเมืองปักษ์ใต้ฝ่ายเหนือ
ให้รู้จึ่งทั่วกันว่า//คนที่ทำเงินแดงปลอมมาซื้อขายระคนปนกันกับเงินดี ในพระราชกำหนดกฎ
หมายเก่าให้ลงพระราชอาญา 60 ทีแล้ว ให้ตัดมือเสียอย่าให้ลงพระราชอาญา 60 ทีแล้ว
ให้ใส่คุกไว้ 9 ปีบ้าง 10 ปีบ้าง เห็นว่าขัดหลายแล้วก็โปรดให้พันโทมาท้าวราชการอยู่
กรมช่างเงิน สืบต่อมาคนทาสเงินแดงปลอมลักซื้อขายมีมากขึ้น ราษฎรที่ดูเงินไม่สังเกตก็ต้อง
ขาดทุน//ทรงพระราชดำริเห็นว่าคนที่ทำเงินแดงนี้มีโทษมาก ตั้งใจจะน้อมคนทั่วทั้งพระราช
อาณาเขต น้อมทั้งพระน้อมทั้งคฤหัสถ์ น้อมทั้งวัดน้อมทั้งบ้าน วิสัยตราที่ดีประจักษ์จำเพาะมีแต่
เจ้าพนักงานแห่งเดียวเหมือนกับในหลวงเป็นนายประกันน้ำเงินสูงต่ำ และหนักเบากับคน
ทั้งหลายทั่วพระราชอาณาเขต อ้ายพวกเหล่านี้ทำเงินแดงปลอมเงินดี ทาตราตีปลอมตรา
หลวงมีโทษเป็นมหันตโทษ จึงโปรดให้ตัดมือเสียเพียงข้อแล้ว จ้าไว้ ณ ลูกจนตายตาม

2

3

3 พระราชกำหนดเก่า แต่คนที่เบ็ญลูกมือนั้นนำหัตถ์นี้เสีย คนที่รับเอาเงินแดงไปขายนั้นนำ
เอาไปเป็นตะพุ่นหญ้าช้าง คนที่ทําเงินแดงที่ใช้เงินแดงในกรุงเทพมหานครทุกวันนี้ก็เบา
บางกว่าแต่ก่อน สืบได้ความว่ายังมีอยู่บ้างเล็กน้อย ไปเที่ยวฉวยลัก ทาตามบ้านนอก
และหัวเมือง//ทรงพระมหากรุณาอาณาประชาราษฎร์ โปรดพระราชทานโอกาสว่า ถ้า
ผู้ใดทําเงินแดงก็ดี ใช้เงินแดงก็ดี เป็นผู้ลักนำทําเงินแดงก็ดี ให้มาลู่กะโทษตัวต่อ
พระราชรองให้เมือง พระเทพพล เจ้ากรมกองกตระเวร พระศรีไกรลาสเจ้ากรมช่าง
เงิน เครื่องมือของตัวมีอยู่เท่าไรให้อามาส่งเสียให้สิ้น ถ้าอยู่ที่แขวงเมืองใดก็ให้ไป
4 ลู่กะโทษตัวต่อเจ้าเมืองกรม การเมืองนั้น แต่ให้เจ้าเมืองกรมการเร่งบอกลงมา อย่า
นิ่งความไว้จนล่วงเวลา ถ้ายังไม่มีผู้ฟ้องร้องขัดทอดถึงก่อนวันลู่กะโทษก็จะโปรดให้ยก
โทษเสียทบทนึ่งสือทานบนไว้ ให้มีนายประกันตัวไว้เป็นช่างทองบุตีทองแดงและอื่น ๆ ถ้า
ลู่กะโทษว่าได้เบ็ญลูกมือนั้น ๆ ได้รับเอาเงินแดงของคนนั้น ๆ ไปใช้ได้เป็นที่ลักนำให้
คนนั้น ๆ ทําเงินแดง ตุลาการได้ผู้ทําเงินแดงมาชำระเป็นสัจ จะโปรดพระราชทาน
รางวัลให้แก่ผู้มาลู่กะโทษตามสมควร แล้วจะโปรดยกโทษผู้นั้นเสีย ไม่ให้ต้องเขียนติ
จองจำเสียเงินทอง//ถ้าไม่มาลู่กะโทษมีผู้มาฟ้องร้องขัดทอดถึงก่อน ก็เอาผู้นั้นเป็น
5 โทษตามพระราชกำหนดกฎหมาย โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตีพิมพ์ประกาศมาให้ท่าน
ทั้งปวงเชื่อแท้เทอญ//

//ประกาศมา ณ วันอังคาร เดือนอ้าย แรมค่ำ 1 ปีเถาะ สัปตศก//

6

(เล่ม 1 หน้า 119-120)

จากตัวอย่างข้อความส่วนที่ 1 คือ ข้อความส่วนที่เป็นนามผู้สั่งที่เป็นพระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว ข้อความส่วนที่ 2 คือ ข้อความส่วนที่เป็นมูลเหตุที่สั่งเล่าความในกฎหมายเก่าเกี่ยวกับการ
ตัดสินลงโทษคนที่ทําเงินแดงปลอม ข้อความส่วนที่ 3 คือ ข้อความส่วนที่เป็นพระราชวินิจฉัยที่ไม่ทรงพอ
พระทัยพวกที่ทําเงินแดงปลอม ทรงเห็นว่าควรได้รับโทษหนักถึงขั้นตัดมือเพียงข้อแล้วจึงถูกจนตาย
ข้อความส่วนที่ 4 คือ ข้อความส่วนที่เป็นคำสั่งและอธิบายวิธีปฏิบัติ ข้อความส่วนที่ 5 คือ ข้อความส่วนที่
เป็นบทกำหนดโทษ และข้อความส่วนที่ 6 คือ ข้อความส่วนที่เป็นวันเดือนปีที่หมายประกาศ

นอกจากวิธีเรียงลำดับส่วนประกอบของประกาศดังที่กล่าวไว้แล้ว จากการศึกษายังพบว่า มีประกาศรัชกาลที่ 4 จำนวน 8 ฉบับ ประกอบด้วยส่วนประกอบของประกาศเพียง 1 ส่วน ซึ่งพบ เฉพาะ เนื้อความส่วนที่เป็นคำสั่งหรือชื่อพระราชวินิจฉัย เช่น

ในประกาศฉบับที่ 38 เรื่องประกาศห้ามมิให้ผู้มีอำนาจเข้าไปเกี่ยวข้องในการพิจารณา
เนื้อความเฉพาะคำสั่ง ดังนี้

...ตั้งแต่สืบไปห้ามมิให้ผู้ทำเรื่องราวกราบบังคมทูลพระกรุณาและร้องถวายฎีกาการเก็บเอา
ความของผู้อื่นมาว่าแลเอาพระนามเจ้าตั้งกรม เจ้ายังไม่ได้ตั้งกรม แลชื่อขุนนางไม่ได้เป็น
แม่กองมากดขี่ขุนศาล ว่าไม่ได้เพ็ดทูลเจ้ากรมนั้น พระองค์นั้นได้ร้องกับขุนนางกรมนั้น

กับอึ่งขุนศาล ตุลาการ เจ้าพนักงานเรียกเก็บเงินค่าฤชาธรรมเนียมถูกต้องไม่เหลือเกิน
ผิดกฎหมายแล้ว ห้ามอย่าให้เข้ามาว่ากล่าวเป็นอันขาดทีเดียว ถ้าผู้ใดมิฟังจะให้กดเอาคดี
เป็นแพตามรูปความแล้ว จะให้ลงพระราชอาญาโดยฐานละเมิดเป็นพินัยหลวง

อึ่งขุนศาล ตุลาการ ซึ่งทราบความของราษฎรทุก ๆ ศาล ถ้าความขัดขวางประการ
ใดก็ให้ร้องเรียนกับแม่กอง ถ้าแม่กองชำระตัดสินไปแล้ว ก็ให้คัดข้อความขึ้นหาฤา ๗๗๗
ถูกขุน ณ ศาลหลวง ๆ ปรีกษาไม่ตกลงหรือปรีกษาแย้งกันก็ดี ให้เอาข้อความแลคำปรีกษา
แย้งขึ้นกราบเรียนหาฤา ๗๗๗ ถูกขุนศาล ๆ ปรีกษาไม่สำเร็จแล้วแก่กันได้ ก็ให้เอาข้อ
ความนั้นกราบบังคมทูลพระกรุณา อย่าให้ขุนศาลตุลาการ กดความของราษฎรไว้ให้แน่นเข้า
เป็นอันขาดทีเดียว

ให้กรมมหาดไทย กลาโหม กรมเมือง หมายประกาศว่าร้องชำระการฝ่ายทหาร
พลเรือน เข้าเจ้าต่างกรม ยังไม่ได้ตั้งกรมฝ่ายหน้าฝ่ายใน ในพระบรมมหาราชวัง ใน
พระบวรราชวัง แก่ราษฎรให้รู้จงทั่วตามรับสั่ง

ตั้งแต่สืบไปห้ามมิให้ผู้ทำเรื่องราวกราบบังคมทูลพระกรุณาและร้องถวายฎีกาเก็บเอา
ความของผู้อื่นมาว่า แลเอาพระนามเจ้าตั้งกรมเจ้ายังไม่ได้ตั้งกรม แลชื่อขุนนางไม่ได้

ในประกาศฉบับที่ 204 เรื่องประกาศสุริยุปราคา มีส่วนประกอบของประกาศเพียง ส่วนเดียวคือ ข้อพระราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับสุริยุปราคาว่า

ท้องฟ้าไม่มีดฝน ก็จะมีจับทิศหรีดเวลา 6 นาฬิกา กับ 10 นาที นับแต่เที่ยงคืนมา แต่ถ้าถือตามนาฬิกาตั้งของชาวนาฬิกา เพราะเวลาในฤดูนี้กลางวันมาก สว่าง เมื่อไรก็ย่ำรุ่ง ในวันนั้น 5 นาฬิกา กับ 13 นาที แต่เที่ยงคืนมา ก็ต้องย่ำรุ่ง 6 นาฬิกา กับ 25 นาที จึงได้ตีระฆัง 1 ในระหว่างย่ำรุ่งมาจนตีระฆังหนึ่ง 32 นาที คิดแบ่งสิบส่วน ตามอย่างไทย 7 นาที กับ 12 วินาที เป็นบทหนึ่งก็เมื่อเวลา 6 ทุ่ม กับ 10 นาที นั้น เป็นเวลาก่อนแต่ตีระฆัง 1 อยู่ 15 นาที เพราะฉะนั้น เป็นนาทอย่างไทย ก็ต้องทาย ว่าจะมีจับย่ำรุ่งแล้วกับแปดบาท

สุริยุปราคาครั้งนี้ เป็นอัศจรรย์ แต่เพราะแสงพระอาทิตย์เข้มก็เห็นพร่อง กว่าอัศจรรย์อยู่สักหน่อย แห้งตรงทิศทักษิณ เมื่อเวลา 7 ทุ่ม กับ 15 นาที แต่ เที่ยงคืนคิดเป็นระฆังอย่างไทย ทุ่ม 1 กับ 7 บาท แล้วก็จกคล้ายออกแห้งเร่ไปข้าง ทิศอาคเนย์ แล้วจะหลุดเป็นระฆังขบวิสุทธิในทิศอาคเนย์ เวลา 8 ทุ่ม กับ 25 นาที แต่เที่ยงคืนคิดเป็นระฆังอย่างไทยสองทุ่ม 7 บาท การทายนี้ คงจะถูกตรงตามทาย ในกรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์มหินทรายุทธยา ในที่อื่นห่าง ๆ ออกไปน้อย ๆ ก็จะเร็วไปบ้าง ช้าไปบ้าง เหมือนอย่างที่ยกกรุงเทพฯ ไปสักสองนาทีก่อนที่ เมืองจะแจ้งเพรา จะเห็นที่หลังกรุงเทพฯ ไปสักสองนาทีก่อน ที่เมืองเพชรบุรี เมืองราชบุรีจะเห็นก่อนที่ กรุงเทพฯ ไปสักสองนาทีก่อน ว่าทั้งนี้ ด้วยนาฬิกาที่ตั้งตามเวลาในเมืองนั้น ถ้าจะ เอานาฬิกาที่ตั้งในกรุงเทพฯ ไปดูก็จะเห็นพร้อมกันไป แต่ถ้าจะว่าด้วยเมืองไกล ๆ อย่างเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลาแล้ว จะเห็นจับก่อนที่กรุงเทพฯ หลาย นาที คราห์ก็จะมากกว่าถึง

ถึงเมืองตรังกาญจนบุรีเมืองปาหัง ก็จะมีจับตรงทิศประจิม เมื่อเวลากลางคราห์ พระอาทิตย์ จะดูเห็นทะลุอยู่กลางมีรัศมีพระอาทิตย์เป็นขอบอยู่รอบรั้ว เหมือน

วงกาฬสักสองสามนาทีกี่ ถ้าลงไปถึงเมืองสิงคโปร์แลเมืองยัคตรา จะเห็นจับช้างทิศ
พายัพ แลกลางคราจะแห้วช้างทิศอุดร บริสุทธ์ช้างทิศอีสาน

ถ้าจะว่าด้วยเมืองฝ่ายเหนือที่ไกล ๆ จะจับแลมีคราชนทิศเหมือนที่กรุงเทพฯ
แต่เวลาจับจะน้อยเข้ากว่าที่กรุงเทพฯ คราชนก็จะน้อยเป็นเพียงบาทคราชน จะคำนวณ
ทายให้ทุกเมืองก็ได้ แต่เห็นว่าไม่มีคนดูนาฬิกาให้ถูก หาต้องการไม่ ทายเอาให้สมแก่
ชาวเมืองไทยว่าวันนั้นเวลาเช้าจะมีสุริยอุปราชา เมื่อแต่เวลาพระสงฆ์มีศกบาทกลับ
หรือฉันเช้าอยู่เท่านั้นก็ดีแล้ว...

(เล่ม 1 หน้า 442-444)

ในประกาศแต่ละฉบับมีส่วนประกอบของเนื้อหาแตกต่างกัน ประกาศที่มีส่วนประกอบของ
เนื้อหาที่น้อยที่สุดคือ 1 ส่วน โดยมากจะเป็นประกาศที่มีเนื้อความเป็นเพียงประกาศแจ้งให้ทราบ
เท่านั้น ซึ่ง 1 ส่วนนี้ก็คือข้อพระราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คล้ายกับ
ทรงพระราชปรารภให้พร้าประชากทรราช พบเพียง 8 ฉบับเท่านั้น ส่วนประกาศที่มีส่วนประกอบ
ของเนื้อความมากที่สุดก็คือ ประกาศที่มีส่วนประกอบของเนื้อความ 6 ส่วน พบในประกาศฉบับ
สำคัญ ๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องการศาล ศาสนา ข้อประพฤตินิบัติของข้าราชการและประชาชน มักจะ
เป็นประกาศที่มีเนื้อความเป็นคำสั่งที่เป็นพระราชบัญญัติหรือพระราชกำหนด พบเพียง 8 ฉบับ ส่วน
ส่วนประกาศที่มีวิธีเรียงลำดับส่วนประกอบของประกาศอื่น ๆ เรียงตามลำดับพบมาน้อยได้ดังนี้
ประกาศที่มีส่วนประกอบของประกาศ 5 ส่วน ประกาศที่มีส่วนประกอบของประกาศ 4 ส่วน
ประกาศที่มีส่วนประกอบของประกาศ 3 ส่วน และประกาศที่มีส่วนประกอบของประกาศ 2 ส่วน

ประกาศที่มีส่วนประกอบของประกาศ 5 ส่วน พบมากในประกาศประเภทที่เกี่ยวกับการ
ภาษี ข้อปฏิบัติตนของราษฎร การศาสนา และเรื่องทั่ว ๆ ไป โดยมีส่วนประกอบหลักคือ
ข้อความส่วนที่เป็นนามผู้สั่ง ข้อความส่วนที่เป็นมูลเหตุที่สั่ง ข้อความส่วนที่เป็นพระราชวินิจฉัย
ข้อความส่วนที่เป็นคำสั่ง และข้อความ ส่วนที่เป็นวันเดือนปีที่ประกาศสั่ง ประกาศที่มีส่วนประกอบ
ของประกาศ 4 ส่วน พบมากในประกาศประเภทที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตนของข้าราชการ ข้อคำสั่ง

ทางราชการ การศาสนา และการใช้ถ้อยคำภาษา โดยมีส่วนประกอบหลักคือ ข้อความส่วนที่เป็นนามผู้สั่ง ข้อความส่วนที่เป็นมูลเหตุที่สั่ง ข้อความส่วนที่เป็นคำสั่ง และข้อความส่วนที่เป็นวันเดือนปีที่ประกาศสั่ง ประกาศที่มีส่วนประกอบของประกาศ 3 ส่วน พบมากในประกาศประเภทที่เกี่ยวกับการใช้ถ้อยคำภาษา พระราชทินนาม คำสั่งทางราชการ และการพิธีต่าง ๆ โดยมีส่วนประกอบหลักคือ ข้อความส่วนที่เป็นนามผู้สั่ง ข้อความส่วนที่เป็นมูลเหตุที่สั่ง ข้อความส่วนที่เป็นคำสั่ง และข้อความส่วนที่เป็นวันเดือนปีที่สั่ง สลับสับเปลี่ยนกันในประกาศฉบับหนึ่ง ๆ ประกาศที่มีส่วนประกอบของประกาศ 2 ส่วน พบมากในประกาศประเภทที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตนของข้าราชการ การใช้ถ้อยคำภาษา และคำสั่งทางราชการ โดยมีส่วนประกอบหลัก คือ ข้อความส่วนที่เป็นนามผู้สั่ง ข้อความส่วนที่เป็นมูลเหตุที่สั่ง ข้อความส่วนที่เป็นวันเดือนปีที่สั่ง สลับสับเปลี่ยนในประกาศฉบับหนึ่ง

จากการศึกษาวิเคราะห์จะเห็นได้ว่าประเภทต่าง ๆ ของประกาศไม่ใช่ว่าตัวกำหนดให้ประกาศมีวิธีเรียงลำดับส่วนประกอบต่างกัน เพราะวิธีเรียงลำดับส่วนประกอบของประกาศตั้งแต่ 1 ส่วน จนถึง 6 ส่วนนี้จะกระจายอยู่ในประกาศประเภทต่าง ๆ ไม่ได้มีวิธีเรียงลำดับส่วนประกอบแบบใดมีมากในประกาศประเภทเดียว จากวิธีเรียงลำดับส่วนประกอบของประกาศที่พบมากที่สุดคือ 5 ส่วน นั้นจะเห็นได้ว่าประกอบด้วยส่วนประกอบหลักของประกาศที่สำคัญ ขาดเฉพาะบทกำหนดโทษเท่านั้น แต่ส่วนประกอบของประกาศที่ถือเป็นหัวใจสำคัญคือ พระราชวินิจฉัยและมูลเหตุที่ออกประกาศนั้นจะปรากฏอยู่ในประกาศจำนวนมาก แสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีเหตุผลในการประกาศแต่ละครั้ง และทรงให้ความสำคัญต่อเหตุผลและความเที่ยงธรรมเป็นที่ตั้ง มิได้ทรงใช้พระราชอำนาจออกประกาศตามพระทัยของพระองค์เอง ทั้ง ๆ ที่พระองค์ทรงมีพระราชอำนาจอย่างเต็มเปี่ยม

บทที่ 4

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาการใช้ภาษาในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พระราชนิพนธ์ในของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สรุปผลการศึกษาค้นคว้าได้ดังนี้

จุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อวิเคราะห์การใช้ภาษาในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4
2. เพื่อวิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

ข้อมูลในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ศึกษาจากประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 ที่มีการนำมาตีพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษร รวมทั้งสิ้น 343 ฉบับ ตั้งแต่ พ.ศ. 2394 - 2411

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ใช้วิธีวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และเสนอผลการศึกษาค้นคว้าแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

สรุปผลการศึกษาค้นคว้า

1. การใช้ภาษาในประกาศรัชกาลที่ 4 ในด้านลักษณะการใช้คำและกลุ่มคำ ลักษณะการใช้ประโยค และลักษณะการใช้โวหาร พบว่า

1.1 ลักษณะการใช้คำและกลุ่มคำ พบว่ามีการเปลี่ยนแปลง 2 ลักษณะคือ การใช้คำและกลุ่มคำที่มีรูปเขียนคงเดิมแต่ความหมายเปลี่ยน และการใช้คำและกลุ่มคำที่มีรูปเขียนเปลี่ยนแต่ความหมายคงเดิม

การใช้คำและกลุ่มคำที่มีรูปเขียนคงเดิมแต่ความหมายเปลี่ยนไปจากเดิม มี 4 ลักษณะคือ
ลักษณะที่ 1 รูปเขียนคงเดิมแต่ความหมายเปลี่ยนไปจากเดิมโดยสิ้นเชิง หมายถึง คำและกลุ่มคำบางคำในประกาศรัชกาลที่ 4 ที่มีรูปเขียนเหมือนกับภาษาที่มิใช่ในภาษาปัจจุบัน แต่มีความหมายต่างกัน

โดยสิ้นเชิง เช่นคำว่า เกลือก เดิม หมายถึง ถ้ำ, เกรง แต่ปัจจุบันใช้ในความหมายว่า กลิ้ง, กลิ้ง
 วิเศษ เดิมหมายถึง พิเศษ แต่ปัจจุบันใช้ในความหมายว่า ยอดเยี่ยมทางวิทยาคุณ เป็นต้น
 ลักษณะที่ 2 รูปเขียนคงเดิมแต่ความหมายเดิมกว้างกว่าปัจจุบัน หมายถึง คำและกลุ่มคำในประกาศ
 รัชกาลที่ 4 ที่มีรูปการเขียนเหมือนภาษาที่ใช้ในปัจจุบัน แต่มีความหมายใช้มากกว่าความหมายที่มีใช้
 ปัจจุบัน เช่นคำว่า ช่มจีน เดิมหมายถึง บังคับให้กระทำตาม, จินใจกระทำเรา แต่ปัจจุบันมีใช้
 ในความหมายว่า จินใจกระทำเรา เดินเหิน เดิมหมายถึง วิ่งเดินเพื่อความช่วยเหลือ, การเดิน
 แต่ปัจจุบันมีใช้ในความหมายว่า การเดิน เป็นต้น ลักษณะที่ 3 รูปเขียนคงเดิมแต่ความหมายเดิมแคบ
 กว่าปัจจุบัน หมายถึง คำและกลุ่มคำในประกาศรัชกาลที่ 4 ที่มีรูปเขียนเหมือนกับภาษาในปัจจุบัน
 แต่มีความหมายใช้ได้น้อยกว่าความหมายที่มีใช้ในปัจจุบัน เช่นคำว่า เจ้าแก่ เดิมหมายถึง ตำแหน่ง
 ข้าราชการฝ่ายในในราชสำนักที่มีอายุมาก แต่ปัจจุบันนอกจากจะใช้ในความหมายเดิมแล้ว ยังมี
 ความหมายใช้เพิ่มอีกว่า เรียกผู้ใหญ่ที่เป็นประธานในการสู่ขอหรือเรียกชายจีนที่มีฐานะดี เป็นต้น
 และลักษณะสุดท้าย คือ รูปเขียนคงเดิม แต่ความหมายย้ายที่ หมายถึง คำและกลุ่มคำที่มีใช้ใน
 ประกาศรัชกาลที่ 4 เป็นความหมายหนึ่ง ปัจจุบันได้มีความหมายย้ายที่ไปเป็นอีกความหมายหนึ่ง แต่
 ก็ยังพอมองเห็นเค้าของความหมายเดิมอยู่บ้าง เช่นคำว่า จังหวัด เดิมหมายถึง พื้นที่, บริเวณ แต่
 ปัจจุบันความหมายย้ายที่เป็น บริเวณท้องที่ซึ่งกำหนดขึ้นเพื่อสะดวกในการปกครอง ระบาด
 เดิมหมายถึง แพร่ไป แต่ปัจจุบันความหมายย้ายที่เป็น แพร่ไป (ใช้กับคำนาม "โรค") เป็นต้น
 ลักษณะการใช้คำและกลุ่มคำที่มีรูปเขียนคงเดิมแต่ความหมายเปลี่ยนนี้พบลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่มี
 ความหมายเดิมกว้างกว่าปัจจุบันมากที่สุด รองลงมาคือ ความหมายเปลี่ยนไปจากเดิมโดยสิ้นเชิง
 ความหมายย้ายที่ และความหมายเดิมแคบกว่าปัจจุบัน เรียงมาน้อยตามลำดับ

การใช้คำและกลุ่มคำที่มีรูปเขียนเปลี่ยนแต่ความหมายคงเดิม พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงรูป
 เขียนทั้งการเปลี่ยนแปลงพยางค์ พยัญชนะ สระ และรูปการเขียนเป็นคำอื่น ซึ่งสามารถจำแนกการ
 เปลี่ยนแปลงได้ 5 ลักษณะ คือ ลักษณะที่ 1 การตัดพยางค์ให้น้อยลงหรือเพิ่มพยางค์ขึ้น เช่นคำว่า
 กับปัดัน ปัจจุบันตัดพยางค์เป็น กับตัน เสือกสน ปัจจุบันใช้เพิ่มพยางค์เป็น กระเสือกกระสน
 เป็นต้น ลักษณะที่ 2 การสลับพยางค์ภายในคำ เช่นคำว่า เคลื่อนคลาด ร้องฟ้อง ปัจจุบันใช้
 สลับพยางค์เป็นคำว่า คลาดเคลื่อน ฟ้องร้อง เป็นต้น ลักษณะที่ 3 การเปลี่ยนแปลงพยัญชนะ

เช่นคำว่า พาสนา สันต ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงพยัญชนะต้นจาก พ เป็น ว เป็นคำว่า วาสนา และจาก ส เป็น ถ เป็นคำว่า ถันต เป็นต้น ลักษณะที่ 4 การเปลี่ยนแปลงสระ เช่นคำว่า จะรมย นุราณ ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงสระ คือตัดสระอะในคำว่า จะรมย เขียนเป็น จรมย และเปลี่ยนสระอุ เป็น สระโอ ในคำว่า นุราณ เป็น โปราณ เป็นต้น ลักษณะสุดท้าย การเปลี่ยนแปลงรูปการเขียนเป็นคำอื่น เช่นคำว่า ขอบพลัดขอบพลู เกาะ ปัจจุบันเปลี่ยนเป็น จับพลัดจับพลู จับ, กุม เป็นต้น

1.2 การใช้ประโยค พบว่ามี 5 ชนิด เรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ การใช้ประโยคคำสั่ง ประโยคเงื่อนไข ประโยคขอร้องเชิญชวน ประโยคปฏิเสธ และประโยคคำถาม

ประโยคคำสั่งถือเป็นหัวใจสำคัญในการออกประกาศ เพราะช่วยให้ผู้อ่านได้ทราบพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าในการออกประกาศครั้งนั้น ๆ พระองค์ทรงต้องการให้ราษฎรทำอย่างไร ประโยคคำสั่งมีทั้งที่เป็นประโยคห้ามมิให้กระทำ และประโยคที่บังคับให้ปฏิบัติตาม พบในประกาศทุกประเภท

ประโยคเงื่อนไขเป็นประโยคที่ช่วยในการอธิบายคำสั่งในประกาศ เนื่องจากมีประกาศที่มีส่วนประกอบของประกาศที่เป็นคำสั่งและอธิบายคำสั่งมาก โดยการอธิบายคำสั่งนั้นจะใช้วิธีสร้างเหตุการณ์สมมติที่เกี่ยวข้องกับข้อคำสั่งต่าง ๆ แล้วอธิบายวิธีปฏิบัติตนในภายหลัง จึงมีการสร้างประโยคเงื่อนไขอธิบายคำสั่งมากตามไปด้วย ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พบประโยคเงื่อนไขมากเป็นอันดับรองลงมาจากประโยคคำสั่ง

ประโยคขอร้อง เชิญชวน พบในส่วนประกอบของประกาศที่เป็นข้อพระราชวินิจฉัย และข้อคำสั่งเสียเป็นส่วนใหญ่ และมักพบในประกาศที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตนของข้าราชการ ตลอดจนราษฎร และประกาศที่เกี่ยวกับการศาสนา ในเนื้อความประกาศประเภทนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมักจะทรงกล่าวเป็นเชิงขอร้อง เชิญชวน ให้เชื่อหรือให้ประพฤติปฏิบัติมากกว่าที่จะทรงสั่งอย่างเฝ้ายาม

ประโยคปฏิเสธที่พบในประกาศรัชกาลที่ 4 เป็นประโยคปฏิเสธที่มีคำแสดงความปฏิเสธอยู่ในประโยค มีใจความเป็นเชิงปฏิเสธ และมีใจความเป็นประโยคบอกเล่าธรรมดา มักพบในส่วนประกอบของประกาศที่เป็นมูลเหตุที่สั่ง และพระราชวินิจฉัย

ประโยคคำถามที่พบในประกาศรัชกาลที่ 4 มี 2 ลักษณะ คือ เป็นการถามที่ไม่ต้องการคำตอบ และประโยคคำถามที่มีคำแสดงการถามอยู่ แต่มีเนื้อความเป็นเพียงประโยคบอกเล่า ชื่อนาสีงเกตอยู่ที่ประโยคคำถามชนิดที่ไม่ต้องการคำตอบ ถือเป็นวาทะการใช้ภาษาอย่างหนึ่งที่ช่วยกระตุ้นความคิดของผู้อ่านให้ได้ติดตามเนื้อความในประกาศ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พบน้อยกว่าการใช้ประโยคชนิดอื่น ๆ เพราะวาทะการใช้ประโยคคำถามหากใช้บ่อยเกินไป อาจเป็นการสร้างภาระให้แก่ผู้อ่านได้

1.3 ลักษณะการใช้วาทะ พบว่ามีการใช้วาทะ 6 ลักษณะ เรียงลำดับการใช้จากมากไปหาน้อยดังนี้ บรรยายวาทะ อธิบายวาทะ อภิปรายวาทะ เทศนาวาทะ และมีสาธกวาทะ และอุปมาวาทะช่วยเสริมความมาให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

บรรยายวาทะ อธิบายวาทะ และอภิปรายวาทะ พบมากเท่า ๆ กัน สาเหตุที่พบวาทะทั้ง 3 ชนิดนี้มากเป็นเพราะประกาศรัชกาลที่ 4 ทุกฉบับมุ่งให้ความรู้ความเข้าใจแก่ผู้อ่านมากที่สุด จึงจำเป็นที่จะต้องใช้บรรยายวาทะและอธิบายวาทะช่วยเล่าเรื่องและอธิบายความมาให้กระจ่างแจ้ง แล้วจึงใช้อภิปรายวาทะอ้างเหตุผลและหลักการต่าง ๆ เปรียบเทียบให้ผู้อ่านเชื่อและปฏิบัติตามที่พูด เทศนาวาทะเป็นวาทะอีกชนิดหนึ่งที่พบในประกาศรัชกาลที่ 4 ใช้ในการสั่งสอนตักเตือนให้ปฏิบัติหน้าที่ถูกต้อง จะพบในประกาศประเภทที่เกี่ยวกับการศาสนา การปฏิบัติตนของราษฎร ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พบเทศนาวาทะน้อยกว่าวาทะทั้ง 3 ชนิดนี้ กล่าวมาแล้วข้างต้น เพราะมีข้อจำกัดใช้ในประกาศไม่กี่ประเภท ส่วนสาธกวาทะและอุปมาวาทะนั้น สาเหตุที่พบน้อยกว่าวาทะชนิดอื่น ๆ เป็นเพราะวาทะทั้ง 2 ชนิดนี้ จะแทรกอยู่ในวาทะอื่น ๆ เพื่อช่วยในการอธิบายขยายความให้กระจ่างชัด โดยจะไม่ปรากฏตามลำพัง

2. กลวิธีการนำเสนอในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4

2.1 วิธีเขียนเนื้อความในแต่ละส่วนประกอบของประกาศ

ประกาศที่สมบูรณ์ที่สุด คือ ประกาศที่มีส่วนประกอบของประกาศ 6 ส่วน อันได้แก่ ข้อความส่วนที่เป็นนามผู้สั่ง ข้อความส่วนที่เป็นมูลเหตุที่สั่ง ข้อความส่วนที่เป็นพระวาทะวินิจฉัย ข้อความส่วนที่เป็นคำสั่ง ข้อความส่วนที่เป็นบทกำหนดโทษ และข้อความส่วนที่เป็นวันเดือนปีที่ประกาศที่สั่ง โดยในแต่ละส่วนประกอบของประกาศมีวิธีเขียนดังนี้

ข้อความส่วนที่เป็นนามผู้สั่ง มีวิธีเขียน 2 วิธี คือ การอ้างนามผู้สั่งที่เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และการอ้างนามผู้สั่งที่มีผู้อื่นรับพระบรมราชโองการประกาศที่อ้างนามผู้สั่งที่เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีมากกว่าประกาศที่อ้างนามผู้อื่นรับพระบรมราชโองการ พบในประกาศทุกฉบับ

ข้อความส่วนที่เป็นมูลเหตุที่สั่ง มีวิธีเขียน 2 วิธี คือ การเล่าโดยอ้างชื่อบุคคลที่ทราบบังคมทูลความเห็น และการเล่าโดยอ้างเหตุการณ์อันเป็นคดี เป็นความบกพร่องหรือเป็นข้อเสียหายมีตัวอย่างเกิดขึ้นมาแล้ว ในจำนวนประกาศที่มีการกล่าวถึงมูลเหตุที่สั่งทั้งหมด ใช้วิธีเขียนโดยอ้างเหตุการณ์อันเป็นคดี เป็นความบกพร่อง หรือเป็นข้อเสียหายที่มีตัวอย่างเกิดขึ้นมาแล้วเป็นส่วนใหญ่

ข้อความส่วนที่เป็นพระราชวินิจฉัย มีวิธีเขียน 4 วิธี คือ การเขียนแสดงความคิดเห็น การเขียนแสดงความรู้สึก การเขียนอธิบายให้เหตุผล และการเขียนสั่งสอน การเขียนแสดงความคิดเห็นและการเขียนแสดงความรู้สึกพบมากในประกาศประเภทที่เกี่ยวกับการปฏิบัติของข้าราชการและราษฎร ประกาศเกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์ และประกาศเรื่องทั่ว ๆ ไป การเขียนอธิบายให้เหตุผลพบมากในประกาศประเภทที่เกี่ยวกับการศาล และการภาษีอากร ส่วนการเขียนสั่งสอนจะพบในประกาศที่เกี่ยวกับการศาสนา และการปฏิบัติตนของราษฎรเสียเป็นส่วนใหญ่

ข้อความส่วนที่เป็นคำสั่ง มีวิธีเขียน 3 วิธี คือ การสั่งโดยไม่อธิบายมูลเหตุที่สั่ง การสั่งพร้อมคำอธิบายมูลเหตุที่สั่ง และการประกาศให้ทราบโดยทั่วกัน ข้อความส่วนที่เป็นคำสั่งนี้พบในประกาศทุกฉบับ ซึ่งมีเนื้อความในการสั่งเป็นเชิงประกาศให้ทราบโดยทั่วกันมากกว่าการสั่งที่บังคับให้ทำตาม

ข้อความส่วนที่เป็นบทกำหนดโทษ จะเขียนโดยระบุโทษอย่างชัดเจน เริ่มจากปรับไหมให้เป็นตะพุ่นหญ้าช้าง จาคูก ตัดนิ้ว จนถึงประหารชีวิตเป็นโทษหนักที่สุด แต่มีประกาศบางฉบับที่ไม่ได้กำหนดโทษผู้กระทำความผิดไว้อย่างชัดเจน เป็นเพียงการระบุว่าหากฝ่าฝืนจะมีโทษตามพระราชอาญา บทกำหนดโทษพบในประกาศประเภทที่เกี่ยวกับการศาลที่ต้องตัดสินคดีความ การปฏิบัติตนของข้าราชการ และข้อคำสั่งทางราชการเท่านั้น

ข้อความส่วนที่เป็นวันเดือนปีที่สั่ง มีวิธีเขียนโดยระบุวันเดือนปีที่สั่ง และระบุวันเดือนปีที่สั่งพร้อมทั้งบันทึกจำนวนวันในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

2.2 วิธีเรียงลำดับส่วนประกอบของประกาศ จากการศึกษาพบว่าวิธีเรียงลำดับส่วนประกอบของประกาศ ดังนี้

ประกาศที่มีส่วนประกอบของเนื้อความ 2 ส่วน มีวิธีเรียง 4 วิธีคือ

วิธีที่ 1: นามผู้สั่งและคำสั่ง วิธีที่ 2: มูลเหตุที่สั่งและพระราชวินิจฉัย วิธีที่ 3: พระราชวินิจฉัยและวันเดือนปีที่สั่ง วิธีที่ 4: คำสั่งและวันเดือนปีที่สั่ง

ประกาศที่มีส่วนประกอบของประกาศ 3 ส่วน มีวิธีเรียง 5 วิธีคือ

วิธีที่ 1: นามผู้สั่ง มูลเหตุที่สั่งและคำสั่ง วิธีที่ 2: นามผู้สั่ง คำสั่ง และบทกำหนดโทษ วิธีที่ 3: นามผู้สั่ง คำสั่ง และวันเดือนปีที่สั่ง วิธีที่ 4: นามผู้สั่ง พระราชวินิจฉัย และคำสั่ง และ วิธีที่ 5: มูลเหตุที่สั่ง พระราชวินิจฉัยและคำสั่ง

ประกาศที่มีส่วนประกอบของประกาศ 4 ส่วน มีวิธีเรียง 6 วิธีคือ

วิธีที่ 1: นามผู้สั่ง มูลเหตุที่สั่ง พระราชวินิจฉัย และคำสั่ง วิธีที่ 2: นามผู้สั่ง มูลเหตุที่สั่ง คำสั่งและวันเดือนปีที่สั่ง วิธีที่ 3: นามผู้สั่ง มูลเหตุที่สั่ง คำสั่ง และบทกำหนดโทษ วิธีที่ 4: นามผู้สั่ง มูลเหตุที่สั่ง บทกำหนดโทษ และวันเดือนปีที่สั่ง วิธีที่ 5: นามผู้สั่ง คำสั่ง บทกำหนดโทษ และวันเดือนปีที่สั่ง และ วิธีที่ 6: มูลเหตุที่สั่ง พระราชวินิจฉัย คำสั่ง และวันเดือนปีที่สั่ง

ประกาศที่มีส่วนประกอบของประกาศ 5 ส่วน มีวิธีเรียง 3 วิธีคือ

วิธีที่ 1: นามผู้สั่ง มูลเหตุที่สั่ง พระราชวินิจฉัย คำสั่ง และวันเดือนปีที่สั่ง วิธีที่ 2: นามผู้สั่ง มูลเหตุที่สั่ง พระราชวินิจฉัย คำสั่ง และบทกำหนดโทษ วิธีที่ 3: นามผู้สั่ง มูลเหตุที่สั่ง คำสั่ง พระราชวินิจฉัย และวันเดือนปีที่สั่ง

ประกาศที่มีส่วนประกอบของประกาศ 6 ส่วน มีวิธีเรียงเพียงวิธีเดียว คือ

นามผู้สั่ง มูลเหตุที่สั่ง พระราชวินิจฉัย คำสั่ง บทกำหนดโทษ และวันเดือนปีที่สั่ง

อภิปรายผล

จากการศึกษาค้นคว้าการใช้ภาษาในประกาศรัชกาลที่ 4 พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีข้อน่าสังเกตที่จะได้อภิปราย 2 ประเด็น คือ

1. ด้านเนื้อความของประกาศ

ด้วยเหตุที่ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เป็นพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระ

พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงถือเป็นตัวบทกฎหมายที่พระองค์ได้ทรงตราขึ้นเพื่อให้ทันต่อเหตุการณ์บ้านเมือง และมีความเป็นสากลยิ่งขึ้น โดยเฉพาะเรื่องการติดต่อสัมพันธ์กับชาวต่างประเทศ เพราะกฎหมายตราสามดวงไม่อาจบังคับได้ทุกกรณี กฎหมายบางฉบับก็พื้นสมัย ยุ่งยาก และไม่เป็นธรรม พระองค์จึงทรงตราพระราชกำหนดกฎหมายขึ้นมาใหม่เพื่อความเหมาะสมและเที่ยงธรรม เช่น ประกาศพระราชบัญญัติค้าขายเมี่ยง บิดามารดาคาขายบุตร จะเห็นว่าสิทธิสตรีดีขึ้นกว่าเดิม เพราะสามีจะขายภริยาไม่ได้ ถ้าภริยาไม่ยินยอม บิดามารดาจะนำบุตรไปขายก็ไม่ได้เช่นกัน จะขายได้ก็ต่อเมื่อบุตรสมัครใจ หรือในประกาศลักษณะลักพา เรื่องคดีอาชญากรรมเหมือน จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำสิทธิแก่สตรีที่บรรลุนิติภาวะแล้วเลือกคู่ครองเองได้ ส่วนในด้านความสัมพันธ์กับชาวต่างประเทศ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงนำพระทัยที่จะประกาศใช้กฎหมายที่เหมาะสมและเป็นสากลมากขึ้น เช่น ประกาศเรื่องการปฏิบัติตนต่อคนนอกประเทศ จะเห็นว่ากฎหมายรองรับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การติดต่อค้าขายร่วมกัน หรือการรับจ้างทำงานระหว่างคนไทยกับชาวต่างชาติไว้ด้วย

นอกจากนี้พระองค์ยังทรงพยายามเปลี่ยนค่านิยมและความเชื่อของคนรุ่นก่อนที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ให้รู้จักคิดอย่างมีเหตุผลมากขึ้น เช่น ประกาศเรื่องห้ามไม่ให้แต่งตัวเด็กด้วยเครื่องทองเงินแล้วปล่อยให้ไปเที่ยวเล่นโดยลำพัง จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงพยายามเปลี่ยนแปลงค่านิยมผิด ๆ ที่ก่อให้เกิดปัญหาความไม่สงบสุขในบ้านเมืองทรงอธิบายโดยหยิบยกเหตุผลต่าง ๆ ในขณะเดียวกันก็ทรงใช้กฎหมายกำหนดโทษผู้กระทำความผิดอย่างหนัก เพื่อช่วยให้ค่านิยมผิด ๆ นั้นหมดสิ้นไป หรือในประกาศพระราชบัญญัติรับฟ้องความเจ้าและห้ามเจ้ามิให้ไปไกลพระนคร จะเห็นว่าพระองค์ทรงพยายามเปลี่ยนค่านิยมและความเชื่อที่ว่า เจ้าหรือผู้มีบรรดาศักดิ์เป็นผู้สูงส่งจะไปเกี่ยวข้องกับไม่ได้ ใครก็ตามที่มีข้อพิพาทกับเจ้านายหรือผู้มีบรรดาศักดิ์สามารถมาร้องฟ้องถวายฎีกาได้ตลอดเวลา

ไม่แต่เท่านั้น พระองค์ยังทรงเปลี่ยนพระราชประเพณีที่สำคัญ ๆ เพื่อให้กฎหมายในสมัยพระองค์มีความเป็นสากลและเหมาะสมยิ่งขึ้น ให้สมกับที่ได้เริ่มติดต่อสัมพันธ์กับชาวต่างประเทศ เช่น ประกาศเรื่องยกเลิกการยิงกระสุนเล่นอนุดาให้ราษฎรเฝ้าได้ในทางเสด็จพระราชดำเนิน พระองค์ทรงประกาศขอให้เจ้าของบ้านคนในบ้านออกมาคอยเฝ้ารับเสด็จถวายบังคมให้ทอดพระเนตรเห็น ถ้าทรงรู้จักจะได้ทรงมีพระราชบัญญัติตามสมควร ซึ่งตรงกันข้ามกับกฎหมายเดิม

ที่บัญญัติไว้ หรือในประกาศถวายฎีกา จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนวิธีถวายฎีกา จากเดิมประชาชนจะต้องคอยจวนโอกาสถวายฎีกาเมื่อเวลาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จออกนอกพระราชวัง หรือตีกลองวินิจฉัยเกรี มาเป็นโปรดฯให้เขียนฎีกาลงในกระดาษแล้วพระองค์จะเสด็จมารับที่พระที่นั่งพุทธโสธร 4 ครั้ง เพื่อช่วยผ่อนคลายความทุกข์ยากและความเป็นธรรมให้แก่ราษฎร และยังทรงออกประกาศไว้ด้วยว่าจะพระราชทานเงินให้แก่ผู้ถวายฎีกา 1 สลึงเป็นบำเหน็จ และถ้าผู้ถวายฎีกาชนะความก็จะพระราชทานเงินรางวัลอีก 1 สลึง พระราชกรณียกิจนั้นนอกจากจะเป็นการปรามไม่ให้ข้าราชการประพฤติปฏิบัติไม่เป็นธรรมแล้ว ยังเป็นการช่วยให้ทรงทราบเรื่องไม่ดีไม่งามที่เกิดขึ้นในบ้านเมืองด้วย จะเห็นได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงประเพณีการถวายฎีกาแต่เดิมทำให้เกิดความสะดวกแก่ราษฎรมากขึ้น

จากข้อสังเกตด้านเนื้อหาของประกาศและทำให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชที่มีพระทัยกว้าง ทรงเห็นแก่สิทธิมนุษยชนของพสกนิกรของพระองค์ จึงทรงให้ความยุติธรรมแก่ประชาชนเต็มที่ และพระราชกรณียกิจของพระองค์แสดงความเป็นธรรมราชาอย่างแท้จริง

2. ด้านโวหารภาษากฎหมาย

ภาษากฎหมายเป็นเรื่องของวิชาการและศิลปะประกอบกันคือเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ โวหารภาษากฎหมายที่ดีควรมีความกะทัดรัด ชัดแจ้ง ใช้ถ้อยคำสุภาพ และใช้คำในภาษากฎหมายให้เป็นระเบียบเดียวกันโดยตลอด นอกจากนั้นโวหารภาษาภาษายังควรที่จะจูงใจผู้อ่านให้คล้อยตามได้ (ธานินทร์ กรียวิเชียร. 2517 : 154) ภาษากฎหมายในประกาศรัชกาลที่ 4 นั้นพอสรุปได้ว่าในโวหารส่วนที่เป็นบทบังคับของกฎหมายจะสั้น กะทัดรัด แต่ส่วนที่เป็นเหตุผลและพระราชปรารภถึงความจำเป็นที่จะต้องออกกฎหมายจะพรรณาน่าอย่างยืดยาว ทำให้ผู้อ่านได้เรียนรู้และเข้าใจถึงเหตุการณ์เบื้องหลังการออกกฎหมายนั้นอย่างสมบูรณ์ นอกจากนี้ด้วยพระปรีชาสามารถของพระองค์ทำให้ภาษากฎหมายที่อ่านยากและไม่แสดงลักษณะเฉพาะของผู้เขียน เป็นภาษากฎหมายที่อ่านแล้วได้อรรถรส มีลีลาโวหารเฉพาะพระองค์ เสมือนหนึ่งการได้อ่านบันเทิงคดีชั้นเยี่ยมที่มีทั้งรสแห่งความสนุกเพลิดเพลิน กระตบกระแทก ประชดประชัน ตีเตียน สวาบแข่ง ตลกขบขัน เมตตากรุณาตลอดจนยกย่องสรรเสริญอย่างครบครัน

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือเรื่องความแตกต่างทางความหมายและรูปเขียนของคำและกลุ่มคำในประกาศรัชกาลที่ 4 กับภาษาปัจจุบัน ที่เป็นเช่นนี้อาจจะเป็นเพราะความหมายเป็นเรื่องของความคิดและประสบการณ์แต่ละบุคคล การที่จะเข้าใจความหมายให้ตรงกันจึงเป็นเรื่องยาก เมื่อเวลาผ่านไป ความหมายของคำและกลุ่มคำจึงเปลี่ยนแปลงไปได้ ส่วนความแตกต่างในด้านรูปการเขียนมีคำและกลุ่มคำที่ใช้ในความหมายเหมือนกันทั้งในประกาศรัชกาลที่ 4 และภาษาปัจจุบัน แต่มีรูปเขียนต่างกัน เช่น แตกต่างกันในเรื่องการตัดพยางค์ เพิ่มพยางค์ และสลับที่พยางค์ภายในคำหรือกลุ่มคำ เป็นที่น่าสังเกตว่าในเรื่องการสลับที่พยางค์ภายในคำหรือกลุ่มคำ ความแตกต่างที่เกิดขึ้นอาจจะเนื่องมาจากวิธีการปฏิบัติที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น คำว่า "ร้องฟ้อง" ในประกาศรัชกาลที่ 4 และคำว่า "ฟ้องร้อง" ในภาษาปัจจุบัน ในประกาศรัชกาลที่ 4 ใช้ "ร้องฟ้อง" เพราะเน้นที่กระบวนการว่าจะต้องร้องถวายฎีกาก่อน จึงจะฟ้อง หากกล่าวโทษในภายหลัง แต่ในภาษาปัจจุบัน การยื่นเรื่องราวต่อศาลจะมีกลวิธีที่แตกต่างกัน จึงกล่าวได้ว่า ความแตกต่างในด้านการสลับพยางค์ภายในคำหรือกลุ่มคำนี้ขึ้นอยู่กับจุดประสงค์ในการเน้นคำหรือการเรียงลำดับการกระทำที่แตกต่างกัน

ข้อเสนอแนะ

เมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาประกาศรัชกาลที่ 4 ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว พบว่ายังมีสิ่งที่น่าสนใจควรศึกษาเพิ่มเติมอีก คือ ควรศึกษางานพระราชนิพนธ์ร้อยแก้ว ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อศึกษาลักษณะการใช้ภาษาร้อยแก้วที่เป็นลีลาเฉพาะพระองค์

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

กมล การกุศล. เอกสารคำสอนวิชาภาษาไทย 101 : ทักษะและความรู้ทางภาษา.

พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก, ม.ป.ป.

กระแสร้ มัลยาภรณ์. วรรณคดีวิเคราะห์ : หลักบางประการ. สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2522.

กอบพร จันทนาคร. บทวิเคราะห์เปรียบเทียบภาษาในกฎหมายตราสามดวงและกฎหมายปัจจุบัน : กฎหมายครอบครัว. วิทยานิพนธ์ ว.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530. อัดสำเนา.

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ชุมนุมพระบรมราชาธิบายในรัชกาลที่ 4. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2457.

_____. ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ.2394 - 2400. พระนคร : ศึกษาภัณฑ์พานิชย์, 2503.

_____. ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ.2408 - 2411. พระนคร : ศึกษาภัณฑ์พานิชย์, 2503.

_____. ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ.2394 - 2404. นครบุรี : ศรางธรรม, 2511.

_____. ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ.2405 - 2411. พระนคร : เจริญทองการพิมพ์, 2511.

ฉลวย สุรสิทธิ์. ศิลปะการเขียน. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2522.

ชลธิรา กลัดอยู่ และคณะ. การใช้ภาษา. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2517.

เทพี พันธุมธนา. การใช้สันธานในสมัยรัตนโกสินทร์. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529. อัดสำเนา.

ธงทอง จันทรางศุ, รศ. การปฏิรูปภาษากฎหมายไทยในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ม.ป.ท. : 2535.

ธานินทร์ กรัยวิเชียร. ภาษากฎหมายไทย. ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517.

- นพวรรณ พันธุมเมธา. ไวยากรณ์ไทย. กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2527.
- นิจ ทองโรสิต, ผู้แปล. แผ่นดินพระจอมเกล้า. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2520.
- บุญยงค์ เกศเทศ. เขียนไทย. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2524.
- _____. วรรณกรรมประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : อักษรบัณฑิต, 2520.
- ประจักษ์ ประภาพิตยากร. "พระปรีชาญาณด้านการใช้ภาษา," ใน มิตรครู. หน้า 47 - 51 กรุงเทพฯ : เอราวัฒนาการพิมพ์, 2527.
- ประทีป วาทิกทินกร. การใช้ภาษาไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2514.
- ปรีชา ช้างขวัญยืน. ศิลปะการเขียน. กรุงเทพฯ : ภาพประทานพร, 2525.
- เปลื้อง ณ นคร. ตำราเรียงความชั้นสูง. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2520.
- พะอบบ โปษะกฤษณะ, ศ. พ.ต. หญิง. ภาษาไทยเรามีเอกลักษณ์และการใช้ภาษาไทยมาตรฐาน. กรุงเทพฯ : โครงการตำราเอกสารทางวิชาการมหาวิทยาลัยสยาม, 2537
- วรรณ บัวเกิด, รศ. และธิดา รมสิกรัตน์, รศ. หน่วยที่ 5 วรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2394 - 2475. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2533.
- วิลยา วิมุกตะลพ. การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำ สำนวน และลำดับของคำในภาษาไทยสมัยรัตนโกสินทร์. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2513. อัดสำเนา.
- วิภา กงกะนันทน์. วรรณคดีศึกษา. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2533.
- ส. ศิวรักษ์, นามแฝง. คั่นช่องส่องเจ้า. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2525.
- สมพันธุ์ เลขาพันธุ์. วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2518.
- สิทธิา พินิจภูวดล และคนอื่น ๆ. การเขียน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2516.

สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. การเขียน. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2522.

เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว. คิงมณฑานะทรงเป็นนักนิติศาสตร์. กรุงเทพฯ :
กรมยุทธศึกษาทหารบก, 2519.

อุบทิศีลปสาร, พระยา. หลักภาษาไทย. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2532.

ภาคผนวก

ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4

ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 รวมทั้งสิ้น 343 ฉบับ สามารถจัดประเภทตามเนื้อความในประกาศได้ดังนี้

1. ประกาศเกี่ยวกับการใช้ถ้อยคำภาษา มีดังนี้

- 1.1 ประกาศให้ใช้ในคำว่า สมเด็จ ให้ถูกต้องตามเกียรติยศ
- 1.2 ประกาศไม่ให้ใช้คำว่า ชอบเนื้อเจริญใจ แล ติดเนื้อต้องใจ ในคำกราบทูล
- 1.3 ประกาศเรียกกะปิ น้ำปลา ว่าเยื่อเคย น้ำเคย (ฉบับที่ 1)
- 1.4 ประกาศเรียกกะปิ น้ำปลา ว่าเยื่อเคย น้ำเคย (ฉบับที่ 2)
- 1.5 ประกาศเรื่องให้เรียกชื่อพระที่นั่งสุทธาสวรรค์ว่า พระที่นั่งสุทโธสวรรค์ พระที่นั่งพุทโธสวรรค์ ให้เรียกว่า พระที่นั่งพุทโธสวรรค์
- 1.6 ประกาศเตือนผู้ทำอักษรผิด
- 1.7 ประกาศว่าด้วยเรียกชื่อกรมล้อมพระราชวัง
- 1.8 ประกาศให้ใช้คำว่า จศก แทน จ้อยสก
- 1.9 ประกาศสรรพนามสำหรับช้างม้า
- 1.10 ประกาศห้ามไม่ให้ทำฎีกาถวายด้วยกระดาษมัน และให้ใช้อักษรตามแบบอย่าง
- 1.11 ประกาศว่าด้วยลักษณะที่จะใช้ถ้อยคำในฎีกาทูลเกล้าถวาย
- 1.12 ประกาศให้เรียกปีเถาะ สัปตศก
- 1.13 ประกาศให้ใช้เลขปีรัชกาลทับหลังศก
- 1.14 ประกาศให้เขียนตัวเลขปีรัชกาลประจำหลังศก
- 1.15 ประกาศว่าด้วยออกพระนามแลคำกราบทูลฯ
- 1.16 ประกาศว่าด้วยเขียนเลขประจำปีรัชกาลทับหลังศก
- 1.17 ประกาศว่าด้วยท้องสนามหลวง แลท้องสนามไชย
- 1.18 ประกาศห้ามไม่ให้ใช้คำบางคำกราบบังคมทูล
- 1.19 ประกาศที่จะทูลเกล้าถวายฎีกา
- 1.20 ประกาศว่าด้วยคำที่เรียกว่า เสรีจ, สำเร็จ, สัมฤทธิ, สัมฤทธิ์

1.21 ประกาศเตือนสติในคำเรียกเจ้าพระยามุขมนตรี แลหลวงมลายูชานุโยค
แลกรมล้อมวัง

- 1.22 ประกาศเตือนสติคำที่เรียกว่า ชากศพ
- 1.23 ประกาศเตือนสติในคำว่า ปิดตรา
- 1.24 ประกาศว่าด้วยคำที่เรียกว่าทแกล้วทหาร
- 1.25 ประกาศว่าด้วยคำที่เรียกว่าบอกแลห้องตรา
- 1.26 ประกาศให้ใช้คำว่า กับ, แก่, แต่, ต่อ, ใน, ยัง ในที่ควร
- 1.27 ประกาศพระราชบัญญัติให้ใช้คำนำหน้าชื่อชนต่าง ๆ
- 1.28 ประกาศห้ามมิให้กราบบังคมทูลทักฮ้วนพอมขาวดำ
- 1.29 ประกาศวางโทษเรื่องทักฮ้วนพอม
- 1.30 ประกาศให้เรียกคลองวัดไชยพฤกษ์ว่าคลองมหาสวัสดิ์ คลองเข้าใบ

พระปฐมว่าคลองเจดีย์บูชา

- 1.31 ประกาศห้ามมิให้เรียกหม่อมราชวงศ์ แลหม่อมหลวงว่าเจ้า
- 1.32 ประกาศให้ใช้พระนามสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ แลสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ

ในหนังสือกราบบังคมทูล

- 1.33 ประกาศให้เรียกวัดราชประดิษฐ์ให้ถูก
- 1.34 ประกาศใช้คำพระนามพระบรมวงศานุวงศ์
- 1.35 ประกาศให้ใช้คำต่อแลคำตาย
- 1.36 ประกาศให้คงใช้คำที่เรียก ภูษามาลา แลวัดพนัญเชิง
- 1.37 ประกาศให้เรียกคลองผดุงกรุงเกษม แลถนนเจริญกรุง
- 1.38 ประกาศให้ใช้คำว่า ไล่ ในที่ควร
- 1.39 ประกาศเรียกงานปีว่าเปื้อนเคยนคำกราบทูล
- 1.40 ประกาศให้เรียกว่าสวนันทอุทยานให้ถูก
- 1.41 ประกาศเรื่องใช้คำพูดว่า ต้นแผ่นดิน กลางแผ่นดิน ปลายแผ่นดิน
- 1.42 ประกาศให้เรียกที่ประทับท้องสนามหลวงว่าพลับพลา

2. ประกาศเกี่ยวกับการพระราชทานนามพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง และสถานที่ มีดังนี้

- 2.1 ประกาศขนานนามพระพุทธปฏิมากรประจำรัชกาล
- 2.2 ประกาศพระราชทานนามหม่อมเจ้า
- 2.3 ประกาศเรื่องนามพระยาอิศรานุภาพ แลพระธัญญาภีบาล
- 2.4 ประกาศเรื่องนามพระอินทราสา ขุนอินทโรดม
- 2.5 ประกาศนามพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ แลพระที่นั่งสุทไธสวรรย์
- 2.6 ประกาศเรื่องนามหลวงบรรเทาทุกขราษฎร์
- 2.7 ประกาศพระราชทานนามวัดเงินว่า วัดรัชฎาธิฐาน วัดทองว่า วัดกาญจนสิงหาสน์
- 2.8 ประกาศขนานนามเมืองประจวบคีรีขันธ์ เมืองปัจจันตคิริเขต
- 2.9 ประกาศพระราชทานนามคลองเจดีย์บูชา
- 2.10 ประกาศเรื่องพระนารายณ์ราชนิเวศน์ เมืองลพบุรี นามพระที่นั่ง ป่อน้ำ

พระราชทานเปลี่ยนนามวัดขวิด นามเมืองลพบุรี นามเมืองสระบุรี เมืองพรหมบุรี

2.11 ประกาศนามพระที่นั่งหลังคพินาน แลพระที่นั่งฝ่ายตะวันออกในพระบรมมหาราชวัง

- 2.12 ประกาศนามผู้ว่าเมืองนครเขื่อนขันธ์
- 2.13 ประกาศขนานนามพระที่นั่งในท่าราชวรดิษฐ์ แลพระที่นั่งสร้างใหม่
- 2.14 ประกาศพระราชทานชื่อวัดเงินวัดทอง

3. ประกาศเกี่ยวกับราชการ แบ่งเป็น

3.1 ประกาศคำสั่งทางราชการ

- 3.1.1 ประกาศให้ใช้เงินเหรียญนอก (ครั้งที่ 1)
- 3.1.2 ประกาศให้ใช้เงินเหรียญครั้งที่ 2
- 3.1.3 ประกาศพระราชลัญจกรองค์ใหม่
- 3.1.4 ประกาศกำหนดสีกล
- 3.1.5 ประกาศพระราชบัญญัติให้ใช้เงินเหรียญนอก
- 3.1.6 ประกาศเรื่องออกหนังสือราชกิจจานุเบกษา

- 3.1.7 ประกาศพิกัดราคาเงินเหรียญบาทแลเงินแบ
- 3.1.8 ประกาศให้ใช้กะแปะอัฐและโสฬสที่ทำขึ้นใหม่
- 3.1.9 ประกาศให้พิกัดราคาทองแบ, ทศ, พิศ, หัตถ์
- 3.1.10 ประกาศพิกัดเงินเหรียญนอก
- 3.1.11 ประกาศตั้งกงสุลปรัสเซีย
- 3.1.12 ประกาศไม่ให้พิกัดราคาข้าว
- 3.1.13 ประกาศให้ใช้เบี้ยทองแดงซีกเดียว
- 3.1.14 ประกาศให้ใช้ทองแดง ซีกเดียวซึ่งทำบางกว่าครั้งแรก
- 3.1.15 ประกาศให้ข้าราชการไทยสุบดิน
- 3.1.16 ประกาศให้เลิกเลิกไพร่หลวง
- 3.1.17 ประกาศว่าด้วยตราประจําหมายรัชกาล
- 3.2 ประกาศการปฏิบัติหน้าที่ทางราชการ
 - 3.2.1 ประกาศให้ข้าราชการลอกพระราชบัญญัติจากหอหลวง
 - 3.2.2 ประกาศห้ามตัดกระบวนการเสด็จ
 - 3.2.3 ประกาศเรื่องถวายฎีกา
 - 3.2.4 ประกาศเรื่องกราบทูลความที่ไม่เป็นจริง
 - 3.2.5 ประกาศห้ามไม่ให้ผู้มีอำนาจเข้าไปเกี่ยวข้องในการพิจารณาคดี
 - 3.2.6 ประกาศว่าด้วยเวลากราบทูลข้อราชการแลกิจธุระ
 - 3.2.7 ประกาศห้ามไม่ให้หม่อมห้ามเจ้าต่างกรมมาคบบางใน
 - 3.2.8 ประกาศห้ามไม่ให้คนสุบดิน เป็นขุนหมื่นรับเบี้ยหวัด
 - 3.2.9 ประกาศทรงอนุญาตข้าราชการฝ่ายในทูลลาออก
 - 3.2.10 ประกาศให้สมเด็จพระเจ้าพระยาทั้ง 2 องค์ เป็นแม่กองสักเลก
 - 3.2.11 ประกาศมิให้เรือที่โดยเสด็จตัดกระบวน
 - 3.2.12 ประกาศเรื่องคนกองนอก
 - 3.2.13 ประกาศพระบรมราชโองการเข้าหลวงออกไปสักเลกหัวเมือง
 - 3.2.14 ประกาศเรื่องรับเบี้ยหวัดแทนกัน
 - 3.2.15 ประกาศเรื่องถวายฎีกา

- 3.2.16 ประกาศว่าด้วยหมู่ข้าหลวงเดิม
- 3.2.17 ประกาศกำหนดเวลาถวายฎีกา
- 3.2.18 ประกาศกำหนดอำนาจเจ้าบ้านแลพนักงานในการจับกุม
- 3.2.19 ประกาศยกเลิกการยิงกระสุน แลอนุญาตให้ราษฎรเฝ้าได้ในทางเสด็จ

พระราชดำเนิร

- 3.2.20 ประกาศการรักษาพระนครคราวเสด็จ ประพาสหัวเมืองชายทะเล

ตะวันออก

- 3.2.21 ประกาศให้ผู้ไปราชการหัวเมือง แลต่างประเทศ ทาหนังสือกราบทูล

โดยตรง

- 3.2.22 ประกาศห้ามขี้ม้าแลงูม้าเบสาเข้าในพระราชวัง
- 3.2.23 ประกาศตั้งเจ้าพระยานิกรบดินทร เป็นผู้สำเร็จราชการกองสักเลกแทน

สมเด็จพระยาบรมมหาพิไชยญาติ

- 3.2.24 ประกาศตั้งตำแหน่งผู้สำเร็จราชการเมืองขึ้น เมืองกาญจนบุรี 7 เมือง แลตั้งเงินแวรเป็นขุนราชภัตการ

- 3.2.25 ประกาศให้เลือกพระราชาครูลูกขุน พระมหาราชครูพรหิต พระมหา

ราชครูมหิธร

- 3.2.26 ประกาศชำระราชการจะนำข้อความขึ้นกราบบังคมทูลให้จดหมายยื่นต่อ

มหาดเล็ก ๆ ส่งท่านข้างใน

- 3.2.27 ประกาศให้ลงชื่อด้วยลายมือตนในหนังสือทูลเกล้าถวาย

- 3.2.28 ประกาศเวลาเสด็จลงพระตำหนักแลประทับในเรือรบ จะชักธง

จอมเกล้าขึ้นเป็นที่หมาย

- 3.2.29 ประกาศตั้งผู้จับคนยิงปืนในแขวงกรุงเทพ, ซึ่งมีได้บอกปากเสียง

- 3.2.30 ประกาศให้ผู้ถวายฎีกาลงชื่อหรือวานผู้ท้าวไ้วางลงแทน

- 3.2.31 ประกาศห้ามยิงปืน ถ้าจะยิงให้บอกศาลาก่อนจึงยิงได้

- 3.2.32 ประกาศเตือนสติเจ้าพนักงานต้องทำการเฉพาะตำแหน่ง

3.2.33 ประกาศพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เจ้าจอมอยู่งานกราบถวายบังคมลาออกได้ แล้วด้วยเจ้าจอมมารดาแลหม่อมห้ามที่มีหม่อมเจ้ามีผิว

3.2.34 ประกาศพระบรมราชานุญาตข้าราชการฝ่ายในกราบถวายบังคมลาออก 12 คน

3.2.35 ประกาศเรื่องคนโทษหนีเข้าป่าอาศัยในวังเจ้าหรือมีผู้แก้ไขให้ผู้คุมร้อง

3.2.36 ประกาศให้ผู้รับราชการฟังรับสั่งให้ชัดเจน

3.2.37 ประกาศให้ตรวจตรารักษากันเรือนแลจับกุมโจรผู้ร้าย

3.2.38 ประกาศทรงอนุญาตให้ข้างในกราบบังคมลาออกจากราชการ

3.2.39 ประกาศให้น้าเลมมารับหนังสือพิมพ์คุ้มสักแลสักหลังมือ

3.2.40 ประกาศให้ชำระตัวเลขพระคลังสุจริต ซึ่งไปแอบอิงอยู่ในกรมต่าง ๆ
ส่งให้คลังสุจริต

3.2.41 ประกาศให้ข้าราชการฝ่ายในทูลลาออกนอกราชการได้

3.2.42 พระราชปรารภเรื่องเดินเป็นผู้ว่าราชการเมือง

3.2.43 ประกาศว่าด้วยการเดินเป็นเจ้าเมือง

3.2.44 ประกาศห้ามไม่ให้เขียนหนังสือทูลเกล้าฯ ถวาย ด้วยหมึกดินสอที่จืดจาง

3.2.45 ประกาศห้ามไม่ให้ข้าราชการคบหากับเศรษฐีบางแนว แลเงินทองเช็ก

3.2.46 ประกาศให้พวกที่อยู่แถวทิมพระราชวังท่าความสะอาด

3.2.47 ประกาศเลื่อนกรมหมื่นวรจักรธำภูภาพ แลกรมหมื่นราชสีหวิกรม เป็น
กรมขุนแลตั้งสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามาลา สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ เป็นกรมขุน

3.2.48 ยิงปืนอาภูนา ฟังตะวันตก

3.2.49 ประกาศห้ามไม่ให้ผู้ยิงปืนพิธีตรุษ ทำอย่างอายนาก อ้ายแยม

3.2.50 ประกาศเรื่องราชทูตไปเจริญทางพระราชไมตรี

3.2.51 ประกาศห้ามไม่ให้กระบวนแห่ตีสุนัขให้ไล่บาให้พ้น แลอย่าให้ตุ๊กแกมี
ในพระอุโบสถหรือที่ประทับ

3.2.52 ประกาศวางระเบียบผู้ซึ่งถวายตัวเป็นมหาดเล็ก

4. ประกาศเกี่ยวกับศาสนา มีดังนี้

4.1 ประกาศว่าด้วยสังฆทาน

4.2 ประกาศเรื่องให้เลิกพระสงฆ์สามเณรที่สูบบุหรี่

4.3 ประกาศเรื่องเจรจันแทงผู้มีชื่อแล้วหนีไป แลห้ามไม่ให้บวชกุลบุตรอายุพ้น 24

ถึง 70 เป็นเณรเป็นเณร

4.4 ประกาศให้ทนายอู๋พระสงฆ์สามเณรที่เป็นช่างทองแลช่างอื่น ๆ ขึ้นทูลเกล้าฯถวาย

4.5 ประกาศว่าด้วยการสร้างวัด

4.6 ประกาศให้พระสงฆ์ฆาพระแก้วมรกต ในเดือน 8 แรม 8 ค่ำ

4.7 ประกาศเรื่องสามเณรรักใคร่ผู้หญิงจนถึงเป็นปราชิก ให้มาอุทธรณ์จะยกโทษให้

4.8 ประกาศว่าด้วยเรื่องฟ้องหาปราชิก

4.9 ประกาศไม่ให้เอาผงไม้ไผ่จากมาทำเป็นพะเพิงในพระอารามหลวง

4.10 ประกาศห้ามไม่ให้ชักสือ แลชวนภิกษุสามเณรคบผู้หญิงมาพูดที่กุฏิ

4.11 ประกาศพระสงฆ์ที่จะเลิกมารับราชการ

4.12 ประกาศห้ามมิให้ภิกษุสามเณรคบผู้หญิงมาที่กุฏิ

4.13 ประกาศเรื่องพระราชอาณัติ ฐานา เปரியู สึกมากเกินไป จะต้องเข้าเดือน

ทำการพิมพ์

2.14 ประกาศพระราชทานส่วนพระราชกุศลในการที่ทรงบริจาคเพชรใหญ่ประดับ

พระอุณาโลม พระพุทธรัตนปฏิมากร

4.15 ประกาศเรื่องให้สำรวจจดบัญชีอ้ายวัด

4.16 ประกาศเรื่องปวารณา

4.17 ประกาศห้ามมิให้พระสงฆ์สามเณรเที่ยวเตร่ในทางเสด็จพระราชดำเนิน

4.18 ประกาศห้ามมิให้พระสงฆ์พาเรือแจวเรือ เวลาเสด็จทางชลมารคแลประทับ

ริมน้ำ

4.19 ประกาศแผ่พระราชกุศลให้พระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าละอองฯ ให้ช่วยปลูกสร้างวัด

พระปฐมเจดีย์

4.20 ประกาศการถือศาสนาแลผู้ที่ถือผิด

- 4.21 ประกาศพระราชบัญญัติพระสงฆ์สามเณรแลศิษย์วัด
- 4.22 ประกาศว่าด้วยทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา
- 4.23 ประกาศพระราชบัญญัติให้ภิกษุสามเณรแลศิษย์วัด เมื่อประพฤติดอนาจารแล้วให้
มาอุ้มโทษเสียจะยกโทษให้
- 4.24 ประกาศพระสงฆ์มาห้ามกบฏแห่งหอยแลประพฤติดอนาจาร
- 4.25 ประกาศให้เจ้าคณะมีหมายประกาศไปตามพระอาราม ให้ชำระต้นไม้ต่างๆ ที่
ขึ้นบนหลังคาแลกำแพง ให้ชำระลานวัดให้หมดจด ในเวลาเสด็จพระราชทานพระกฐิน
- 4.26 ประกาศพระราชบัญญัติเรื่องพระสงฆ์สามเณรลักเพศ
- 4.27 ประกาศบรรจุของในพระเจดีย์เขาพนมขุด
- 4.28 ประกาศการทรงปฏิสังขรณ์วัดขุนแสน
- 4.29 ประกาศวิธีบอกศักราช
- 4.30 ประกาศเรื่องพัชวาลวิชนี
- 4.31 ประกาศเรื่องพระพุทธรูปนุษย์รัตน์
- 4.32 ประกาศปฏิสังขรณ์วัดไชยพุกขามาลา วัดเขมาภิรตาราม
- 4.33 ประกาศว่าด้วยเงินสำหรับซ่อมแซมพระอาราม ซึ่งเป็นส่วนพระองค์
- 4.34 ประกาศแผ่พระราชกุศลฉลองวัดหงษารัตนาราม
- 4.35 ประกาศแผ่พระราชกุศลฉลองพระศรีรัตนมหาเจดีย์
- 4.36 ประกาศให้พระสงฆ์ทุก ๆ พระอารามตั้งพิธีฝน
5. ประกาศเกี่ยวกับประเพณี, พิธี มีดังนี้
 - 5.1 ประกาศว่าด้วยถวายของในงานรโกณจุก
 - 5.2 ประกาศห้ามไม่ให้ทาสพหน้าวัดหลวง หรือริมทางเสด็จ
 - 5.3 ประกาศสงกรานต์ปีมะเส็ง นพศก
 - 5.4 ประกาศมหาสงกรานต์ปีมะเมีย สัมฤทธิ์ศก
 - 5.5 ประกาศพระราชพิธีจรดพระนังคัล
 - 5.6 ประกาศวันสงกรานต์ปีมะแม เอกศก

- 5.7 ประกาศมหาสงครามต์ปีวอก โทษก
- 5.8 ประกาศมหาสงครามต์ปีระกา ตรีศก
- 5.9 ประกาศการโรกัณฑ์พระเจ้าลูกยาเธอ แลเฉลิมพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ
- 5.10 ประกาศสงครามต์ปีจอ จัตวาศก
- 5.11 ประกาศเรื่องการถวายทองเงินพระเจ้าลูกยาเธอในการโรกัณฑ์
- 5.12 ประกาศเรื่องเกณฑ์ทนายร้อยถนนในการพระศพ
- 5.13 ประกาศพระราชพิธีลงทรงโรกัณฑ์พระเจ้าลูกยาเธอ
- 5.14 ประกาศให้ข้าราชการที่ทำการวิวาหมงคลโกนจุกบุตร นำความกราบบังคมทูลฯ
- 5.15 ประกาศมหาสงครามต์ปีชวด เบญจศก
- 5.16 ประกาศสงครามต์ปีชวด ฉศก
- 5.17 ประกาศวันธรรมสวนะ แก่ความในประกาศสงครามต์ที่ผิด
- 5.18 ประกาศเฉลิมพระชนมพรรษา
- 5.19 ประกาศเรื่องทศพเจ้านาย แก่ความในประกาศสงครามต์ที่ผิด
- 5.20 ประกาศมหาสงครามต์ปีฉลู สัปตศก
- 5.21 ประกาศพระราชพิธีโรกัณฑ์ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์
- 5.22 ประกาศไม่ให้ผู้ใดสังกัดวังหน้าโฉนผม เมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ

สวรรคตที่ 1

- 5.23 ประกาศห้ามไม่ให้ผู้ใดสังกัดวังหน้าโฉนผม เมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ

สวรรคตที่ 2

- 5.24 ประกาศมหาสงครามต์ปีชาล อัฐศก
- 5.25 ประกาศมหาสงครามต์ปีมะโรง สัมฤทธิศก
- 5.26 ว่าด้วยวันธรรมสวนะ
- 5.27 ประกาศว่าด้วยพระอาทิตย์ถึงดาวฤกษ์อัษฎุช ก็เป็นมหาสงครามต์
- 5.28 ประกาศเรื่องพระราชทานกฐินที่กรุงเก่า

5.29 ประกาศการทาของเลี้ยงพระในการเฉลิมพระชนมพรรษา

5.30 ประกาศเรื่องเอาศพไว้ค้างคืน

5.31 ประกาศงานพระเมรุเจ้าฟ้าจันทรมณฑล แลงานฉลองวัด

6. ประกาศเกี่ยวกับการศาล มีดังนี้

6.1 ประกาศพระราชบัญญัติมรดกสินเดิมแลสินสมรส

6.2 ประกาศเรื่องโรงทกทั้งฟ้อง

6.3 ประกาศเรื่องฟ้องความผิดกระทรวง

6.4 ประกาศเรื่องพระยาโบราณบุรีรักษ์ กับกรรมการกราบทูลฟ้อง เจ้าพระยามหา

ศิริธรรมฯ ข้ามเสนาบดี

6.5 ประกาศเรื่องความทาสลูกหนี้ แลภรรยาหนีไปอยู่วังเจ้า บ้านผู้มีบรรดาศักดิ์

6.6 ประกาศในพระบรมมหาราชวัง ถ้าจะช่วยคนหรือการกู้หนี้ให้มียาประกัน

6.7 คำพิพากษาแลพระราชกระแสตัดสินเรื่องโทษ อ้ายกลับ พระยาไชยา

6.8 ประกาศกำหนดโทษผู้ร้ายทั้งไฟ

6.9 ประกาศชำระความหัวเมืองแลบอกส่งกรุงเทพฯ

6.10 ประกาศพระราชบัญญัติให้คัดความมรดก ทูลเกล้าฯ ถวายใน 15 วัน

6.11 ประกาศว่าด้วยลักษณะให้ลงแกงใดในหนังสือสำคัญ มณฑลกรุงเทพฯ

6.12 ประกาศว่าด้วยลักษณะให้ลงแกงใดในหนังสือสำคัญ ในหัวเมืองทั่วไป

6.13 ประกาศพระราชบัญญัติกฎหมายห้องน้ำ บุกรุก ห้ามยิงปืน แลการเที่ยว

อาละวาดของพวกกะลาสี

6.14 หมายประกาศเรื่องตัวเลขเป็นพาล ให้เจ้าหม่อมขุนนางกักขังแลบอกกล่าวเสีย

จึงจะพ้นความผิด

6.15 ประกาศพระราชบัญญัติเรื่องที่กระหนาบคาบเกี่ยว แลการกู้หนี้ในระหว่างญาติ

6.16 หมายประกาศพระราชกระแสซึ่งทรงตัดสินโทษจีนแสง อาแดงอ้อมผู้ท้าววิชาอาคม

6.17 ประกาศให้คัดเรื่องความที่ราษฎรฟ้องร้องขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย

6.18 ประกาศพระราชบัญญัติรับฟ้องความเจ้า แลห้ามเจ้ามิให้ไปไกลพระนคร

- 6.19 ประกาศให้ผู้ยืมเงินในพระเจ้าลูกเธอ มาสารภาพต่อกรมวัง
- 6.20 ประกาศมิให้นายปอนทครองเงินให้หักเลงเล่นเบี้ยอนุญาตให้ทำสารกรมธรรม์แทน
- 6.21 ประกาศพระราชบัญญัติลักษณะลักพา
- 6.22 ประกาศให้เจ้าสำนักพรรคพวกของผู้ร้ายมาลู่แก่โทษ
- 6.23 ประกาศเรื่องจำนำแลกขายฝากกรรมสิทธิ์ก่อน
- 6.24 ประกาศให้ผู้ติดใจสงสัยนายตุ้มมาสู่ความ
- 6.25 ประกาศพระราชบัญญัติเพิ่มเติมเรื่องขายฝาก แลจำนำกรรมสิทธิ์ที่ดิน
- 6.26 ประกาศห้ามไม่ให้ขุนศาลตระลาการ เจ้าหน้าเงินทาหนังสือยอมความแลสารกรมธรรม์ โดยลูกความแลทาสลูกหนี้ไม่รู้ไม่เห็น
- 6.27 ประกาศประกาศพระราชบัญญัติเรื่องพัชรายเมีย บิดาขายบุตร
- 6.28 ประกาศให้ตั้งตุลาการเลือกสรรตุลาการ ที่ลูกความไม่รังเกียจ
- 6.29 ประกาศพระราชบัญญัติลักษณะลักพา
- 6.30 ประการห้ามไม่ให้นักโทษร้องถวายฎีกาในเวลาเสด็จพระราชดำเนิน
- 6.31 พระราชกำหนดเรื่องนาฬิกา
- 6.32 ประกาศเรื่องราษฎรเมืองระยองถวายฎีกา กล่าวโทษผู้สำเร็จราชการเมือง
- 6.33 ประกาศทรงอนุญาตให้ราษฎรถวายฎีกา ทูลถามเรื่องที่ล่าช้าได้
7. ประกาศเกี่ยวกับภาษี มีดังนี้
 - 7.1 ประกาศเรื่องค่าฤชาธรรมเนียม
 - 7.2 ประกาศพิมพ์โฆษณาพิทักษ์ภาษีอากร
 - 7.3 ประกาศเปลี่ยนตราภูมิคุ้มห้าม
 - 7.4 ประกาศว่าด้วยดวงตราต่าง ๆ ที่ใช้ประทับตราภูมิ
 - 7.5 ประกาศว่าด้วยผู้ที่รับทนายอากรต่าง ๆ ให้ทำเรื่องรายขึ้นตามกรม
 - 7.6 ประกาศเรียกอากรมะพร้าว 3 ดันสลึง
 - 7.7 ประกาศว่าด้วยกลับตั้งอากรค่าน้ำแลลดค่าน้ำสู่โรค
 - 7.8 ประกาศพิทักษ์อากรค่าน้ำ

- 7.9 ประกาศเรื่องให้หนังสือคัมภีร์อากรโดยพลการ
- 7.10 ประกาศผูกข้อมือจีน
- 7.11 ประกาศเรื่องอากรเตาสุราที่กรุงเก่า
- 7.12 ประกาศจ่ายเงินภาษีเข้าบำรุงพระนคร
- 7.13 ประกาศตั้งภาษีน้ำตาลทรายแยกเป็น 3 ราย
- 7.14 ประกาศยกเลิกทางข้าวค่านาปีแรกคันสร้าง
- 7.15 ประกาศกำหนดธรรมเนียมรับตราภูมิคุ้มห้าม
- 7.16 ประกาศพิทักษ์ธรรมเนียมรับตัวคุ้มสัก
- 7.17 ประกาศเรื่องภาษีพลู
- 7.18 พระราชกระแสเลิกเก็บอากรตลาด เปลี่ยนเป็นเก็บภาษี โรงร้าน เรือ แพ
- 7.19 ประกาศยกเลิกอากรตลาด ตั้งพิทักษ์ภาษี เรือ โรงร้าน ดึก แพ
- 7.20 ประกาศพิทักษ์อากรค่าน้ำให้เก็บตามเครื่องมือ
- 7.21 ประกาศหักค่าน้ำบ่อนค่าน้ำนันทน์
- 7.22 ประกาศสร้างตราภูมิคุ้มห้ามค่านาแก่ไพร่หลวงบางเหล่าเป็นพิเศษ
- 7.23 ประกาศให้เก็บภาษีหัวเบี้ยรวมอยู่ในบ่อน
- 7.24 ประกาศพิทักษ์ภาษีเรือ ดึก แพ โรงร้าน
- 7.25 ประกาศเลิกภาษีผลมะพร้าว
- 7.26 ประกาศให้เรียกค่าธรรมเนียมเรือลูกค่านในเมืองที่มีกงสุลสยาม
- 7.27 ประกาศให้ตั้งที่เก็บภาษีอยู่กับด่าน
- 7.28 ประกาศพิทักษ์ภาษีนันทน์มะพร้าว
- 7.29 ประกาศพิทักษ์ภาษีเรือดึกแพโรงร้าน
- 7.30 ประกาศเรื่องเงินปีจีนปีชวดทาถนน
8. ประกาศเกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์ มีดังนี้
 - 8.1 ประกาศเรื่องหม่อมเจ้ากราบถวายบังคมลาไปหัวเมือง
 - 8.2 พระบรมราชวาทพระราชนานเบี้ยรางวัลเพิ่มเบี้ยหวัดพระบรมวงศานุวงศ์

- 8.3 พระบรมราชโองการพระราชนานเงิน แลทรงสั่งสอนพระเจ้าลูกเธอฯ
- 8.4 ประกาศให้บอกบาปราชสกุล แลราชินิกุลที่เกิดใหม่จะได้รับพระราชนานเบี้ยหวัด
- 8.5 ประกาศห้ามมิให้เฝ้ากรมหมื่นถาวรรวยศ แลกรมหมื่นอลงกฎกิจปรีชาที่วัง

นอกจากกรมขึ้น

- 8.6 ประกาศห้ามข้าเจ้ามิให้ปิดบังความผิดเจ้านาย
- 8.7 ประกาศร่างพระราชหัตถเลขาพระราชนานนามพระเจ้าลูกเธอ
- 8.8 ประกาศวางระเบียบให้เจ้านายแต่งพระองค์ในพิธีถือน้ำ แลตามเสด็จ
- 8.9 ประกาศห้ามมิให้หม่อมเจ้า หม่อมราชวงศ์ ตลอดจนบุตรหลานเหลนไปเที่ยวตาม

หัวเมืองโดยมิได้ทูลลา

- 8.10 ประกาศเรื่องจะพระราชนานเบี้ยหวัดพระราชโอรส พระธิดาในพระบรมราชวัง
- 8.11 ประกาศชำระเลขาในสมเด็จพระนางนารายณ์ สมเด็จพระเทพศิรินทร

9. ประกาศเกี่ยวกับการประพฤติดนิตินของราษฎร มีดังนี้

- 9.1 ประกาศห้ามคนหัดสวดมนต์ให้คนภิกษุสามเณรที่ประพฤติอนาจาร
- 9.2 ประกาศให้ระวังเพลิงไหม้
- 9.3 ประกาศคนเล่นว่าวให้ระวังสายป่าน
- 9.4 ประกาศห้ามมิให้เชื่อการหลอกด้วยอ้างอำนาจผี
- 9.5 ประกาศว่าด้วยคนทาสเงินแดง
- 9.6 ประกาศว่าด้วยราษฎรชาวกรุงเก่าถวายข้าวเปลือก
- 9.7 ประกาศว่าด้วยคนพาลเสพสุราในวันตรุษสงกรานต์
- 9.8 ประกาศว่าด้วยเขตที่ฝรั่งจะเช่าหรือซื้อได้
- 9.9 ประกาศว่าด้วยการประพฤติดนิตินต่อฝรั่ง แลอเมริกันที่มาอยู่ในเมืองไทย
- 9.10 ประกาศเตือนให้ราษฎรซื้อข้าว เพราะจะเปิดให้จำหน่ายออกนอกประเทศ
- 9.11 ประกาศอนุญาตให้ชาวกรุงฯรับจ้างฝรั่ง
- 9.12 ประกาศห้ามมิให้คนตื่นข่าวเรื่องเรือรบไปมา
- 9.13 ประกาศเตือนสติผู้ซื้อข้าว ขายข้าว

9.14 ประกาศทรงตกเตือนมาให้ทั้งศพลสัตว์ลงในน้ำ แลให้ทอดเตาไฟอย่าให้เป็น
เชื้อเพลิง แลให้คิดทำเลี่ยมสลักรักษาเรือน

9.15 ประกาศตกเตือนเรื่องซื้อขายข้าวในปิ่นะเส็ง

9.16 ประกาศอนุญาตให้คนในบังคับสยามรับทำงานของกงสุลอังกฤษได้

9.17 ประกาศเรื่องคนเสพสุราเมานวันสงกรานต์

9.18 ประกาศห้ามไม่ให้ทาสแลลูกหนีหนีเข้าแอบแฝงในที่ผู้มีบุญจับกุมยาก

9.19 ประกาศบอกนี้พณต้นข้าวแลห้ามไม่ให้ถือการผิด ๆ

9.20 ประกาศต่างทางขึ้นอย่าให้วิตก

9.21 ประกาศมิให้ละทิ้งคนเสียจริต

9.22 ประกาศขอแรงราษฎรบ้านใกล้เคียง ตัดถอนต้นโพธิ์ ต้นไทร แลต้นไม้อื่น ๆ

ที่กำแพง ประตู่

9.23 ประกาศไม่ให้ตีกันเรื่องกะแปะอัฐ แลโสฬสจะเข้าไม่ได้

9.24 ประกาศห้ามไม่ให้รับอัฐโสฬสที่พื้นแข็ง ๆ

9.25 ประกาศไม่ให้เชื่อถือข้าราชการนอกตำแหน่ง

9.26 ประกาศเตือนสติให้สงวนข้าวไว้ให้พอกินตลอดปี

9.27 ประกาศด้วยเรื่องมีผู้ทำอัฐปลอม

9.28 ประกาศด้วยเรื่องมีผู้ทำเงินปลอม

9.29 ประกาศพระราชทานโรวาทแก่ผู้ซื้อข้าวขายข้าว

9.30 ประกาศเรื่องเงินทำอัฐปลอม

9.31 ประกาศมิให้เล่นแอมลาว

9.32 ประกาศห้ามไม่ให้เอาเครื่องประดับทองเงินแต่งกายให้เด็ก ที่ยังไม่รู้จัก

หลักหลบจรผู้ร้าย

9.33 ประกาศห้ามไม่ให้แต่งตัวเด็กด้วยเครื่องทองเงิน แล้วปล่อยให้เที่ยวรดลพั้ง

9.34 ประกาศไม่ให้ถูกหมู่ไพร่หลวง เมื่อขออยู่รับจ้างทำทางทอง

9.35 ประกาศไม่ให้เชื่อฟังเรื่องที่ผู้มิดิไม่พ้องเอาไปลงหนังสือพิมพ์

9.36 ประกาศไม่ให้เชื่อข้อความที่มีผู้ทั้งหนังสือไปลงหนังสือพิมพ์

10. ประกาศเรื่องทั่วไป มีดังนี้

- 10.1 ประกาศไม่ทรงดีเตียนคน 4 จ้าพวก
- 10.2 ประกาศไม่ให้ทำช้างเล่นละคอนเป็นช้างเผือก
- 10.3 ประกาศว่าด้วยป่าไพรของผู้มีอำนาจออกไปอยู่หัวเมือง
- 10.4 ประกาศว่าด้วยละคอนผู้หญิง แลเรื่องหมอเรื่องช่าง
- 10.5 ประกาศแผ่พระราชกุศลซ่อมแซมถนน
- 10.6 หมายประกาศเรื่องปลอมสักหมายหมู่
- 10.7 พระราชกระแสเรื่องทาสลูกหนี้หนี้ขายเงินไปอาศัยวังเจ้าบ้านขุนนาง แลใน

พระบรมมหาราชวัง

- 10.8 ประกาศห้ามไม่ให้ช่วยคนในบังคับต่างประเทศยุโรปมาเป็นทาส
- 10.9 ประกาศเรื่องพระยาพิพิธฤทธิเดช ผู้สำเร็จราชการเมืองตราด ส่งหญิงเข้า

มาถวาย 3 คน

- 10.10 ประกาศให้ผู้ทรงรู้จักมาเข้าจะพระราชทานเงิน
- 10.11 ประกาศเรื่องเข้าเจ้าแจ้งว่านายแรงข่มเหงราษฎร
- 10.12 ประกาศดาวหางปีระกา ตรัสก
- 10.13 ประกาศสุริยุปราคา
- 10.14 ประกาศดาวพระเคราะห์พุธเข้าในดวงอาทิตย์
- 10.15 ประกาศขยายสถานที่จำหน่ายแลรับกะแปะอิฐโสฬส
- 10.16 ประกาศพระราชทานเปลี่ยนที่วิสุงคามสีมาเมืองลพบุรี
- 10.17 ประกาศเรื่องการนุ่งขาว แลกระแสพระราชดำริสำเภาในที่ทรงแลพระราชทรัพย์
- 10.18 ประกาศว่าด้วยแจกเบี้ยหวัดเป็นทองทศ ทองพิศ ทองพัดตั้งส์ แทนเงิน
- 10.19 ประกาศว่าด้วยการเส้าลือพุทธทศนายเกิดขึ้นที่เมืองเขมร
- 10.20 ประกาศเพิ่มเติมเรื่องอิฐโสฬสอ่อนแกลบางใบ
- 10.21 ประกาศว่าด้วยราคาข้าว
- 10.22 ประกาศไม่ให้จำหน่ายข้าวออกไปนอกประเทศ

- 10.23 ประกาศว่าด้วยทรงปฏิญาณพระอาการกรรมหมั่นมเหศวรสิวลาส
- 10.24 ประกาศพระราชทานบรรดาศักดิ์พ่อค้าต่างประเทศ
- 10.25 ประกาศสุริยุปราคาหมดดวง
- 10.26 ประกาศวิธีคิดอธิกมาส
- 10.27 ประกาศเรื่องเนื่อโลกสามน์
- 10.28 ประกาศว่าด้วยเครื่องร่อนน้ำฝนอย่างยุโรป
- 10.29 ประกาศกำหนดที่จะเอาทองแบมาขึ้นเอาเงินไป แต่ท้องพระคลัง
- 10.30 ประกาศเรื่องตั้งพันปากพล่อย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ นางสาวสุนทรา แสงวงศ์
เกิด 5 พฤษภาคม 2511
การศึกษา มัธยมศึกษาตอนปลาย จากโรงเรียนสุรศักดิ์มนตรี
อนุปริญญา วิชาเอกวารสารและก :รประชาสัมพันธ์
จากวิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา
ปริญญาตรี (กศ.บ.) วิชาเอกภาษาไทย จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร
ปริญญาโท (กศ.ม.) วิชาเอกภาษาไทย จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร
ตำแหน่งงาน อาจารย์ประจำ ภาควิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต
สถานที่ทำงาน มหาวิทยาลัยรังสิต
52/347 หมู่ 7 ถ.พหลโยธิน ต.หลักหก อ.เมือง จ.ปทุมธานี 12000